

SZOCIÁLPEDAGÓGIA

18 / 2021

KÖZÖSSÉGFEJLESZTŐ GYAKORLATOK

Szerkesztette

ELEKES GYÖRGYI

Apor Vilmos Katolikus Főiskola

Vác

2021

SZOCIÁLPEDAGÓGIA 18. KÖTET, 2021 KÖZÖSSÉGFEJLESZTŐ GYAKORLATOK

(tematikus szám)

Szaklektorált folyóirat: ISSN 2064-2709

Kiadja az Apor Vilmos Katolikus Főiskola

2600 Vác, Schusztér Konstantin tér 1–5.

Felelős kiadó: GLOVICZKI ZOLTÁN rektor

A folyóirat szakmai partnere: MTA Pedagógiai Bizottság, Szociálpedagógia Albizottság

Szerkesztőség

Főszerkesztő: TAMÁSKA MÁTÉ (AVKF) / Főszerkesztő-helyettes: MÁNDI NIKOLETTA (AVKF) / Alapító főszerkesztő: SÁRKÁNY PÉTER (Eszterházy Károly Egyetem) / BÁDER IVÁN (AVKF) / ELEKES GYÖRGYI (AVKF) / RÁKÓ ERZSÉBET (Debreceni Egyetem)

Szerkesztőbizottság

BÁNYAI EMŐKE (SOS Gyermekfalvak Magyarországi Alapítványa) / BOGÁRDI TÜNDE (Eszterházy Károly Egyetem) / DÓSA ZOLTÁN (Babeş–Bolyai Tudományegyetem) / F. DOMBI ALICE (Szegedi Tudományegyetem) / HAÁSZ SÁNDOR (Soproni Egyetem) / HADNAGY JÓZSEF (Eszterházy Károly Egyetem) / ARNO HEIMGARTNER (Universität Graz) / PORNÓI IMRE (Debreceni Egyetem) / RÁCZ ANDREA (Eötvös Loránd Tudományegyetem) / R. RIEZ ANDREA (Pázmány Péter Katolikus Egyetem) / SIMONIK PÉTER (Széchenyi István Egyetem) / SOÓS ZSOLT (Debreceni Egyetem) / SZÖLLŐSI GÁBOR (Pécsi Tudományegyetem) / TORKOS KATALIN (Nyíregyházi Egyetem) / TRENCSENYI LÁSZLÓ (MTA PTB Szociálpedagógia Albizottság elnöke)

Szerkesztőségi titkár: SZABÓ ZSOLT

Olvasószerkesztő: HENKEY-HÖNIG IMOLA

Tipográfia és nyomdai előkészítés: SZABÓ ZSOLT

Borítókép: Az AVKF első végzett Mentálhigiénés közösség- és kapcsolatépítő MA-s hallgatói (Fényképezte: ELEKES GYÖRGYI)

Forrás: www.rubeus.hu

Készült a Print Profi Digitális Gyorsnyomdában (Vác)

Felelős vezető: KOMÁROMI ZSOLT

A folyóirat 2018-tól új kötetszámozással jelenik meg, évente két alkalommal.

Írások beküldése, információ, megrendelés, előfizetés: szocialpedagogia@avkf.hu

Ár: 1400 Ft – Előfizetőknek: 1300 Ft

A folyóirat megjelenését az Innovációs és Technológiai Minisztérium támogatta.

TARTALOM

<i>Közösség, kötődés, elköteleződés. Bevezetés (ELEKES GYÖRGYI)</i>	5
---	---

TANULMÁNYOK

A közösségfejlesztés múltja, jelene és jövője

PÉTERFI FERENC: Fejezetek a közösségfejlesztés magyarországi történetéből. A felépülés és / vagy beépülés esélyeiről	11
GYARMATHY ÉVA: Közös intelligencia, a közösség szellemi ereje	29
ELEKES GYÖRGYI: Hagyomány és evolúció a közösségépítésben és a közösségfejlesztésben	47

Közösség- és vidékfejlesztés

LÁNYI ANDRÁS: A fenntartható vidékfejlesztés erőforrásai (Esettanulmány a balassagyarmati kistérségben végzett terepkutatás alapján)	63
HAVASI VIRÁG: A közösség- és helyi gazdaságfejlesztés kapcsolódásai, valamint a kölcsönös hitelen alapuló rendszerek (időbank és helyi cserekereskedelem), kiegészítő és helyi pénzek működésmódja	89
MEGYERINÉ RUNYÓ ANNA: Iskolakertek és közösségfejlesztés	110

MŰHELY

Közösségfejlesztés a szegregátumban élőkért és a természetért

HADNAGY JÓZSEF: Az aktív mag létrejöttének folyamata. A közösségfejlesztés tapasztalatai az egri Szala városrészben	123
L. RITÓK NÓRA: Útkeresés, nőkkel a szegregátumok világában (Közösségfejlesztés az Igazgyöngy Alapítvány terepi tapasztalatai alapján)	138
KARAU KRISZTINA – GYALAI-KORPOS MIKLÓS: Önkéntesek motivációjának vizsgálata a PET Kupa példáján keresztül	150
ARAPOVICS MÁRIA: Társadalmi innováció? Kulturális közösségfejlesztés? Visszatekintés a „Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” európai uniós projekt kihívásaira és eredményeire	169

MAPPA

RÁCZ ANDREA – BOGÁCS ERNŐ – JONKL MARIANNA: Gyermekvédelmi innovációk a késő modern nevelési kihívásokra: IKT-eszközök alkalmazási lehetőségei	191
--	-----

RECENZIO

D. BABOS ZSUZSÁNNA: <i>Mi fán terem a kulturális közösségfejlesztés? (A közösségfejlesztés és a kulturális közösségfejlesztés gyakorlata. Módszertani útmutató, gyakorlati kézikönyv. Szerk. ARAPOVICS MÁRIA. Szabadtéri Néprajzi Múzeum – NMI Művelődési Intézet – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 2019)</i>	211
---	-----

ÖSSZEFOGLALÓK	217
---------------------	-----

ABSTRACTS IN ENGLISH	225
----------------------------	-----

SZERZŐINK	233
-----------------	-----

KÖZÖSSÉG, KÖTŐDÉS, ELKÖTELEZŐDÉS

Bevezetés

Közösségfejlesztő kötetünk megszületéséhez számos ok vezetett. Ezek közül leginkább annak a szakmai diskurzusnak a fontosságát emelem ki a hazai műhelyek és képzőközpontok között, amely a közösségek helyzetéről, a közösségfejlesztés és közösségszervezés jelenéről és jövőjéről szól. Az individualizációs folyamatok felgyorsulása még inkább fontossá teszi a közösségi tematikával foglalkozó fórumokat. Ez nyújt lehetőséget az együttgondolkodásra és a diskurzusra. A tematikus szám koncepciója az volt, hogy a különböző szakmai háttérrel rendelkező közösség- és kapcsolatépítők, közösségfejlesztők gyakorlati és elméleti tapasztalatait bemutassuk. Az írásokat három nagyobb egységre tagoltuk. A kötet első részében a közösségépítés és a közösségfejlesztés múltját, jelenét és jövőjét igyekszünk körbejárni. Ez a rész inkább átfogó történeti és elméleti kitekintésű írásokat fűz egybe. A második egységben kitekintünk a közösség, a természet és a gazdaság kapcsolódási pontjaira, ezen belül is vidékfejlesztéssel és az iskolai keretekkel foglalkozunk. Majd a harmadik nagyobb egységben a terepmunkán nyugvó közösségfejlesztési tapasztalataikat írják meg szerzőink.

A kötetet Péterfi Ferenc írása indítja. A *Fejezetek a közösségfejlesztés magyarországi történetéből* című tanulmány bemutatja azt az utat, amelyet a hazai művelődési otthonokban dolgozó népművelő szakemberek bejártak annak érdekében, hogy új elemekkel és jelentésekkel bővítsék a hazai közösségfejlesztő tevékenységet. A tanulmány bemutatja a kezdeti időszakra jellemző lelkesedést, amikor a közművelődési szakemberek igyekeztek minél több különböző szakma eredményeit egybekovácsolni, hogy releváns és komplex válaszokat adjanak a helyi közösségek problémáira. A közösségfejlesztés így egy befogadó, holisztikus szemléletű szakmává vált. Ez a szemlélet a kilencvenes években nagyon gyümölcsöző volt, hisz ez a civil szerveződések meg-

alakulásának és megerősödésének korszaka. A helyi társadalmak mozgásba lendültek, s ez a helyi érdekérvényesítésre és közösségfejlesztésre sokféle lehetőséget adott. A 2000 utáni évtizedeket az európai uniós programok és támogatások megjelenése és a központi centralizációs folyamatok beindulása jellemezte. Ez erős hatással volt a közösségfejlesztés szakmai kereteinek átalakulására is. A közösségfejlesztő szakma vesztett holisztikus jellegéből és töredezetté vált. Egyrészt megmaradt a helyi társadalom szerveződését segítő, alapvetően konszenzusra törekvő közösségfejlesztés, mellette pedig megjelent a közösségi beavatkozás radikális, amerikai módszertanával dolgozó közösségszervezés. Ezzel párhuzamosan pedig a felsőoktatási képzésben – közösségszervezés néven – akkreditáltak egy kulturális közösségfejlesztő szakot, amely elsősorban programszervező tevékenységet foglal magában. Péterfi Ferenc írásából részletesen megismerhetjük a fenti időszakot és magyarázatokat is kapunk a társadalmi folyamatokra.

Gyarmathy Éva írása a *Közös intelligencia, a közösség szellemi ereje* címet viseli és a közösségi intelligencia kérdéseit és aktualitásait járja körbe. Az olvasó számos gondolkodásra sarkalló inspirációt kap az írásból, amelyre akár vitaindítónak is tekinthetnénk. A szerző a mesterséges intelligenciában nemcsak gépet, eszközt lát, hanem a közösségek új tagját is, amit be lehet vonni a közösségek szerveződésébe, ezzel megváltoztatva a közösségek dinamikáját. A tanulmány az embert hálózatképző társas lényként definiálja, aki fennmaradását és fejlődését mindig a közösségeknek és az együttműködő képességének köszönheti. A mesterséges intelligencia és a hálózatok hatalmas lehetőség a jövő számára. Alkalmat adnak közösségek alakítására, motiválására, szerveződésére, érdekérvényesítésére, amely potenciálra érdemes nagyobb figyelmet fordítani. A szerző másrészt azt taglalja, hogy a 21. században az emberi információs hálózatok és számítógépes hálózatok egy hiperközösségi Big Mind irányába mozdulnak el, amely szükségessé teszi a humán ágens felkészítését a hálózati tevékenységre és a közös intelligencia kialakítására. A szerző szerint ebben a folyamatban fontos szerepet kaphat egy széles spektrummal rendelkező közösségfejlesztés és az EQ társas komponenseinek fejlesztése.

A folyóirat első részének záró írása *Elekes Györgyi Hagyomány és evolúció a közösségépítésben és közösségfejlesztésben* címet viseli. A tanulmány hangsúlyozza a közösségfejlesztés multidiszciplináris jellegét, s elsősorban azokra a találkozási pontokra hívja fel a figyelmet, ahol a szociális és a mentálhigiénés attitűd összekapcsolódik a

praxisban. A tanulmány kiemeli a szociális ellátórendszeren belül azokat a helyzeteket, amelyekben a kapcsolathálózatok és a támogató közösségek jelentősége kiemelten fontos, s amelyekre napjainkban nálunk még mindig kevés figyelem esik. A tanulmány foglalkozik a szociális munka makroszemléletű megközelítéseivel, a kapcsolathálózatokkal végzett modern szociális munka elméleteivel, továbbá az önszolgáltató csoportok és a terápiás közösségek jelentőségével.

A második blokkban szintén három tanulmányt olvashatunk közösség- és vidékfejlesztés témában. *Lányi András A fenntartható vidékfejlesztés erőforrásai* címmel írt tanulmányt a Nógrád megye balassagyarmati kistérségében végzett kutatásai alapján, amelyben az általa alapított Humánökológia Mesterszak – ELTE TÁTK – diákjai is részt vettek. Az esettanulmány érzékletesen bemutatja a kistérség agrárviszonyainak változásait a kilencvenes évektől kezdődően. A szerző differenciáltan világítja meg az agrárgazdaságok és a tájodottságokhoz igazodó művelődési módok eltűnésének okait. Több nézőpontból is szemlélteti a helyi gazdák kilátástalan helyzetét, magyarázatokat keresve, hogy mely tényezők segíthetik, illetve hátráltatják az ökológiai és társadalmi fenntarthatóság elveinek érvényesülését. A szerző amellet érvel, hogy a fenntarthatóság legfontosabb feltétele a helyi közösség érdekérvényesítő képességének fejlesztése, az ügyek azonosítása, majd a mozgósítás képessége.

Havasi Virág munkájában gazdaságfejlesztési megoldásokat mutat be olyan helyi közösségekben, amelyek kevésbé aktívak és innovatívok. A tanulmány címe *A közösség- és helyi gazdaságfejlesztés kapcsolódásai, valamint a kölcsönös hitelen alapuló rendszerek (időbank és helyi cserekereskedelem), kiegészítő és helyi pénzek működésmódja*. Az írás sok szállal kapcsolódik a helyi társadalmak fenntartható fejlődésének eszméjéhez, koncepciójához. A tanulmány első részében tisztázza a fogalmakat, pl. közösségfejlesztés, helyi gazdaságfejlesztés, társadalmi célú és közösségi vállalkozások. Bemutatja azokat a gazdasági körülményeket, amelyek életre hívják a kölcsönös hitelen alapuló rendszereket pl. időbankokat és csereköröket. E technikák megismerése azért is fontos a szakma számára, mert beépíthető módszereket tartalmaz nemcsak a gazdasági életbe, hanem a szociális ellátórendszer eszköztárába is. A *Havasi Virág* tanulmányában ismertetett, gazdasági szempontokat szem előtt tartó közösségfejlesztő technikák erősítik a helyi közösségeket, identitásképző erejük van, és növelik a társadalmi kohéziót.

A blokk záró munkája *Megyeriné Runyó Anna* tollából született *Iskolakertek és közösségfejlesztés* címmel. A tanulmány természet és iskola kapcsolatát járja körbe, kiemelve a természeti környezet fontosságát a gyermekek szocializációs folyamatában. Az egykoron szinte minden iskolában meglévő iskolakertek újbóli felfedezése és integrálása az iskolák pedagógiai programjába lehetőséget nyújt arra, hogy a tanulók jobban érezzék, hogy ők is a természet részei. A diákok megtapasztalhatják a személyes felelősséget, amely egy kert ápolásával és gondozásával jár, továbbá, hogy rajtuk is múlik, mi történik a jövőben a bolygónkkal. A szerző kiemeli, hogy az iskolakertnek személyiség- és empátiafejlesztő hatása is van, mivel a kertben a tanulók nemcsak kikapcsolódhatnak, relaxálhatnak, hanem az együtt végzett fizikai munkának közösségfejlesztő hatása van. A közös munka fejleszti az empátiás készséget, az együttműködést, s nem az egyéni teljesítményre, a versengő attitűd további fokozására helyezi a hangsúlyt, hanem a közös tevékenység örömeire.

A harmadik blokkban olyan írásokat fűztünk össze, amelyek gyakorlatorientált megoldásokat mutatnak be a szegregátumban élőkért és a természetért.

Az első írás *Hadnagy József* tollából egy olyan közösségfejlesztő folyamatot mutat be, amelynek célja egy aktív mag létrehozása egy szegregátumban. A tanulmány címe: *Az aktív mag létrejöttének folyamata. A közösségfejlesztés tapasztalatai az egri Szala városrészben*. A tanulmány lépésről lépésre leírja azt, ahogy a szegregátumban lakók bekapcsolódnak a közösségfejlesztő folyamatba, és felismerik azokat a lehetőségeket, amelyeket a részvétel tud nyújtani számukra. A szerző tereptapasztalatai alapján beszámol a szalai közösségfejlesztő munka céljáról, nehézségeiről, és arról a folyamatról, amelyben a közösségfejlesztő szakember kulcsszerepet játszik. Beszámol, hogyan indítja be a mozgásokat, von be újabb tagokat a munkába, s adja át a közösség további működtetéséhez szükséges tudást a tagoknak. A szerző kiemeli, hogy közösségfejlesztőként mindvégig figyelniük kell arra, hogy a folyamat alatt a háttérbe maradjunk, így lezáráskor szinte észrevétlenül kivonulhatunk a közösség életéből, hogy az önállóság törés nélkül megvalósulhasson.

A következő tereptapasztalatokat összegző munkát *L. Ritók Nóra*, az Igazgyöngy Alapítvány alapítója írta számunkra *Útkeresés, nőkkel a szegregátumok világában* címmel. A szerző nemcsak a szegregátum lakóival dolgozik, pedagógiai és szociális munkát végez velük, hanem az egész társadalmat is oktatja nyilvános közszereplé-

seivel, amikor közérthető módon ír, beszél mindnyájunknak a periférián rekedtek szegénységéről, reménytelenségéről, a növekvő társadalmi egyenlőtlenségekről és ki-rekesztettségről. Ebben az írásában a rá jellemző őszinteséggel, odaadással, közvetlenséggel meséli el nekünk a nőkkel végzett közösségfejlesztő munkáját a terepen. L. Ritók Nóra mellett érvel, hogy a roma társadalom helyzetében bekövetkező változást a nőkkel kell beindítani, akik két világ között – saját családjuk, rokonságuk és az őket körülölelő társadalom között – rekedve folyamatos kötéltrancot járva próbálják meg életben tartani családjukat.

A következő írás *Karauz Krisztina* és *Gyalai-Korpos Miklós* szerzők tollából született, akik mindketten hosszú évek óta foglalkoznak természetvédelemmel és a PET Kupa önkéntes csapatához tartoznak. Tanulmányuk az *Önkéntesek motivációjának vizsgálata a PET Kupa példáján keresztül* címmel bemutatja e közösség önkénteseinek motivációit, amely a Tisza műanyagszennyezésének csökkentéséhez járul hozzá. Tanulmányuk egyrészt bepillantást enged az önkéntesek motivációs faktorainak megismerésébe, amely segítséget nyújthat a közösségfejlesztőknek abban, hogy milyen értékek mentén motiválják tagságukat és toborozzanak további tagokat. Másrészt a tanulmány rávilágít ember és természet kapcsolatára, amelynek szomorú következménye a környezetszennyezés, a környezetrombolás, a természetes élőhelyek és a biodiverzitás felszámolása. A környezetvédelemnek mint posztmaterális értéknek egyre nagyobb jelentősége van a mindennapokban, ezért minden kezdeményezés, amely ennek érdekében próbál tenni, példaértékkel rendelkezik, és a tudományos közösségnek kitüntetett figyelmet kellene fordítani bemutatásukra.

Arapovics Mária írása *Társadalmi innováció? Kulturális közösségfejlesztés? – Vizsszatekintés a „Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” európai uniós projekt kihívásaira és eredményeire* címmel foglalja össze az Európai Unió törekvése nyomán hazánkban megvalósult közösségfejlesztő tevékenységet. A munka bemutatja, hogy a hároméves uniós projekt milyen kulturális és közösségi együttműködésekert erősített meg hazánkban, és hogyan alakította ki azt a hálózati rendszert, amely a társadalmi különbségek és a kirekesztettség csökkentését célozta meg. A projekt célja az volt, hogy segítse a társadalmi innováció kibontakozását, továbbá támogassa a kulturális intézmények módszertani fejlesztését pl. mentorhálózatokkal és kutatásokkal. Továbbá működjön közre olyan közösségi modellek kidolgozásában és bevezetésében,

amely múzeumok, könyvtárak, közművelődési intézmények közösségi alapú működését, társadalmi szerepvállalását és ágazatközi együttműködését segíti.

A kötetben közzétett széles spektrumú közösségfejlesztési gyakorlatok különböző nézőpontból világítanak rá a támogató közösségek jelentőségére. A jelen társadalmában felerősödnek az individualizációs folyamatok – atomizáltság, elmagányosodás –, ami az egymás iránti bizalom és a szolidaritás erodálásával jár. Ezért különösen fontos, hogy olyan közösségfejlesztő gyakorlatokat osszunk meg, amelyek ezeket a negatív tendenciákat csökkenthetik és folyamatosan tesznek az egyének közösségi bevonásáért. Célunk, hogy elültessük a magot, felkeltsük az igényt a közösségi együttlétre, a közösségi támogatásra és a közösségfejlesztésre mint a társadalmi beavatkozás egyik módszerére.

Elekes Györgyi

PÉTERFI FERENC

Fejezetek a közösségfejlesztés magyarországi történetéből A FELÉPÜLÉS ÉS / VAGY BEÉPÜLÉS ESÉLYEIRŐL

A KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS KIALAKULÁSA MAGYORSZÁGON

Az 1970-es évek második felétől elindult a közösségi munka hazai gyakorlatában előbb egy új szemléletű szakmai gondolkodás kiépülése, majd egy fokozatosan önállóvá váló szaktevékenység: a közösségfejlesztés kialakulása Magyarországon.

Korábbi tanulmányokban (VARGA–VERCSEG 1998; FARKAS–KOVÁCS 2014; PÉTERFI 2014; VERCSEG 2018) jól nyomon követhető, hogy a hazai gyökerek és első határozottabb lépések nálunk a művelődési területről, a közművelődésből eredeztethetők. Az 1970-es évektől a kultúrházak egy szakmamegújító mozgalmának útkeresései és az akkori Országos Közművelődési Központ (OKK, majd későbbi nevén Magyar Művelődési Intézet) Művelődési Otthon osztálya körül – elsősorban Beke Pál és Varga A. Tamás jóvoltából – történtek a hazai művelődési intézmények szerepvállalásaiban erőteljes változások. Ezekkel párhuzamosan vidéki kistéleplések és kistérségek (Siófok–Balatonszabadi és a Bakonyban Bakonyszentkirály–Bakonyoszlop–Csesznek) közegében ez a folyamat *a társadalom kulturális fejlesztéséből elindulva komplexebb településfejlesztési dimenziót is kapott*. A folyamatot tovább erősítette, hogy *Nyitott Ház* névvel elindult *egy országos szakmamegújító kísérlet*, amelynek kereteiben erőteljesen megjelent ez az új szemlélet több nagyvárosban (pl. Dombóvár, Zalaszántó, Kazincbarcika), illetve nagyvárosok egyes részeiben, lakónegyedeiben (Debrecen, Budapest-Újpalota, Zalaegerszeg) és persze falvakban is. Ennek a szakmai fejlesztésnek a 70-es években elindult kiterjedéséhez hozzájárult több olyan hazai társadalmi mozgalom – az amatőr színházról a klubmozgalmon át a táncházi mozgalomig –, amely egyrészt az öntevékenység új példája lett; másrészt a változáshoz több területen is megújulást kereső társadalmi háttérrel nyújtott (PÉTERFI 2014).

Ebben a közegben, főként a már emlegetett művelődési házak megújulását kereső szakemberek társulása, közös műhelymunkái, továbbképzései során találtak rá a nemzetközi gyakorlatban közösségfejlesztésnek (*community development* és *community organization*) nevezett szaktevékenységre, amely szinte minden lényegi elemében beleillett, megfelelt és továbblépést kínált az akkorra itthon már kialakuló szakmásoknak (GERGELY 1991). A művelődési mozgalmak mellett egy fontos új dimenzió kapott különös hangsúlyt – ami persze immanensen a „nyitott házasok” szemléletében is jelen volt: a helyi társadalmi szükségletek kiszélesített értelmezése, kiemelten fókuszálva a szociális-közösségi viszonyokra.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a közösségfejlesztés kialakulása Magyarországon a közművelődési mozgalmakból indult el, előbb belső erőforrásokra építve, majd más szaktevékenységek bizonyos hangsúlyainak átvételével.

1989-ben megalakult a Közösségfejlesztők Egyesülete, hogy kitágítsa, szélesítse új, kívülről csatlakozó szakemberekkel azokat a kapacitásokat, amelyeket az OKK-ban közben Fejlesztési osztállyá alakult szervezeti egység kínált. Az Egyesület működésének célja az volt, hogy további társadalmi erőforrásokat vonjon be a szakmamegújítási folyamatokba. Ennek kereteiben szakmai konferenciákat rendezett, *Parola* címmel új folyóiratot indított, kiadványokat szerkesztett, amelyekben a nemzetközi tapasztalatokat és fokozatosan a hazai esettanulmányokat is megjelentette, ezek voltak tehát a két szervezet (az állami fenntartású OKK és az új szakmai egyesület) közös munkájának első lépései.

Rövidesen egy hálózat indult Közösségszolgálat Alapítvány névvel, amely több megyeközpontban, nagyvárosban irodát nyitott, hogy a környezetében megjelenő közösségi kezdeményezéseket már földrajzilag közelebről is támogassa. A fentebb idézett belső források mellett ezeknek a folyamatoknak a révén – kiegészülve a 90-es évek fordulóján Magyarországon még erőteljesen jelen lévő nemzetközi támogatási forrásokkal – izmosodik, fejlődik tovább a közösségfejlesztői mozgalom. Különböző terepmunkák, ezekhez kapcsolódó szakmai felkészítések, eleinte főként civil kezdeményezőknek szervezett felkészítő képzések jelzik ezt a felépülő utat.

A KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS LEGFONTOSABB ALAPJAI ÉS ALAPÉRTÉKEI

Minden idesorolható próbálkozásban és e próbálkozások kibontakoztatásában az egyik leginkább kiemelt alapvetés a *közösségi részvétel* megjelenése. Ennek és a *részvételt szolgáló bevonási lépéseknek* van a leginkább hitelesítő értékük a szakmaiság valódi megjelenését illetően. Ezt azért húzzuk alá, mert – ahogy mindenféle mozgalomban – itt is újra és újra megjelennek a lényegyet eltakaró, csupán divatot követő, végtelen leegyszerűsítő, tehát a közösségfejlesztést sematizáló próbálkozások is. Fontos tudnunk, hogy itt – részben az angoltól való tükörfordítás miatt is – pontosan kell értenünk, hogy a közösség alapvetően nem a zárt kiscsoportokat (persze részben azokat is); hanem az angol *community* kifejezés értelmében a települési közösséget, az ilyen keretekben együtt élők közösségét jelenti. Tehát olyan folyamatokat, amelyek legalább szándékuk szerint az egész lakóhelyi közösségre kívánnak hatni, változást hozó együttműködést teremteni. Ezzel kijelöltünk egy másik alapvetést: a közösségfejlesztés mindig *lokálisban, helybéliségben* értelmeződik. Abban a vonatkozásban, amely még jó eséllyel átlátható, „kapcsolatba hozható” olyan helyi polgárok együttélése, akik hatással tudnak lenni az érintett közösség működésének keretére, az együttműködésük szabályaira is. (BIDDLE–BIDDLE 1988; SCHOENBERG 1979.) Ugyancsak fontos a közösségfejlesztésben a lokalitás egy szűkebb egysége: a *szomszédság* fogalma. Ez a kifejezés nemcsak a hajdani falvak életében bírt mindennapos jelentéssel, a modern urbanisztikának is egyik kulcskifejezése volt. Ebben a közegben van igazi esélyük a helyben élő embereknek arra, hogy átlássák, jobban megértsék a helyi életet, így esetleg kezdeményezni, változtatni legyenek képesek. Ez az a közeg, amely még jobban átélhető a számukra. Így fontos fogalommá válik a nyilvánosság – kiemelten a *helyi nyilvánosság* – kérdése, amelyben jó eséllyel felmerülhetnek vélemények, gondolatok, és a párbeszéd is megteremthető. A közösségfejlesztés *folyamatjellegű beavatkozás*, tehát tartósabb időtartamú és egymást követő lépések sorozatából összeálló tevékenység – ez is az alapjellemezők egyike –, gyakran a helyi közösség képessé válásának segítése (ma divatos kifejezés az angoltól átvett *empowerment*), amely a cselekvővé válás képességét jelenti elsősorban. Jól látható az eddigi alapfogalmaknak kiemelt kifejezésekből, hogy a közösségfejlesztői tevékenység talán legfőbb fókuszusa a helyi civil társadalom. Az igazán sikeres fejlesztői programok többnyire a *civil társadalom felrázására és*

cselekvővé tételére irányulnak. De ez tartósan kevésbé működik a körülvevő-befogadó közegnek az értelmezése nélkül, amelyben az önkormányzat, tehát a helyi közigazgatási és döntéshozói hatalom, a helyi gazdasági szereplők, továbbá a közösséget körülvevő – jó esetben szolgáló – intézmények is nagyon fontosak. Gyakori, hogy egy-egy települési közegben sikeresek a helyi civilek mozgósítására-mobilizálására megfogalmazódott lépések, és elindulnak új megoldásokat, változásokat ígérő cselekvések; de ha ebben nem partner pl. a helyi önkormányzat (sőt esetleg riválist látva ebben, még akadályozó szereplő is), akkor nagyon korlátos a kialakuló mozgásterük a civil kezdeményezéseknek, önszerveződéseknek, programoknak. Ezért különösen fontos része a közösségfejlesztő típusú beavatkozásnak az *együttműködés* kialakításának szándéka. Ha a civilek aktív cselekvésekbe, a helyi döntések befolyásolásába kezdenek, az a választott képviselőtestület nézőpontjából gyakran bizonyos mértékű hatalommegosztást jelenthet. Ez ideális esetben egy település életében nagyon sok helyi és akár külső erőforrás mozgósítását és bevonását is eredményezheti, de ha ezzel ellenségesek más helyi szereplők (pl. az önkormányzatok, intézmények); ha nem sikerül kölcsönösen megértetni velük az együttműködés kölcsönös hasznát, akkor lefékeződik a legjobb közösségi kezdeményezés is. Kiemelt jelentőségű tehát a közösségfejlesztési folyamat során – már egy-egy közösségen belül, de akár a beágyazódást kínáló környezettel kapcsolatosan is – az együttműködés lehetőségének, fejlesztésének a megteremtése, amire gyakran a külső fejlesztői beavatkozásoknak is fontos figyelniük. Ezért is mondják a közösségi munkának a közösségfejlesztést előtérbe helyező változatára, hogy ez a *soft beavatkozás* – azaz lehetőleg az együttműködést, s így részben a beilleszkedést is előtérbe helyező formája.

Összefoglalva: az alapértékek kiemeléséből jól láthatjuk, hogy a közösségi fejlesztőmunkában komplex társadalmi szükségletekre megjelenő komplex „közösségi beavatkozás” (VERCSEG 2020)¹ – megközelítés és értelmezés – a jellemző.

¹ A segítség kifejezést Vercseg Ilona legújabb könyvében tudatosan kerüli, értelmezésében meghaladja ezt a kifejezést és a „jó közösségi beavatkozás” fogalmat használja helyette.

A MAGYARORSZÁGI KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS A 80-AS ÉS 90-ES ÉVEKBEN

A magyarországi rendszerváltás időszakának különösen fontos jelensége volt a közösségfejlesztés megjelenése. Egyrészt, mert szemléletével hozzájárult egy új politikai-társadalomszervezési változás gyakorlatának a megalapozásához, másrészt mert ez a politikai változás (így reméltük akkor) a közösségek szerepének ártértelezésével új közeget, realisabb alapokat kínált egy addigra már erősödő szakma és mozgalom építkezéséhez is.

Ezeket az éveket a *civil, nonprofit szerveződések – kiemelten az egyesületek és alapítványok – nagyon gyors megjelenése* és kibomlása jellemezte (a szakirodalom gyakran nevezi a jelenséget „civil bumm”-nak). A 90-es évek első 3-4 évében több mint 30-40 ezer szervezet alakult, s ezek jó része közvetlenül kötődött a településekhez. Ugyancsak a rendszerváltás idején született a magyar önkormányzati törvény (1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról)², amelynek velejárója volt a tanácsrendszer leváltó *valódi önkormányzatiság lehetőségének* az elindulása. Ez a változás új lehetőséget (és sokféle nagy lendületet) adott a helyi döntéseknek, az aktív helyi társadalom kialakulásának. Sokan – éppen a fentiek alapján – úgy véltük, ez az időszak számtalan tekintetben „*közösségfejlesztésért kiált*”.

Ahogy a bevezető szakmatörténet elindulását elemző sorokban írtuk, viszonylag hamar kialakult egy igazi szakmai készenlét (már az egész 90-es évtizedben), amely különösen alkalmasnak tűnt ennek a helyzetnek a támogatására.

Falvakban és kistérségekben működött sikeresen ez a fejlesztőmunka, vagy városi szomszédságokban-lakónegyedekben. A helyi akarat „kitapintása”, a kezdeményezések bátorítása, a közösségi események szervezése, az alulról jövő cselekvések megfogalmazása jelentette a kialakuló gyakorlati munkákat. Ezekben az identitás keresése – a helytörténet – volt gyakori lendítőerő; aztán helyi újságok és más lokális kiadványok közösségi létrehozása, megjelentetése; közösségi terek használatának kezdeményezése; egyesületek-alapítványok létrehozása, amely tartósabb kereteket biztosított a függetlenedő helyi cselekvéseknek. Több helyen közvetlenül is bekapcsolódtak az önkormányzás folyamatába – előbb csak külső javaslatokkal, állandó jelenléttel a döntések előkészítésében. A 90-es évek közepére

² <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99000065.TV#> (Utolsó megtekintés: 2020. augusztus 16.)

gyakorivá vált, hogy helyi civil szervezetek önállóan is elindultak a választásokon. Így került egyre közelebb a közösségi együttműködés, érdekérvényesítés a fejlesztői programok eredményeiként – más nézőpontból így tágult egyre jobban a helyben megbátorodók tevékenysége, s vált gyakorivá, hogy a helyi közjó ügyeiben szerepet vállaljanak a megszerveződött polgárok.³

A későbbiekben gyakran előfordult, hogy a helyi civilek hiányolták a települések fejlesztési terveinek nyilvánosságát, azokban a közösségi bevonás megvalósulásáért küzdöttek.⁴ Aztán – máig tartóan – megerősödött a közösségi tervezés igénye és gyakorlata, a környezetvédelem és az ökológia kérdései, együtt a szociális ügyekhez is kapcsolódó szolidaritás kérdéseiben való szerepvállalással.⁵

A fejlettebb országok segítő szervezetei és *nemzetközi pénzügyi alapjai* is sokféle forrással segítették közvetlenül, de gyakran képzésekkel-tréningekkel ezekben az években a szakmai- és általában a demokráciaprogramokat itt Közép-Kelet Európában.⁶ Ez utóbbi folyamat magyarországi jelenléte persze a 90-es évek második felében fokozatosan lefékeződött, s a segítő alapok délebbre, az elmaradottabb országok irányába léptek tovább.

A 90-es évek központi kormányzasi törekvéseiben és technikáiban – főként az első tíz évben – erős hangsúlyt kapott a „jó kormányzás” szándéka, amelynek egyik jellemzője, hogy különösen nagy hangsúllyal igyekszik „szétosztani-szétteríteni” a társadalom széles rendszerében a hatalmi szerepeket: tehát a kormányzasi funkciókat, magát a döntéshozatali kompetenciákat és részben a felelősségeket is. A meghatározóvá váló szereplők pedig – ideális esetekben – a központi kormányzat alatti közvetlen és attól távolabbi közigazgatási szintek (tehát a régióktól a települési önkormányzati

³ Pl. KOVÁCS Edit – MAKK Katalin – PÉTERFI Ferenc – VERCSEG Ilona dr.: *Hogyan váltak a kőbányai szülők állampolgárokká? – közösségfejlesztési esettanulmány*. 1998. Letölthető: http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/dokument.nsf/329cd37724344b06c12568a9006c35fd/f334877eeee3d3d-5c1256a2300302a67?OpenDocument (Utolsó megtekintés: 2020. augusztus 16.); VERCSEG Ilona: *Kistérségi fejlesztés a Mecsekalján*. 1999. Letölthető: http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/DOKUMENT.Nsf/329cd37724344b06c12568a9006c35fd/db97b0d76b7c0b4fc12568a900764ea0?OpenDocument (Utolsó megtekintés: 2020. augusztus 16.); MÉSZÁROS Zsuzsa: *Közösségfejlesztési folyamat, közösségi felmérés Kecskéden 1994–1996*. Letölthető: http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/DOKUMENT.Nsf/329cd37724344b06c12568a9006c35fd/c1070e055a575a42c1256a23002eb5c4?OpenDocument (Utolsó megtekintés: 2020. augusztus 16.)

⁴ Pl. DÖBRÖNTE Katalin (szerk.): *Közösségi tervezéssel Budafok-Tétény belvárosának megújulásáért*. Promontor Polgári Casino, 2014.

⁵ KAJNER Péter (szerk.): *Rajtunk múlik! Hogyan szervezkezdjünk és képviseljük érdekeinket a lakóhelyünkön?* Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest 2005.

⁶ Pl. MOTT Alapítvány, Westminster Foundation for Democracy, Soros Alapítvány, Rockefeller Alapítvány, Civicus, USAID, United Way és több nagykövetség pályázati alapjai.

szintig), a civil társadalom aktorai (a szakmai kamaráktól, érdekvédelmi rendszerektől a különféle egyesületi keretekben működő helyi szervezetekig) és részben a gazdasági-üzleti szektor szereplői. (ÁGH 1999.) Az állam ilyen helyzetben, többnyire tehát tudatosan decentralizál, s ennek a folyamatnak fontos eleme a *társadalmi párbeszéd intézményesített rendszerének kialakulása*: a kormányzás mint a civil társadalom önkormányzata jól elrendezett szerveivel. Ez a folyamat és ez a milió a közösségek szempontjából jelentősen kedvez a részvétel, a bekapcsolódás folyamatának. Az is nyilvánvaló, hogy ez nem probléma nélküli korszak, a változás hosszú és fokozatos lépésekben, konfliktusokkal, általános – a társadalom egészét érintő – tanulással realizálódhat. A korábban jelzett mindennapi gyakorlatban megfogalmazódó cselekvések, a részvétel helyi megszervezése már sajátos közösségfejlesztői módszereket igényelt. A külső fejlesztő szakemberek ezért a helyi cselekvésekhez kapcsolódóan képzéseket, tapasztalatcseréket szerveztek, tehát a közösség belső erőforrásainak kibontása mellett egyre szükségesebbé vált a külső tudásbevitel, azaz a civilek felkészítése, képzése is.⁷

Ebben a társadalom „finomszabályozásával” alakuló történelmi közegben, itt Magyarországon a közösségfejlesztő szakma sokféle terepmunkával lépésről lépésre önmaga kezdte kialakítani vagy adaptálni a nemzetközi példákban ideilleszkedő gyakorlatokat, módszereket (B. Vörös 1993). A helyi közösség előtérbe kerülése részben kedvez ennek a folyamatnak, megjelennek nagyobb (nemzetközi és hazai) szakmai programok (pályázati és egyéb esélyek), általuk is jelentősen szélesedik a képzési rendszer: első időkben a civil képzések, majd lépésről lépésre a felsőoktatásban (előbb főiskolákban, majd egyetemeken is, BA-, majd MA-képzések révén) és a különféle szakmai képzési rendszerekben is (OKJ, rokon szakmák átképzési tartalmaiban).

A KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS MEGERŐSÖDÉSE: A HÁLÓZATOSODÁS

A korábban egyetlen országos szervezetként elindult Közösségfejlesztők Egyesülete a különféle projektek, terepmunkák és képzések során erőteljesen kezdeményezte helyi (többnyire megyei vagy kistérségi, regionális) szakmai egyesületek megalakulását is, elsősorban a képzések résztvevői és a különféle terepeken szakmai tapasztalatokat

⁷ A Közösségfejlesztők Egyesülete, majd a Civil Kollégium, de pl. a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete is rendszeresen szervezett cselekvő civileknek tréningeket, felkészítő képzéseket.

szervező kollégáinak összefogására, további helyi programok kiépítésére. Ilyenek pl.: *Közösségfejlesztők Hajdú-Bihar megyei Egyesülete*; *Békés megyei Közösségfejlesztők Egyesülete*; *Felső Kiskunsági Községi Munkások Egyesülete*; *Dialóg a Községekért és Komáromban az Élettér Egyesület*. Megjelennek az elindító Közösségfejlesztők Egyesületétől független, de nagyon hasonló alapértékű kezdeményezések, s ezekkel szoros szakmai kapcsolat alakul ki. Ilyenek a *Zalai Falvakért Egyesület*, a Debrecenben és térségében dolgozó *ÉLETTÉR Segítő Szolgálat Egyesület*. Ez utóbbi és később más hasonló, már erősen magukba integrálják a szociális munka (főként annak közösségi orientációjú) és a vidékfejlesztés tartalmait is.⁸ Ezeket az időket követően – már a megyei és regionális szervezetek további munkájának eredményeként – alakultak tovább önálló identitással és határozottabb földrajzi területre fókuszáló szakmai közösségek, egyesületek Észak-Abaújtól Baranyáig sokfelé az országban, amelyek a közösségfejlesztést szakmaként és mozgalomként együtt tekintették céljaiknak.

Visszatérve a 90-es, majd a 2000-es évekre nemcsak külföldi, de különféle hazai források is kapcsolódtak a közösségfejlesztői munka kiépüléséhez. Ennek kapcsán helyi szakmai segítő irodák és azokban felkért segítő szakértők voltak alkalmazva, amely egy új hálózatot alkotott (BEKE 1993). Előbb a rendszerváltást közvetlenül követő években egy bank és két szakmai szervezet összefogásából indult el a korábban említett *Közösségszolgálat Alapítvány*⁹, amely felkészült szakemberek alkalmazásával 8-10 hazai nagyvárosban és annak térségében tervezett működésre alapított, ún. közösségszolgálatokat (GROSKÁNÉ 2019). A szakmásoknak ezek a regionális szervezetei – a támogatás / fenntartás meghatározott időszakaira tervezve – két-három évig tudtak a maguk térségeiben fejlesztő tevékenységet folytatni. A következő hálózat a 2000-es években, a *Közösségi Kezdeményezéseket Segítő Szakmai Hálózat* (KÖZTÁMHÁLÓ), az akkori népjóléti tárca jóvoltából és anyagi finanszírozásában működött; így minden megyében dolgozott megbízott közösségfejlesztő szakember, s ebben különösen jelentős volt a hálózat összefogásának a *Közösségfejlesztők Egyesülete* által működtetett szakmafejlesztő tevékenysége.

⁸ A Hajdú-Bihari Közösségfejlesztők Egyesülete a nagyrábéi és a konyári fejlesztőmunkához (GROSKÁNÉ 2019), a Dialóg Egyesület Királdon, a Felső Kiskunsági Községi Munkások Egyesülete a kunszentmiklósi kistérségben, az Élettér Egyesület Komáromban indított helyi fejlesztőmunkákat és azokhoz civil képzéseket, de ezek és a Zalai Falvakért Egyesület falugondnoki felkészítései gyakran összekapcsolódtak leader vidékfejlesztési programokkal.

⁹ Alapítói 1993 nyarán a Postabank és Takarékpénztár Rt., a Kós Károly Egyesülés és a Közösségfejlesztők Egyesülete.

Ez a három-négy év komoly lökést eredményezett a helyi szakmai tevékenységek módszertanának kidolgozásában is. További fontos hálózat – már a 2000-es évek elejétől – a *proHáló* (GROSKÁNÉ 2019), amely nonprofit szervezetek hálózata, de amelyben a szolgáltatások megszervezése mellett erősen a középpontban van a közösségi fejlesztőmunka.

A fentiekben felsorolt hálózati munkákat ebben a szakaszban a Közösségfejlesztők Egyesületének és az akkor már MMI-nek nevezett országos intézmény Közösségfejlesztési Osztályának műhelyeiben kimunkált *erős közös alapok, közös értékek és hasonló módszertani jellemzők* segítettek – erős szinkronitással.

A közösségfejlesztés hazai elindulásától az akkor még egyetlen szakmai szereplőként működő, országos jellegű Közösségfejlesztők Egyesületének szerepét és funkcióját a 2000-es évekre – de különösen mára – az új munkamegosztás és a társadalmi szükségletek erőteljesen átalakították. A helyi és térségi-megyei szervezetek megalakulását követően egyre inkább ezekbe a szervezetekbe helyeződött át a helyi gyakorlati és terepmunka. *Az alapító közösségfejlesztői műhelyeknek innentől elsősorban a szakmai-módszertani és a fejlesztő-megújító, esetenként hálózati szerepek, továbbá a képzések fejlesztése lettek a meghatározó funkciói.*

A KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS HELYZETÉNEK ALAKULÁSA A 2000-ES ÉVEK ELSŐ ÉVTIZEDE UTÁN

A fejlesztői munkánk gyakorlatában fontos tapasztalat, hogy a települések belső erőforrásai a legtöbb esetben nem olyanok, hogy saját erőből önálló közösségfejlesztői tevékenységbe kezdjenek; ezek a feladatok – a világban másutt is, valamilyen külső – hol nemzetközi, jó esetekben kormányzati régiós elhatározást és erőforrásokat: központi programokat igényelnek. Ez viszont *erősen növelheti a fejlesztési programok kiterjedését – elsősorban azok politikai függőségét.* Segíthet ezen, ha a központi politikában és a társadalomban van belátás és szakpolitikai elköteleződés.

Hazai tapasztalataink alapján ezek mostanában leginkább az EU-s pályázatok által valósíthatók meg, mivel az Unió az alapértékei miatt gyakran a részvétel eredményező közösségi bevonást, a helyi öntevékenységet s általában a közösségfejlesztési értékeket (néha nevesítve is) megjelöli a támogatási feltételei között.

Más kérdés, hogy mára kialakulóban van egy alibi technológia ezeknek a programfeltételeknek a kijátszására. Központi és helyi kormányzatoknál, intézményeknél sajnos egyaránt gyakorlat ez, amivel igyekeznek „mintha” módon, sematizált gesztusokkal ilyen programlépéseket akár hamisan is igazolni, s így hozzájutni anyagi forrásokhoz.

A hazai helyzet a 2000 utáni évtizedekre jelentősen változott a korábban már érintett „jó kormányzat – jó kormányzás” vonatkozásában és értelmezésében. Újra és újra olyan politikai megfontolások merültek fel, majd legitimálódtak, amelyeknek értelmében a központi kormány önmaga kívánja a döntési rendszereknek nemcsak a feltételeit megteremteni, de deklarációja szerint azokért a felelősséget is az állam vállalja magára. Ez egy nyilvánvaló és tudatos centralizációs folyamat: az önkormányzatiságtól történő helyi jogkörök áthelyezésétől-átvételétől kezdve a piac közvetlenebb befolyásolásáig, „kézbentartásáig”. Témánk szempontjából e jelenség azért fontos, mert ez a folyamat a fenti tendencia eredményeként közvetve, de részben közvetlenül is a civil társadalom részvételét, egyúttal szerepvállalását is erősen korlátozza. Velejárója ennek a folyamatnak a társadalmi közbizalom alakulása: az állam (kormány) kevésbé bízik a társadalomban, s viszont: a társadalom egy része is egyre gyanakvóbb, bizalmatlanabb az állammal, a politikai szektorral s annak különféle intézményeivel szemben. (PÉTERFI 2016, 2019.) Nem kívánok itt ennek aktuálpolitikai részleteibe belemenni (hiszen nyilván a politikai polarizálódás egyik eredménye, hogy van egy erős és hűséges állampolgári tömeg, amely elfogadja, rendben lévőnek tartja ezt a tendenciát), de *a közösségfejlesztés alapértékeit jelentő részvétel, bevonódás, kezdeményezés, civil társadalmi öntevékenység – s főként a társadalmi párbeszéd – alapjaiban más közegben és eltérő feltételek között valósulhat meg, mint ahogy azt a 90-es évek rendszerváltási időszakáról tárgyaltuk.* Ezekben a centralizálódást erősítő években gyakran találkozunk civilelles központi megnyilvánulásokkal, megbélyegzésekkel, sőt, esetenként a fenyegetettség érzésének megjelenésével is.¹⁰

¹⁰ Letölthető cikkek: <https://444.hu/2017/11/29/orban-utasitasara-vegzaltak-most-a-miniszterelnokseg-kitunteteset-kapta-meg-a-norveg-civil-penzek-kezeleseert-az-okotars-alapitvany>; <https://magyarnarancs.hu/belpol/vannak-jo-civilek-es-rosszak-95903>; <https://tasz.hu/cikkek/tudnivalok-civil-szervezetek-szamara-a-kulfoldrol-tamogatott-szervezetek-atlathatosagarol-szolo-torvenyrol> (Utolsó megtekintések: 2020. augusztus 16.)

Itt egy rövid kitérőben kiemelem, hogy a közösségfejlesztés szempontjából részben prioritásként tekintett civil társadalom általános értelmezése Arató András szerint: „a *modern civil társadalom a gazdaság és az állam közötti társadalmi interakció szférája, a nyilvánosságból és különböző szabad társulásokból tevődik össze. A polgári kezdeményezés és önmozgósítás változatos formái hozzák létre, a jogrendszer (különösen az alanyi jogok megléte) intézményesítik. Politikai szerepe nem a hatalom megszerzése, hanem befolyásolása, kontrollja.*” (NAGY–NIZÁK–VERCSEG 2014: 14.)

A KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS UTÓBBI ÉVEKBEN KIALAKULÓ MOZGÁSTERÉRŐL

Több fontos tendencia határozza meg, illetve jellemzi ezt az időszakot. Az egyik kiemelésre érdemes jelenség már a hazai meggyökeresedés időszakában érzékelhető volt, hogy a bevezetőben jelzett közművelődési eredet mellett hamar megjelent a *szakmaköziség* folyamata a közösségfejlesztés elméleti és gyakorlati vonatkozásában is. Részben a nemzetközi gyakorlatban tudott, hogy sokfelé a *szociális munka* volt a közösségfejlesztés „kihordója”; azaz több ország esetében ebben a szaktevékenységben jelent meg egy specializációként, majd ebből vált ki és gyökeresedett meg. (GOSZTONYI 1997.) Az tehát, hogy Magyarországon is „összetalálkozott” e kétféle megközelítés, jól érthető. Voltak és tartanak időnként ma is szakmai párbeszédet erről, de ez talán most itt nem kulcskérdés, hogy melyik melyiknek a része. Korábban említettem a *vidékfejlesztést*, amellyel egymásra kölcsönösen erős hatást gyakorló szemlélet és szaktevékenységi terület a közösségfejlesztés. Ilyen szakmaközileg meghatározó forrás az *ökológia, a környezetvédelem*. De kihagyhatatlan a *settlement* mozgalom; az *urbanisztika*, a városi élet tudománya; a *mentálhigiéné*: a testi-lelki-szociális jóllét területe is

Korábban jeleztem, hogy a komplex és tartós közösségfejlesztési programok nagyon ritkán tudnak egy települési közösség belső elhatározásából és csupán a saját belső erőforrásaiból megvalósulni. Például azért sem, mert gyakran éppen az eszköztelenebb, rosszabb anyagi helyzetű, a különféle válságokkal küzdő falvakban, városokban, városrészekben van – vagy lenne – különösen nagy szükség ilyen nagyszabású

programokra. A Münchhausen-jelenség híján ezért is jelennek meg külső (nemzetközi vagy nemzeti) erőforrásokból finanszírozott és sokféle beavatkozást magukba foglaló szakmai programok, amelyeknek gyakran kiemelt közösségfejlesztői elemük is szokott lenni (MOLNÁR–PETÁK–VERCSEG 2014). Ennek persze az a kevésbé szeretett következménye, hogy *erősen projektalapú működés* alakul ki, azaz a kívülről vezéreltség nincs eléggé tekintettel a helyi tartalmi adottságokra, specialitásokra; meg hogy egy-egy projektnek az időtartama sem a helyben szükséges mértékű időtartamú. Ezek miatt születik sok uniformizált megoldás, nem érlelődnek meg megfelelően a beavatkozási folyamatok, kevés az idő a megoldás kibontásához és megtalálásához, nem gyakorlódnak be fenntartható cselekvési folyamatok, s így nem is válnak belsővé, nem interiorizálódnak megfelelően. És ha ilyen a helyzet, gyakori, hogy elindult pozitív változások is „visszaromlanak” – éppen a belső szervesülés hiánya miatt is.

Fontos itt kis kitérőként megjegyezni, hogy a közösségfejlesztés – bármennyire is fontosnak tartjuk azt – nem csodafegyver, nem tud minden helyzetre megoldást kínálni, különösen nehéz esetben elsősorban a közösségi megoldáskeresési folyamat elindításában tud segíteni. Azt is tudomásul kell vennünk, hogy sikeres programok esetében sem tud egyszeri beinvestálási lépéssel örök életre megoldást kínálni a közösségi viszonyokban, azaz nem *perpetuum mobile*, hogy belökjük, elindítjuk aztán örökmozgó folyamatként megy az idők végtelenségéig úgy, hogy nincs is vele több dolgunk. *A közösségfejlesztés folyamatos és felelős beinvestálást, társadalmi befektetést igényel.* Mindenütt. Tehát nem csak a válsághelyzetben, nem csak kis falvakban, nem csak alkalmi bajok idején. A társadalom működtetésének és irányításának mindenkori folyamataiban.

A hazai közösségfejlesztés közelmúltjág értékelve a szakmatörténetet és vissza-utalva *a nagyméretű külső erőforrások, támogatások* megjelenéséig, egy érdekes helyzet keletkezett a 2010-es években: az Európai Unió két nagy támogatási csomagjának lett célterülete idehaza a közösségfejlesztés.

Az egyik, amely később *Cselekvő Közösségek (CSK)* címet kapta. Ennek lényege egy többéves programidőszak keretében intézményesített szakmai segítőhálózat kiépítése Magyarországon. Ez a többmilliárdos nagyságrendű európai uniós forrás közvetlenül a kormányon keresztüli elosztásban valósult meg. A víziója az volt, hogy egy központi szakmai konzorcium kereteiben jöjjön létre egy „szakmai fejlesztő ügynökség” (persze nem így nevezték a CSK lebonyolító intézményét¹¹), amely szinkronizálja a

¹¹ A projektkezdésményezett pontos neve: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Mód-

folyamatot, s az építsen ki egy országos mentori hálózatot, és készüljön „szoftverként” olyan háttérbázis, amely szakmai tanulmányokat, kiadványokat, kutatásokat és felkészítő képzéseket kínál a megyei szereplőknek. Ezzel szinte párhuzamosan – valójában kis késleltetéssel – a megyékben majd egy másik központi EU-s programalapokból (TOP) finanszírozva helyi – többnyire települési és kistérségi szintű – közösségfejlesztési folyamatok indulnak. Ez utóbbiakat már a településeknek kellett megpályáznuk, lebonyolítaniuk; de úgy, hogy kötelező volt nekik a CSK-program szakmai irányítását és módszertanát, intencióit használni. Így találkozhatott egy felülről megszervezett szakmai mentorhálózat és felhalmozott tudásanyag az „alulról”, sikeresen pályázó települések programjaival, szükségleteivel – eredeti szándéka szerint azt segítve. Anélkül, hogy részletesen belemennék ezeknek az összesen legalább három-négy éves időszakra érvényes nagy programoknak az elemzésébe, kiemelek két fontos jelenséget, amelyek a közösségfejlesztés hazai gyakorlatát erősen befolyásolták.¹² Az egyik, hogy különféle – itt most nem részletezett – kényszerekből az EMMI Kulturális Államtitkárságán keresztül lettek lebonyolítva a Cselekvő Közösségek (CSK) címmel megvalósuló, de EU-s támogatásból szerveződő programok. Részben ezért kiiktatták a felépítéskor a Cselekvő Közösségek programcsomagból a közösségfejlesztés egyik meghatározó „felületét”, a szociális területet. Pontosabban, szinte mindent, ami nem a kulturális szférához tartozik (tehát értelmezésük szerint meghaladhatja a Kulturális Államtitkárság kompetenciáját), kiemeltek ebből, és létrejött egy új fogalom, a „kulturális közösségfejlesztés”. Valójában ezen belül is jórészt az intézményekre helyeződött át a hangsúly, amivel a program vezérlése, a közösségfejlesztés igazi értelmezésének számtalan alapértékét (alapvetően pl. a szakmaközi jellegét) kihagyatta, de minimum elszűrkitette. Ez a tartalmi torzítás, továbbá az erős (kulturális) intézmény-központúság jelentősen félrevitte a szakmai fókuszot. A másik jellemzője ennek a programirányításnak, hogy elég durván az aktuálpolitika befolyása alá került a szakmai eredetű program. Ez a CSK esetében, de különösen a terepeket biztosító települések felől elindult másik, ún. Települési Operatív Programoknál (TOP) volt egyértelmű, s a kedvezményezettek szelekcióját nagyon a politikai lojalitás szerint jelölte ki. Nagyon nagy számban születtek a „közösségfejlesztési” tartalomra kiírt TOP-pályázatok, de ezek

szertani Központ; konzorciumi partnerei: az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. (korábban Nemzeti Művelődési Intézet) és az Országos Széchényi Könyvtár.

¹² A Cselekvő Közösségek aktív közösségi szerepvállalás EFOP-1.3.1-15-2016-00001 projektben született néhány szakmai kiadvány, módszertani útmutató: ARAPOVICS–VERCSEG 2017; ARAPOVICS–BEKE–DÓRI–TÓTH 2019.

esetében egyszerre jelent meg egyfajta tömegesítés és sematizálás. A lezajlott pályázati rendszer ezt a feltevést – a közösségfejlesztés uniformizálásának veszélyét – jórészt igazolta. Nyilván, két ilyen erős befolyásolás ellenére is születtek értékes, valódi eredményeket és fejlesztést tartalmazó programok, amit a szakma utólag próbál kiszűrni és a vállalható belső szakmai tapasztalatok közé emelni. Ezeknek a részben különféle fórumokon történő bemutatásával, s remélhetőleg majd szakmai tanulmányok elemzéseiben is.

Az utóbbi évek értékeléséhez egy másik jelenség megismerése és megértése is fontos. A korai időkben – így e tanulmány elején mi is – a közösségfejlesztés kifejezést az angol eredetek miatt is gyakran két fogalom körüli szinonimaként értelmeztük: a *community development* (tükörré értelmezés szerinti közösségfejlesztés) és a hozzá nagyon közel álló *community organization* (közösségszervezés) fogalmaival. Ez a nemzetközi gyakorlatban nem előzmény nélküli, mégis az utóbbi, a közösségszervezés szakmailag elfogadott és bevett értelmezése, a fejlesztéshez képest a közösségi munkának egy határozottan eltérő jelentését és tartalmát különbözteti meg. A különbség (némileg egyszerűsítve): jórészt a közösségi beavatkozás módjának (céljának és dinamikájának) a tekintetében tér el a kétféle segítő munka, az utóbbi sokkal erősebben a radikalizmusával, a célcsoportjával jellemezhető és a közösségi érdekérvényesítés határozottabb felvállalásával foglalkozik. (ROTHMAN 2002.) Míg a közösségfejlesztés az érintettek bevonásakor az együttműködés keresését, közös alapok megteremtését tartja elsődlegesnek, a közösségszervezés sokkal fókuszáltabban az érintettek arra való felkészítését, hogy kikényszerítsék (töbnyire a sikertelen együttműködést követően a hatalom képviselőiből) az érdekeik érvényesülését, és eközben a társadalmi problémákat okozó – rendszer szintű szerkezeti változásokat is elérjenek a döntéshozatali-hatalmi rendszerben (SEBÁLY-VÖJTONOVSKI 2016). A közösségszervezés a 2010-es évek közepétől Magyarországon is igen jelentős szakmai sikereket és figyelmet elérő közösségi beavatkozási forma, mely részben a demokratikus működés megszorodó zavaraihoz származó helyzetek sokasága miatt, részben egy szintén sikeres szakmaépítési folyamatot következetesen végigvivő műhely – a Civil Kollégium Alapítvány – munkájának eredményeként kapott idehaza és Közép-Európában is kiemelt figyelmet.

Ez az új műhely részben a Közösségfejlesztők Egyesületének korábbi szakmai csapatából nőtt ki, szerveződött meg – ezért nyilván ez a folyamat nem volt hatástalan a hazai közösségfejlesztési mozgalomra.

Ugyanakkor mindezekkel párhuzamosan (részben kis késéssel) kialakult egy másik, államilag preferált közösség szervező orientáció, egy új (BA fokozatú) felsőoktatási képzési programnak történt az alapítása és akkreditálása. Ez utóbbi program azonban nem a közösségi érdekérvényesítést, a hatalmi viszonyok befolyásolását tekinti alapvető céljának, hanem egy, alapjaiban kulturális szervezői szaktevékenységet – főként programszervezői munkát – céloz. Míg a korábban tárgyalt kétféle közösségi munka a helyi közösség életét kívánja öntevékennyé és szervezetté tenni (más-más hangsúlyokkal, de a helyi közösséget szolgálva), addig a mára már államilag is akkreditált közösség szervezés valójában a *közönség szervezést*. Tehát a befogadóknak, rendezvénylátogatóknak, s így a (kulturális) fogyasztóknak a közönségét: főként az intézményekkel kapcsolatos lojalitását igyekszik befolyásolni. Ennek a váratlan – és talán nem elkerülhetetlen – képzési tartalomnak a megjelenésével erősen kettévált Magyarországon az állami keretekben zajló közösség szervezési képzési rendszer is.

MOST MERRE TART A KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS?

Az előző részekben igyekeztünk bemutatni *a 80-as-90-es években* elinduló új szaktevékenységként a közösség fejlesztést, azt, hogy bár különféle helyzetű és háttérű települési programokból indult, de közös alapokat és egymáshoz kapcsolódó, gyakran egymásra erősen reflektáló főbb áramlatokat fogott össze. Tehát a közösség fejlesztésnek *volt egy sokféle tekintetben közös alapokat valló szakmai összeépítési / felépítési folyamata*. Azt is bemutattuk, hogy milyen sok más szakterület kapcsolható elemeit integrálta magába, mert komplex problémákra igyekezett komplex megközelítésekkel választ keresni. Ezért hamar megjelent benne a szakmaköziséget respektáló, sok tekintetben holisztikus szemlélet.

Mostanára a nagy kapacitású, széles erőforrásokat kínáló, sok szakember bevonását lehetővé tevő, tartós fejlesztési folyamatok lehetőségét magába foglaló közösség fejlesztési hálózati programokból kevés látszik a horizonton. Meg-megjelenik egy-egy hálózatépítési lehetőség, de a realitásabbnak tűnő esélyt ennek a szakmai szemléletnek a megvalósulására most inkább a konkrét, helyi, esetenként kisebb ügyekben, programokban lehet látni.

Ahogy az elején összetartottak a szálak, most szétszalazva, sajátos szakterületekbe építve tűnik esélyesebbnek a kibontakozás a gyakorlati közösségi fejlesztőmunkára. Ebben

a *diverzifikációs folyamatban* érdemes a szakpolitikai ajánlásokba történő beépülésnek, de legalább a szemlélet megjelenítésének az esélyét keresni. De fel kell ismernünk, hogy ez a kiterjesztés egyre inkább indokolt a szakmákon kívül zajló közösségi munkák gyakorisága miatt is.

A nagyobb városmegújítási programok kínálhatnak például újabb esélyeket, főként azok, amelyek a fizikai megújítások mellett ténylegesen a helyi közösség megújítását, megmozdítását, öntevékenységének fejlesztését is fontosnak tartják.¹³

Kimondottan közösségfejlesztői megszólítások hangzanak el a városi reziliencia (azaz a megújulás, az ellenállóképesség, az új helyzetekre való alkalmasság megteremtése) ígéretes példái kapcsán, amelyekben több programból is kiderül, hogy a helyi közösség bevonása, részvétele jelenti sokszor a legfőbb támasztékot a városokat érő külső hatások utáni újjászerveződésekben.¹⁴

Többfelé tapasztalni a helyi kisközösségek megbolydulását, kisebb lokális-települési programok indítását, teremtődnek kisebb erőforrások – mindezek szinkronizálása mégis a közösségfejlesztés beépülésének az esélyét kínálhatja.¹⁵

A közelmúlt önkormányzati választásait tekintve érdekes *tapasztalni a részvételiségnek éppen az önkormányzás kapcsán való újraértelmezését*: ilyen (tehát a részvételiségben járatos, ahhoz értő, gyakran közösségfejlesztő) szakembereket keresnek és építenek be a megújuló hivatalokba, olyan szervezeti egységeket, amelyek a lakossági bevonást, a részvételi tervezéseket, részvételi költségvetési programokat, a közösségi döntés-előkészítés különféle módjait keresik.¹⁶ Ezek is valódi új, kínálkozó területek a közösségfejlesztés mai és jövőbeli helyének megtalálásához.

¹³ BODA–PÉTERFI–TÓTH 2015; letölthető podcast: „Teleki tér újratöltve”: <https://anchor.fm/peterfi-ferenc/episodes/TELEKI-TR--JRATLTVE-e9itqd> (Utolsó megtekintés: 2020. augusztus 16.)

¹⁴ Egy podcastbeszélgetés a reziliens városok kérdéséről: <https://anchor.fm/peterfi-ferenc/episodes/Reziliens-vrosok---a-sebezhetosg-cskkentse--rugalmas-helyrellts--alkalmazkods--jraszervezds-krd-sei-edn6tg> (Utolsó megtekintés: 2020. augusztus 16.)

¹⁵ Kisközösségi Program: Ökológia, közösség, boldogulás – helyben. <http://www.kiskozossegek.hu/>; Kisváros – érdemes maradni. <http://gy-sz.hu/programok/kisvaros/> (Utolsó megtekintés: 2020. augusztus 16.)

¹⁶ <https://jozsefvaros.hu/onkormanyzat/iroda/33-93> (Utolsó megtekintés: 2020. augusztus 16.)

IRODALOM

- ARAOVICS Mária – BEKE Márton – DÓRI Éva – TÓTH Máté (2019, szerk.): *Kulturális intézmények társadalmiasított működési módja*. (Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás.) Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ és konzorciumi partnerei, Szentendre.
- ARAOVICS Mária – VERCSEG Ilona (2017, szerk.): *Közösségfejlesztés – módszertani útmutató*. (Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás.) Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ és konzorciumi partnerei, Szentendre.
- ÁGH Attila (1999): Civil társadalom és a korai konszolidáció az EU-csatlakozás jegyében Magyarországon c. előadása alapján. In: *Magyar és európai civil társadalom*. Pécs.
- BEKE Pál (1993): Közösségszolgálat Alapítvány. *Parola* 5. 1–3.
- BIDDLE, William W. – BIDDLE, Loureide J. (1988): *A közösségfejlesztési folyamat*. Országos Közművelődési Központ Módszertani Intézete, Budapest.
- BODA Kitti – PÉTERFI Ferenc – TÓTH Vivien (2015): *Párbeszéd a szolidáris szomszédságért*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.
- B. VÖRÖS Gizella (1993, szerk.): *A közösségi munka. Elmélet és gyakorlat külföldön*. Szöveggyűjtemény. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.
- FARKAS Gabriella – KOVÁCS Edit (2014, szerk.): *A közösség dicsérete – a 25 éves Közösségfejlesztők Egyesületének jubileumi kötete*. Budapest.
- GERGELY Attila (1991): *Intézmények építése a helyi közösségekben*. (Parola füzetek sorozat.) Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.
- GOSZTONYI Géza (1997, szerk.): *Közösségi szociális munka*. Budapesti Szociális Forrásközpont, Budapest.
- GROSKÁNÉ Piránszki Irén (2019): *A közösségek szolgálatában – az első Hajdú-Bihar megyei közösségfejlesztő kezdeményezések és a Kelet-magyarországi Közösségszolgálat Alapítvány működésének 20 éve*. Kelet-magyarországi Közösségszolgálat Alapítvány, Debrecen.
- MOLNÁR Aranka – PETÁK Péter – VERCSEG Ilona (2014): *Közösségi lehetőségek a mélyszegénység elleni küzdelemben. Önszerveződés és szakmaközi együttműködés*. Készült a „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért program szakmai koordinációja” keretében. Budapest.
- NAGY Ádám – NIZÁK Péter – VERCSEG Ilona (2014, szerk.): *Civil társadalom – nonprofit világ*. Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, Budapest.
- PÉTERFI Ferenc (2014): Kezdetek. In: FARKAS–KOVÁCS 2014: 11–18.

- PÉTERFI Ferenc (2016): Súlyok és ellensúlyok aránytalansága – A civil társadalom esélyei az egyensúlyát veszített és bizalomhiányos társadalomban. In: *A civilek hatalma: a politikai tér visszafoglalása*. Szerk. Antal Attila. Noran Libro Kiadó, Budapest. 187–200.
- PÉTERFI Ferenc (2019): *Közbizalom kutatások*. Budapest. www.kofe.hu
- ROTHMAN, Jack (2002): *A közösségi beavatkozás modelljei*. Ford. Varga Tamás. Kiadja a Közösségfejlesztők Egyesülete, a Parola-füzetek sorozatban, Budapest.
- SCHOENBERG, Sandra P. (1979): Criteria for evaluation of neighbourhood vitality in working-class and poor areas in core cities. *Social Problems* 27/1. 6.
- SEBÁLY Bernadett – VOJTONOVSZKI Bálint (2016, szerk.): *A hatalom társadalma vagy a társadalom hatalma? A közösség-szervezés alapjai*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- VARGA A. Tamás – VERCSEG Ilona (1998): *Közösségfejlesztés*. Magyar Művelődési Intézet, Budapest.
- VERCSEG Ilona (2018): *Fejezetek az európai közösségfejlesztés történetéből*. Közösségfejlesztők Egyesülete, a Parola-füzetek sorozatban, Budapest.
- VERCSEG Ilona (2020): *Közösség és részvétel* c. 2011-ben azonos címen a Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület kiadásában megjelent papíralapú felsőoktatási tankönyv jelentősen átdolgozott, e-változata. Letölthető a Közösségfejlesztők Egyesületének és a TáTK honlapjáról: <http://tatk.elte.hu/oktatas/etananyagok>

GYARMATHY ÉVA

KÖZÖS INTELLIGENCIA, A KÖZÖSSÉG SZELLEMI EREJE

ADAPTÁCIÓS ELŐNYÖK

Az ember egyik evolúciós különlegessége az intelligencia. A tanulásnak és problémamegoldásnak nagy szerepe van a Homo sapiens diadalútjában, de valójában nem tudjuk biztosan, mely mentális funkciókat sorolhatunk az intelligencia fogalma alá.

Az intelligencia meghatározásával azóta küzdenek a szakemberek, mióta megszületett a fogalom, és ez a harc még most is folyik. Született elég sok meghatározás, és talán már túl sok is van belőle, sőt, közben intelligenciából is több lett. Így például megjelent az érzelmi intelligencia (SALOVEY–MAYER 1990) és a közös (collective) intelligencia (MALONE 2004) is, amelyek csak igen kis mértékben kapcsolódnak az értelmi képességekre vonatkozó eredeti intelligenciafogalomhoz, viszont nagy mértékben a Homo sapiens sikeréhez. A 21. századra pedig újabb tétellel gazdagodott az intelligenciák köre, a mesterséges intelligenciával. Manapság, ha intelligenciáról van szó, igen széles értelmezésben kell gondolkodni, és az intelligencia fogalmát meghatározni.

Shane Legg és Marcus Hutter a 2007-ben publikált *Collection of Definitions of Intelligence* című tanulmányukban megpróbálkoztak a fellelhető definíciók egy részéből kivonni az intelligencia fogalmát. Enciklopédiákból, pszichológusoktól és AI kutatóktól 70 különböző meghatározást gyűjtöttek össze, és a közös vonásokat kiemelve megalkották az univerzálisnak tartott definíciót: „Intelligence mea-

sures an agent's ability to achieve goals in a wide range of environments.” (LEGG–HUTTER 2007: 9.) Vagyis az intelligencia egy ágens azon képessége, hogy sokféle környezetben elérje a céljait. Ezt Robert Sternberg, a kiváló intelligenciakutató sokkal rövidebben úgy fogalmazta meg, hogy az intelligencia célorientált adaptív viselkedés (STERNBERG 2019). A cél sokféle lehet, de az evolúciós alapcél a túlélés, az adaptivitás az ehhez vezető hatékony mód.

Az információ és az energia. Ez a két kulcstényező, amely mindent meghatároz, így a biológiai adaptivitást és annak útjait is. Ennek a két tényezőnek a függvényében fejlődhet és fejleszthető például a biológiai intelligencia és annak hordozója, az agy.

A nagyobb agykapacitás növeli a tudást, az alkalmazkodási lehetőségeket, viszont sok energiát kíván. Az evolúció során az emberi agy mérete erőteljesen bővült a legtöbb más állatéhoz képest, de egy ponton túl egy óriásira nőtt agynak a fenntartása, valamint nem mellesleg egy ilyen méretes koponyával bíró utód megszülése több bajt okoz, mint amennyire hasznos, ezért ez az út korlátozott fejlődést tesz lehetővé. Az információk megszerzését, feldolgozását és tárolását ezért egy külső hálózatra, az emberi közösségekre tágította az emberiség. Ebben meghatározó lépés volt egy közös kódrendszer, a nyelv kialakulása (MUTHUKRISHNA–DOEBELI–CHUDEK–HENRICH 2018).

Születhetett valahol egy paleozseniális agy, amely képes volt a dolgokról szimbólumokban gondolkodni, sőt, rávette a társait, hogy a konkrét dolgok helyett fogadják el azok szimbólumát, jelét. A nyelv lehetővé tette, hogy az információk ne csak egy agyban tárolódjanak, hanem az emberek csoportjában. Sőt, a lassú biológiai információátörökítés helyett a társas információkezeléssel nagyon gyorsan maradandóvá válhatott a megszerzett tudás. Például a mérgező és gyógynövények ismeretét nemcsak örökletesség útján lehetett megszerezni sokgenerációs tapasztalat útján, hanem a tudás hordozója megmutatta, sőt el tudta mondani, mi mire jó, és szájhagyomány útján terjedt az információ. Sokkal több mindent meg tudott jegyezni a csoport, mint az egyén. A nyelv az ember áttörő újítása volt, mert ezzel lehetett az agyméretet megszorozni, miközben a nyelv által további információfeldolgozási előnyöket is szerzett az ember, és a gondolkodási folyamatai jelentősen fejlődtek (HEYES 2012; SOUSA–MEYER–SANTPERE–GULDEN–SESTAN 2017).

A nyelv lehetővé tette, hogy a legokosabb emberek legjobb elgondolásai nemzedékeken keresztül felhalmozódjanak a közösségi tudás közös tárhelyében. Ez a tu-

dástár, mint az életben hasznos ismeretsomag elérhető minden új generáció számára. A nyelv az egyéni intelligenciánál sokkal nagyobb közös intelligenciát biztosít az emberek csoportjainak, és lehetővé teszi minden ember számára, hogy részesüljön a közös intelligencia előnyeiből úgy, mintha saját maga hozta volna létre a tudást. A teljesen átlagos képességű kisgyerekek is profin használják a technológiát, nyomkodják, simogatják a kütyüket, miközben fogalmuk sincsen, milyen működési elvek vannak mögötte. Nem mintha a legtöbb felnőttnek lenne ismerete a mobil eszközök működési elveiről, de nincs is szükség erre, az emberiség tudja, mi mitől és hogyan működik. Az egyének szintjén csupán a szociális, vagyis másoktól való tanulásra irányultság és fokozott információátviteli hűségre való képesség szükséges. Vagyis hatékonyan kell tudni eltanulni, amit mások tudnak, és leutánozni, amit mások tesznek.

INFOKOMMUNIKÁCIÓ ÉS AZ ISKOLA

A nyelv újabb dimenzióval, az írásbeliséggel gazdagodott nagyjából 4-5000 évvel ezelőtt, majd ez megsokszorozódott a nyomtatás által, amit az elektronikus és digitális információsforrás tett szinte végtelenül gazdaggá. Az információk elérésének módja és szintje teljesen megváltozott az évezredek során, az utóbbi évszázadban pedig minőségi változás történt. Mindeközben az emberiség egy szuperintelligens hálózattá alakult, majd az internet az emberiség által használt számítógépeket fogta hálózatba, és a számítógépek kezdenek összekapcsoltnak is komputálni. Az *Internet of Everything* az okos gépek, vagyis minden összekötése. Az infokommunikációnak a korábbitól teljesen eltérő formája, a hálózatok többszintű összekapcsolódása jött létre.

Bob METCALFE (2013) törvénye szerint „egy hálózat értéke a felhasználói szám növekedésével növekszik”. Az emberi infokommunikáció az emberiség létszámának növekedése miatt rendkívül hatásossá vált. Az értéke nem a kommunikált információk minőségében van, az egy másik kérdés, hanem az információ terjedésének hatékonyságában. A Homo sapiens egyedszáma igen erősen növekedett, vagyis igen értékes hálózattá vált.

Emellett a nagy egyedszám nagyobb esélyt jelentett arra is, hogy megjelenjenek okos egyének, akik a tudást létrehozzák. Az emberi agy átlagos mérete viszont az el-

múlt 10-20 000 évben jelentősen zsugorodott (RUFF–TRINKAUS–HOLLIDAY 1997), ami arra is bizonyíték lehet, hogy az emberiség fejlődésében most éppen az történik, hogy viszonylag kevés hatékony agy generál sok tudást, amit átad a kisebb agykapacitású tömegeknek. Ennek a folyamatnak egy fontos formalizált részét oktatásnak nevezzük, és fő jellemzője, hogy el kell tanulni és le kell utánozni a meglévő tudást. Ezután a nagy tömeg használja, egy kisebb tömeg tovább növeli a közös tudást.

A komplex társadalmak kialakulásakor az agy azért lett kisebb, mert az embereknek nem kellett olyan okosnak lenniük, hogy életben maradjanak. Már nem kellett mindent tudni, élelmet előteremteni, ruházatot, szerszámokat, lakhelyet készíteni. A munkamegosztás által kevesebb tudással, kisebb agy működtetésével is nagyobb lett a túlélési lehetőség. David GEARY (2004) kutatásaiban a populációsűrűséget használta a társadalmi komplexitás mérésére, mert minél közelebb élnek egymáshoz az emberek, annál nagyobb az egyének és csoportok közötti csere, a munkamegosztás és az emberek közötti interakció. A vizsgálati eredmények megerősítették, hogy az agy mérete csökken a népsűrűség növekedésével, vagyis másféle agyműködést hoz a társadalomban való megküzdés. Alátámasztja a feltételezéseket, hogy miközben az emberi agy zsugorodott, a DNS-ében számos adaptív mutáció történt, amelyek az agy fejlődésével és a neurotranszmitter rendszerekkel kapcsolatosak, vagyis a kisebbé válással együtt megváltozott a belső működése is. Az agy plaszticitása többféle szinten és formában támogatta a tanulási képesség növekedését.

Nem véletlen, hogy a közoktatás az emberi kultúrtörténet utolsó időszakában, az utóbbi évszázadban, és csak azokban a társadalmakban jelent meg, amelyekben a technológiai, tudományos, gazdasági és más evolúciós szempontból fontos előrelépések szükségessé tettek olyan képességeket, amelyekkel az egyén működni tud a társadalomban. Ebből a szempontból az iskolai tanulás célja olyan tudás megszerzése, amely fontos az adott kultúrában szükséges adaptív viselkedéshez (GEARY 2004).

Mindehhez már rendelkezésre állt a hatékony infokommunikációs bázis, a könyvnyomtatás és a művelt társadalmi réteg, amely át tudja adni a tömegeknek a tudást. A 20. század végére pedig megjelentek a digitális eszközök. Ezek a tudáshordozók szabadon elérhetők és lényegében végtelen tanulásra adnak lehetőséget. A széles körű elérhetőséggel az egyes egyén olyan hatékonyvá vált az emberiség tudástárára támaszkodva, hogy már egyedül is hatalmas teljesítményekre képes, messze nagyobb-

ra, mint ami az intelligenciaszintje alapján lehetséges lenne. Az önálló, egyéni tanulás igénnyé és lehetőséggé vált a megnyílt információs térben. Ezzel szemben a formális oktatás továbbra is elsősorban a korlátozott és korlátozottan elérhető információhordozókat, a könyveket és a tudásátadó típusú tanárokat preferálja. Ebben a helyzetben érthetően feszültség alakul ki, és az emberiség fontos kognitív eszköze, a tanulás veszélybe kerül a nem megfelelő infokommunikációs eszköz- és térhasználat miatt.

A tudásátadás természetes iránya minden tanulni képes állat esetében, hogy az idősebbek tanítják a fiatalabbakat. Eleddig ugyanez érvényes volt az emberre is. A gyors kulturális-technikai változásban azonban az ismeretek egy nagy része hamar elértéktelenedhet, és ezáltal a korábbi nemzedékek tudásának fontossága is csökken, mi több, az ismeretek a felnőttek segítségével nélkül is elérhetők. Sőt, minthogy a fiatalabbak többsége gyorsabban tanul, mint az idősebbek, így kezd egyre természetesebb lenni, hogy a fiatalok, sőt akár a gyerekek adnak át tudást a felnőtteknek, idősebbeknek, illetve egymásnak. Millió éves berögzült hierarchikus társas viszonyok inognak meg.

A tanulás a régmúlt formájában a szokásos hierarchiát követte, vagyis az idősebb generáció adta át a tudást a fiatalabbnak, és emellett egyéni vagy kiscsoportos és személyre szabottabb volt. Csak a 19-20. századi tömegesedés által vált csoportossá, uniformizálttá a tanítás, hogy minél nagyobb tömegeknek lehessen átadni a tudást. Ezzel az iskola mint intézményrendszer nagy veszteséget okozott sok egyénnek, de nagy nyereséget a társadalomnak, mert egyszerre sok agyat lehetett információval feltölteni. A „hulljon a férgese” elv alapján alacsonyabb társadalmi helyzetbe kényszerült az, aki az uniformizált minősítő rendszerben nem felelt meg, mert bármi okból, de nem tudott azon a módon tanulni, ahogyan a többség.

1. táblázat: A tudás átadásának különböző formái

A tudásátadás formái	Hierarchikus	Hálózatos
Egyéni, kiscsoportos	A régmúlt tanítási formái, korrepetálás	21. századi tanuló közösségek
Tömeges	A 19–20. század oktatási formái	Digitális felületek, közösségi média

A hierarchikusan felépülő tudásátadásban a mellékszálak csökkentik a hatékonyságot, uniformizálásra van szükség. Az egységes tanulási helyzetben az egyformaság nem teszi szükségessé és lehetségessé a társas együttműködést, sőt a frontális ismeretátadás során minden, a tudás hordozóját és átadóját megkerülő szociális interakció zavart okoz, és ezért büntetendő. Például nem szabad a tanórán beszélgetni, felelés, vizsga során egymást segíteni, és a 21. században újabb tiltás a mobil eszközök, az internet használata az iskolai tanulásban. Mindezeket azonban feszegeti a valóság. A diákok mindig is igyekeztek a tanárt megkerülő tudásforrásokra támaszkodni, és a 2020-as év tavasza, a COVID-19-vírus okozta távoktatásba kényszerülés, amikor mindenki mindenkit mindenféle eszközön keresztül tanított és tanult, talán végső csapást mért a szokásos oktatási scenárióra, akár elismerjük ezt, akár nem.

Az emberi közösségek természetes formációja a hálózat, amelynek lehetnek kiemelkedő pontjai, de alapvetően sok és sokféle kapcsolat alkotja. Az emberek, és így a gyerekek is kommunikálnak egymással, ha tehetik. A közösség közösen generál tudást. Az információáramlás a sűrű kapcsolati rendszeren keresztül hatékony, és az adaptáció a sokféle információfeldolgozás által rugalmas, aminek kiemelkedő adaptív értéke van. Az iskola a maga korában a funkcióját betöltötte, de ennek ára a résztvevők társas igényeinek elfojtása volt, vagyis valódi közösségek az iskolában is a tanuláson kívül jönnek létre.

AZ UNIFORMIZÁLT ISKOLA VÁLSÁGA

Az emberi kultúra új szakaszba ért, amikor a korábban még hatékony megoldások nemcsak hatástalanokká, de korlátokká is válhatnak. Még egy darabig nyúzzák a gyerekeket a régi szemléletben a régi padokban, de már megindult a kimenekülés a túlhaladott módszertanból. Ennek a túlhaladottságnak három tényezőjét emelem ki:

- *Egyformaság*: Homogén életkorú csoportok, egyforma tananyagot egyforma ritmusban tanulnak és egyforma elvárásoknak kell megfelelniük.
- *Tömegtermelés*: Az iskolában a tanulók nagy csoportokba terelve tanulnak, egy futószalag-folyamaton mennek keresztül, amely az egyik évfolyamról a másikra, illetve az egyik iskolafokról a következőbe jutásról szól.

– *Autokratikus légkör*: Tekintély alapon szerveződik a tananyag és a tanítás, a folyamat hierarchikus, ellenőrzött mind az osztályteremben, mind a tanárban, mind a teljes oktatási rendszerben, és a szereplők sikerességét a központ által megszabott sztenderdek határozzák meg.

Egy ilyen jellemzőkkel bíró iskolában csak formális közösség jöhet létre, amelynek szervezési feltételei a jellemzőinek megfelelnek, vagyis felülről irányított, az egyéni különbségeket és ezek értékét figyelmen kívül hagyja, egységes tevékenységet vár el, és ezt egységes mércével méri.

A magántanulósággal szembeni érvként az iskolabajlás előnyeként gyakran a közösségi életet említik. Az iskolai osztály azonban nem valódi közösség a fenti jellemzőkkel bíró tanulás folyamatában. Kialakulhatnak informális utakon és módokon közösségek, ha azonban a formális tanulással töltött idő aránya növekszik, akkor az informális kommunikációs lehetőségek aránya csökken, és így a közösség nehezen formálódik. Az egyének csoportban elfoglalt helyzetét az iskolában a tananyag elsajátításának sikeressége, jó osztályzatok, vizsgaeredmények, vagyis a formális értékek erősen befolyásolják, és nem a közösség fejlődési igényei az elsődlegesek.

Minthogy az ember társas lény, a valódi közösség hiánya pszichés hiányokat és ezáltal feszültséget okoz. Érthetően egyre nagyobb a kereslet a valódi közösségi lét iránt. Megindult a menekülés olyan terek felé, amelyek az iskolai jellemzőkkel éppen ellentétesek. Ilyenek például az offline és online klubok, közösségek, táborok, tanuló-csoportok. Ezek jellemzői támogatják a közösség kialakulását és fennmaradását:

- *Sokféleség*: Heterogén életkorú csoportok, különböző szintű és tartalmú tevékenységben vesznek részt, a tanulás és az elvárás, ha van is, egyéntől és csoporttól függő.
- *Személyesség*: A csoportok és az egyén is sokféle tevékenységben vehet részt, nagyobb lehetőség van differenciált szerepekre, ezáltal egyéni figyelem elnyerésére.
- *Szabad légkör*: Kevésbé irányított, mint az iskolai tevékenység, az egyén és az egyéni megoldások értékesek, gazdagítják a tevékenységeket.

Léteznek olyan iskolák, és nem is csak az utóbbi időben alapítottak, amelyek a fentieknek megfelelnek. Ilyen az Alexander Sutherland Neill által 1921-ben alapított Summerhill School, egy bentlakásos iskola, ahol számos tevékenység közül választhatnak

a gyerekek szabadon, miközben nem kötelező tanulni. Az iskola demokratikus közösségként működik, a közösség egyenrangú (de nem egyforma) tagja gyerek és felnőtt. A Summerhill School Neill (1960) azon elvét követi, miszerint az iskolának kell a gyerekekhez illeszkednie és nem fordítva.

Másrészről a hagyományos iskola jellemzői elkezdtek bekúszni az informális közösségekbe. A családok, ha megtehetik, az iskolai oktatás hiányosságait iskolán kívüli terekben igyekeznek pótolni. Emiatt például a nyári táborok igen nagy része már az iskola kiegészítéseként tanulásközpontúan működik gyakran *átvéve* az iskola jellemzőit. Ugyanez igaz az úgynevezett „külön órákra”, ahol alapítványoknál, egyesületben, klubokban folyik fejlesztés, tanulás, de a közösség helyett a tudásátadásra fókuszáló formában gyakran a lényeg nem növekszik, elmarad a közös tudásfejlesztés, a *közös intelligencia* kialakulása. Megesik, hogy a gyerekkori közösségfejlesztésben nagy lehetőséget hordozó civil szerveződések nem tudják megtartani a sokféleség, személyesség, szabad légkör hármását, mert a tömegesedés mind igény (sokan menekítik a gyerekeket alternatív közegekbe), mind gazdasági érdek (a civil szervezetek anyagi léte) oldalról erjesztő hatással bír.

A természetes diverzitás növeli az adaptivitást, a sokféleség érték a sikeres közösségekben. A homogén tudással rendelkező közösségek csak egyféle környezetben hatékonyak, és a változásokra nem tudnak gyorsan reagálni. A 21. században, amikor exponenciális sebességgel változik az ingerkörnyezet, a rugalmas, sokféle megoldást mozgósítani képes formációk életképesek, és ehhez a különböző autonóm egységek különféle intenzitású együttműködése vezet. Az ilyen közösség szervezése sokkal inkább hálózatfejlesztés, mint egy meghatározott struktúrába szervezés.

Kevés, sőt akár *ártalmas* is csupán annyit tenni a változás érdekében, hogy a zászlókra kikerülnek a fenti hármas „pompa szavai”. Látszatreformokkal nem lehet hatékony közösségeket létrehozni, mert a közösségekben a célok és az *értékek konkrét közös tevékenységekben jelennek meg*.

Az egyént körülvevő közeg a szocializációs folyamat fontos része, mert meghatározza a tevékenységeket és az azokhoz kapcsolódó attitűdöket. Legalább három *szintű a hatás*, de ezek a szintek nem teljesen függetlenek egymástól, és a legkevésbé ideális esetekben jelentősen eltérők lehetnek.

1. Nyílt célok és tartalom – ez a szocializációs homlokzat.

2. A szereplők céljai, szemlélete és viselkedése – ez a rugalmas közege a szocializációnak.
3. Rejtett célok és tartalom, amely az intézmény működés módján és szellemén keresztül hat – ez a szocializáció meghatározó háttére.

Ha a három szint harmóniában van, egy irányba mutat, akkor a legbiztosabb az eredmény, mert a kongruencia segíti, hogy a résztvevők az egyéni céljaikat, értékeiket összegegyeztessék a közösségi célokkal, értékekkel. Amennyiben a vektorok eltérő irányba mutatnak, beindulnak a helyzetet gyengítő manipulációk (GYARMATHY 2018). Ennek eredményeképpen a jövő nemzedéke elbizonytalanodott, versengő és a saját érdekein túltekinteni képtelen egyének összességévé válik, vagyis még kevésbé lesz alkalmas azoknak a globális problémáknak a megoldására, amelyekkel már most, az eltérő érdekek miatt hiábavalóan küzd az emberiség.

A közösségek az emberi lét megőrzésében mindig meghatározó szerepet játszottak. Most, hogy a Homo sapiens kezében soha nem látott erejű eszközök kerülnek, a személyes felelősség óriásira nőtt, és ezt a felelősséget a személyesebb közösségek tudják kontrollálni. Ahogy LÁNYI András (2013) írja, a felelősen döntő közösségek szellemi és anyagi eszközök feletti önrendelkezése alkalmasabb ezek megóvására, mint a személytelen közvetítő rendszerek, bürokratatestületek.

KÖZÖSSÉG ÉS KÖZÖS INTELLIGENCIA

Roland L. WARREN (1975) amerikai szociológus funkcionális elmélete szerint a közösség az a társadalmi alakzat, amely az alábbi öt funkciónak megfelel (zárójelben jelzem, ahogyan elneveztem a funkciókat):

1. Termelés-elosztás-fogyasztás – megélhetési lehetőségek (gazdasági funkció)
2. Szocializáció – a közösségi értékek (értékfunkció)
3. Társadalmi kontroll – az értékek mentén történő tevékenység (kontrollfunkció)
4. Társadalmi részvétel – a társas lét mint igény teljesítése (társas funkció)
5. Kölcsönös támogatás – a közösen megoldható feladatok (kollektivitás funkció)

A közösségek a társadalom alapintézményei. Minthogy az ember társas lény, sőt, hálózatképző társas lény, a fennmaradásának mindig is a közösségek voltak a biztosítékai. Az emberiség 21. századi túlélőcsomagjának az együttműködés az egyik fontos tartozéka (GYARMATHY 2019).

Mióta a Homo sapiens létezik, közösségekben él, amelyeknek a fejlődését a fenti funkciók biztosították. A hatalomtól függetlenül a hatalommal együttműködve vagy sem, de mindig olyan igényeket elégítettek ki, amelyek nélkül az ember nem tud emberként létezni. A hatalom erőt jelent (angolul szó szerint, mert mind a két értelemben a „power” szó használható), vagyis nem természetes, hanem erővel létrehozott társadalmi formációt eredményez. Ettől még lehet hatékony, de csak akkor fejlődik közösséggé, ha a közösség funkcióival bír.

A közös intelligencia fogalma, ahogy nagyon sok hatékony megküzdési út, így például a kreatív klíma fogalma is (EKWALL 1983), a gazdasági szervezetekben kap először lábra, ahol a teljesítménynek nagy jelentősége van, vagyis garantáltan a hatékonyság biztosítása a cél. Innen szivároog szét, és egy idő után eljuthat az oktatáshoz is, igaz talán a felgyorsult 21. századhoz képest kissé lassan. Így például a kreatív klíma kifejezés csak évtizedek múltával jelent meg mint „iskolai kreatív klíma” (BUDA-PÉTER-SZARKA 2014).

A kreatív klímát azért is érdemes itt megemlíteni, mert lényegében hordozza a közös intelligenciát növelő közösség jellemzőit. A kreatív klíma diagnosztizálásához EKWALL (1983) meghatározta azt a négy fő területet, amely szerinte a támogató légkör kialakításához elengedhetetlen:

1. Kölcsönös bizalom, átlátható kapcsolatok, nyitottság, új ötletek, elgondolások támogatása
2. Kihívás és motiváció, a szervezet céljaival való elköteleződés
3. Szabadság és autonómia az információk felkutatásában, a kezdeményezés lehetősége
4. A nézőpontok, tudás és tapasztalat sokszínűsége, lehetőség egymás véleményének megismerésére

Mindezek a közösségfejlesztés természetes terei és a közös intelligencia kritériumai is, vagyis az alkotó gondolkodás elemei képezik a közösségek mentális működését.

Thomas MALONE (2004) szerint akkor beszélhetünk közös intelligenciáról, amikor az egyének csoportjai együttesen intelligensnek tűnő módon viselkednek. A közös intelligencia olyan megosztott vagy csoportos intelligencia, amely sok ember együttműködéséből, közös erőfeszítéseiből és versengéséből jön létre, és konszenzusos döntéshozatalban jelenik meg.

Úgy lehet elképzelni a közös intelligencia működését, mint az egyéni intelligenciáét. A közös intelligencia a közösségek szellemi erejéhez tartozik, ahogy az egyéni intelligencia az egyén szellemi erejének része. Mindkettő infokommunikációs hálózaton keresztül valósul meg, mindkét intelligenciának vannak megtestesült hordozói. Az egyéni intelligencia esetében az idegsejtek és azok csoportjai, a közösség esetén az egyének és konkrétan az idegrendszerük.

A közös intelligencia belső folyamatai megegyeznek az egyéni intelligenciáéval: először különböző gondolatok versengenek, összhangba kerülnek, összeadódnak az ember fejében, majd egy idő után létrejön a döntés, és a végrehajtás ennek mentén folytatódik. Ha nem sikerül konszenzust elérni, akkor felemás döntések jönnek létre, amelyek a végrehajtás közben változhatnak, és így megakasztják a hatékony tevékenység véghezvitelét.

A humán egyéni általános intelligenciához, avagy a g-faktorhoz (SPEARMAN 1927) hasonlóan, a közös intelligencia esetében is céllá vált egy általános közös intelligencia tényező, az úgynevezett „collective”, vagyis c faktor meghatározása, amelynek mentén a közösségek hatékonysága vizsgálható és fejleszhető. Woolley és munkatársai definíciója szerint a c-faktor egy csoport általános képessége, amely sokféle feladat elvégzésére teszi alkalmassá (WOOLLEY-CHABRIS-PENTLAND-HASHMI-MALONE 2010). A c-faktor szignifikánsan jobban előrejelzi a csoportok feladatteljesítését, mint a csoporttagok átlagos vagy maximális egyéni intelligenciája.

A c-faktornak három fő egysége van, a kogníció, a kooperáció és a koordináció. A „ko” kezdet nem véletlen, mindhárom szó az „együtt” előtaggal indul, és ha ezt levesszük, akkor az emberiség három fontos szavát kapjuk: tudni, tenni, rendezni, vagyis a negyedik fontos szóval összehozva együtt -tudni, -tenni, -rendezni. A kollektív (nem véletlenül szintén „ko” kezdettel) működés a közösségek sikerének kulcsa. A 21. században szintet léphet a hatékonyság, mert az emberiség kiterjeszti az intelligens viselkedést a nem organikus ágensekre, a gépekre is, miáltal a közösség is minőségi változáson megy keresztül.

HIBRID HÁLÓZATOK, HIBRID KÖZÖSSÉGEK

A hagyományos szemlélet szerint az intelligencia az ember, esetleg az állat agyában, az egyedekben rejlik. Az intelligencia azonban az egyedek között lévő rejtett kommunikációs hálózatban is kódolható. Ez az ember esetében nagyon jól ismert jelenség. Nem a 21. századi digitális eszközökre épülő közösségi hálózatokkal jött létre az információs hálózat, hanem pont fordítva, a létező humán kommunikációs hálózatot tette hatékonyvá a gépi technika. A c-faktor akkor is létezett, amikor még nem mérték a szakemberek. A 21. században nagy szerepet kapnak a különböző funkciókban jeleskedő, így például az emberi kapcsolatokban részt vevő mesterséges intelligenciák is, és ezek átformálják a közösségek kommunikációját.

A családtagok, a baráti közösségek, az ő családtagjaik, iskolatársak, munkatársak, szomszédok különböző szinten összekapcsolt személyes és digitális hálót hoznak létre, amelyen keresztül szorosabb-tágabb csoportok információkat továbbítanak. Szervezeti környezetben (iskolai osztály, munkahely stb.) is kialakulnak különböző csoportok, szövetségek. Az információ áramlása és elérése ezek mentén történik formális és informális csatornákon keresztül, de nem egyformán érinti az egyéneket mindez.

Egyes egyének képességei és helyzete mind az egyén, mind a közösség szempontjából lényeges lehet. Például az egy-egy vezetővel közvetlenül dolgozó beosztottak csoportja kiváltságos pozíciójából fakadóan gyorsabban és több információt szerezhet és szolgáltat a feladatokkal kapcsolatban is, és a hatalmi struktúra működéséről is, mert pozíciójából fakadóan formálisan és informálisan is nagyobbak a kommunikációs lehetőségei. Az infokommunikációs technika használata is befolyásolja az egyén helyzetét, ahogy mindig is befolyásolta. Az írástudók jelentős előnyben voltak, és egy közösség számára az írástudó tagok előnyt jelentettek. Az infokommunikációs technika fejlődésével a közösség tagjainak téri helyzete egyre kevésbé releváns a közösségképzésben. Kialakulhat olyan közösség is, amelynek tagjai személyesen nem is találkoznak, mégis minden közösségi funkciót betölt a formáció. Például ilyen lehet egy online tanulócsoporthoz, de egy online orvoscsoporthoz is, amely konzultációs fórumot vezet.

A mesterséges intelligencia fejlődésével nem csupán új eszközzé, hanem egy új taggá vált a közösségekben a gép, és bevonása a közösség szerveződésébe, fejlődésébe és

szervezésébe megváltoztatja a közösségi dinamikát, az egyének helyzetét is. A hálózat eltérő képességekkel és lehetőségekkel bíró autonóm egységekből áll, és ha ez a közösségi funkciókat betölti, akkor közösség lesz. Természetesen a tagoktól mint egyénektől függ, hogy az információkkal mit akarnak és mit tudnak kezdeni. Így van ez akkor is, ha nem organikus taggal bővül a közösség.

A hálózatok hibriditása nem új jelenség. A legtöbb csoportban létező élőlény hálózatot alkot, amelyben az egyedeknek sajátosságaikból és helyzetükből fakadóan eltérő szerepük lehet, amely a közös működéshez hozzájárul. A hálózat legtöbbször egy faj tagjai között alakul ki, bár a különféle fajok között is gyakori az együttműködés.

Peter WOHLLEBEN (2015) német erdész könyvében különleges szemlélettel mutatja be a fák titkos belső életét, ahol a bölcs öreg anyafák csemetéiket folyékony cukorral táplálják, és figyelmeztetik a szomszédokat, amikor veszély közeledik. A gondatlan fiatalok ostoba kockázatot vállalnak, mint például levélhullatás, fényüldözés vagy túlzott ivás, és gyakran az életükkel fizetnek ezekért. A koronahercegek várják a régi uralkodók elesését, hogy a napfényben teljes dicsőségükben helyet foglalhassanak. Mindez rendkívül lassú mozgásban zajlik, azaz faidőben, így mindezt nem észleljük mozgásként. Van, aki már a „wood-wide web” elnevezést is megtalálta a jelenségre, de sok szakember kételkedéssel fogadja az új szemléletet. Pedig az élővilágban a hálózatos működésen keresztül történő információfeldolgozás inkább szabálynak, mint kivételesnek tekinthető. A hálózatnak a digitális technikán keresztül a mesterséges intelligenciával való kibővítése egy fontos határt lép át, mert nem organikus ágenssel bővül ki.

Az elmúlt években egy újfajta közös intelligencia mező jelent meg, amelyet a digitális technológiák hulláma ösztönöz, és amely lehetővé teszi a szervezetek és a közösségek számára a nagyszabású, hatékony gondolkodást. Sokan azt remélik, hogy a „Big Mind”¹, az emberi és a gépi intelligens hálózatok együttműködése képes lehet megoldani korunk nagy kihívásait, de ehhez ennek a hibrid közösségnek a fejlesztése szükséges. Ahhoz, hogy ez megtörténjen, radikálisan új szakmákra, intézményekre és gondolkodásmódra van szükség (MULGAN 2017).

A gépek esetében a humán ágenssel való együttműködés beépítése elkezdődött. Például a kobotokkal, az emberrel együttműködő, a humán tevékenységet segítő robotok

¹ Nem a nyugati kultúrára optimalizált zen budhista Big Mind/Big Heart mozgalomról van szó.

irányába fordult a robotika. A mesterséges intelligencia sokféle formában, így például az okoseszközök, keresőmotorok, az internetes kommunikáció, közösségi oldalak moderálása terén már egy ideje az emberiség mindennapjainak részévé vált. Egyelőre mindebben kevés a tudatosság, vagyis a gépeket kevesen tekintik a közösség részének. Kivételt képeznek a kutatócsoportok, ahol már az is felmerült, hogy a mesterséges intelligenciát mint szerzőtársat feltüntetik a publikációkban. A COVID-19-járvány a Big Mind terén is nagy előrelépést hozott, mert együtt dolgoztak a járvány megállítása érdekében az összekapcsolt számítógépek és kutatóközösségek.

A gépi oldalról még jó ideig nem várhatunk tudatosságot, és valószínűleg soha nem is ébrednek tudatra a mesterséges intelligencia legjobbjai sem. Sokkal inkább a gépi oldal fejlesztőinek és felhasználóinak a szándéka, amit figyelembe kell venni. A humán oldalon tudatosítani kell, hogy a gépek a közösség részévé válhatnak, amennyiben a funkcióikat betöltik. A közösséghez tartozásnak nem kell tudatában lennie egy tagnak, tevékenysége és a közösség funkcióiban való részesülése határozza meg a közösséghez tartozását. Emiatt a közösségfejlesztés során a közösségek tagjait, így akár a digitális technikát is, a közösség jellemzőinek és funkcióinak irányában kell segíteni. A c-faktor növelésének egyik része a technika bevonása a közösségfejlesztésbe, a másik része a humán ágenseknek az augmentációra való felkészítése.

A c-faktor növelésében nagy szerepet játszik a szervezeti és humán oldalon például a kreatív klíma fogalmának áttérjedése az iskolára, és egy megújuló érdeklődés a közösségek és közösség-szervezés irányában, valamint az érzelmi intelligencia fogalmának térnyerése. Ezek most kiterjednek a gépi világ bevonására is. Az informális közösségek szervezése is a *blended* formák felé fejlődhet. Így például a nyári tábor tagjai a közösségi médián keresztül a tábor időszakát meghaladóan is közösségként tudnak létezni, egyesületek, klubok ritka találkozások mellett is megmaradnak az infokommunikációs eszközök sokszintű használatával, és ezek erősítik az egyenrangú és sokféle kapcsolatot.

Az érzelmi intelligencia a közösség-szervezés alapanyaga

A szervezetek működésében az emberi tényező a bizonytalan elem, és eddig a hatékonyság növelése érdekében történő stabilizálásában a meghatározó törekvés a vi-

selkedés szabályozása, uniformizálása és ellenőrzése volt. Az emberi tényező azonban kapcsolatokat jelent, és az emberi kapcsolatok nem uniformizálhatók, nem lehet forrasztópisztollyal létrehozni a kötést.

Az érzelmi intelligencia az utóbbi évtizedek hypolt kedvence lett. Először 1990-ben Peter Salovey és John Mayer írták le az érzelmi intelligenciát, amelynek képesség-csoportjai

- (1) az érzelmek észlelése és kifejezése,
- (2) az érzelmek használata a problémamegoldásban,
- (3) az érzelmek szabályozása. (SALOVEY–MAYER 1990.)

Szerintük egy személy érzelmi intelligencia szintje hozzájárul a személy intellektuális és érzelmi jóllét érzéséhez és fejlődéséhez. Csakhogy ezt a mondatot tovább kell fűzni, mert a jóllét érzés és fejlődés azért alakulhat ki, mert hatékony társas kapcsolatokat alapoznak meg a fenti jellemzők. Ennek értelmében az egyéni dimenzió mellé a társas dimenzió is szükséges. Daniel Goleman 1995-ben megjelent *Emotional Intelligence* (Érzelmi intelligencia) c. könyvében megállapította, hogy a teljesítmény és a siker sokkal inkább az érzelmi intelligencián, mint az értelmi és tanulási képességeken múlik. Négy faktort írt le, és egy mátrixban egyesítette ezeket (2. táblázat).

2. táblázat: Az érzelmi intelligencia mátrixa

EQ	Személyes kompetencia	Társas kompetencia
Tudatosság	Éntudatosság	Társas tudatosság
Menedzselés	Énmenedzselés	Társas menedzselés

A hibrid közösség esetében a négy faktor tartalma nem változik, csupán kitágul a gépekkel:

1. *Éntudatosság:* Az érzelmek és ezek hatásának tudatosítása, az erősségek és gyengeségek tudatosítása, felelősségvállalás, önelfogadás, önbizalom, önbecsülés, pontos önértékelés. Ehhez járul a technikai tudatosság, a technika működésének és hatásának ismerete.
2. *Énmenedzselés:* Önirányítás, megbízhatóság, becsületesség, őszinteség, hitelesség,

alkalmazkodóképesség, rugalmasság, céltudatosság, problémamegoldás, újítás, lelkiismeretesség. Ezek kiegészülnek a technika kontrolljával, vagyis a gépek megfelelő helyen és időben való használatával.

3. *Társas tudatosság*: Empátia, mások megértése másokban rejlő lehetőségek kiaknázása, társas felelősségvállalás, kapcsolatok fontossága, tolerancia. Mindezt szükséges a gépekre is kiterjeszteni.

4. *Társas menedzselés*: Együttműködés, mások tisztelete, konfliktuskezelés, meggyőzőerő, humorérzék, változatosság iránti igény, szolgálatkészség, kommunikáció, a változás elősegítése, kapcsolatok építése. A technika esetében a menedzselés a megfelelő technikai megoldások megválasztása, a gép-ember együttműködés optimalizálása.

A közös intelligencia az érzelmi intelligencián alapul. A társas viselkedés az emberi gondolkodás egyik alapszövegese, amelynek faktorai különböző mértékben válhatnak fontossá. Az 1. táblázatban összefoglalt tudásátadás formákkal összevetve az érzelmi intelligencia komponenseit látható, hogy az egyes tanulási formákban előtérbe kerülő érzelmi intelligencia faktorok rendre megfelelnek a tudásátadás formáinak. Miközben a teljes érzelmi intelligencia spektrum támogatja a közösségeket, az éntudatosság a személyes, egyénre szabott tanítás során hangsúlyos. A hierarchikus, tömeges tanításban kiemelkedő szerepe van az éntudatosságnak. A társas tudatosság a 21. századi tanulóközösségek összetartó ereje, a tömeges, hálózatos működésben pedig megnövekszik a társas menedzselés fontossága.

ÖSSZEFOGLALÁS

A hagyományos iskolamodell nem fogja túlélni a 21. századot, talán az első felét sem. Már most recseg-ropog, mert nem a mai igényekhez illik. Ezzel szemben azok az intézmények, amelyek a közösségek szerveződésének terepet adnak, nagy jövő elé néznek. A hagyományos táborozás, az egyesületek, klubok, tanulócsoporthok és egyéb offline és online tanuló és fejlesztő közösségek szervezése a közösségek funkcióinak (gazdasági, érték, kontroll, társas, kollektív) és jellemzőinek (sokféleség, személyesség, szabad légkör) mentén természetes közösségfejlődéshez vezet.

Az emberiség az általa létrehozott gépekkel együtt fejlődött, és mostanra már a gépekkel közösen végez nem csak fizikai, hanem szellemi munkát is. A 21. században a hibrid intelligencia szintet lép. Az emberi információs hálózatok és számítógépek hálózattá kapcsolása egy hiperközösségi Big Mind irányába tett első lépés. Ehhez a továbblépést nem csupán a mesterséges intelligencia fejlesztése jelenti, hanem szükséges a humán ágensek felkészítése a hibrid hálózatokban való közös lokális és szélesebb hálózati tevékenységre, a közös intelligencia kialakítására. Ebben nagy szerepet játszik a közösségfejlesztés kitágítása és az érzelmi intelligencia társas kompetenciáinak erősítése.

IRODALOM

- BUDA Mariann – PÉTER-SZARKA Szilvia (2014): Kreativitás és azon túl. A kreatív klíma mint lehetőség a 21. századi iskola számára. *Iskolakultúra* 3. 33–40.
- EKVALL, Gören (1983): *Climate, structure and innovativeness of organizations: A theoretical framework and an experiment*. Report 1., The Swedish Council for Management and Organizational Behaviour, Stockholm (Sweden).
- GEARY, David C. (2004): *Origin of Mind. Evolution of Brain, Cognition, and General Intelligence*. American Psychological Association, Washington (DC).
- GOLEMAN, Daniel (1995): *Emotional Intelligence*. Bantam Books, New York.
- GYARMATHY Éva (2018): A táborozás szociálpszichológiai aspektusai. In: *A komfortzónán is túl... : A táborozás pedagógiája, szociológiája és kulturális antropológiája*. Szerk. Nagy Ádám. Juvenis Ifjúságszakmai Műhely, Budapest. 89–115.
- GYARMATHY Éva (2019): Információ és bizonytalanság. Avagy az iskola küzdelme a 2.0-ás szinten. *Új Pedagógiai Szemle* 5–6. 22–39.
- HEYES, Cecilia (2012): New thinking: The evolution of human cognition. *Phil. Trans. R. Soc.* B3672091–2096. <http://doi.org/10.1098/rstb.2012.0111> (Utolsó megtekintés: 2021. augusztus 13.)
- LÁNYI András (2013): Morális klímaváltozás. *Magyar Tudomány* 174/7. 820–829. <http://www.matud.iif.hu/2013/07/07.htm> (Utolsó megtekintés: 2021. augusztus 13.)
- LEGG, Shane – HUTTER, Marcus (2007): A Collection of Definitions of Intelligence. *arXiv preprint arXiv:0706.3639*.
- MALONE, Thomas W. (2004): *The Future of Work: How the New Order of Business Will Shape Your Organization*. Harvard Business School Press, Boston (MA).

- METCALFE, Bob (2013): Metcalfe's Law after 40 Years of Ethernet. *Computer* 46/12. 26–31. doi: 10.1109/MC.2013.374.
- MULGAN, Geoff (2017): *Big Mind: How Collective Intelligence Can Change Our World*. Princeton University Press, Princeton.
- MUTHUKRISHNA Michael – DOEBELI Max – CHUDEK Maciej – HENRICH Joseph (2018): The Cultural Brain Hypothesis: How culture drives brain expansion, sociality, and life history. *PLoS Comput. Biol.* 14/11. e1006504. <https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1006504>
- RUFF, Christopher B. – TRINKAUS, Erik – HOLLIDAY, Trenton W. (1997): Body mass and encephalization in Pleistocene Homo. *Nature* 387. 173–76.
- SALOVEY, Peter – MAYER, John D. (1990): Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality* 9/3. 185–211.
- SOUSA, André M. M. – MEYER, Kyle A. – SANTPERE, Gabriel – GULDEN, Forrest O. – SESTAN, Nenad (2017): Evolution of the Human Nervous System Function, Structure, and Development. *Cell* 170. 226–247.
- STERNBERG, Robert J. (2019): A theory of adaptive intelligence and its relation to general intelligence. *Journal of Intelligence* 7. 23.
- WARREN, Roland Leslie (1975): Community Model. In: *Readings in Community Organization Practice*. 2nd Edition. Szerk. K. Kramer – H. Specht. Englewood Cliffs, Prentice-Hall (NJ). 134–149.
- WOHLLEBEN, Peter (2015): *The Hidden Life of Trees: What They Feel, How They Communicate – Discoveries from a Secret World*. Greystone Books, Vancouver (BC).
- WOOLLEY, Anita William – CHABRIS, Christopher F. – PENTLAND, Alex – HASHMI, Nada – MALONE, Thomas W. (2010): Evidence for a collective intelligence factor in the performance of human groups. *Science* 330/6004. 686–688. doi: 10.1126/science.1193147

ELEKES GYÖRGYI

HAGYOMÁNY ÉS EVOLÚCIÓ A KÖZÖSSÉGÉPÍTÉSBN ÉS A KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉSBN

BEVEZETÉS

Közösségépítés, közösségfejlesztés, közösségszervezés alatt a különböző kultúrák, nemzetek közösségfejlesztői mást értenek, és eltérő fókuszponttal közelítik meg a helyi közösségek problémáit és cselekvési lehetőségeit. Magyarországon a közösségfejlesztés gyökerei a közművelődésből, a művelődési házak gyakorlatából erednek, így nem meglepő, hogy a közösségfejlesztés fogalma elsősorban a kulturális közösségfejlesztéshez kapcsolódik. Nyugat-Európában a közösségfejlesztés fogalma a helyi társadalom igényeire fókuszál és igyekszik a helyi közösség problémáira konszenzusos megoldásokat találni. A közösségszervezés Észak-Amerikában az európai tradíció-nál erősebben fókuszál az adott közösségek cselekvőképessé tételére, azaz az emberek szervezetté tételére és politikai részvételére (VARGA–VERCSEG 1998; VERCSEG 2018). A közösségfejlesztés fogalmi meghatározását tovább bonyolítja, hogy multidiszciplináris, tehát különböző akadémiai diszciplínákhoz (közművelődés, szociológia, szociális munka, szociálpolitika, egészségügy, pszichológia) kapcsolódik. Írásomban a teljesség igénye nélkül, elsősorban a szociális munka és a pszichológia eredményei mentén hívom fel a figyelmet a közösségépítés, a közösségfejlesztés fontosságára, illetve a kapcsolathálózatok és a támogató közösségek jelentőségére. Igyekszem jelezni a szociális ellátórendszeren belül azokat a réseket, ahol a közösségeknek és a kapcsolatépítésnek mentálhigiénés szempontból jelentősége van, és a közösségfejlesztésre erős igény fogalmazódik meg.

SZOCIÁLIS NEHÉZSÉGEK ÉS MENTÁLHIGIÉNÉS PROBLÉMÁK

Köztudott, hogy a szociális nehézségek okozhatnak mentálhigiénés problémákat. A társadalmaknak mindig vannak sérülékeny csoportjai, akik deprivált élethelyzetük következtében a kirekesztettség és az elszegényedés veszélyének vannak kitéve. Ez a perspektívatlanság, akár személyekről, családokról vagy közösségekről beszélünk, olyan lelki terhet jelent, amely devianciát eredményezhet. Ezekben az esetekben a szociális és mentálhigiénés probléma együtt jelentkezik. Azonban nemcsak a szociális problémából fakadhat a mentális probléma, hanem fordítva is előfordulhat (HEGYESI 1997). Néha okai, néha következményei a mentálhigiénés zavarok a szociális problémáknak. A kutatások egyre inkább rámutatnak, hogy igen szoros a kapcsolat a deprivált élethelyzet, a szegénység, a térbeli hátrányokból adódó nehézségek és a mentálhigiénés problémák között (HEGYESI 1997). Ezek együtt az adott térségben magasabb arányban jelentkező alkohol-, drogproblémát, függőségek kialakulását, prostitúciót, neurózist eredményezhetnek, vagyis jellemzőbb, hogy a szociális hátrányokból eredő problémák szülik a mentálhigiénés problémákat (HEGYESI 1997; TELKES 1997).

A jóléti társadalmak szociálpolitikai intézkedései igyekeznek megtalálni a megoldásokat a szociális problémákra, vagyis pénzbeli és természetbeni juttatásokat, továbbá gondozást biztosítanak a rászorulóknak (HEGYESI–TALYIGÁS 2006). Ez utóbbi, a személyes humán szolgáltatás, az a forma, ahol a szociális és a mentálhigiénés tevékenység a legközelebb kerül egymáshoz. A mentálhigiénés tevékenységkor cél a gondozott lelki egészségének megteremtése és megtartása, s ezt a különböző tudományterületek (szociológia, pszichológia, pedagógia, teológia) integrálásával igyekeznek segíteni a szakember. Az állampolgárok lelki egészségének megőrzése vagy a lelki rendellenességek javítása a társadalom kiegyensúlyozott, nyugodt működése szempontjából fontos.

A szociális felelősségvállalás gondolatára épülve nálunk is kiépültek és működnek azok a szociális intézményi hálózatok, amelyek az anyagi megsegítés mellett lelki segítséget is nyújtanak a rászorulóknak számára (HEGYESI–TALYIGÁS 2006). Azonban a szociális és egészségügyi intézmények és hálózatok (pl. családsegítők, lakóotthonok, anyaoththonok, védőnői hálózat, karitatív és magánszervezetek) sajnos sok esetben nem rendelkeznek kellő és képzett humán erőforrással, hogy az egyéni esetkezelés

során a pszichoszociális kontextusokat mélyebben feltárják. A szociális munkások megoldják a legsürgetőbb, leggyorsabban elhárítandó problémákat, de a mélyebb feltárássra, a kliens körüli támogatói háló kiépítésére és beindítására már nem marad kapacitásuk. Ez a rendszer kisebb hiányosságának tűnik, de sokkal jelentősebb probléma, mint amekkora hangsúllyal szó esik róla. Ha nagyobb figyelem fordulna a megsegítendő (kliens) közösségi támogatására, akkor nagyobb eséllyel válnának képessé a gondozott egyének a kapcsolati hálójuk megerősítésére és a társadalomba való visszaailleszkedésre. A mentálhigiénés közösségfejlesztőnek egyrészt ezen a ponton van feladata. Azokban az esetekben, amikor a szociális munkások a klasszikus megközelítések – pszichodinamikai, krízisközpontú és feladatközpontú modellek mentén – lezárják az egyéni esetkezelést (TEMESVÁRY 2018). Tehát olyan helyzetekben, amikor az egyén és menedzsmentközpontú esetkezelés lezáródik. Utóbbi rövid távon hatékonyan tudja kezelni a helyzetet, de a továbbiakban a kliens társadalmi visszaailleszkedését tovább kellene még kísérni és segíteni. Sajnos ezen a ponton fogy el a segítő szakmában dolgozók humán erőforrása.

Mindez történik annak ellenére, hogy hazánkban a szociális intézmények között létezik munkamegosztás a különböző ellátottak körére kialakítva (pl. családsegítő, nevelési tanácsadó, idősgondozás stb.), ami lehetőséget adhat az interprofesszionális együttműködésre, a kliens visszaailleszkedésének nyomon követésére és támogatására. Erre azonban kevés erőfeszítés történik, mert maga a megsegítés erősen egyénfókuszú, az egyén változására helyezi a hangsúlyt, kevés figyelmet szentelve a csoport- és közösségi munkára és a családi eszmunkára. Ez egyrészt összefügg a túlbürokratizált intézményi struktúrával, ami nem képes rugalmasan reagálni a társadalmi kihívásokra és elsősorban hatósági adminisztrációs feladatokat lát el. Másrészt az intézményi résztvevők között kialakulatlan szakmai kommunikációval és új módszertanok hiányával, amelyet a szakmai felek közötti bizalmatlanság tovább erősít. Fontos megemlíteni, hogy a szociális munka módszertana egyénközpontú túlsúlyának kritikája már a hetvenes években megfogalmazódott Németországban (UDVARI 2011), azonban a módszertani megújulás hazánkban még nem indult el.

A támogató kapcsolathálózatok, a közösségépítés, a közösségfejlesztés relevanciájának indokoltóságát az is mutatja, hogy a jelenbeli viszonyok között milyen problémák keletkeznek ennek hiányában. Mi történik a gondozottal, ha a rendszerszintű intéz-

ményi munkamegosztás nem működik elég hatékonyan, és a gondozott társadalmi visszaileszkedése nem fejeződik be, miközben kiesik a szociális intézményi hálóból? Képes-e a szociális intézmény reagálni az új kihívásokra, rendelkezik-e kellő autonómiával, erőforrással, vagy megfelelő szakértelemmel? Ha az intézményi struktúra kudarcot is vall, akkor a civil társadalom rendelkezik-e azokkal a belső erőforrásokkal, elérhető intézményi struktúrával, civil hálózatokkal, amelyekkel segítheti az egyén visszaileszkedését? Milyen tényezők, körülmények szükségesek ahhoz, hogy támogató közösségek természetes módon alakuljanak ki? Létrejöhetnek-e bottom-up, alulról szerveződő közösségek központi támogatások nélkül, vagy ezek kizárólag top-down, felülről vezérelt folyamatok lehetnek Kelet-Közép-Európában?

E kérdések megválaszolásához számos társadalomtörténeti előzményt kellene megvilágítani, amelyre jelen tanulmány nem vállalkozhat. Azonban eddigi tapasztalataim is megerősítik, hogy ebben a tekintetben hatalmas területi különbségek vannak nálunk. Egy helyi közösség gazdasági és társadalmi, kulturális erőforrásai erősen meghatározzák a segítségre szorulókat vagy a szociális ellátórendszerből kiesők társadalmi visszaileszkedésének esélyeit. A nagyobb erőforrásokkal rendelkező területeken élők – amely nem feltétlenül jelent kizárólag gazdasági erőforrást – nagyobb eséllyel találnak jól működő, támogató, civil, nonprofesszionális közösségeket, amelyek segítik az adott személy társadalmi beilleszkedését, közösségi hálóinak megerősítését és ezzel mentálhigiénés jólétét is.

Írásom további részében igyekszem pontosítani, hogy hol vannak azok a módszertani kapcsolódások, ahol igény merülhet fel a mentálhigiénés közösség- és kapcsolatépítésre, közösségi személetű támogatói háló kialakítására.

A KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS ÉS KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS KAPCSOLÓDÁSAI A SZOCIÁLIS MUNKA MÓDSZEREIHEZ

A szociális munkának három fő módszere van: az egyéni esetkezelés, a szociális csoportmunka és a közösségi szociális munka (TEMESVÁRY 2018). A mentálhigiénés közösségfejlesztésnek a szociális munka módszertanai közül leginkább a csoportmunkához és a közösségi szociális munkához van kapcsolódása. Ezek a módszerek segítenek

a klienseknek a mentális lelki egészséghez szükséges szociális hálók kialakításában, a támogató emberi kapcsolatok megerősítésében és az önsegítés társadalmi, pszichológiai gyökereinek feltárásában.

A szociális munkában az egyéni esetkezelés a beilleszkedési problémákkal küzdő személyek – pl. idősek, rokkantak, fogyatékossgal élők, leányanyák, alkohol- és drogproblémákkal küzdők stb. – integrációját segíti (SZALAY 1993). A szociális munkás ezekben az esetekben feltárja, megérti az egyéni életutakat, majd a klienst támogatva megkísérli feloldani az egyéni elakadásokat. Napjainkban a pszichológiai ellátás intézményesült formái egyre inkább kiépültek, és nagy valószínűséggel már korai életszakaszban kiszűrrik a pszichésen veszélyeztetett személyeket, és megkezdődik a preventív ellátás. A szociális munkás így kisebb eséllyel találkozik pszichiátriai esetekkel, inkább a szegénységből eredő mentális problémák csapódnak le nála. Persze mindez attól is függ, hogy a szociális munkás milyen térségben dolgozik, hisz azokon a településeken, ahol az orvosi és pszichiátriai ellátás gyenge lábakon áll, ott magasabb arányszámban jelennek meg a mentális betegségekben adódó szociális problémák. A mentálhigiénés közösségfejlesztő a lelki eredetű krízisekről alapos ismeretekkel rendelkezik, így képes a klienssel a szakma szabályainak megfelelő segítő beszélgetéseket folytatni és a kliens támogatói hálózatának kialakításában, illetve működtetésében is segítheti a szociális munkát.

A szociális munka másik módszere a szociális csoportmunka, amikor a szakember a hasonló problémákkal küzdő embereket összegyűjti, és csoportot hoz létre, amelynek ő lesz a csoportvezetője (TEMESVÁRY 2018). A csoportmunka folyamán a tagok biztonságos környezetben megosztják egymással a nehézségeiket és az ezzel kapcsolatos érzéseiket. Beszámolnak a megoldási helyzetekről, amelyek támogató módon hatnak a csoporttagokra, és segítik őket problémájuk kapcsán az adekvát viselkedések megértésében és akár elsajátításában is (SZALAY 1993). A mentálhigiénés közösség és kapcsolatépítő képzésnek fontos része a csoportmunka, de további cél, hogy a szakember preventív módon, egy-egy felmerülő probléma kapcsán képes legyen csoportokat létrehozni és támogató módon működtetni, miközben figyeli és értelmezi a csoportfolyamatokat. Így a mentálhigiénés közösségépítőt a szociális csoportmunka módszertana erősen kapcsolja a szociális munkához.

A harmadik módszer a közösségi szociális munka, amely a társadalmi térben kialakult közösségeket, elsősorban a lakóközösségeket (vagy a munkahelyi közösségeket) próbálja meg támogatni (SZALAY 1993). A közösségi szociális munkás feladata a közösség bátorítása, a mozgások beindítása, hogy a közösség képessé váljon megfogalmazni az őket érintő problémákat és ezeket közölhetővé tegye az érintett hivatalos intézmények képviselőivel. Ennek a típusú közösségi munkának elsődleges terepei azok a hátrányos helyzetű térségek, települések, szegregátumok, ahol a társadalmi egyenlőtlenségekből eredő hátrányok kicsúcsosodnak (HEGYESI-TALYIGÁS 2006). Ezen módszertan alkalmazásakor kerül legközelebb egymáshoz a szociális munkás és a mentálhigiénés közösségfejlesztő.

A mentálhigiénés közösségfejlesztő célja, hogy a leszakadó térségben dolgozó szakember az adott közösség társadalmi problémáit szélesebb társadalmi kontextusba tudja helyezni. A közösségfejlesztő képes legyen objektív módszerekkel felmérni és megérteni, azaz diagnosztizálni a közösség problémáját, és őket támogatva és kísérve, beindítani az együtt cselekvés folyamatát. Ebben a közösségfejlesztő folyamatban viszont már megszűnik a hagyományos hierarchikus kapcsolat a szociális munkás és a kliens között, és a cél egy együttműködő, facilitáló kapcsolat kiépítése a folyamatban részt vevők között. A 21. század társadalmi környezete egyre inkább szükségessé teszi a változó igényekhez való alkalmazkodást, és megkívánja a szociális diszciplína módszertanának finomítását. A társadalmi egyenlőtlenségek növekedése, a földrajzi térségek és régiók leszakadása erősödő igényt formál, hogy ne csak az egyénre és annak megsegítésére fordítsuk a figyelmet, hanem a leszakadó közösségek egészeit próbáljuk meg támogatni úgy, hogy a tágabb gazdasági, társadalmi kontextust is figyelembe vesszük.

A leszakadó térségekben gyakran a szociális és egészségügyi támogató hálózatok nem működnek megfelelően. Az elszegényedő városrészekben, településeken, gettó-sodott térségekben a deprivált élethelyzetekben magasabb arányban vannak jelen a lelki és érzelmi sérülések, amelyek függőségeket (alkohol, drog, gyógyszer) alakítanak ki. A bio-pszicho-szociális hatások következtében az egyén fejlődése és társadalmi beilleszkedése akadályokba ütközik, amely egyre komolyabb problémát jelent a mindennapokban. Ez leginkább a szociális interakciók vonatkozásában csúcsosodik ki, amely a közösség belső és külső interakciójára is rányomja bélyegét. Ezért fordulhat

elő, hogyha valaki egy negatívan stigmatizált településen vagy lakókörnyezetben él, amit a munkaerőpiaci elhelyezkedéskor meg kell jelölnie, az már önmagában elégséges ok arra, hogy diszkrimináció érje. Vagyis ilyenkor a diszkriminációt nem feltétlen az etnikai hovatartozás vagy a stigmatizált életút, hanem az adott település, a lokalitás váltja ki. Egy település leszakadása, gettósodása a helyi társadalom szempontjából kumuláló problémát jelent, hisz egyrészt megnövekszik a munkanélküliek, az egészségügyi és a szociális ellátottak száma, másrészt a bűnesetek száma és a deviáns magatartás aránya is nő. A probléma gyökere társadalmi eredetű, de a helyi társadalom külső segítség nélkül ezt nem tudja megoldani. Következésképp célzott szociálpolitikai programokra, top-down folyamatok beindítására volna szükség – módszertanilag felkészült segítők bevonásával –, amelyek komplex megoldásokat kínálnak.

A fenti jelenség orvoslására dolgozták ki a szociális munka makroszemléletű megközelítéseit, pl. a szociálisfejlesztés-alapú szociális munkát, amely nem csupán egyéni szintű változásokat, hanem már közösségi szintű változásokat kíván elérni (TEMESVÁRY 2018). A szociális munka makroszemléletű megközelítései egyszerre veszik számításba a tradicionális szociálmunka-elméleteket, valamint az adott probléma széles társadalmi kontextusát, azaz a szocioökonómiai tényezőket (TEMESVÁRY 2018). A szociálisfejlesztés-alapú szociális munka kiindulópontja, hogy „minden egyén életcélja, hogy saját és környezete életkörülményeit tőle telhető legjobbra és élhetőbbé tegye” (TEMESVÁRY 2018: 91). Ez a felvilágosodás rousseau-i gondolatából merít, vagyis az ember jónak született és alapvetően jóra törekszik. A másik alapgondolat, hogy a közösségi szociális fejlesztés a továbbgyűrűzési hatás (spillover effect) miatt eredményesebb az egyéni fejlődések összességénél (TEMESVÁRY 2018). A szociálisfejlesztés-alapú szociális munkának talán legsikeresebb tevékenysége a szociális vállalkozások beindítása, amely egyrészt a kapitalista termelési logika szerint piaci alapon működik, másrészt a helyi közösségek és a társadalmi kohézió megerősítését szolgálják. A szociális vállalkozások legismertebb modellje a szegények bankja, amit Yunus bangladesi közgazdász hozott létre (YUNUS 2017).

PSZICHOLÓGIA ÉS KÖZÖSSÉGI MENTÁLHIGIÉNÉ

A mentálhigiénés közösségfejlesztő szakember tevékenységi köréhez tartozik a különböző életszakaszokban jelentkező egyéni problémákkal való megküzdés segítése, amely az egyén mentálhigiénés egészségének megőrzését célozza, továbbá szociális és közösségi intervencióra is lehetőséget nyújt. Ez az egészségügyhöz és pszichológiához köti a mentálhigiénés közösségfejlesztő munkáját.

A közösségi mentálhigiéné kibontakozása az 1959-es angliai mentálhigiénés rendelethez (Mental Health Act) és az 1963-as amerikai közösségi mentálhigiénés központok létesítéséről szóló rendelethez (Community Mental Health Center Act) kapcsolódik (RÁCZ 1997). Ennek a célja az volt, hogy a mentális betegségek miatt elmekegyszobákban élőket visszaintegrálják a közösségekbe. A megvalósításhoz közösségi mentálhigiénés központokat hoztak létre, amelyek további rászorulókat, szegényeket, alkoholistákat, drogosokat, hátrányos helyzetűeket is elláttak. Ezzel csökkentették a szociális költségeket és szociálpolitikai szándékokat is kielégítettek. A központok személyzete nonprofesszionális és paraprofesszionális alkalmazottakból állt, azaz nem szakképzett pszichiáter, pszichológus személyzettel dolgoztak (RÁCZ 1997). Az ellátottak körének megnövekedésével a közösségi mentálhigiénés központok nemcsak szociális ellátást és jóléti szolgáltatást, hanem preventív szociálpolitikai célokat is megvalósítottak, amely így a társadalmi kontrollt nagyobb ügyfélkörre terjesztette ki. Az 1970-es években visszaszorult e központok szerepe, és az egyéni problémák individuális megoldása került ismét előtérbe. A kezdeményezés azonban rámutatott a közösségi mentálhigiénés központok jelentőségére.

Az egyéni kétszemélyes terápiák hazánkban jelenleg is megkerülhetetlen elemei a professzionális megsegítésnek. Ennek fontosságát senki sem vonja kétségbe, azonban egyre nagyobb igény mutatkozik a network-szemléletre, az egyén társadalmi hálóinak megerősítésére, amely nemcsak szemléleti keretet, de módszertani megközelítést is jelent (RÁCZ 1997). A társas támogatás elve megerősödésének számos oka van. Összefügg a pluralizmussal, a demokratizálódási folyamatokkal, a növekvő individualizációval, az atomizálódott társadalmi térrel, a szakemberek hiányával, továbbá az alternatív megoldások iránti növekvő igénnyel, ami magába foglalja az öngyógyítás jelenségét is (GEREVICH 1997). A társas támogatás elve, hogy a modernitásból eredő

atomizált társadalomban az egyén érezze a másokhoz való kapcsolódás pozitívumait, azaz a megbecsülést, a törődést (CSEPELI 1989). Így a támogatott egyénnek növekedjen a csoporthoz vagy egy személyhez fűződő interperszonális kapcsolata, amely segíti a pozitív énkép megerősödését. Ebből a network-szemléletből fejlődött ki a professzionális network-terápia is, amely az egyén teljes társas hálójával végez csoportpszichoterápiát. A kutatások ezt leginkább serdülő korban tartják igen hatékonynak (RÁCZ 1997). Sajnos nálunk a network-terápia nem kap kellő figyelmet, bár mindenki tisztában van vele, hogy az emberek kapcsolathálózatokban élnek, melyek erősen formálják a véleményt, meghatározzák a döntéseket, kihatással vannak az életminőségre. A serdülők pszichoszociális fejlődésében a kortársakkal kialakított kapcsolatok fokozott jelentőséggel bírnak. Mégis mintha kevés tudatos figyelem fordulna a kapcsolati hálózatok jelentőségére és az ebben rejlő pozitív erőre.

AZ ÖNSEGÍTŐ CSOPORTOK ÉS A TERÁPIÁS KÖZÖSSÉGEK JELENTŐSÉGE A MODERN TÁRSADALOMBAN

A modern társadalomban az elsődleges csoportok (pl. család, rokonság) fokozatosan veszítenek fontosságukból. Az elsődleges (primer) csoportokban a tagok teljes személyiségükkel vesznek részt, kapcsolódásaik sokoldalúak, érzelmileg színezettek, és a tagok együttműködnek. A másodlagos (szekunder) csoportokra az intézményes, formális csoportokra (pl. iskola, állami hivatalok, áruházak) nem jellemzők a személyes érzelmek, viszont a modern társadalomban egyre nagyobb jelentőséggel bírnak (BUDA 2002; GEREVICH 1997). Az egyén a hétköznapi életvilágában egyre inkább önmagára marad, és növekvő számú személytelen kapcsolatokkal rendelkezik. Ez paradox módon egyrészt felszabadulást jelent a kötöttségektől, vagyis a közösségi társadalom által meghatározott értékektől és normáktól, másrészt az egyén magára marad, elmagányosodik, és kiüresedetté válhat (BUDA 2002). A tömegtársadalom azonban rendszer és életvilág vonatkozásában (HABERMAS 1992) számtalan lehetőséget nyújt az egyénnek rendszerszinten arra, hogy saját akarata mentén maga válassza ki a csoporttagságát. Tagja lehet a legkülönbözőbb politikai, kulturális, vallási, sportszervezetnek, amely tagságok

újabb támaszt és erőt jelenthetnek az elmagányosodással és az elbizonytalanodással szemben. Az egyén rendszerszintű kapcsolódásai mégsem mindig teljes mértékben kielégítők, és ez okozhat lelki eredetű egészségügyi panaszokat.

A 20. századi társadalomnak egyik jellegzetessége a medikalizáció, amely a normatív megközelítés alapján kidolgozta az „egészséges” ember ideálját, és amely a társadalmi kontroll növekedésének egyfajta lenyomata is (FOUCAULT 2004). E modernizációs folyamat része, hogy a deviáns viselkedések (a normálistól eltérő mintázatok) folyamatosan medikális definíciót kaptak, amely előnnyel és hátránnyal is jár (FOUCAULT 2004). Előnye, hogy csökkenti az egyén hibáztathatóságát és humánusabb, hátránya pedig, hogy az egyén felelősségét az intézményekre hárítja, és a társadalmi kontrollt szakértők kezébe adja (RÁCZ 1997). A professzionális kezelés korrekciós beavatkozásokat jelent, amelyet erőszakos vagy szelíd formái alapján osztályozhatunk (CSEPELI 1989). Az egészségügyi intézményi kezelés rendszerszintű szerveződést jelent, amely kijelöli a professzionális beavatkozó személyét és függő helyzetbe kényszeríti az egyént, ezzel megfosztva az alternatív megoldási módoktól (CSEPELI 1989). E rendszerszintű medikalizációs folyamat felerősödésére a társadalmi reakció a demedikalizációs folyamat beindulása volt (RÁCZ 1997; BUDA 2002). Ez az intézményen kívüli szerveződések számának növekedését eredményezte a demokratikus államokban (GEREVICH 1997), amely a habermasi dialektika, rendszer és életvilág vonatkozásában az életvilághoz köthető alternatív megoldásokat termelt ki (HABERMAS 1992). Az életvilágokhoz kötődő közösségek nem intézményesült módszertannal dolgoztak, és alternatív megoldásokat próbáltak ki.

Amerikában megszülettek a self help, terápiás közösségi mozgalmak, amelyek közül az első TC (Therapeutic Community) 1958-ban alakult meg. Alapítója Charles Dederich, az Anonim Alkoholisták módszerét próbálta meg drogfüggőkre alkalmazni (RÁCZ 1997). A TC-mozgalom hatalmas változást indított el a társadalmi devianciák kezelésben. A TC gyógyító módszere az encounter csoportterápia, melynek lényege, hogy a változás a közösség tagjainak interakciói által jön létre (RÁCZ 1997). A TC-mozgalom a drogfüggőséget, mint deviáns viselkedést, nem betegségként értelmezi, hanem az egész személyiség zavaraként, erősen kihangsúlyozva az egyén felelősségét. A TC-modell módszertana sokat finomodott az évtizedek alatt. Röviden egy integrált speciális tanítási módszerként határozható meg, amelynek célja, hogy az egyén

a közösség erejével olyan pszichés és szociális változáson essen át, mely hatására megváltozik a negatív viselkedési módja, és képessé válik a drogmentes életmódra (RÁCZ 1997). Ezek a self help, önségítő terápiás csoportok tulajdonképpen a tercier hálózatok részei, amelyek alternatívát nyújtanak a primer és szekunder hálózatok mellett és / vagy szemben. A modernitás számos olyan nehézség elé állítja az egyént, amelyet se az elsődleges csoporttagsággal (család, rokonság), se a formális, bürokratizált másodlagos csoporttagsággal (iskola, hivatal) nem tud megoldani. Ezért a tercier hálózatoknak, az önségítő civil kezdeményezéseknek, az alulról szerveződő, az életvilághoz köthető csoportoknak egyre inkább megnő a jelentőségük a mindennapokban. A tercier hálózatok megelőzik a kirekesztődést, aktivizálják az egyént, alternatív módszereket, innovációkat dolgoznak ki, amelyek beépíthetők akár a szociális ellátórendszerbe is, továbbá közvetítenek az elsődleges és másodlagos hálózatok között (UDVARI 2011).

A KAPCSOLATHÁLÓZATOKKAL VÉGZETT MODERN SZOCIÁLIS-MUNKA-ELMÉLETEK ÉS A KÖZÖSSÉGSZERVEZÉS

A szociális munka modern elméleteiben már megjelennek a kapcsolathálózatok, a hálózatokban rejlő erőforrások és a kapcsolatépítés fontossága. A modern elméletek közül négyet említek meg röviden: kapcsolathálózati, életvilág-orientált, erőforrása-lapú szociális munka és az empowerment-szemléletű szociális munka (UDVARI 2011; TEMESVÁRY 2018). Mindegyik elmélet alkalmazása erősen igényli a segítőtől a szociológiai, a pszichológiai és a szociálpszichológiai háttértudást.

A kapcsolathálózati szociális munka a közösségi pszichológia és a szociológia eredményeire (hálózati társadalom, kapcsolathálózati kutatások) támaszkodik, s a társas támogatásokat és a kapcsolathálózatokat egy cselekvési modellbe integrálja (UDVARI 2011). A kapcsolathálózati szociális munka számol a szociális struktúrával és az egyént az adott szociális környezetében ragadja meg. Ezentúl a kapcsolathálózati szociális munka nem deficitorientált, vagyis nem a kliens gyenge oldalaival dolgozik, hanem a kliens tapasztalataira és felelősségére épít, ezzel felelős autonóm egyénként értelmezve őt (UDVARI 2011). A kapcsolathálózati szociális munkás célja a kliens természetesen meglévő kapcsolatainak feltárása, aktivizálása, mely segítségével egyrészt tehermentesíti az ellátórendszert, másrészt erősíti a civil társadalmat (UDVARI 2011).

A másik modern elmélet Hans Tiersch életvilág-orientált szociálmunka-elmélete a kilensek hétköznapi életvilágának megfigyelését állítja középpontjába, majd célzottan a kliens viselkedési mintáit alakítva próbálja a hétköznapokat élhetőbbé, sikeresebbé tenni (UDVARI 2011; TEMESVÁRY 2018). A harmadik elméletben – az erőforrásalapú, narratív megközelítésű és megoldásközpontú szociális munkában – a segítő tevékenység a kliens erőforrásainak minél hatékonyabb felhasználására irányul. A narratív személetű szociális munka a pszichológiai háttérű narratív terápiából ered, amelyet M. White és D. Epston szociális munkások a 70–80-as években családterápia során alkalmaztak sikerrel. A módszer lényege, hogy a probléma forrása nem a kliensben, hanem az őt körülvevő pszichoszociális rendszerben van, vagyis a problémát igyekeznek externalizálni (TEMESVÁRY 2018). A problémát a kliensek narratív elbeszélései tárják fel, amely segít az elbeszélő számára értelmezni helyzetét és érzéseit. Az elbeszélés külső, segítő szempontokat figyelembe vevő értelmezése viszont a szakembertől alapos szociálpszichológiai tudást igényel, amely nem mindig adott. Az erőforrásalapú gyakorlatot egyaránt alkalmazzák egyénekre, csoportokra és közösségekre. A segítő kapcsolat lényege az egyének, csoportok, közösségek erőforrásainak felismerése és kiaknázása, nem pedig a probléma hiányközpontú megközelítése (TEMESVÁRY 2018).

A negyedik modern elmélet, a szociális munka empowerment megközelítése a szociális segítség képessé tevő, megerősítő modelljei közé sorolható. A szociális munka e módszere segítséget nyújt az egyéneknek, közösségeknek rejtett erőforrásaik feltárásában és mobilizálásában. Mindezt annak érdekében teszi, hogy az egyének, közösségek problémáikat önállóan a segítség lezárulása után is képesek legyenek megoldani (TEMESVÁRY 2018). Az empowerment-modell társadalmon belüli változásokat akar elérni egy igazságosabb és élhetőbb világ reményében. Ennek érdekében az egyéneket, közösségeket aktivizálni, motiválni, és érdekeltté kívánja tenni, hogy saját helyzetükön javítsanak. Az empowerment gyakorlata erős hangsúlyt helyez az egyének és a közösségek intézményi, jogi, interperszonális társadalmi kapcsolathálójának fejlesztésére és annak erőforrásként való felhasználására (TEMESVÁRY 2018). Az empowerment a társadalmi egyenlőtlenségek forrását alapvetően a hatalmi struktúrában látja, amelyet az elnyomottak érdekében meg akar változtatni. Az empowerment-szemléletű szociális munka áll a legközelebb az amerikai típusú közösségszervezéshez, amely elsősorban Saul D. Alinskyhez köthető (ALINSKY 2016).

Az amerikai típusú közösségszervezés a fentiektől eltérően nem személyes kapcsolatokon alapuló támogató közösségek építésén dolgozik, hanem olyan érdekközösségeket épít, amelyek társadalmi változásokat hirdetnek és politikai célokat fogalmaznak meg (GANZ 2016). Ebben a típusú közösségszervezésben elsődleges a közösség szempontjából jelentős ügyek azonosítása, az ügyek körüli mozgósítás és egy demokratikus szervezet felépítése (STALL–STOECKER 2016). Az ilyen jellegű szerveződésben fontos, hogy maguké az érintetteké a szerep mind a mozgósításban, mind a szervezetépítésben, tehát nem érdekképviselétről van szó, hanem közösségi érdekérvényesítésről. A közösségszervező, aki ismeri a közösségszervezés módszertanát, segíti az ilyen típusú közösségek, csoportok alakulását, ahol a közéleti aktivitás kerül a fókuszba (SEBÁLY 2016).

A KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS TOVÁBBI LEHETSÉGES TÁRSADALMI SZÍNTEREI

Nyugat-Európában az 1980-as években a jóléti társadalmak munkaerőpiaci folyamatai az individualizálódás társadalmiasodását eredményezte, azaz „egy kollektíven individualizálódott létezmódhoz” vezetett (BECK 1997: 427). Az individualizációs folyamatok felerősödése egyrészt az osztályidentitások elkorrodálódásával, másrészt az élethelyzetek és életutak diverzifikálódásával és individualizálódásával járt, amely „a társadalmi osztályok és rétegek hierarchia-modelljét” ásta alá (BECK 1997: 420). E társadalmi folyamat a spontán közösségek alakulása, építése szempontjából nem jelent kedvező helyzetet, vagyis erősen igényli a módszertanilag felkészült közösségfejlesztő tevékenységet.

Magyarországon a rendszerváltás után a gazdasági és társadalmi változások következtében szintén felerősödött az individualizálódás, amely az egykori szocialista termelési viszonyok között szocializálódott, erősen kollektív személetű egyéneket, főleg az idősebb generációt igen megviselte. A közösségi létet hirtelen felváltotta az atomizált társadalmi létből származó magányosság, elhagyatottság érzése (SCHEIRING 2019). Következésképp a jelenleg nyugdíjas éveit töltő, idősebb generáció mindenképp igényelne egy hatékony közösség- és kapcsolatépítő tevékenységet. Az idősek

mellett a felnövekvő generáció számára is fontos volna, hogy tapasztalatot szerezzen a támogató közösségek erejéről, ami nemcsak abban az esetben jelent segítő közeget, ha egyéni problémái, elakadásai vannak, hanem a társadalmi szolidaritás megtapasztalására is teret biztosítana.

Hazánkban a vidéki közösségek helyzetét tovább nehezíti, hogy a statisztikai mutatók alapján a települési hierarchiában lefelé haladva egyre nő a szegénységben vagy ki-rekesztettségben élők aránya (BERNÁT–GÁBOS 2018). A szociológiai kutatások rávilágítanak, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek megnövekedtek az utóbbi évtizedben, és az elszegényedés kockázatának leginkább a vidéki lakosság van kitéve (BERNÁT 2018; HAJDU – KERTESI 2021). A kialakult helyzet a szociális ellátórendszer munkájára további megnövekedett terheket ró, amely olyan módszertani megújulást kíván a szakmától, ahol a kapcsolathálózatok, a hálózatokban rejlő erőforrások és a kapcsolatépítés fontossága erősebb hangsúlyt kap. A társadalom szövetében rejlő támogató megoldások, amellyel a szociális ellátórendszernek érdemes volna támaszkodni, mindig a közösségekben vannak. Ezeket a rejtett erőforrásokat tudatosítja a közösség tagjaiban a közösségépítő, a közösségfejlesztő, amikor támogató csoportokat hoz létre akár a mentális jólét megőrzése érdekében is. Vagy amikor a közösség tagjait segíti a közösségi problémák felismerésében, megfogalmazásában, majd a közösségi hálók megerősítésében, az interakciók számának növekedésében és minőségének emelésében.

IRODALOM

- ALINSKY, D. Saul (2016): A hatalom folyamata. In: *A hatalom társadalma vagy a társadalom hatalma. A közösségszervezés alapjai*. Szerk. Sebály Bernadett és Vojtonovszki Bálint. Napvilág Kiadó, Budapest. 177–184.
- BECK, Ulrich (1997): Túl renden és osztályon? In: *A társadalmi rétegződés komponensei*. Szerk. Angelusz Róbert. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 418–468.
- BERNÁT Anikó (2018): A magyarországi romák társadalmi integrációja a 2010-es években. In: *Társadalmi R riport 2018*. Szerk. Kolosi Tamás és Tóth István György. TÁRKI, Budapest. 144–165.
- BERNÁT Gábor – GÁBOS András (2018): *Társadalmi folyamatok Magyarországon a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia időszakának első felében, 2009–2017*. TÁRKI, Budapest.

- BUDA Béla (2002): *A mentálhigiéné szemléleti és gyakorlati kérdései*. Animula Kiadó, Budapest.
- CSEPELI György (1989): New alternatives of community building in Hungary. *Health Promotion* 4/3. 247–254.
- FOUCAULT, Michel (2004): *A bolondság története a klasszicizmus korában*. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- GANZ, Marshall (2016): Közösségszervezés. In: *A hatalom társadalma vagy a társadalom hatalma. A közösségszervezés alapjai*. Szerk. Sebály Bernadett és Vojtonovszki Bálint. Napvilág Kiadó, Budapest. 25–40.
- GEREVICH József (1997): Az önéngítés fogalomköre a nyugati kultúrában. In: *Közösségi mentálhigiéné*. Szerk. Gerevich József. Animula Kiadó, Budapest. 113–122.
- HABERMAS, Jürgen (2011): *A kommunikatív cselekvés elmélete*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- HAJDU Tamás – KERTESI GÁBOR (2021): *Statistikai jelentés a gyermekegészség állapotáról Magyarországon a 21. század második évtizedében*. Közgazdaság és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest.
- HEGYESI GÁBOR (1997): Mentálhigiéné, szociálpolitika, humán szolgáltatások. In: *Közösségi mentálhigiéné*. Szerk. Gerevich József. Animula Kiadó, Budapest. 86–96.
- HEGYESI GÁBOR – TALYIGÁS Katalin (2006, szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata I*. Wesley János Kiadó, Budapest.
- RÁCZ József (1997): Az ifjúsági szubkultúrákkal kapcsolatos szociális és közösségi mentálhigiéné intervenciók. In: *Közösségi mentálhigiéné*. Szerk. Gerevich József. Animula Kiadó, Budapest. 97–112.
- SCHEIRING GÁBOR (2019): *Egy demokrácia halála*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- SEBÁLY Bernadett – VOJTONOVSZKI Bálint (2016, szerk.): *A hatalom társadalma vagy a társadalom hatalma. A közösségszervezés alapjai*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- STALL, Susan – STOECKER, Randy (2016): Közösségszervezés vagy szerveződő közösség? A társadalmi nem és a képeesség tétel művészete. In: *A hatalom társadalma vagy a társadalom hatalma. A közösségszervezés alapjai*. Szerk. Sebály Bernadett és Vojtonovszki Bálint. Napvilág Kiadó, Budapest. 127–164.
- SZALAI Júlia (1993): A szociális munka néhány jellemzőjéről. In: *Szöveggyűjtemény a szociális munka elmélete és gyakorlata tantárgyhoz: oktatási segédanyag középfokú szociális képezéshez*. Szerk. Lévai Katalin. Medicina Könyvkiadó, Budapest. 23–36.
- TELKES JÓZSEF (1997): Válság, változás, változtatás. A kríziskoncepció jelentősége a mentálhigiéné gyakorlatban. In: *Közösségi mentálhigiéné*. Szerk. Gerevich József. Animula Kiadó, Budapest. 63–70.
- TEMESVÁRY Zsolt (2018): *A szociális munka és a szociálpedagógia modern elméletei*. L'Harmattan SZOSZAK, Budapest.

- UDVARI Kerstin (2011): Kapcsolathálózati megközelítés a szociális munkában. *Esély* 5. 100–117.
- VARGA A. Tamás – VERCSEG Ilona (1998): *Közösségfejlesztés*. Magyar Művelődési Intézet, Budapest.
- VERCSEG Ilona (2018): *Fejezetek az európai közösségfejlesztés történetéből*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Parola füzetek, Budapest.
- YUNUS, Muhammad (2017): *A World of Three Zeros. The new economics of zero poverty, zero unemployment, and zero net carbon emissions*. Public Affair, New York.

LÁNYI ANDRÁS

A FENNTARTHATÓ VIDÉKFEJLESZTÉS ERŐFORRÁSAI

Esettanulmány a balassagyarmati kistérségben végzett terepkutatás alapján¹

A HELYI TÁRSADALMI-GAZDASÁGI VISZONYOK ÁTALAKULÁSA

A kilencvenes évek első felében végbement földprivatizáció és a termelőszövetkezetek felbomlása / átalakulása szinte egy csapásra teremtett új helyzetet. Mint utóbb kiderült, a szövetkezetek felbomlása vagy megőrzése, esetleg átalakítása magánvállalkozássá csak az alkalmazott jogtechnikai eszközökben különbözik: a vagyon nagy része (tulajdonként vagy haszonbérlet formájában) mindhárom esetben csakhamar néhány tehetős vállalkozó kezében összpontosul – nem ritka az olyan falu, ahol egyetlen cég kezében. Az új nagybirtokosok többsége az egykori állami, illetve szövetkezeti gazdaság vezetői köréből került ki, ehhez járultak a földárveréseken sikeres pénzügyi befektetők, valamint egy-egy polgármester, aki két-három ciklus alatt jelentősebb ingatlanvagyonra tett szert az általa vezetett településen.

¹Az ELTE TÁTK Humánökológia Mesterszak diákjai számára 2011–2014 között évente szervezett vidékfejlesztési kutatótáborok résztvevői Nógrádban, majd az Ipoly túlsópartján, magyar szórványtelepüléseken végeztek terepmunkát. Elsősorban gazdálkodókkal, polgármesterekkel, alkalmanként helyi vidékfejlesztési szakemberekkel, iskolaigazgatókkal, valamint pályakezdő fiatalokkal beszélgettünk. Összesen kb. 120 interjú készült. Munkánkat a Balassagyarmati Kistérségi Társulás, az MNVH, a Soros Alapítvány, végül a Nemzetközi Visegrádi Alap támogatta. A munkánk kiindulópontját, elméleti előfeltevéseit tartalmazó tanulmány, LÁNYI ANDRÁS: Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható? a *Szociológiai Szemle* 20/2. számában jelent meg 2010-ben. A 2012-es kutatás eredményeit összefoglaló jelentés: LÁNYI ANDRÁS és FARKAS GABRIELLA szerkesztésében *Palóc jövő* címmel 2013-ban jelent meg az Érsekvadkert Jövőjéért Alapítvány gondozásában. Még ebben az évben egy átfogóbb dolgozat született, amely újabb interjúk, továbbá jogszabályok és fejlesztési pályázati dokumentumok elemzése alapján tereptapasztalatainkat az új agrárpolitika céljaival és hatásaival vetette egybe: LÁNYI ANDRÁS – BERTÉNYI GÁBOR – KRÁLL ATTILA – SZABADKAI ANDREA: *Vidékfejlesztési politika alulnézetből*. Ez többek között a Szövetség az Élő Tiszáért honlapján olvasható. A felvidéki terepmunka zárójelentését nem publikáltuk. 2014-ben a kutatás lezárult. A tanulmány tehát egy korábbi állapotra reflektál, tanulságai azonban sok tekintetben ma is időszerűek.

A több ezer hektáron gazdálkodó nagybirtok ma ismét a falvak fejlődésének egyik fő akadálya. Tulajdonosaikat a földalapú támogatás az iparszerű mezőgazdasági tevékenységben teszi érdekeltté: nincs szükségük a helyi munkaerőre, nincs szükségük a helyi tudásra, végeredményben nincs szükségük falvakra. A termelés hozzáadott értéke e gazdaságok többségében ugyan aránylag csekély, és a jövedelem helyben maradó része is ennek megfelelően alakul, azonban az alacsonyabb fajlagos költséggel és nagyobb mennyiségben előállított nyersanyag (szemestakarmány, gabona, hús vagy tej) után befolyó jövedelem az elérhető támogatási formákkal együtt a nagyüzemeknek így is biztonságos bevételt biztosít. A téeszek, amelyek egykor ezeken a földeken gazdálkodtak, szinte teljes foglalkoztatottságot teremtettek (azaz finanszírozták a belső munkanélküliséget egy igen alacsony színvonalon), és sokféleképpen segítették tagjaik egyéni gazdálkodását, nemkülönben a település fejlesztését. Gyorsan – és nem éppen a piaci versenyben – meggazdagodott jogutódai ma egyiket sem érzik feladatuknak. Ami a helyi közéletet illeti, az új földesurak kétféle stratégiát követnek – nem ritkán váltakozva –: *a)* érdekeik érvényesítése céljából domináns szerepet vívnak ki maguknak a falu vezetésében; *b)* távol tartják magukat a helyi problémáktól, és semmiféle felelősséget nem vállalnak a településnek vagy lakóinak sorsáért.

A termelőségvetkezett az ott dolgozók többségét elszoktatta az önálló gazdálkodástól, de megőrizték szakértelmüket a földművelés vagy állattenyésztés egy vagy több ágazatában. Az utóbbi húsz esztendőben a családi gazdaságokat fokozatosan ellehetetlenítő agrárpolitika eredményeként ez a szakértelem is rohamosan erodálódik: a falusiak eladogatják vagy tartósan bérebe adják földjeiket, a fiatalok a családban nem sajátíthatják el az elemi mezőgazdasági ismereteket. A balassagyarmati kistérséghez tartozó falvak rendszeres jövedelemmel rendelkező lakóinak többsége városban dolgozik. A hazai viszonylatban gazdagnak minősülő közép-magyarországi régió közelsége magyarázza, hogy a tehetősebb háztartások többsége ebből a körből kerül ki. A bejárók zöme azonban rosszul fizetett, részben alkalmi munkát végez. A szürkegazdaság is előszeretettel épít a kiszolgáltatottabb falusi munkaerőre. A bejárókkal azonban a kutatás csak érintőlegesen foglalkozik, mivel az ő helyzetük a térség fejlődésétől kevésbé függ.

A bejáró munkával szerzett jövedelem a meghatározó a kisléptékű mezőgazdasági tevékenységet folytató családokban is. A házikertek és a háztáji állattartás elsősorban a

család és a rokonság ellátásában játszik szerepet, a felesleget helyben, cserekereskedelem útján értékesítik. A háztáji gazdaság termékei csak a piacról szorultak ki, a falusiak önellátásában szerepük ma is jelentős. Megfigyelésünk szerint azonban az ilyen kiegészítő jellegű, önellátó családi gazdaságok általában nem fejlődőképesek, sőt, jelentőségük a nemzedékváltással inkább csökken. Ennek okát az érintettekkel folytatott beszélgetések alapján abban látjuk, hogy a főfoglalkozású kereső tevékenység mellett rendszeresen végzett háztáji mezőgazdasági munkát a fiatalok egyre terhesebbnek találják, viszont a jelenlegi üzemméret mellett abból megélni nem tudnának. Megoldásként a családi gazdaság bővítése és a farmertevékenységre való átállás kínálkozna, erről azonban a többség úgy gondolja, hogy az nem éri meg, mert túlságosan kockázatos. A leggyakrabban említett kockázati tényezők:

- a gazdálkodást sújtó átláthatatlan és kiszámíthatatlan bürokratikus kötelezettségek,
- a szűkös értékesítési lehetőségek és a nyomott átvételi árak,
- a megfelelő mezőgazdasági szakértelem hiánya a fiataloknál,
- a továbblépéshez szükséges hitelfedezet elérhetlensége.

Figyelemre méltó, hogy még a munkanélküliek sem részesítik előnyben a jövedelemszerzésnek ezt a módját, s ha éppen önkormányzati vagy egyéb szociális programok nem ösztökélik őket, még saját szükségletre is alig hajlandóak kerti munkát végezni, és inkább a napszámot, alkalmi munkát, közmunkát, vagy esetleg a teljes tétlenséget választják.

Az árutermelő családi gazdaságok és mezőgazdasági kisvállalkozók száma alatta marad a legóvatosabb várakozásoknak is. Ennek okaival és a farmergazdaságok kilátásaival később külön foglalkozunk.

A faluba betelepült (vagy oda élete második felében visszatelepült) középosztálybeliek kétféle stratégiát követnek. Egy részük semmiféle érdeklődést nem mutat a helyi ügyek iránt, a falut kellemes lakóhelynek tekinti, azonban munkája, megélhetése, társadalmi kapcsolatai a városhoz fűzik. Mások öntudatos falusiakká válnak: gyakran közülük kerülnek ki a hagyományőrök, faluszépítők. Rendszerint mozgékonyabbak, jobb érdekérvényesítők lévén, mint a helybeliek, ma már korántsem számít kivételnek a kívülről jött falusi vezető. Vállalkozók, értelmiségiek egyaránt akadnak közöttük; elsősorban kapcsolati tőkéjük, kezdeményező készségük miatt

válnak hosszabb-rövidebb idő elteltével a polgármesteri szék várományosaivá. Megjelenésüktől a jövevényekkel szemben egyébként bizalmatlan falusiak kézzelfogható előnyöket remélnek. A kívülről érkezett polgármesterek sikerének magyarázatához azonban hozzá tartozik a falusi társadalom benuultsága, a kölcsönös bizalmatlanság légköre is, ami a helyi jelöltek helyzetét néha még inkább nehezíti, mint a jövevényét. Egészében véve egy olyan – roppant lassú és bizonytalan kimenetelű – folyamat tanúi lehetünk, amely a falusi középrétegek lassú kicserélődéséhez vezethet. Miközben a kvalifikált munkát végző falusiak és diplomás gyermekeik folyamatosan elvándorolnak és városiakokká lesznek, „utánpótlásuk” a városokból érkezik. Ez az újabb keletű lakosságcsere az ismét egyre erősebben tagolt falusi társadalom alsóbb rétegeit kevésbé érinti: a szegénység helyben marad. Tovább vékonyodnak viszont a két csoportot összekötő szálak, hiszen a befolyásos családok többségének már csak azért sincs köze a szegények helyi társadalmához, mert vagy nem itt dolgozik, tanul, szórakozik stb., vagy nem itt nőtt fel, nem idevalósi. Ennek eredményeképpen lecsökken azoknak a szereplőknek a száma, akik ténylegesen befolyást tudnak és akarnak gyakorolni a település sorsát érintő döntésekre. A helyi közélet iránti érdeklődés ugyanis sem a bejáró dolgozók, sem a jövevények többségére nem jellemző, és kézenfekvő okokból az alacsony jövedelmű és presztizsú, részben munkanélküli, részben nyugdíjból élő családokra sem.

Az volt a benyomásunk, hogy a falvakat megosztó ellentétekről, egzisztenciális jelentőségű kérdésekről nyilvánosan nem sok szó esik. A mindenkori vezetés pályázik, gazdálkodik, igyekszik eleget tenni a rá nehezedő bürokratikus várakozásoknak, eligazodni a hetente változó jogszabályok útvesztőjében, megfelelő kapcsolatokat kialakítani a mindenkori kormányzattal vagy egyéb, befolyásos körökkel. A napi érdekek és érdeksérelmek körül forgó privát közbeszéd töredezett, a szereplők és csoportok között nincs rendszeres érintkezés. A falusi társadalom, amilyennek mi láttuk, többszörösen megosztott. Figyelemre méltó, hogy ennek a megosztottságnak a primer tünete a mindenkori helyi vezetéshez való sarkított viszony. A megismert esetek nem kis hányadában az elbeszélések egy két táborra szakadt közösségről szóltak. Az egyik oldalon a polgármesterrel jó kapcsolatot ápoló rokoni, baráti, üzlettársi kör jelenik meg, a másikon ellenlábasaik, nem egyszer az előző polgármester rokonai és üzletfelei, valamint azok, akik úgy érzik, hogy ezek a viszályok az ő fejük felett zajlanak – ez

utóbbiak többnyire az épp hivatalban lévő polgármester „ellenzékét” erősítik. A széles körben elterjedt „alulnézeti” kép tehát csak részben hiteles, mely szerint „ugyanazok maradnak hatalmon, csak másképpen szerveződnek”. A vetélkedés résztvevői valóban szűk és jól körülhatárolható körből kerülnek ki („ugyanazok”), de markánsan szemben álló táborokba szerveződnek (tehát nem „ugyanazok”). Ez a megosztottság azonban megfigyeléseink szerint nem elsődlegesen politikai indíttatású: az egymástól eltérő politikai tájékozódás adott esetben nem oka, hanem következménye az eleve fennálló ellentéteknek. Maga a megosztottság általános, magyarázata viszont helyenként változó:

- Helyi „klánok” vetélkedése a falu vezetéséért és az ezzel járó előnyökért, a fent elmondottak szerint.
- Aktuális érdekellentétek: elsősorban a 90-es évek első felében végbement téveszprivatizáció, földkiadás és -árverés körül elszenvedett sérelmek váltanak ki meglepően heves indulatokat mind a mai napig. Adódnak újabb keletű konfliktusforrások is: pl. a falu fejlesztésével, egyes beruházásokkal kapcsolatos döntések.
- Betelepültek és őslakosok ellentéte: ez azonban térségünkben egyetlen megismert esetben sem vált explicitté, többnyire kölcsönös tartózkodásban merül ki.
- Etnokulturális különbségek: az evangélikus / katolikus, illetve ezzel jelentős átfedést mutató szlovák / magyar kettősség inkább pozitív identitást nyújt az érintett csoportoknak, azonban a kapcsolati hálózatok alakulására jelentős befolyással van.
- Cigányok és a többségi társadalom ellentéte: ez a legsúlyosabb konfliktus, ezt azonban a többitől külön kell tárgyalnunk, már csak azért is, mivel a cigányok többsége és a magyarok között a társadalmi érintkezés úgyszólván megszűnt. Ezen az iskolai kényszerintegráció már semmit sem segít, ellenben az ott folyó munkát nehezítheti a két, egymástól egyre inkább elütő csoport gyermekeinek együttes oktatása-nevelése. Általánosítani nem lehet: több iskolában tapasztaltuk, hogy a cigánygyerekek konfliktusok nélkül illeszkedtek be a tanulóközösségbe. Az is bebizonyosodott, hogy megfelelő nevelési módszerekkel ezek a folyamatok jól befolyásolhatók (pl. sikerélmény a sport- vagy gyakorlati tevékenységben, ahol a hazuról hozott hátrányok nem jelentkeznek). Elgondolkodtató, hogy több faluban hangsúlyozták, a bennszülött cigányokkal nincsenek gondok, a közrendet veszélyeztető, összeférhetetlen családokról szinte minden esetben úgy tudják, hogy azok

„máshonnan” jönnek. Hol lehet az a máshol”, ahonnan az antiszociális mintákat behurcolják falvainkba? Valószínűleg létezik a cigányságon belül egy olyan talajtalan, vándorló, deviáns kisebbség, amely valóban mindenütt „gyűttmentnek” számít, mintái viszont nemcsak feltűnőek, hanem gyakran vonzóak is a helyi cigány fiatalok számára, akiknek a legalitás és a beilleszkedés a többségi társadalomba többé semmiféle perspektívát nem kínál.

A rendszerváltozást követő két évtizedben végbement társadalmi-gazdasági változások fenti, szükségképpen vázlatos áttekintése azokra a témákra szorítkozik, amelyekre a Nógrád megyei kutatásunk irányult, és olyan megállapításokat tartalmaz, amelyeket helyszíni tapasztalataink támasztanak alá. Előfeltevéseinket és vizsgálati szempontjainkat természetesen befolyásolta a magyar vidék átalakulásával foglalkozó gazdag irodalom.² Megfigyeléseink általában igazolják a hivatkozott, nagyobb lélegzetű és szélesebb fókuszú vizsgálatokból levont következtetéseket, és talán alkalmasak arra, hogy azokat árnyalják és kiegészítsék az ökológiai fenntarthatósággal kapcsolatos, bennünket szorosabban érdeklő területeken.

A VÁLLALKOZÓI HAJLANDÓSÁG ÉS ANNAK FELTÉTELEI A MEZŐGAZDASÁGBAN

Kiinduló feltevéseink szerint a térség fejlődésében a kitörési pontot a mezőgazdaság jelentheti. Országos viszonylatban ugyan nem különösen kedvezőtlen a kistérségben – és főleg annak környékén – napi bejáróként elérhető ipari munkahelyek száma. Ezek bővülésére azonban nem lehet számítani, a kereseti viszonyok és munkafeltételek is általában kedvezőtlenek, a munkahelyek egy részét pedig a határon túlról érkező dolgozók töltik be. (Olyan mezőgazdasági vállalkozással is találkoztunk, amely

² BELUSZKY PÁL – SIKOS TAMÁS: *Változó falvaink*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest 2007; HARCSA ISTVÁN – KOVÁCH IMRE – SZELÉNYI IVÁN: A posztoszocialista átalakulási válság a mezőgazdaságban és az agrártársadalomban. *Szociológiai Szemle* 1994/3; JUHÁSZ PÁL: *Két zsákutca a magyar agráriumban*. Új Mandátum Kiadó, Budapest 2006; KOVÁCH IMRE: *A vidék az ezredfordulón*. Argumentum, Budapest 2012; KOVÁCH IMRE (szerk.): *Hatalom és társadalmi változás – a posztoszocializmus vége*. Napvilág Kiadó, Budapest 2002; KOVÁCS KATALIN – PFEIL EDIT (szerk.): *Függőben – közszolgáltatások szervezése a kistelepülések világában*. Complex, Budapest 2008; KOVÁCS TERÉZ: Migrációs folyamatok Magyarországon a rendszerváltozás után. In: *Magyarország területi szerkezete és térbeli folyamatai az ezredfordulón*. Szerk. Horváth Gyula és Rechnitzer János. MTA RKK, Pécs 2000; stb.

dél-ázsiaiakat foglalkoztat a helybeliek helyett.) A kistérség alacsonyan kvalifikált bejáró munkavállalóinak fő célpontja hagyományosan a fővárosi építőipar volt. Ennek visszaesése bizonytalanná tette e kör megélhetését, sokan már csak alkalmilag, illetve a szürke gazdaságban jutnak jövedelemhez. A tömeges méretű falusi munkanélküliség enyhítését tehát a más településeken végzett tevékenységtől nem remélhetjük. Magukba a falvakba munkahelyteremtő beruházások az elmúlt két évtizedben nem áramlottak, ha csak az idegenforgalmi célú beruházásokat nem számítjuk ide, ezek azonban ténylegesen nem teremtettek munkahelyeket (és nagyságrendjük is igen szerény volt, inkább a tervezők képzeletét foglalkoztatták, mint a lakosságot).

A kibontakozó globális élelmezési válság, illetve a globális gazdasági hálózatok működésében észlelt és prognosztizált feszültségek alapján ugyanakkor arra következtetnek sokan, hogy a mezőgazdaság szerepe a közeli jövőben felértékelődik. Az élelmiszer-önrendelkezés igénye Európa-szerte napirendre kerül, a mezőgazdaságban növekszik az érdeklődés a fenntartható gazdálkodás és az egészséges, magasabb tápértékű, minőségi termék iránt. Ezzel együtt a tájadosottságok jelentősége is megnövekszik. Tegyük hozzá, ha a szomszéd országok mezőgazdaságának helyzetét nézzük, már az utóbbi két évtizedben Magyarországon tapasztalt visszaesést sem fogjuk magától értetődőnek találni. Okát leginkább abban látjuk, hogy a hazai agrárpolitika tökéletesen alkalmatlannak bizonyult arra, hogy az odáig sikeres ágazatot megvédje a jelentős versenyelőnnyel rendelkező uniós, illetve tengerentúli konkurenciával szemben. Támogatást is jobbra csak az ipari jellegű, nagyüzemi agrártevékenység kapott. A helyi természeti adottságokra és a helyi tudásra fokozottan építő, munkaintenzív minőségi termelésben érdekelt kisebb vállalkozások száma eközben katasztrofálisan lecsökkent. Az általunk megfigyelt esetekben a kisebb vállalkozások megszűnésének oka elsősorban az értékesítési lehetőségek romlása, a felvásárlási árak zuhanása, eladósodás vagy hitelképtelenség (a hitelezők elzárkózása) volt. Szerepet játszott emellett a bérelhető és művelhető földek hiánya is, ami különösen az állattartókat sújtotta, mivel saját takarmányforrás, illetve legelő híján sokukat tönkretették az emelkedő takarmányárak.

A tönkrement vállalkozások történetében megfigyeléseink szerint kitüntetett szerep jut a hitelkérdésnek. Úgy tűnik, a bank vagy takarékszövetkezet átmeneti fizetésképtelenség esetén kikényszeríti a kis- és középvállalkozások felszámolását, és

nem kíván osztozni átmeneti nehézségeikben vagy a versenyképesség megőrzéséhez szükséges beruházások költségeiben. A nagyobb kockázattal, lassabb megtérüléssel járó mezőgazdasági tevékenységgel szemben azok a pénzüzetek is bizalmatlanok, amelyek a helybeliek (nem kis részben a mezőgazdaságból származó) megtakarításait forgatják.

Ami a földbirtokviszonyokat illeti: a farmergazdaság az EU-ban ideálisnak tartott átlagos mérete kb. 30-40ha, mivel egy család, kevés bérmunkával ekkora gazdaságot tud biztonságosan és nyereségesen üzemeltetni, átlátni (az átlagszám tevékenységenként jelentősen eltérő üzemméreteket takar). Ez az üzemnagyság a balassagyarmati kistérségben (és általában Magyarországon) a legritkább. Ennél jóval kisebb méretű üzem is megfelelne, persze, a Nógrádban hagyományos gyümölcsstermelés vagy a 70-es 80-as évek „aranykorát” idéző fóliás zöldségtermesztés igényeinek. Nem véletlen, hogy a családi gazdaságok kontinensünkön elsősorban ezekben az ágazatokban virulnak. Sajnos, a fóliásátrak meggyeszerzte eltűntek, a gyümölcsösök jelentős részét pedig kivágták vagy azok elvadultak, bebokrosodtak. Ahány tönkrement gazdaság, annyi szomorú történet. Példaként álljon itt közülük egy.

N.-ben az elsősorban gyümölcsstermesztéssel foglalkozó tsz a nyolcvanas évek végén saját nyereségéből lekvárüzemet létesített. A privatizáció után az üzemben tulajdonrészt szerzett tsz-tagok részvényeit egy svájci vállalkozó felvásárolta. Többségi tulajdonosként kénye-kedve szerint rendelkezett az üzemmel: a munkások többségét elbocsátotta, a felvásárlási árakat leszorította, majd vállalkozását eladta. A lekvárüzem azóta többször is gazdát cserélt, jelenleg német tulajdonosa van, aki helybeli gyümölcsöt nem is vesz át. A feldolgozásra kerülő áru a tengeren túlról érkezik, és D.-ben valami masszát főznek belőle, amely hatalmas tartályokban vándorol Németországba, ahol talán gyümölcsjoghurtokba kerül. Néhány tucat munkás bérének kívül ma már a saját erőből épített üzem nem nyújt jövedelmet a helybelieknek. A gyümölcsészettel pedig végleg felhagytak. Ugyanis nemcsak a helyi feldolgozó üzemet veszítették el, hanem hagyományos felvásárlóikat is. A kilencvenes években a Rauch cég jól kiépített helyi felvásárlói hálózattal és kedvező árakkal kiszorította a környékről mindenki mást, majd egyik évről a másikra a korábbi töredékére szállította le átvételi árait. A gazdák tönkrementek, és a bogoyógyümölcs-termesztés egyik hazai központjának számító községben ma már alig akad család, aki a saját szükségletén túl gyümölccsel foglalkozna.

Úgy találtuk, hogy a megmaradt, nagyobb területen gazdálkodó gyümölcsstermesztők többsége ma is, a kedvezőtlen árviszonyok ellenére is a biztonságosabbnak vagy kényelmesebbnek vélt megoldást választja: a termést olcsón, nagyban eladják egy léüzemnek vagy nagykereskedőnek. A visszatérő magyarázat roppant tanulságos: így nem kell „vesződni” a munkaigényes kézi betakarítással (nem találnak megbízható munkaerőt a munkanélküliségtől sújtott falvakban), sem a romlandó termék tárolásával, esetleg feldolgozásával (ez rendszerint fel sem merül), sem az értékesítéssel. Hivatkoznak a gyakori tolvajlásokra is: képtelenek megvédeni gyümölcsöseiket a termést dézsmáló cigányoktól.

A helyzet egészében véve kísértetiesen emlékeztet a tizenkilencedik századi dzsentrí gazdálkodására, és okát is valami hasonlóban véljük felfedezni: a tulajdonosok a birtokukból a lehető legkisebb munkabefektetéssel akarnak (és tudnak) megélni. Ennek háromféle magyarázata lehetséges – a három nem zárja ki egymást, sőt, összefügg:

- birtokuk a legextenzívebb gazdálkodás mellett is szerényen bár, de kielégítően jövedelmez;
- a mezőgazdaságból szerzett jövedelem a családi költségvetésnek csak kiegészítő része (pl. a pályázatnyertes gyümölcsész vállalkozó főállásban pénzügyi vezető);
- nem értenek a mezőgazdasághoz vagy nem értenek az üzleti vállalkozáshoz, ezért nem ambíciójuk (nem is lehet), hogy az üzem intenzifikálásával, esetleg a feldolgozás vagy értékesítés terén végrehajtott beruházással érjenek el üzleti sikert.

A falvakban élő potenciális munkavállalók munkaalkalmasságának kérdése rendszeresen felmerül. A kérdést övező előítéleteket és közismert vélekedéseket cáfolni vagy igazolni csak nagyon körültekintő, reprezentatív vizsgálat alapján lehetne. Erre nem vállalkozunk, mivel az eredmény legjobb esetben is csak pillanatfelvétel volna a falusi munkanélküliek testi, szellemi és morális állapotáról. A statikus helyzetképnél tanulságosabbnak tartanánk annak vizsgálatát, vajon mennyiben képes az ismert okokból apatikus, önbecsülését, szorgalmát és szakértelmét elveszített populációt állapotából kiközköztetni, ha valóságos – gazdaságilag racionális – kihívásokkal találkozik. (Sem a közmunkát, sem a háztáji kert megművelésére unszoló jótékony hatósági kezdeményezéseket nem tekintjük annak.) A szó rideg piaczgazdasági értelmében racionálisnak azt tartanánk, ha a mezőgazdasági kis- és középvállalkozásokat új értékesítési lehetőségek

ösztönöznék a növekedésre, és így rendszeres foglalkoztatóivá, „kizsákmányolóivá” válnának a jelenlegi munkanélküli réteg egy részének. A munkával szerezhető rendszeres jövedelem lehetősége minden bizonnyal növelné ez utóbbiak körében a pozitív minták vonzerejét. A remélt változás azonban ebben az esetben sem egyik napról a másikra következne be. Ráadásul, szemben a szociálpolitikai intézkedésekkel, nem tenné őket az érdekükben eljáró politikusok lekötözöttjeivé.

Azonban feltevésünk életszerűsége mellett szóló tapasztalatokat is szereztünk. A német exportra dolgozó, következőképpen jól fizető gyarmati gyógynövénykereskedő számára több száz roma végez a környéken gyűjtőmunkát. A feladat szakértelmet kíván, az üzlet idényjellege és a természeti folyamatokhoz való alkalmazkodás miatt csak megbízható partnerekkel működőképes. A cég vezetőjének elbeszélése szerint munkakapcsolatuk a roma alkalmi munkavállalókkal kifogásalan, teljesítményük pedig megbízható. Feltehetőleg ugyanazokról a romákról van szó, akikre a közmunkát szervező polgármesterek annyit panaszkodnak.

A kisvállalkozások iránt a legutóbbi években mutatkozó növekvő érdeklődés térségünkben egyelőre csak az állattartásra gyakorolt némi élénkítő hatást. Az új vállalkozók, akik között volt iskolaigazgatót, mérnököt is stb. találtunk, többnyire az igénytelenebb kecskével, birkával próbálkoznak, annál is inkább, mivel tejtermékeik, húruk iránt növekvő – elsősorban külföldi – érdeklődés mutatkozik. A stabilabb állattartó gazdaságok azonban a térségben hagyományos szarvasmarha tej- vagy húshasznú tartására szakosodtak. A tej értékesítése helyben vagy a kistérségen belül még a nagyobb tehenészetek számára is elégséges piacot jelent, akár hűtőkocsival járók a településeket, akár boltokba szállítanak. A kézműves sajtkészítés újabban a kisebb családi vállalkozások számára is vonzóvá bizonyul – ebben már a termelői piacok szaporodásának és népszerűségének a hatását érzékeljük. Ahol viszont komolyabb tőkeerő áll a vállalkozás háttérében, ott két esetben is úgy találtuk, hogy a fő profilt a leginkább kifizetődő, de több beruházást igénylő, feldolgozott hústermékek jelentik. Egy-két nagyobb vállalkozástól eltekintve az állattartókat is a családi üzemmód jellemzi, állandó bérmunkást még jelentősebb állatállomány esetén is csak kevesen foglalkoztatnak.

Az őstermelők jól látják, hogy számukra még kedvezőbb értékesítési feltételek, növekvő kereslet mellett is kockázatos volna vállalkozásaik bővítése. A szerényebb méretű fejlesztésnek is olyan beruházási igényei vannak, melyek egymással elválaszthatatlanul össze-

függenek és együtt nagyobb terhet jelentenek, mint amennyit a kis családi gazdaság ki tud termelni. Pl. az állatállomány növelése csak akkor gazdaságos, ha maguk állítják elő a takarmányt, a feldolgozását, ha új eszközöket vásárolnak. Az ezekkel járó többletmunka viszont már csak fő foglalkozásban végezhető, de ha épp a fejlesztés idején kiesik a más munkakörben, mondjuk, bér munkásként szerzett jövedelem, akkor miből fejlesszenek? Ha pedig maguk fogadnak alkalmazottakat, úgy végképp felborul a pénzügyi egyensúly.

Az eddigieket összegezve:

- *A közepes és nagyobb vállalkozások nem mutatnak érdeklődést olyan fejlesztési stratégiák iránt, amelyek a helyi természeti és humán erőforrások fenntartható használatán alapulnak. (Fenntartható használaton a tájadedottságokhoz alkalmazkodó, környezetkímélő, a biodiverzitást fenntartó, kisszériás, minőségi mezőgazdaságot értjük, a humán erőforrások vonatkozásában pedig a helyi tudás felhasználását, átadását, gyarapítását, a falvak népességmegtartó képességének növelését, az önálló vállalkozásra való hajlandóság bátorítását.)*
- *A más elfoglaltság mellett, csak saját szükségletre termelő háztáji gazdálkodóknak nem áll módjukban vagy érdekükben, hogy árutermelő gazdasággá váljanak.*
- *A munkanélküliek nem rendelkeznek az önálló gazdálkodás elemi feltételeivel (vállalkozni tudás, mezőgazdasági szakértelem, eszköz, föld).*

Vizsgálódásaink alapján tehát a jövőképes mezőgazdasági vállalkozások köre a vártnál szűkebbnek bizonyult. A fenntartható agrárfejlődés kulcsszereplői ma Magyarországon elsősorban azok a kis- és közép-vállalkozók lehetnek, akik vállalkozásaikat a megfelelő szakértelem birtokában, fő foglalkozásban, piaci értékesítés céljából üzemeltetik jelenleg is. Ha ez a három feltétel fennáll, maga az üzemméret nagyságrendnyi eltérést mutathat. Maga a piaci értékesítés jelenlegi módja is sokféle lehet: a termelői vásárokon való megjelenéstől a feldolgozott termékek országos értékesítéséig vagy a nyerstermék elhelyezését biztosító állandó beszállítói kapcsolatokig.

A TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK FENNTARTHATÓ HASZNÁLATA

Legfontosabb megfigyelésünk, hogy földműveléssel foglalkozók körében most először találoztunk rendszeres, visszatérő hivatkozásként a súlyos nyári csapadékhiánnyal, mint ami meghatározó befolyást gyakorol terveikre. Ez a hatás egyértelműen kedvezőtlen: a megkérdezettek az aszály következtében romló termésátlagokra hivatkozva tevékenységük fenntartásának értelmét kérdőjelezték meg. Egy esetben, a herencsényi mintagazdaságban találoztunk csak a manapság divatos szóval „resilience”-nek nevezett rugalmas alkalmazkodás igyekezetével. A fővárosi középosztályi családok összefogásával létrehozott Ökotársulás Alapítvány gondos alagcsövezéssel és a csepegtető öntözés legkorszerűbb eljárásával készül a klímaváltozásra, amely immár nem a jövő fenyegetése, hanem a jelen realitása.

A hulladékkezelés terén jelentős kihasználatlan lehetőségeket észleltünk. A térségben a kommunális hulladék gyűjtését olyan cég végzi, amely száznál több település közös tulajdonát képezi. Úgy tűnik, a helyi kezdeményezésnek éppen a tulajdonosok sokasága a korlátja. A cég – vagy annak menedzsmentje – az üzleti vállalkozás volumenének növelésében lévén érdekelt, a hulladéktömeg tényleges csökkentését célzó kezdeményezések iránt nem mutat érdeklődést. A falusiak általában túl drágának találják a szolgáltatásokat, a szemétdíj falugyűlések visszatérő témája. A tartályok méretének az egyes háztartások igényeihez igazított differenciálására azonban nincs mód. És bár a vállalkozás színvonalas munkát végez a környezeti tudatosság fejlesztése terén (vagyis szóban ösztönöz a szelektálásra, újrahasznosításra, a hulladék mennyiségének csökkentésére), saját gyakorlatával ezt nem könnyíti meg. Az elérhető anyagi megtakarítás komoly ösztönző lehetne, például abban az esetben, ha a saját háztartásban külön válogatva gyűjtött anyagokat a cég ingyen szállítaná el, ezzel szemben a vegyes hulladékot a jelenleginél is magasabb áron. A cégnek vesztesége ezáltal nem keletkezne, az utólagos válogatás is olcsóbbá válna, egyedül a lerakásra kerülő hulladék tömege csökkenne – márpedig ez maga az elsőrendű ökológiai érdek. Furcsa, groteszk jelenség az is, hogy a többnyire kertes, falusi házakban keletkező biohulladékot komposztálás céljából távoli településekre szállítják, ahelyett, hogy helyben hasznosítanák.

A megújuló energiaforrások helyi hasznosítását szorgalmazó uniós törekvések Magyarországot is elérték. Ennek pozitív következményeivel a kistérségben egyelőre csak kivételképpen találkoztunk. Valójában éppen a kisebb települések számára jelenthetne már ma is reális alternatívát, ha az országos ellátó rendszerekről leválva, helyi forrásokból elégítenék ki kommunális energiaszükségletüket. Nógrád az ország leginkább erdőszült megyéje, itt tehát az aprítékfa és az értéktelenebb fafajták eltüzelése kínálkozik kézenfekvő megoldásként. Ennek a forrásnak a jelenléte biztonságossá tehetné olyan vegyes rendszerek kialakítását is, amelyekhez az egyetlen teljesítményű, de leginkább környezetbarátnak mondott technológiák: szélkerék és napkollektor is csatlakozhat. A közintézmények fűtésének, melegvíz- és áramellátásának átalakítása jelenthetné ez irányban az első lépést. A folyó költségek azonnali csökkenése az ilyen lassabb megtérülésű, de hosszú távon egzisztenciális jelentőségű beruházások mellett szól. A szükséges innováció támogatására központi költségvetési forrásokat tettek elérhetővé. Az újabban e téren kiírt pályázatok hozhatnak némi mozgást, azonban a tervek tudomásunk szerint kizárólag biomassza-tüzelésre irányulnak (aprítékfa, nád), ami a legkevésbé környezetbarát megoldás a megújulók körében.

Az elégtelen érdeklődés okát nem vizsgáltuk: vizsgálódásunk a fenntartható fejlődésnek csak azokra a lehetőségeire terjedt ki, amelyeket a kistérség lakói maguk kezdeményeznek vagy találnak kívánatosnak.

„ITT SEMMIT NEM LEHET CSINÁLNI” – FALUSI FIATALOK JÖVŐKÉPE

Úgy találtuk, hogy a falusi fiatalok nem *akarnak* máshol élni, hanem *kénytelenek* erre. Azoknál, akik az általános iskola nyolc osztályát a szülőfalujukban végezhették el, a hazai környezethez való kötődés meghatározó szerepet játszik a jövőre vonatkozó tervezettségben. A kis elemszám nem teszi lehetővé, hogy általános következtetéseket vonjunk le, de a megkérdezettek esetében (egy falusi általános iskola 5-6 éve végzett tanulóit) úgy tűnt, hogy azokban, akik felsőfokú tanulmányokat végeznek, a helyi identitás inkább erősebb, mint gyengébb – ettől függetlenül ők valószínűbbnek tartják, hogy máshol fognak élni, mivel a többségük nem reméli, hogy a kistérségben talál munkát magának. Más falvakban szerzett tapasztalataink is ezt támasztják alá: akik diplomát szereznek, szinte kivétel nélkül elhagyják a kistérséget (a kivételt bennszülött pedagógusok jelentik). Az alacsonyabb végzettséghez kötött szakmákban valamivel könnyebb a közelben elhelyezkedni.

Mezőgazdasági szakmák iránt csak azok érdeklődnek, akik ilyen jellegű tanulmányokat folytattak. Ebben nincs semmi meglepő, annál elgondolkoztatóbb, hogy a vidék népességmegtartó erejének erősítésénél milyen csekély figyelem irányul erre az összefüggésre. Volt eset, hogy a lovászat iránt vonzódó nyolcadikost szülei tanácsolták el, mondván, hogy ebből nem lehet megélni, és a gyerek állattenyésztés helyett gépkocsiszerelőnek jelentkezett. A falusi fiatalok többsége otthon már semmiféle mezőgazdasággal kapcsolatos tapasztalatot, élményt nem szerez. Az iskolák túlnyomó többségében nincs iskolakert, és semmilyen formában nem találkoznak jószággal, veteménnyel. A megkérdezett fiatalok a nyári mezőgazdasági alkalmi munkalehetőségeket is hiányolták.

A szakmát tanuló fiatalok választását elsősorban a közelben elérhető kínálat határozza meg (mivel a kollégiumoktól, nem is ok nélkül, a szülők idegenkednek, a napi bejárás távoli intézményekbe pedig szintén igen terhes). Hogy a kínálat összetételét mi határozza meg, az már bonyolultabb kérdés: öröklött adottságok, rövid távú divatok, szerencsés esetben a várható, de nehezen felmérhető munkaerőpiaci igények. Az integrált szakképzési rendszerben (TISZK) Balassagyarmatnak központi szerep a faipari szakmákban jutott, egyébként az elmúlt években véghezvitt reformok – amelyeket most újabb gyökeres átszervezés követ – érdemében alig érintették a szakmai választékot. Megyei összehasonlításban a gyarmati (elsősorban szakközépiskolákhoz kötődő) kínálat kedvezőnek mondható, még a speciális nevelési igényű gyermekek számára is folyik szakképzés. Az eddigi, normatív támogatás az intézményeket a családok részéről mutatkozó „kereslet” kiszolgálására ösztönözte, ami a divatos szakmák túltengéséhez vezetett. Mindenki tudja, hogy fodrász, gépkocsiszerelő, középiskolai szintű informatikus stb. végzettséggel többé nem lehet elhelyezkedni, a képzéseket mégis fenntartják. Egy szakember szerint azért, mert ha a gazdaság tényleges igényeit néznék, akkor bezárhatnák az intézményeket, így viszont valamilyen szakmát mégis csak megtanulnak, azaz megtanulnak dolgozni. Szerintünk éppen ellenkezőleg, a használhatatlan végzettség életre szóló törést okoz a munkához való viszonyukban. A szakiskolai képzés értékét országszerte lerontja egyrészt az alacsony jövedelem miatt kontraszelektált oktatói gárda, másrészt a nehezen vagy sehogy sem képezhető tanulók nagy száma. Ezeken a gondokon a tanári továbbképzések szervezése, a modulrendszerű szakoktatás bevezetése, az intézmények közötti jobb együttműködés, vagy a központi műhelyek felszerelésére fordított összeg nem segíthetett: a reformok többsége célszerűnek bizonyult, éppen csak nem az alapkérdést érintette.

E pillanatban a mezőgazdasági szakképzés és szakközépiskolai képzés színvonalának, kínálatának, népszerűségének és ismertségének növelésével lehetne a legtöbbet tenni azért, hogy a fiatalok a falusi életformát válasszák. Ahhoz azonban, hogy ténylegesen éljenek is az így felkínált lehetőségekkel, már az általános iskolában – de nemcsak ott – tudatos erőfeszítéseket kellene tenni az agrikultúra becsületének helyreállítása érdekében. Több nemzedéken keresztül sulykolták a nagyváros és az ott végezhető ipari, informatikai, szolgáltató stb. munka magasabbredűségét – ne csodálkozzunk, ha a falusi gyerekek ma ehhez tartják magukat. Valójában a felsőfokú végzettség nélkül gyakorolható foglalkozások között kevés akad, amely több kreativitást, önállóságot, sokoldalúbb tudást igényelne, mint egy farmergazdaság működtetése. A nyugat-európai példa pedig azt mutatja, hogy ezen a területen is egyre több diplomásra van szükség. Ott a gazda nem azért küldi a gyermekét egyetemre, hogy megszabadítsa a fáradságos paraszti munkától, hanem azért, hogy képes legyen elvégezni azt.

Ezzel kapcsolatban általánosan elterjedt vélemény, hogy a mezőgazdasági szakmákat a fiatalok, illetve szüleik ma azért nem választják, mert azok nem biztosítják a megélhetést. Ez azonban csak részben igaz, és az ok-okozati összefüggés inkább fordított. A szakképzett fiatalok hiánya ma fontos tényezője a mezőgazdaság és a vidék leépülésének. Korántsem csak az érezhető „szakemberhiányra” gondolunk. Ennél tágabb értelemben is igaz, hogy a mezőgazdaság iránt elkötelezett, ahhoz értő és gazdálkodni tudó fiatalok tudnak / tudnának nyomást gyakorolni a rendszerre, és elérni az agrárium számára kedvezőbb forráselosztást, *hitelt* (a szó erkölcsi és anyagi értelmében egyaránt), piaci sikert.

A fiatalok helyzetértékelését meghatározó másik fő tényező nem a megélhetéssel, hanem a falusi életlehetőségekkel kapcsolatos. Több településen is érezhető ellentmondást találtunk e tekintetben a település vezetőinek helyzetértékelése és a fiatalok véleménye között. A fejezetcímben idézett mondat – itt semmit sem lehet csinálni – kulturális rendezvényekben bővelkedő, szokatlanul sokszínű civil szervezeti élettel büszkélkedő faluban hangzott el. Az idelátogatók és betelepülők számára vonzó programok, a hagyományörző rendezvények mellett a fiatalok több esetben másfajta szórakozási (például sport) lehetőségeket, a kulturált társas együttlét számára alkalmas színteret hiányoltak. Kérdés persze, hogy a jobb lehetőségek milyen mértékben segítenének összehozni azokat a fiatalokat, akiket tanulmányaik, megélhetésük ide-

jük nagyobb részében távol tartanak lakóhelyüktől. Érdeemes tekintetbe venni, hogy egy részük csak a nyári tanítási szünetben tartózkodik folyamatosan otthon, és ennek megfelelően elsősorban az idenyjellegű programokban érdekelt. Ezek között többször emlegették a fiatalok számára elérhető nyári munkalehetőséget is.

A közösségi terek állapotával és a szórakozási lehetőségekkel kapcsolatban ismételtlen felmerült a gyakori rongálások kérdése és a rossz közbiztonság. Sajnálatos, de tény, hogy a megkérdezettek a cigánykérdést elsősorban ebben az összefüggésben hozták szóba. Az általános iskola elvégzése után a többségi társadalom fiataljai és a cigány kisebbség között gyakorlatilag minden rendszeres kapcsolat megszakad. A szélsőségesen eltérő élethelyzetek és a kölcsönös bizalmatlanság (valójában ellenszenv, de ezt nem szeretjük kimondani) magától értetődően vezet erőszakos konfliktusokhoz. Ezeket rendszerint a cigányok kezdeményezik, akik, elejtett szavaikból ítélve, élvezik is, sérelmezik is aényt, hogy a falusiak félnek tőlük és kerülik őket. Több interjút készítettünk cigány fiatalokkal, azonban szórványos megfigyeléseink alapján nem válkozhatunk véleményformálásra.

Fel kellett azonban figyelünk két összefüggésre. Több falusi általános iskolával kapcsolatban hallottuk, hogy nincs jelentős konfliktus a helyi cigány, illetve többségi családok gyerekei között, a hazuról hozott különbségeket (viselkedésben, teljesítményben) az iskola kezelni tudja – s még inkább tudná, ha az oktató-nevelő munka feltételei javulnának. Ugyanakkor elemi magatartás-problémák teszik lehetetlenné az együttműködést a cigányság egy kisebb csoportjával, akik nem odavalósiak, hanem újabban telepedtek meg a községben. (Több esetben pedig hasonló tapasztalatokról számoltak be a más községből oda bejáró cigánygyerekekkel kapcsolatban.) A zavarba ejtő tapasztalatok értelmezés után kiáltanak.

Nyilvánvaló a cigány társadalom differenciáltsága, a különbségek alapos ismeretében könnyebb volna kezelni a deviáns csoportokat és azok gyermekeit – a problémák és megoldásuk természetesen messze túlmutatnak az oktatásügy illetékességén. A „rossz” cigányok elsősorban nem is a többségi társadalomra jelentenek veszélyt, hanem magára a cigányságra. Olyan viselkedésmintákat hordoznak, amelyek könnyen válhatnak vonzóvá a cigány fiatalok körében mindaddig, amíg a sikeres szocializáció és a többségi társadalom normáinak elsajátítása nem kecsegtet tényleges sikerrel. Ugyanakkor az egész cigányság megítélésére katasztrofális hatással vannak azok a rendszeres sérelmek, amelyeket a többség elszenved tőlük: ezeket, érhető okokból, általánosítják a cigányság egészére.

De vajon honnan jönnek a „rossz” cigányok, ha a helyi cigánysággal való együttélés a körlményekhez képest rendezettnak mondható (körülmények: majdnem teljes munkanélküliség, kulturális szakadék)? Csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. Arról a mindenhol leszakadó, elemi ínséget szenvedő, tökéletesen gyökértelen népességről lehet szó, akiknek egy jelentős része a korábbi évtizedekben városban próbálkozott (a fekete vonatok, munkásszállók és aluljárók népe), majd ottani ellehetetlenülésük egy részüket visszaűzte vidékre. Azonban sem a falusi társadalomhoz nincs közükhöz, sem a „hagyományos” vidéki cigány életformához és megélhetési formákhoz. Számukat szaporítják természetesen a falusi cigányság túlnépesedésének áldozatai, akiket szüleik képtelenek voltak felnevelni, ők maguk nem tudták az általános iskolát elvégezni. Végül, de nem utolsósorban az állami gondozásból vagy éppen a javító nevelő intézetekből kikerülő – utcára kerülő – fiatalok alkotják ezt a társadalmon kívüli réteget. Jellemző rájuk, hogy egyik településről a másikra vándorolnak, azonban nem tévesztendő össze a korábbi nemzedékek félnomádjaival, akik legalább ebben a nyomorúságos életmódban otthonosan mozogtak, családirag örökölték ennek normáit, mesterségeit, megélhetési fortélyait. Az új pauperek legalsó rétege semmi effélével nem rendelkezik, számukra kizárólag a bűnözés és a kivetettséggel járó súlyos frusztráció maradt, ez magyarázza öncélú agresszivitásukat, ennek valamennyi kétségbeejtő következményével.

Azonban az is feltűnő, hogy az iskoláskorúak közötti viszonylag békés együttélés (mármint ahol a falusi iskola még helyben maradt, és a helyi társadalom kontextusában zajlik a szocializáció folyamata!) később megszakad, és tizenéves kortól többé-kevésbé ezeken a településeken is a szegregáció és a konfliktusok elmergesedése lesz a jellemző. Ez ismét arra utal, hogy a feloldhatatlan és egyre súlyosabb ellentétek akkor kezdődnek, amikor a cigány fiatalok szembesülnek a felnőtt pályakezdés, elhelyezkedés, megélhetés súlyos akadályaival. Azzal, hogy a beilleszkedés számukra úgyszólván lehetetlen, a deviáns életforma viszont alig ütközik akadályokba. Ha ez a tendencia a visszajára fordulna, a polgárháborús helyzet talán kezelhetővé válna.

VIDÉKFEJLESZTÉSI TÖREKVÉSEK ÉS A PÁLYÁZATI RENDSZER

A vidékfejlesztés ma Magyarországon szinte kizárólagosan kormányzati / önkormányzati tevékenység, melynek fedezetét nagyrészt pályázati – éspedig a kormányzat által ellenőrzött pályázati – forrásokból merítik. A piaci szereplőknek általában nem áll érdekükben, a helyi civil társadalomnak pedig nem áll módjában, hogy a helyi vagy regionális fejlesztési törekvésekben meghatározó szerepet játsszanak. A piaci szereplők beruházásait természetesen meghatározzák a pályázati források megszerzésével kapcsolatos megfontolások, ezeknek a pályázatoknak a tartalmát, valamint sikerét és kudarcát azonban az állami és ezen keresztül egyre nagyobb mértékben az uniós újraelosztás preferenciái határozzák meg.

A fejlesztéssel (tehát: pályázással) foglalkozó helyi és térségi civil, nonprofit szervezetek túlnyomó többsége formális vagy informális szálakon szorosan kötődik az önkormányzatokhoz. A kormányzattól független kül- és belföldi magánalapítványok, cégek által kiírt pályázatok csak kivételképpen szerepelnek a megvalósult fejlesztések forrásai között. A fordulat Magyarország uniós csatlakozásával következett be: a külföldi magánalapítványok, követségek, vagy éppen a Világbank támogatása azóta szerény szerepet játszik a hazai fejlesztésekben. A hazai tőkefelhalmozás pedig nem érte el azt a mértéket, ami magánszponzorok megjelenéséhez vezetne; ezt a kormányzat nem is ösztönzi (pl. adópolitikai eszközökkel). Az üzleti magánvállalkozás körébe eső jelentősebb fejlesztések mögött is gyakran önkormányzati erőfeszítések állnak (pl. a multik letelepítése Szűgyön vagy Gyarmaton). Az önkormányzatok azonban nem rendelkeznek számottevő saját bevétellel, eladósodásuk pedig korlátozza hitelképességüket. Így a fejlesztések irányát ténylegesen a központi – hazai és uniós – források elosztását szabályozó kormányzati döntések szabják meg, s még inkább a döntések végrehajtására létrehozott szervezetek és mechanizmusok.

Úgy találtuk, hogy az önkormányzatok arra pályáznak, amire épp lehet, olyan fejlesztéseket hajtanak végre, amire épp forrásokat tudnak szerezni, és éppen ezért nem érzik a fejlesztési döntéseikkel járó felelősség súlyát. A fejlesztések országszerte meglepő egyöntetűséget mutatnak: egy-egy pályázati ciklusban minden falu főteret vagy buszmegállót, vagy játszóteret épít. Az uniós vagy kormányzati pályázatok kiírásából

kiolvasható fejlesztési célok a mindenkori helyi igényekkel csak nehezen hozhatók összhangba. A pályázatok körülményesen részletezett, nehezen teljesíthető és nem-egyszer életidegen követelmények, ellenőrzési szempontok sokaságát tartalmazzák, és ezzel rengeteg áltevékenységre, papírmunkára, pénzpocsékolásra kényszerítik a pályázókat. Úgy tűnik, bárki bármilyen fejlesztést hajt végre, az elnyert pénz egy számottevő részét kötelességszerűen drága kiadványokra, reklámanyagra, elektronikus kommunikációra, dokumentációra kell költenie; mindennek a hatékonyságával a továbbiakban senki sem törődik.

A fejlesztések célja a források megszerzése. Ez a feje tetejére állított okoskodás magyarázza, miért válik másodrendűvé a fejlesztési cél. A támogatott tevékenység (pl. gyümölcsfaültetés, továbbképzés, akadálymentesítés, konferencia) csak arra szolgál, hogy elkészüljön a dokumentáció – film, fotó, jelenléti ív stb. –, melynek alapján a kifizetések megtörténnek. A fejlesztés eredményeként létesült helytörténeti gyűjtemény, park vagy játszótér azon túl inkább gondot, költségeket okoz, a támogatott tevékenység legjobb esetben is csak addig működik, amíg a támogatás tart, fenntartása senkinek sem érdeke – és fedezet sincs rá, honnan volna? Az intézményeknek az alapszintű működőképesség fenntartásához volna égető szükségük a pénzre, támogatást azonban csak „fejlesztésre” adnak. Nem állíthatjuk, hogy a megvalósuló fejlesztéseknek sok köze volna a falvak valóságos létproblémáihoz, s főleg azt nem, hogy segítenének ezek megoldásában. Annál több rokon vonást mutat a forráselosztás jelenlegi, pályázati rendszere a központi tervgazdálkodás és tervalku késő Kádár-kori változatával.

Települési és kistérségi, önkormányzati és civil szervezetek pályázati aktivitását tanulmányoztuk. Az utóbbi megkülönböztetés lényegében formális: a vidékfejlesztéssel foglalkozó „civil” pályázók korábban említett önkormányzati kötődése folytán. A kiírástól függően ugyanaz a település vagy térségi társulás hol önkormányzatként, hol ngo-ként pályázik. A Balassagyarmati Kistérség Többcélú Társulás egyes önkormányzati feladatok közös ellátására vállalkozott, az erőforrások jobb kihasználásának lehetőségeit keresték az összefogás révén. A Társulás néhány éves fennállása alatt kevés sikeres fejlesztési pályázattal dicsekedhetett: kerékpárútra, buszbeszerzésre, parlagfűirtásra szereztek így forrást. Az Ipoly-Táj Területfejlesztési Társaság, a térség önkormányzatai által létrehozott „civil” szervezet ez idő alatt foglalkoztatásfejlesztés-

re, idegenforgalmi kiadványra, árvízmentesítésre kért s kapott pénzt a kormányzattól. A megyei munkaügyi központtal együttműködésben a közmunkaprogramot szervezték, képzési-átképzési programokban vettek részt. Emellett az egyes települések, illetve vállalkozók pályázatainak elkészítéséhez nyújtottak segítséget. A gazdaság-, illetve vállalkozásfejlesztést nem tekintették profiljuknak, elsősorban az idegenforgalommal kapcsolatos fejlesztésekhez tudtak segítséget nyújtani (pl. szálláshelyek, tájházak).

A Helyi Vidékfejlesztési Stratégia 2004-ben készült az uniós SAPARD program támogatásával, szakszerű előkészületek nyomán, azonban a fejlesztések irányát nem ez határozza meg. A falusi önkormányzatok pályázati portfóliója a kormánypolitika változásainak lenyomata – más ugyanis nemigen lehet. (A LEADER működését külön tárgyaljuk majd.) Jellegzetes példája ennek az a község – egy a sok közül –, amelynek az utak és középületek leromlott állapota, rekonstrukciója okoz súlyos gondot évek óta, e tárgyban beadott pályázatai azonban sorra sikertelenek maradtak, miközben ugyanezeknek az utaknak és épületeknek az „akadélymentesítésére” háromszor is jelentős összeget nyertek, hála az uniós támogatási preferenciáknak, amelyeket olyan országokban alakítottak ki, ahol az elemi infrastruktúra fenntartása már nem okoz gondot, ezért a redisztribúció kedvezményezettjei bátran lehetnek a speciális hátrányokkal küzdő társadalmi csoportok. Ugyanez a község az utolsó két-három évben végre jelentős kormányzati forrásokhoz jutott az általános iskola rekonstrukciójára, csak hogy a pénz nagyobbik felét interaktív táblákra, műfüves sportpályára fordították – feltehetőleg erre lehetett a kapott pénzt elkölteni, számos előbbrevaló beruházás helyett.

Felmerül a kérdés, vajon mi az értelme annak, hogy a kormányzat versenyzeteti a helyi önkormányzatokat a törvényes kötelezettségeik ellátásával kapcsolatos kiadások fedezetéért. A valószínű magyarázat cseppet sem megnyugtató: a kötelező feladatok fedezete a központi költségvetésben sem áll rendelkezésre; a verseny arra szolgál, hogy a kormányzat elhárítsa magától a forrásteremtés és / vagy a szelekció felelősségét. Az ellátásra kötelezett szereplőkből sikeres vagy sikertelen „versenyzők” lesznek, az ellátási kötelezettség alól azonban természetesen a vesztesek sem mentesülnek. S mivel 1990 óta kormányzati ciklusról kormányzati ciklusra egyre csökken az önkormányzatok részesedése a költségvetés forrásaiból, már nem is a fejlesztő beruházások fedezete kerül így veszélybe, hanem a pusztá működés. Ezért (is) kényszerülnek

azután megalázó kettős könyvelésre, hogy a nagy nehezen elnyert fejlesztési források egy részét működésre, önfenntartásra fordíthassák. Ismételjük: más lenne a helyzet, ha az önkormányzatok több saját bevétellel rendelkeznének vagy a normatív támogatások arányban állnának az ellátási kötelezettség költségigényével.

Az elmúlt időszak kormányzati fejlesztéspolitikáját meghatározó Új Magyarország Vidékfejlesztési Programban a vidékfejlesztés félreérthetetlenül elkülönült a gazdaságfejlesztéstől. Az úgynevezett vidékfejlesztés fogalma alá a vidéki infrastruktúra fejlesztésére, az épített és természeti környezet védelmére, a helyi közösségek és hagyományaik erősítésére szánt beruházásokat sorolták, a gazdasági ágazatok közül pedig csak az idegenforgalmat. A gazdaságfejlesztés forrásait központilag osztották el, általában a nagyobb léptékű fejlesztéseket preferálták, egyes kiírások tételesen is kizárták a kisebb vállalkozásokat vagy a kisebb településeket, más esetben a mezőgazdasági tevékenységet. A megfelelő önrész, hitelfedezet hiánya vagy egyszerűen a pályázati rendszer útvesszőiben eligazodni képes, drága pályázatíró cég hiánya gyakorlatilag kizáró körülménynek bizonyult. Így a mezőgazdasági kisvállalkozások és családi gazdaságok a vidéki gazdaságfejlesztésből is kiszorultak, a vidéki infrastruktúrafejlesztésre szánt forrásoknak pedig eleve nem lehettek a kedvezményezettjei.

Kivételt ez alól az UMVP 4. tengelyeként megjelenő LEADER típusú fejlesztések jelentenének, a helyi közösségek autonóm döntéseire bízott források. Ez utóbbi az unió más országaiban a közvetlen demokrácia anyagi alapjait hivatott biztosítani. Nálunk az elbírálás és az elszámoltatás lassú és nehézkes, többlépcsős folyamata ezt erősen megnehezíti. Ennek köszönhető, hogy a vizsgált kistérségben az egyes LEADER pályázati fordulóknak a pályázatok beadására, illetve az elszámolásra egyenként kb. 4–6 hét jutott, míg az elbírálás folyamata (a beadási határidőtől a szerződéskötésig) 4–6 hónapig tartott! Az érintettek – a pályázók és a Helyi Akciócsoport munkatársai – egyetértettek abban, hogy a pályázati siker a papírmunkán múlt elsősorban, akár a beadást, akár az ennél is bürokratikusabb elszámolási procedúrát nézzük. A tartalmi elszámoltatás, vagyis a kitűzött célok teljesülésének ellenőrzése, a beruházások fejlesztő hatásának mérése ezúttal is elmaradt, ezzel senki nem foglalkozik, annál tüzetesebben ellenőrzik a pályázatok többször módosított kiírásaiban megjelenő formális követelmények teljesülését.

Az Ipolymenti Palócok nevet viselő, négy kistérség településeit egyesítő LEADER szövetség 2011-ben elfogadott pályázati prioritásai igen rokonszenvesek:

- a helyi fiatalok identitásának és környezettudatosságának erősítése
- a természeti adottságok hasznosítása („zöldút”)
- a helyi termékek előállításának és forgalmazásának támogatása
- térségen belüli és térségek közti együttműködés a fenti célok érdekében.

Azt kell mondanunk, hogy az eddigi pályázati döntések ezekkel a célokkal alig mutatnak összefüggést. (Igaz, az első pályázati forduló megelőzte az új stratégia kialakítását.)

A 3. tengelyen mikroállalkozások fejlesztésére, falufelújításra, vidéki örökségvédelemre, illetve idegenforgalmi fejlesztésekre lehetett pályázni, immár két fordulóban. A 80 sikeres pályázat adataiból kiderül, hogy a 27 nyertes mikroállalkozás között egyetlen mezőgazdasági vállalkozás sem akadt, a magyarázat feltehetőleg a kiírásban rejlik. (A 4. tengelyen, ahol a célokat helyben határozhatták meg, elvétve, de felbukkan sajtókészítő, gyümölcsstermesztő, kecsketartó stb. családi vállalkozás).

Falufejlesztés címén országszerte EU-konform játszóterek készültek – ott is, ahol oktatás és megélhetés híján gyerek alig maradt. Iskolára, gazdálkodásra viszont nem lehetett pályázni... Elgondolkodtató az is, hogy a döntéshozók milyen alapon ítélték ugyanarra a célra (játszóter) az egyik községnek 2, a másiknak 20 millió Ft-ot.

A falusi örökség védelme az esetek többségében a templom vagy a plébánia felújítását jelentette, ez utóbbira volt, ahol 50 millió Ft-ot sem sajnáltak.

Idegenforgalom címén sok száz millió ment el szálláshelyek kialakítására – és szinte semmi egyéb! A 4. tengelyen támogatott ifjúsági szálláshelyekkel, erdei iskolákkal együtt összesen 30 faluban történt ilyen irányú fejlesztés. Egyes falvakban mindjárt 50 millió Ft értékben. Apróság, de tény, hogy az erdei iskola hálózat hivatalosan már évekkel ezelőtt megszűnt. A falusi turizmusra költött összegek pedig csakis akkor térülnek meg, ha a szálláshely mellett sokféle program, látnivaló is várja az ott megszállni kívánókat. Enélkül az egész – kidobott pénz. (Nem annak természetesen, aki ingyen vagy féláron jutott így ingatlanhoz, közpénzen.)

Az idegenforgalomban rejlő vidékfejlesztési lehetőségek kihasználására külön is érdemes kitérni. Ezekkel kapcsolatban országszerte túlzott várakozás tapasztalható, amit az egymást követő kormányzati ciklusokban megjelent fejlesztési programok gerjesztettek. Az az agrárpolitika, amely a helyi emberekre, helyi tudásra és helyi természeti adottságokra a legkevésbé érzékeny, az ipari jellegű, nagyüzemi mezőgaz-

daságot részesítette és részesíti előnyben, úgy tűnik, mintegy kárpótlásul nyújtja azt a reményt a vidékieknek, hogy a hagyományos falusi élet legalább skanzen jelleggel fenntartható. Ennek megfelelően oszt pénzt faluszépítésre, termálfürdőkre, idegenforgalmi beruházásokra. A törekvés szerintünk alapvetően elhibázott. A szétszórt, pontszerű turisztikai fejlesztések szinte sehol sem érik el az idegenforgalom „ingerküszöbét”, miközben a költséges beruházások települések sokaságát verték visszafizethetetlen adósságokba. Rendszerszintű turisztikai fejlesztésekről a gyarmati kistérségben is csak papíron olvashattunk. Ami megvalósul, az többnyire ingatlanfejlesztési célokat szolgál, és olyan érdekeltséget, amely a beruházás pusztá tényéhez kötődik, és nem a tényleges megtérüléshez. (Vagy egészen egyszerűen csak elköltik a megszereshető pályázati pénzeket, azután lesz, ami lesz.) A kulturális és ökoturizmus számára kedvező térségi feltételek kiaknázásának rövid távú akadályá az, hogy a kritikus szint eléréséhez egymáshoz kapcsolódó nagyobb beruházásokra volna szükség többféle ágazatban. A megtérülés csak hosszú távon remélhető. A kisebb, egyedi beruházások viszont egyáltalán nem térülnek meg. A megyében körvonalazódó, nagyobb szabású idegenforgalmi programok – kastélyprogram, egészségturizmus – a gyarmati térséget nem érintik.

Az önkormányzatok fejlesztési szándékainak szerényebb, de elérhető eszköze lehetne a közmunkaprogram. Valójában az eddigi próbálkozások csekély eredménnyel jártak. A közmunka kényszermunka maradt az állástalanoknak, elsősorban nem is az alacsony bér miatt, hanem mert az önkormányzatoknak a mindenkori kormányzati elképzelések szerint kellett foglalkoztatniuk a közmunkásokat. Ha betartották az előírásokat, nem mérlegelhették a tényleges helyi igényeket. Arra sem volt lehetőségük, hogy a rendelkezésükre bocsátott munkaerőt fenntartható, idővel piacképes vállalkozások létrehozására fordítsák.

A fejlesztési pályázatokkal kapcsolatos beszélgetések (pályázókkal, lebonyolítókkal, önkormányzatokkal) többnyire arról tanuskodtak, hogy a pályázati rendszer általában és lényegében alkalmatlan az újraelosztásban neki szánt szerepre. Ennek okait az alábbiakban látjuk:

– *Túlközpontosítás*: a döntések a preferenciák megvitatására és megállapítására képes, illetve jogosult szereplők feje felett születnek. Akadálytalanul érvényesülhet tehát a döntéshozókra nyomást gyakorló különféle érdekcsoportok befolyása. A közpénzek elosztásának rendje hű tükörképe a tisztán felülről lefelé irányuló politizálásnak, amely a helyi hatalmat formálissá teszi, és kiüresíti a helyi közéletet.

– *Kollektív felelőtlenség*: a pályázatokat értékelő testületeknek sem anyagi, sem erkölcsi érdeke nem fűződik a források optimális felhasználásához, ezért könnyen befolyásolhatók nyomásgyakorló csoportok vagy politikai megbízóik által. A pályázati rendszer méltányosságát csak az biztosítaná, ha a döntéshozók is versenyeznének, azaz teljesítményük mérhetővé válna, és érzékelhető visszacsatolást jelentene további tevékenységükre nézve.

– *Bürokrácia*: a tartalmi szempontokkal szemben eluralkodtak a formális számonkérés szempontjai, melyek a pályázkészítést és különösen az elszámolás folyamatát beláthatatlan vesszőfutássá teszik a pályázók számára, a felesleges adatok és igazolások áradatába fojtva az egész rendszert, miközben milliárdok mennek veszendőbe büntetlenül.

– *Megalománia*: a központi bürokrácia számára egyszerűbb, a politikusok számára hálásabb dolog kisszámú, de nagy költségigényű projekttel dolgozni, mint sok kisvolumenű pályázatot támogatni. Ezért a drága beruházások eleve előnyt élveznek, és nem kerülhet sor a fejlesztési források szétterítésére minél több pályázó között.

– *Rejtett hiánygazdaság*: az önkormányzatok és egyéb közfeladatot ellátó intézmények valójában alaptevékenységük fedezetéért pályáznak. Rejtve marad a tény, hogy az állam nem tesz eleget törvényes kötelezettségének a közfeladatok ellátása terén. A kudarc felelőssége a sikertelen pályázóra hárul. A teljes kiszolgáltatottság az előre nem látható pályázati céloknak és a pályázati bürokrácia kénye-kedvének ugyanakkor fel is menti az ellátásért felelős intézményeket a felelős tervezés és gazdálkodás kötelezettsége alól: hiszen ők arra és annyit költenek, amire épp lehet. Ez nemegyszer épp a pazarló gazdálkodás számára nyit utat.

– *Hazudozás*: a pályázónak azt kell bizonyítania, hogy a kitűzött, rendszerint életidegen pályázati követelményeknek akar és tud megfelelni, később ezt aprólékos elszámolásokkal kell igazolnia, miközben elemi érdeke általában az, hogy a pályázató eszén túljárva az elnyert összeget fontosabb feladatokra fordítsa, esetleg a pusztán működés fenntartására.

– *A közpénzek illegitim elosztása*: a pályázatok körül a korrupció rendszere épült ki. A tényleges politikai és gazdasági hatalom egyik fő forrása és elsőrendű célja a pályázati pénzek elosztásának befolyásolása. Ez a magánvállalkozások piaci versenyét ugyanúgy korlátozza és eltorzítja, mint a közszféra átlátható gazdálkodását.

***

Kutatási tervünkben a fenntartható fejlődés alábbi mutatói szerepeltek:

1. Elmozdulás a jelenleg kihasználatlan helyi természeti források és adottságok (megújulóképeségüket meg nem haladó, illetve erősítő) használatán alapuló gazdasági tevékenységek irányába, a lehető legkevesebb külső erőforrás bevonásával.
2. A települések népességmegtartó képességének erősítése, a fiatalok elvándorlásának megállítása.
3. Az együttműködési hajlandóság és szolidaritás erősítése a helyi közösségekben.

Az erőforrások feltárására irányuló vizsgálódásaink során a természeti adottságokat a fejlődés peremfeltételeinek, a gazdasági viszonyokat a társadalomban végbement folyamatok következményének tekintettük, és figyelmünket az utóbbiak megértésére összpontosítottuk. Az elkészült interjúk és esettanulmányok alapján arra a következtetésre jutottunk,

1. hogy kritériumainknak gazdasági téren a kisléptékű, munka- és tudásintenzív, kevés beruházást igénylő erdő- és mezőgazdasági tevékenységek ösztönzése felel meg;
2. hogy a fiatalok helyi identitásának erősítése, a helyi megélhetési lehetőségek javítása és a megfelelő (elsősorban agrár-) szakértelem elsajátítása csak együtt, összefüggő fejlesztési program keretében lehetséges;
3. hogy a traumák és kudarcok sorozataként megélt legutóbbi két évtized után a kifelé divergáló, szétesett és közös érdekérvényesítésben nem gondolkodó közösségeket az együttműködés értelméről csak a megvalósult együttműködés sikere győzheti meg.

Az utóbbi megállapítást bárki tautologikusnak minősítheti. Ez a következtetés helytálló. A tartósan fennálló negatív népesedési és népmozgási, foglalkoztatási, jövedelmi, infrastrukturális stb. trendek, melyeket a miénknél kiterjedtebb és alaposabb felmérések igazolnak, folyamatosan erősítik önmagukat, és nem vezethető le belőlük egy kedvezőbb fordulat kilátása. Éppen ezért illuzórikusak azonban a külső erőforrások bevonására építő fejlesztési elképzelések is: a térség jelenlegi állapotában nem vonzó célpont sem a központi kormányzati fejlesztési törekvések, sem az olyan üzleti befektetések számára, amelyek az itt képződő jövedelmet képesek volnának helyben tartani. A kívánatosnak tartott változások kiindulópontja tehát a saját erőből végre-

hajtott, az érintettek összefogásán alapuló kisléptékű helyi kezdeményezés lehetne. Ez a megközelítés ugyanúgy ellenkezik az „objektív” körülményekre hivatkozó gazdasági defetizmussal, mint a másokat fejleszteni kívánó „tervhivatali” voluntarizmussal. *A helyi társadalmat olyan rendszernek tekintjük, amely nem működhet jobban, mint amilyen mértékben rendelkezik az önszerveződés képességével, érdekei felismerésének és érvényesítésének eszközeivel.*

A KÖZÖSSÉG- ÉS HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉS KAPCSOLÓDÁSAI, VALAMINT A KÖLCSÖNÖS HITELEN ALAPULÓ RENDSZEREK (IDŐBANK ÉS HELYI CSEREKERESKEDELEM), KIEGÉSZÍTŐ ÉS HELYI PÉNZEK MŰKÖDÉSMÓDJA¹

A világunk változóban van, mely változást sokféleképp ragadják meg a különböző szerzők, pl. a modernizmusból a posztmodernizmusba való átmenetként (BECK 1992; BECK–GIDDENS–LASH 1994; INGLEHART 1997) vagy a fordizmus korából a poszt-, esetleg after-fordizmusba való transzformációként (AMIN 1994), az információs társadalom kialakulásaként (CASTELLS 1997; DILLMAN 1991). Párhuzamosan zajlik egy értékrendváltás és ezzel összefüggésben a gazdasági és társadalmi rend változása, mely utóbbit inkább az „intézményes keresés” (PECK–TICKELL 1995) állapota írja le jól. Az új világ pozitívumai mellett új problémákat is hozott (elidegenedés, közösségek hiánya, lelki betegségek, környezetszennyezés, globális éghajlatváltozás, biodiverzitás csökkenése), és nem oldott meg régieket (fegyveres konfliktusok, extrém jövedelmi egyenlőtlenségek, egészségügyi problémák stb.).

Korunk kihívásaira adott válaszkísérletek közé tartoznak a harmadik / nonprofit szektor / civil szféra tevékenységei, a különböző szinteken és színtereken végzett közösségfejlesztő tevékenységek, a szociális gazdaság, a társadalmi és közösségi vállalkozások megszületése, a helyi gazdaságfejlesztés. Az említett jelenségek nem határolhatók el teljesen egymástól, vagy ha igen, egymáshoz sok szállal kapcsolódnak, közös célokkal, közös értékekkel és valamennyi szférát átszövik a fenntartható fejlődés koncepciói, eszméi és értékei.

¹ A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

A tanulmány első részében megkíséreljük tisztázni az említett fogalmakat, egymáshoz való viszonyukat, kapcsolódásaikat.

A továbbiakban a témához kapcsolódó technikák, módszerek közül a kiegészítő pénz (complementary currency), helyi pénz (local currency) és cserekörök működését mutatjuk be. A tanulmány terjedelmi korlátjai miatt a szociális gazdaság és a társadalmi vállalkozások kérdéskörét csupán a fogalomtisztázó fejezetben érintjük, és nem szólunk például az ökofalvagról mint életreform kísérletekről (ld. erről HAVASI 2019), a közösség által támogatott mezőgazdasági rendszerekről, a helyi önkormányzatok közösségfejlesztő hatású gazdasági tevékenységeiről, a mélyszegénységben élők körében alkalmazott helyi gazdaság- és közösségfejlesztő kezdeményezésekről (ld. erről: HAVASI 2018), a közösségi keretéről vagy a közösségi finanszírozásról.

Az egyes technikák bemutatásakor kitérünk a lehetséges pozitívumokra és a potenciálisan felmerülő nehézségekre is. Amikor csak tudjuk, igyekszünk kis történetekkel, példákkal megvilágítani az adott kérdéskört.

FOGALOMMEGHATÁROZÁSOK, KAPCSOLÓDÁSOK

A *civil társadalom* nem újkeletű fogalom, azonban az évszázadok folyamán jelentésváltozáson ment át. A civil társadalom értelmezésünkben a társadalom azon területe, amely kívül esik a család, az állam és a piac szféráin, de azokhoz sok szállal kapcsolódik.²

Nonprofit szektornak a civil társadalom intézményesült szegletét nevezzük, szervezeteit jellemzi a profitelosztás tilalma, működési autonómia, szervezeti elkülönülés az államtól (ugyanakkor közfeladatot elláthatnak, kormányzati megrendelést kaphatnak), intézményesültség, önálló jogi személyiség (KUTI 1998), önkormányzatiság, önkéntesség, öntevékenység, közjó szolgálata, közhasznúság, nem pártpolitikai és nem hitéleti célok szolgálata (SALAMON–ANHEINER 1999).

A civil társadalomnak van tehát olyan része, mely nem tartozik a nonprofit szektorhoz, ugyanakkor van tendencia a civil társadalom nem formális köreinek az intézményesü-

² KEANE (1988) és DARUKA (2000) definícióit egyesítve.

lésére, nonprofit szektor részévé válására. Az informális csoportok akkor jutnak (könnyebben) forrásokhoz, akkor tudnak szerződést kötni stb., ha intézményesülnek. Ebben az intézményesülési folyamatában ugyanakkor óhatatlanul megváltozik az adott közösség természete, gyakran meg is szűnik létezni mint közösség. (HAVASI 2020.)

A *szociális gazdaság* kifejezés pontos definiálása is nehézségekbe ütközik. Részben azért, mert különböző országokban eltérő a szociális gazdaságba tartozó szervezetek elterjedtsége és szabályozása (BORZAGA–TORTIA 2007), illetve azért is, mert nehéz elkülöníteni a szociális gazdaság kifejezést a nonprofit és a harmadik szektor kifejezésektől. Lloyd úgy fogalmazza meg a helyzetet, hogy mivel a szociális gazdaság kifejezést egy sor eltérő kontextusra, témára használják, inkább érezzük, hogy mit jelent, mintsem tudjuk (LLOYD 2007). Zavar és vita tárgya e szférák szerepe és gazdasági potenciálja is (BORZAGA–TORTIA 2007). A legújabb, európai uniós definíció szerint az alábbi elvek jellemzik működését:

- az egyéni és társadalmi cél elsőbbsége a tőke előtt
- önkéntes, nyílt tagság (nem értelmezhető az alapítványokra)
- a tagság demokratikus kontrollja
- a tagok / használók és / vagy az általános érdek kombinációja
- szolidaritás és felelősség elveinek védelme és alkalmazása
- autonóm menedzsment, államtól való független működés
- a profit legnagyobb része a fenntartható fejlődés céljaira és a tagoknak vagy a köznek nyújtott szolgáltatásokra fordítódik (CIRIEC 2017).

A magyar szóhasználatban³ a *szociális gazdaság*ot valamivel szűkebb értelemben használjuk abban az esetben, ha hátrányos helyzetű emberek társadalmi integrációját célozza a gazdasági tevékenység. A „social economy” magyar megfelelője a *társadalmi célú vállalkozások*⁴ kifejezés.

A szociális gazdaságot, illetve a társadalmi célú vállalkozásokat a piaci szektor részének tekinthetjük, ugyanakkor működésük során a nonprofit szektorban uralkodó értékeket is követik.

³ Nem unikális ebben a magyar szemlélet, pl. Campbell meghatározásában a szociális gazdaság szervezetei termék-előállítással vagy szolgáltatásnyújtással foglalkoznak, mely tevékenység során *a hátrányos helyzetűek helyzetét javítják azok foglalkoztatásán keresztül* és egyúttal részt vesznek a *közösségek összetartozásának, identitástudatának és társadalmi tőkéjének megerősítésében* (CAMPBELL 1999).

⁴ Lásd NET1.

Meg kell jegyezni, hogy a szociális gazdaság megjelenése részben értékváltás következménye, részben azonban kényszer, hiszen a tartós munkanélküliség kezelésére bevetett eszközök nem bizonyultak elég hatékonynak (CSOBA 2007).

Nincs könnyű helyzetben a szociális gazdaság, hisz amellett, hogy működése szem előtt tartja a fent említett értékeket, szervezeteinek gazdasági szereplőként is meg kell állniuk a helyüket, minden jogi előírás e szféra intézményeire is vonatkozik.

A szektor méretét jellemző adat, hogy 2016-ban az EU-28 országaiban a fizetett alkalmazottak 6,3%-a dolgozott a szociális gazdaságban, Magyarországon pedig 5,6%-a (CIRIEC 2017).

Szervezetileg a társadalmi célú vállalkozások világa heterogén. Végeznek (végeztek) ilyen jellegű tevékenységet civil szervezetek (egyesületek és alapítványok), melyek a jelenlegi jogszabályi környezetben a jól működő társadalmi vállalkozási tevékenység végzésére általában nonprofit gazdasági társaságot (tipikusan kft.-t) hoznak létre. A szövetkezeteket is a társadalmi célú vállalkozások világába sorolhatjuk filozófiájuk és működés módjuk alapján. Magyarországon egy speciális formájuk is működik, a szociális szövetkezet, melynek célja a hátrányos helyzetben lévő tagjai számára munkafeltételek teremtése, valamint szociális helyzetük javításának egyéb módon történő elősegítése.⁵

Összefoglalva, a társadalmi célú vállalkozásokon belül beszélhetünk:

- társadalmi integrációt szolgáló szociális gazdasági megoldásokról (inclusive social economy), ideértve a tranzit foglalkoztatási programokat is; és
- egyéb társadalmi célú vállalkozásokról.

Sajátos minőséget képeznek a közösségi vállalkozások, melyek mindkét típuson belül előfordulhatnak.

A *közösségi vállalkozás* egy olyan szervezeti modell, mely a vállalkozások hatékonyságát és a közösségi minőséget integrálja. A civil társadalom és a piac halmazainak metszetében helyezhető el. A közösségi vállalkozás a társadalmi vállalkozásokhoz képest a közösségi minőségre törekvésben más: a benne dolgozók közösségként akarják céljaikat megvalósítani. Szervezeti formája sokféle lehet, nincs jelentősége, hogy milyen „hivatalos” szervezeti formában működik. (NET2.)

De mit is értünk a *közösség* és a *közösségfejlesztés* kifejezések alatt?

A humánétológus CsÁNYI (2018) szerint a közös aktivitásra törekvés az emberiség biológiai öröksége. Sajátos emberi képesség a hiedelmek alkotásának képessége, és a

⁵ 2006. X. tv. a szövetkezetekről.

hiedelmek azok, melyek a közösségeket elkülönítik más közösségektől. Az emberek képesek közösen felépíteni dolgokat, legyenek azok találmányok, tárgyak vagy épp a közösség szociális szerkezete. A valódi közösségek nem konkrét feladatok ellátására jönnek létre, bár ellátnak ilyen feladatokat, céljuk a közösségnek, mint olyannak a fenntartása, önmaguk állandósítása.

Nem áll ellentétben a Csányi-féle közösségdefinícióval Warren megközelítése, aki szerint, ha a közösség valóban létezik, akkor annak az alábbi öt funkciót ki kell elégítenie: szocializáció, gazdasági boldogulás, társadalmi részvétel, társadalmi kontroll, kölcsönös támogatás (WARREN 1978). E funkciók nélkül nem képes ugyanis a közösség fennmaradni. DÉKÁNY (1943) nyomán kiegészítenénk a közösségdefiníciót a tagok közötti pozitív érzelmi viszonyulás jellemzőjével.

A közösségfejlesztés mint szakma történetileg a settlement mozgalomból eredezteti magát, melynek keretében tulajdonképp szegénygondozás és kultúraátadás zajlott. A későbbiekben is hangsúlyos maradt a társadalmi kirekesztettség, megfosztottság elleni harc motivációja a közösségfejlesztők körében, amit jól tükröz a Community Development Challenge Report (CDCR) definíciója: „A közösségfejlesztés egy sor érték és gyakorlat, melyek speciális szerepet töltenek be a szegénység és hátrányos helyzet legyőzésében, a társadalmat a gyökereinél fűzik szorosabbra és mélyítik a demokráciát.” (NET3.)

Közösségfejlesztő tevékenység sokféle dimenzióban, különböző aktorokkal zajlik: van, ahol a lokalitás / szomszédság a terepe, máshol speciális csoportok (pl. nők, fiatalok, bevándorlók) vagy funkcionális szervezeti egységek (pl. szövetkezetek, egészségügyi ellátórendszer).

Amennyiben sérülékeny, kirekesztett, társadalmilag hátrányos helyzetű emberek, (mély)szegénységben élők, leszakadó régiók a célcsoportjai a közösségfejlesztésnek, akkor jellemző kihívás, alapvető gond a gazdasági boldogulás hiánya, nehézsége vagy lehetetlensége. Ezekben az esetekben fontos cél a szociális gazdaságba való ágyazódás, a szociális gazdasági tevékenység ösztönzése.

A felsőbb társadalmi rétegek körében is helye van közösségfejlesztésnek. Esetükben a warreni funkciók és dékányi jellemzők közül tipikusan a társas támogatás, a meleg emberi kapcsolatok, a társadalmi részvétel lehetnek a célzott fejlesztési területek. A gazdasági élethez kapcsolódó közösségfejlesztési módszereknek e célok megvalósításában is helyük van. (HAVASI 2020.)

A közösségfejlesztő tevékenységek célja tehát a közösségek megerősítése, és azon keresztül az életminőség növelése, a teljesebb emberi élet megvalósítása, a kirekesztett csoportok társadalomba való integrációja.

A közösségfejlesztő tevékenység eredménye gyakran a helyi gazdaság élénkítése, fejlesztése. A helyi gazdaságfejlesztés pedig nem lehet eredményes a helyi közösségek fejlesztése, megerősítése nélkül.

A *helyi gazdaság* egy település, mikro- vagy kistérség saját adottságai által motivált, ezeket az adottságokat fenntartható módon felhasználó, belső erőforrásainak mobilizálása által működtetett, összehangolt akciók / tevékenységek, emberek, intézmények, anyagok, erőforrások és eljárások összessége. Belső, endogén erőforrásokon alapuló gazdaságnak is nevezhetjük. A *helyi gazdaságfejlesztés* (HGF) pedig tudatos, helyi közösségi beavatkozás a gazdasági folyamatokba a fenntartható helyi fejlődés érdekében. A HGF célja, hogy az adott gazdasági tevékenység eredményei helyben hasznosuljanak, tehát nem egyszerűen helyi, hanem helyi érdekű gazdaságfejlesztésről van szó, mely helyi közösségi gazdaságfejlesztésnek is nevezhető. (CZENE–RITZ 2010.)

A helyi gazdaságfejlesztés és közösségfejlesztés közös jellemzői:

- helyi kezdeményezésre vagy annak bátorításával jönnek létre;
- helyi elköteleződéssel jellemezhetőek, helyi szereplők (önkormányzat, vállalkozások, civil szervezetek, lakosság) együttműködésében, részvételével és érdekében, a helyi közösség ellenőrzésével valósulnak meg;
- elsősorban helyi eszközökre, belső erőforrások felhasználására építenek, a külső eszközöknek és erőforrásoknak inkább átmeneti, ösztönző szerepük van;
- autonóm, egyedi, helyhez illő megoldásokat keresnek.

A HGF sikeréhez alapvető fontosságú a közösségfejlesztés, mely erősíti a közösségi érzést, együttműködési készséget, konfliktuskezelési képességet. Ha a HGF folyamán közösségi részvétellel történő tervezés is zajlik, ennek gyakorlati tapasztalata hozzájárul a csapatszellem, az önmérséklet, a szolidaritás megjelenéséhez és / vagy erősödéséhez.

A HGF közösségfejlesztés szempontjából fontos hatásai pedig, hogy mozgósítja a helyi közösséget, bővíti a helyi együttműködési hálót, erősíti a helyi identitást és lokálpatriotizmust.

A továbbiakban bemutatott módszerek (cserekörök, helyi és kiegészítő pénz) amellet, hogy a helyi gazdaság megerősítését célozzák, erőteljes közösségfejlesztő

szereppel bírnak. Hogy mennyiben tekinthetők a civil társadalom, a nonprofit szektor és a szociális gazdaság részének, az a működésmódtól függően más és más. Így például az átmeneti / utalványpénzek kibocsátója – miként látni fogjuk – lehet önkormányzat vagy civil szervezet, s csak ez utóbbi esetben beszélhetünk arról, hogy a tevékenység a civil és nonprofit szektor része. A jutalompénz egy sajátos együttműködésre épül, a helyi vállalkozások és a helyi lakosság közötti hálót szövi szorosabbra. Ez egy technika az üzleti életen belül, mely alkalmas a civil társadalom és a helyi közösségek megerősítésére a helyi gazdaság támogatásán kívül. Az időbankok a szociális gazdaság jellemzőit hordozzák, közösség-építő szerepükön kívül társadalmilag sérülékeny csoportok integrációját, hiányzó szociális és egészségügyi szolgáltatások biztosítását is szolgálhatják. A cserekörök közösségépítő, személyiségfejlesztő és helyigazdaság-erősítő funkciójukkal a civil társadalom bázisán zajlanak. Amennyiben intézményesednek és már nem pusztán informális keretekben működnek, a nonprofit szektor vagy a szociális gazdaság részeivé válhatnak.

KIEGÉSZÍTŐ ÉS HELYI PÉNZEK, KÖLCSÖNÖS HITELEN ALAPULÓ RENDSZEREK (IDŐBANKOK ÉS CSEREKÖRÖK)

A helyi (local currency) / kiegészítő (complementary currency) pénz rendszerek célja, hogy a helyi fogyasztást összekössék a helyi termeléssel, arra ösztönözzenek mindenkit, hogy helyben költsenek, ezáltal a helyi gazdasági élet felpezsdüljön.

Átmeneti pénz

Az átmeneti pénz egy utalvány alapú rendszer, mely olykor a „rozsdásodó pénz” formáját ölti, vagyis az értékéből folyamatosan (pl. havonta) veszít, vagy az értékét csak pluszköltséggel lehet megtartani (pl. havi felülbélyegzés). Ez a forma különösen ösztönzi a pénz gyorsabb forgását.

A helyi gazdaság élénkülése amiatt is várható, mivel ezeket az utalványokat csak helyben lehet elkölteni – igaz, visszaválthatóak az adott ország nemzeti valutájára, de általában értékvesztéssel. Így az elfogadóhelyek érdeke, hogy maguk is helyben, más elfogadóhelyeken költsék el a befolyt helyi pénzt.

Az, hogy a pénzhelyettesítő törvény által előírt pénzfedezet banki lekötésben kamatozik, lehetőséget ad alacsonyabb kamatú hitelek nyújtására, vagy egyszerűen bevétel képződik, melyből a helyi pénz költségeinek egy része fedezhető.

A pénzügyi (bankban fedezetként elhelyezett pénz hozama) és a kereskedelmi (helyi üzletek, szolgáltatók forgalmának növekedése) előnyökön kívül a helyi pénznek társadalmi-politikai hozama is van: az identitástudat növekedése. (JUHÁSZ–VARGA 2018.)

Az első utalványpénzt az ausztriai Wörgl polgármestere bocsátotta ki 1933-ban, a helyi közmunkákon részt vevőket fizették ki vele. Az utalványokat – a forgalom élénkítése érdekében – havonta a névérték 1%-áért érvényesíteni kellett egy bélyeg ráragasztásával. Az utalvány jelentős forgalmat generált, de az Osztrák Nemzeti Bank a pénzkibocsátás monopóliumára hivatkozva betiltotta. (CZENE–RITZ 2010.)

JUHÁSZ–VARGA (2018) megállapította, hogy az utalványpénzek esetében az önkormányzati kibocsátás többnyire szerencsésebb megoldás, mint a magánszervezet általi kibocsátás, mivel az önkormányzat jobban tudja támogatni a helyi pénz terjedését, ha maga is terjeszti jutalomként, fizetségként, ha pályázni lehet rá stb. Sajátos funkciót nyerhet a helyi utalványpénz, ha olyan munkálatok fejében is hozzá lehet jutni, amelyek a közösség számára hasznosak, és egyébként nem végeznék el őket az emberek. A jelenlegi jogszabályi környezetben ehhez is pénzfedezet, tehát tőkeerő kell.

Az Egyesült Királyságban a „Transition towns” mozgalom tagjai is a kiegészítő pénznek ezzel a formájával kísérleteznek. A mozgalom („Átmenet”) 2005 óta terjed világszerte, mára több mint ötven ország városaiban, falvaiban, iskoláiban, egyetemein van jelen. A mozgalom arról szól, hogy a csatlakozó közösségek lépéseket tesznek, hogy a világunk kihívásaira, a gazdasági instabilitásra, a klímaváltozásra helyi válaszokat keressenek. Gondoskodó, egymást segítő kultúra ápolása a cél, a gyakorlatban egy új típusú gazdaságot szeretnének felépíteni, önmagukat is megújítani. (NET7.)

A magyar törvények szerint is kibocsáthatók különféle utalványok (pl. ajándék-, vásárlási, étkezési utalvány), amelyek készpénz-helyettesítő eszköznek számítanak. Ehhez nem kell engedélyt kérni a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletétől (PSZÁF), csak egy bejelentési kötelezettség létezik. Az utalványoknak banki fedezetük van, tehát

azok bármikor forintra válthatók. A tranzakciók folyamán képződő áfa forintban fizetendő. Egy utalványpénz attól válik helyi pénzzé, hogy fizetések sorozatát bonyolítják le vele, szemben a többi utalvány egyszerű felhasználásával. A használatuk tipikus ösztönzője, hogy az elfogadóhelyek kedvezményt adnak a helyi pénzzel fizető vevőiknek.

Magyarországon az elsőként (2010-ben) kibocsátott pénzhelyettesítő a Sopronban és környékén használatos kékfrank, melyet a Ha Mi Összefogunk Európai Szövetkezet forgalmaz. Mivel cél volt, hogy az új pénzt egy határon átnyúló régióban lehessen használni, az utalványok háromnyelvűek (magyar, német és horvát). Az első évben százmillió kékfrank értékű utalványt szerettek volna kibocsátani, de évek múlva is csak tízmillió nagyságrendű kékfrank került forgalomba. 2016-ra 661 elfogadó helyen lehetett vele fizetni Sopronban és környékén. (NET8.)

A balatoni koronát 7 Veszprém megyei település (Veszprém, Várpalota, Balatonfüred, Balatonalmádi, Litér, Tihany és Nemesvámos) önkormányzata, a Megyei Iparkamara és a Kinizsi Bank által alapított Balatoni Korona ZRt. bocsátja ki. (Tehát nem magánszervezet a kezdeményezője.) Ez esetben is az egy éven belüli százmillió értékű kibocsátás volt a cél, amiből 2016-ig csak 10-20 millió korona közötti értéket sikerült elérni, miközben az utalványokkal 216 elfogadóhelyen lehetett fizetni. A balatoni korona érvényességi ideje 2020. december 31. volt. Ezután az utalványok nem használhatók. Terveik között szerepelt, hogy elektronikus formája is legyen a balatoni koronának, valamint hitelt is lehessen felvenni balatoni koronában. (NET8.)

JUHÁSZ ÉS VARGA (2018) két magyar helyi pénz kezdeményezését (kékfrank, balatoni korona) vizsgálva megállapították, hogy mindkét esetben a befektetett vagyon 50-60%-a elveszett 2016-ra. Ennek több oka is van.

- A helyi gazdaságot élénkítő funkciót nem sikerült ellátnia egyik helyi pénznek sem, mivel az érintett területeken eredetileg is sok volt a helyben történő vásárlás (az MNB szerint 50–70%), a kereskedők pedig máskor is adnak árleszállítást, kedvezményt forgalmuk fellendítése érdekében.
- Az a várákozás sem teljesült, hogy a helyi pénzt gyorsabban költik el a használók: a forgási sebességük⁶ 4, hasonló a forinchoz.
- A pénzek használata luxuscikknek bizonyult, szinte csak jómódú vállalkozók használják.

⁶ A pénz forgási sebessége azt mutatja, hogy adott idő alatt hányszor cserél gazdát a pénz. Számítása pl. GDP/M1 vagy M2 pénzkínálat.

- A rendszerek működtetése költségigényes, és a rendszerek indításakor nem mérték fel a haszonélvezőket, akiket be lehetett volna vonni a költségek viselésébe.
- A helyi pénzeztől a kapcsolatok elmélyülését is várták, melyek a külső gazdasági környezet változása miatt még romlottak is.
- A bankrendszer nyugalmi állapota sem kedvezett a helyi pénzeknek.
- Kontraszelekción veszély: elképzelhető az a helyzet, hogy a vevők a helyipénz-elfogadás hiányában a közösség érdekét jobban szolgáló termékeket vennének (pl. magyar árut kínáló helyi kereskedőtől), de a helyipénz-kedvezmény miatt a másikat választják (az import árut kínáló helyi kereskedőt, aki csatlakozott a körhöz vagy nagyobb kedvezményt ad). (JUHÁSZ–VARGA 2018.)

A korábbi kezdeményezések kudarcra-félsikere ellenére újabb helyeken jött létre helyi pénz. A Bocskai-koronát 2012-ben indították el Hajdúnánáson, 2016 őszén Hajdúhadházán, majd 2017 elején további városokban. (NET10.) 2015-ben indult útjára a tokaji dukát.

A Bocskai-korona kibocsátója a Hajdúnánási Holding Zrt., az önkormányzat kizárólagos tulajdonában álló vállalkozás. Az elfogadóhelyek a Holdinggal szerződést kötve jogosultságot szereznek az elfogadóhely matrica használatára, és vállalják, hogy meghatározott mértékű kedvezményt biztosítanak a Bocskai-koronával fizetők számára. 2018. december 31-én 44 499 000 Bocskai-korona volt forgalomban Hajdúnánáson és a csatlakozott településeken. (NET11.)

A helyi pénz tehát a város nevében indulhatott el. Az önkormányzat által működtetett közmunkaprogramban termelt zöldségeket a hajdúnánási vásártéren „nánási portéka” néven Bocskai-koronáért árusítják, aminek következtében a helyi boltosok egyre kevesebbet járnak a nagybani piacra. 2016-ra az eladott termékek mintegy 10 százalékát már Bocskai-koronával fizették ki. (NET10.)

Jutalompénz

A jutalompénz (rewards currency) törzsvásárlói rendszeren alapul. A részt vevő üzletek a készpénzes vásárlást helyi pénzben kifejezett jutalompontokkal díjazzák, melyeket el lehet költeni a rendszer tagjainál. Ez a rendszer is a tőkekiáramlást akadályozza, a helyi gazdaság fellendítését szolgálja.

Kölcsönös hitelen (mutual credit) alapuló rendszerek

A kölcsönös hitelen alapuló rendszerekben létezik egy fiktív értékmérő (olykor pusztán az idő, mely megtestesül az adott szolgáltatásban vagy akár termékben) és annak mozgását számon tartó rendszer. Készül egy folyamatosan frissülő, jellemzően bővülő keres-kínál lista, melynek segítségével a cserepartnerek egymásra találhatnak. Például az ajánlati listán szerepelhet házi sütemény, melyet egy öreg néni készít, ház körüli karbantartási munkálatok egy helyi fiatalember jóvoltából, segítség felajánlása a bevásárláshoz, amit egy középkorú háziasszony ajánl stb. Akinek ezen termékekre vagy szolgáltatásokra van szüksége, felkeresi az „ajánlattevőt”. Fizetni a fiktív értékmérővel fog, amit a közösségen belül valakinek nyújtott szolgáltatásért vagy eladott termékért kap. Hitelbe is igénybe vehetők a szolgáltatások (megvehetők a termékek), sőt a rendszer beindításához kell is igénybe venni hitelt.

A kölcsönös hitelen alapuló rendszerek erősítik a közösséget, növelik a társadalmi tőkét, mivel a közösség tagjai kapcsolatba kerülnek egymással, megismerik egymást. Az emberek tulajdonképp egymást segítik, így növekszik az együttműködési képességük. A tagok önállóbbá válhatnak, felismerhetik, hogy a makrogazdasági rendszerektől függetlenül is képesek kezükbe venni sorsukat, boldogulásukat, ami felelősségvállalásra ösztönöz a saját és a közösség sorsa iránt is.

E rendszerek önbizalom-erősítő hatással bírnak, a tagokban megszűnhet a feleslegesség érzése, felismerhetnek új képességeket magukban, vagy ráébredhetnek arra, hogy meglévő képességeik, amiket talán nem is értékelték eléggé, mások számára hasznosak, értékesek lehetnek. Olyan tevékenységek végzésére sarkallnak, amelyek örömet nyújtanak a végzőjének és használójának egyaránt.

A kölcsönös hitelen alapuló rendszerek támogatják a helyi termelés fellendülését, kiaknázatlan lehetőségeket mozgósítanak, növelik a hely népességmegtartó képességét.

Időalapú valuták

A kölcsönös hitelen alapuló rendszerek egy része időalapú (pl. time deposit, point deposit, labour bank, time stock, time dollar, time bank).

Az időalapú valuta megszületése eredetileg az amerikai anarchista, Josiah Warren nevéhez fűződik, aki 1827-től 1830-ig működtette a Cincinnati Time Store-t. A boltban minden termék és szolgáltatás értéke időben volt megadva, például: három óra asztalos munka körülbelül öt kg kukoricának felelt meg. E rendszerben ugyanakkor nem idővel fizettek a vevők, hanem az árak alapját képezte a beléjük fektetett munka. (NET12.)

Az USA-ban az egyik legsikeresebb óraalapú valuta az Ithaca Hours, melyet Paul Glover aktivista fejlesztett ki és tart fenn. 10 dollár az értéke. Máig mintegy 105 ezer dollár értékben került forgalomba, több millió dollárnyi tranzakciót téve lehetővé. A rendszernek körülbelül 2000 részvevője van, 500 üzlet fogadja el. Minden évben készül egy címjegyzék 5000 példányban, az HOUR Town közösségi lapban és egyéb sajtótermékekben is jelennek meg hírek, van website-juk, szerveznek fesztiválokat, a helyi takarékszövetkezetnél lehetőség van Ithaca Hours-ban vezetett számlát is nyitni. A Szociális Szolgáltatások Osztálya a kliensei számára ajánlja a részvételt, illetve létrehozta egy nonprofit, a tagok tulajdonában álló egészségbiztosítót is (Ithaca Health Funds), ahol az éves tagdíj egy részét Ithaca Hours-ban lehet fizetni. (NET13.)

Időbank név alatt is többféle rendszer létezik. Alapformájában személyek között jönnek létre a tranzakciók, jellemzően helyi közösségekben, ahol társadalmi akciókat szerveznek az „egy óra egy óráért” elv alapján. Így például valaki kereshet egy óra időkreditet idős szomszédainak való bevásárlással, amit arra használ, hogy valaki más segítsen számára a ház körüli munkák elvégzésében. (NET14.)

A személyek és szervezetek közti formában a szervezetek használják az időbankot céljaik eléréséhez. Például egy kórház az elbocsátott, de még segítségre szoruló betegnek szerez a helyi időbankban segítséget főzéshez, ügyintézéshez stb. (NET14.)

Időbank ugyanakkor szervezetek közti viszonylatban is működhet. Például a helyi vállalkozások vagy állami intézmények adhatnak egyes erőforrásaikhoz hozzáférést a helyi időbank számára (pl. minibusz vagy tornaterem használata, grafikai szolgáltatás, jogi tanácsadás), ahonnan aztán ők is igénybe vesznek egy másik szervezet által felajánlott erőforrást. A szervezetek ugyanúgy az egy óra egy óráért elv alapján kereskednek, mint a személyek közti időbank rendszerekben a résztvevők. (NET14.)

Az időbank szisztéma jól integrálható az egészségügyi ellátórendszerbe (pl. Egyesült Királyság) vagy az idősgondozásba (pl. Japán).

Az Egyesült Királyságban 280 időbank működik, több mint 30 000 taggal. Itt az NHS is sikeresen integrálta tevékenységébe az időbankokat. Milyen módokon működhet a rendszer?

- A házi orvos „felír” otthoni látogatást, melynek során gyakorlati és érzelmi támogatást kap a jogosult egy időbanktagtól, aki szintén páciens és a részvétele miatt jellemzően kevesebbet fogja látogatni a házi orvosát. Az időkredit-birtokosokat jutalmazhatják közösségi jóléti órákkal is, akik így a saját egészségügyi szükségleteiket jobban kontrollálni tudják, hiszen az órákon megtanulják pl. hogy mit kell tenni egy asztmás roham esetén, vagy hogy mik a depresszió első tünetei.
- Önsegítő telefonos szolgáltatások működnek, melyeket az időbanktagok nyújtanak. Az eljárást klinikusok fejlesztették ki, de a páciens társak alkalmazzák, jelentősen csökkentve a kórházi beutalások számát.
- Létezik egy társadalmi hálózat, mely családon belüli erőszak áldozatainak nyújt segítséget a menedékházban.
- Egyes vidéki időbankok egyfajta egészségbiztosítást nyújtanak oly módon, hogy minden tag jogosult két hét segítséget kapni a ház körüli munkákban más tagoktól betegség vagy baleset esetén. (NET15.)
- Egyes rendszerekben más emberekkel való barátkozás, otthonról való eljárás a tárgy az időbank-szolgáltatásoknak (HAYASI 2012).

Társadalmilag vegyes összetételű időbankrendszerek súlyos szociális gondokkal küzdő (akár alkoholistá, hajléktalan) emberek társadalmi integrációjának segítségét is szolgálhatják. Ilyen esetekben először fel kell mérni, mire képes az érintett, és ezekkel a tevékenységekkel mint szolgáltatásokkal kell elkezdni a munkát.

Sarah Bird meséli, hogy egy hajléktalan időbanktag először csak kávé főzött az irodában, illetve fogadta a betérőket. Cserébe hajvágást kapott. Méltósága nem sérült, önbecsülése nőtt, hisz saját erejéből volt képes viszonzni egy szolgáltatást. Idővel komolyabb feladatokat is fel tudott vállalni, és saját bevallása szerint az egészben az volt a legjobb, hogy új ismerősei (akiknél dolgozott) később kedvesen üdvözölték az utcán. (NET17.)

Japánban az első időbank 1973-ban jelent meg, párhuzamosan a női felszabadítási mozgalommal. Az Önkéntes Munka Bankban (VLB: Volunteer Labour Bank) csak ún. „szeretet valutával” lehet fizetni. 1992-re 4000 tagja lett a rendszernek, 326 helyi csoporttal, melyeknek átlagosan 12 tagjuk volt. Ez a kis létszám összecsengett az alapító, Miushima terveivel, mivel szerinte hatékonyan csak kis csoportokban tud mű-

ködni a rendszer és minden tag aktív részvételével. A VLB-hez jellemzően középkorú és fiatal-idős japán nők csatlakoztak, akik a munkaerőpiacon nem dolgoztak ebben az időben. Az alapító halála után néhány százra csökkent a tagok száma. (HAYASI 2012.)

Japán gyorsan öregedő társadalom, a családoknak az idősök ellátására való kapacitása csökkent, a kötelező állami segítség nagyon szűk körű, a magánellátás ritka és drága. Ennek következtében a helyi és központi kormányok mindig is erősen támogatták az önkéntes szerveződéseket (a Fureai kippu centrumok – lásd később – felét ma is helyi önkormányzati és kvázikormányzati szervek működtetik). Az önkéntesség, a másik segítségének eszméje egyébként is a japán kultúrában gyökerezik. (HAYASI 2012.)

Az 1980-as években, elsősorban városokban számtalan kölcsönös segítő szolgálat alakult alulról jövő kezdeményezésként. Számuk 1997-re 1183 lett, 70 ezer önkéntessel és 54 ezer elláttal. (Eközben 22 ezer fő volt a kötelező állami ellátott és 2,5 millió a rászoruló.) (HAYASI 2012.)

A teljesen viszonzás nélküli forma nem működött, hiszen a reciprocitás a japán kultúra alapja, az öregek szégyellték a viszonzás nélküli szívesség igénybevételét. Ezt követően alacsony díjakat kezdtek fizetni az igénybevevők, hálaképp és nem fizettségként. Néhány helyen a díj mértékét differenciálták a munka nehézsége szerint. A pénz vagy teljesen a szervezeté és az önkéntes időkreditet kap, vagy egy kvóta szerint megoszlik a szervezet és az önkéntes között. Az is lehetséges, hogy az önkéntes vászolt, hogy pénzt vagy időkreditet szeretne-e. A szerény kezelési költségek bevezetése segítette a civil szervezetek életképességét. Ezenkívül kialakult a „fizetett önkéntesek” kategóriája, akik némi pénzbeli viszonzást kaptak munkájukért. (HAYASI 2012.)

E megoldás hátránya volt, hogy a személyes kapcsolat a segítő és segítséget igénybevevő között sérelmet szenvedett, néha úgy viselkedtek a segítették, mint akik szolgáltatást vesznek. Ezért kombinálni kezdték a pénzbeli fizetést az idővalutával. (HAYASI 2012.)

Jelenleg a legkiterjedtebb időbankrendszer a Fureai kippu, ami egy egészségügyi valuta (healthcare currency), melyben a résztvevők krediteket nyernek a közösség idős tagjainak ellátásával. Ezeket a krediteket felhasználhatják saját maguk egy későbbi időpontban, amikor ők rászorulnak (vertikális felhasználás), vagy átadhatják rokonaiknak felhasználásra – akik akár az ország vagy adott esetben a világ más részén élnek – (horizontális felhasználás). Ez utóbbihoz persze szükséges, hogy a rendszer működési területe kiterjedjen a rokonok lakhelyére is. (HAYASI 2012.)

A hosszú távú gondozási biztosítás törvény (LTC: long term care insurance act⁷) 2000-es megszületése csökkentette a Fureai kippu szervezetek számát, némelyek viszont rácsatlakoztak a rendszerre és maguk is elkezdtek ilyen típusú szolgáltatásokat nyújtani. (HAYASI 2012.)

Az időalapú rendszerek általános *problémája*, hogy a szolgáltatások használói nem képesek kreditek szerzésére, és ezért ők fizetni kénytelenek. Erre a problémára megoldás lehet, ha létrehozunk egy központi alapot, amelybe adományozhatók az időkreditek, amelyből azok a rászorulóknak részesülnek, akik maguk nem képesek időkreditet szerezni (pl. Royston Time Bank – Anglia). Ez a forma lassan terjed, elegendő önkéntes és adományozó hiányában. (HAYASI 2012.) A kreditek vertikális használatának kockázata, az időben halasztott felhasználás felvetette a garancia kérdését. E kockázatot csökkentendő sok japán szervezet lehetővé tette a kreditek beváltását konvencionális pénzre. Ezen szervezetek közül azonban több csődbe ment. (HAYASI 2012.) Egy további lehetséges megoldása e problémának, ha a szerzett kreditek közösségi szolgáltatásokra költhetőek (pl. uszodabelépő), helyi boltokban árleszállításra jogosítanak vagy esetleg oktatási programokba kapcsolódhat a kreditbirtokos (pl. Spice Time Bank – Wales). Ezen rendszerek kiépítéséhez partnerszervezetek bevonására van szükség. (HAYASI 2012.) További negatívum lehet, hogy a jutalomelem aláássa az önkéntesség hagyományos formáit és értékeit, azt, hogy az időnket adjuk ingyen (HAYASI 2012).

Helyi cserekereskedelem (Local exchange trading system: LETS)

A LETS többféle, de egymáshoz hasonló jelentésű kifejezés rövidítése: eredetileg Local Employment and Trading System (helyi foglalkoztatási és kereskedelmi rendszer), majd Local Energy Transfer System (helyi energiáttranszfer rendszer), illetve Local Exchange Trading Scheme (helyi cserekereskedelmi rendszer). (KOZÁK 2007.)

A magyar terminológiában a helyi cserekereskedelem típusú rendszereket nevezik még szívesség banknak, szívesség cserehálózatnak, kaláka körnek, csereklubnak, cserekörnek, közösségi önszolgáltató rendszernek.

A módszer lényege, hogy a rendszer tagjai szolgáltatásokat nyújtanak egymásnak, adnak-vesznek dolgokat, az ellenértéket pedig, mely egy fiktív pénz, számlá-

⁷ Ez egy kötelező, biztosítási alapú szociális szolgáltató rendszer, melyben a 40 év felettiiek fizetnek, és a 65 felettiiek LTCL szolgáltatásokat vehetnek igénybe (HAYASI 2012).

kon vezetik. Készül egy keres-kínál lista, melyet rendszeresen aktualizálnak, és több csatornán megosztanak (ma ennek egyik módja a hírlevél alkalmazása). A listán jellemzően szerepelnek az elvárt ellenértékek, azaz az árak is. A csere létrejötte természetesen a két fél szabad megegyezésén alapszik. Ha valaki foglalkozása, vállalkozása keretében végzi el a munkát, adót fizet a keletkezett jövedelem után rendes pénzben.

Az első LETSystem (a zöld dollár) Vancouverben jött létre a 80-as évek munkanélküliségének körülményei között (DAUNCEY 2001). Jelenleg Kanadában szunnyad a rendszer (NET16), működik viszont az Egyesült Királyságban, ahol a 90-es évek közepén mintegy 40 000 ember vonódott be 450 LETS rendszerbe. Jelenleg a LETSLINK UK becslése szerint körülbelül 30 000-re csökkent a résztvevők száma. A csökkenés részben az egyéb kezdeményezések megjelenésének tudható be (pl. Timebank, Freecycle, Commercial Barter, Fairtrade Campaign, Community Network). (NET17.)

Magyarországon 1996-ban Bernhard Oberrauch kezdeményezésére alakult a Talentum Kör, amelybe több mint százán léptek be, főleg Budapesten és vonzáskörzetében (KOZÁK 2007). Egy hírlevélben a tagok szolgáltatásokat, használt holmikat vagy árukat ajánlanak fel, illetve keresnek. Az üzletkötés úgy jön létre, hogy a kínáló és kereső telefonon egymásra talál, megalkusznak az árról, melyet a talentumnak nevezett kvázipénzben egyenlítenek ki. Az üzletkötés tényét és értékét az üzletfelek telefonon jelentik be, amit bejegyeznek a tagok hitel-számláira. Irányelvként a Kör alapítói 1 óra szolgáltatás = 100 talentumban állapodtak meg.

A Suska Kör 2008-ban alakult, csereszükszük a suska. Tipikusan 1 óra átlagos munkavégzés 60 suskát ér, de ettől a cserében részt vevők eltérhetnek. (NET18.) Több településen alakultak csoportok, így Budapesten, Szegeden, Debrecenben, Kiskunfélegyházán, Óbecsén, Zalaegerszegen. Eleinte úgy működött a rendszer, hogy internetes honlapon kellett regisztrálni, készült egy folyamatosan frissülő internetes keres-kínál táblázat, melybe akár fényképeket is csatolhattak. A tagok Suska-füzetet használtak, amiben az egyes kereskedéseket feljegyezték – mind az eladó, mind a vevő füzetébe. Budapesten havi rendszerrel megrendezett találkozót is szerveztek a tagok számára. Ezen csoportok közül némelyik már nem aktív, vagy nem túl nagy a tagsága (pl. a kiskunfélegyházai körnek 24 tagja van). Más csoportok azonban virágoznak: a szegedi suska facebook csoportnak 446 tagja van, ráadásul az utolsó tíz ember az elmúlt egy hónapban csatlakozott. (NET19.) A budapesti kör 526 taggal büszkélkedik. Ők zárt Facebook-csoportot működtetnek, míg a kecskeméti blogot (NET20), melynek 9 rendszeres követője van. A blog hírt ad a kecskeméti Suska-piac kínálatáról.

További hasonló kezdeményezések voltak Magyarországon a Bakonyi Csereker, a Miskolci Óraker. Ez utóbbi érdekessége, hogy a családsegítő központ szervezésében zajlott. (NET21.)

A helyi cserekereskedelem beindításánál *nehézségként* merül fel, ha senki nem mer „hitelbe” kérni, hiszen egy-két tagnak el kell kezdenie úgy igénybe venni szolgáltatásokat vagy vásárolni terméket, hogy még nem adott semmit cserébe.

A működés folyamán a cserekereskedelmi rendszer akkor működik harmonikusan, ha a tagok közel egyenlő mértékben szolgáltatnak és veszik igénybe mások szolgáltatásait. Ennek eléréséhez szükség lehet egy adóssághatár kitűzésére. Ez a megoldás potyautasok kizárását is segíti.

A rendszer fenntartása, adminisztrációja sokba kerül – munkába, esetleg pénzbe is. Az internet és a számítógép korában ez a feladat leegyszerűsödött.

Ha a helyi cserekereskedelmi rendszer túl nagyra nő, elvész a közösségi kontroll, a járulékos, „közösségi” hasznok csökkennek, nő a formális adminisztráció szerepe és a visszaéléseké is (pl. a tagok esetleg megpróbálják adóelkerülés céljára használni vagy a hiteljegyet hamisítani). Amennyiben megbízhatatlan emberek is tagok lesznek, az alááshatja a rendszer működését. Ez gyakori beszélgetésekkel, írott kimutatásokkal vagy akár kirekesztéssel kiszűrhető és kezelhető. (NET21.) Ha pedig túl kevesen a részei a cserekereskedelmi rendszernek, nincs elég választék.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány bevezető részében a közösségfejlesztés, helyi gazdaságfejlesztés, társadalmi célú és közösségi vállalkozások összefüggéseit tekintettük át. Ez a kapcsolatrendszer röviden: A helyi gazdaság fejlesztése igényli a helyi közösségek fejlesztését, társadalmi tőke jelenlétét, másrészt maga is erősíti a helyi közösségeket. A szociális gazdaság aktorai sokszor ki nem elégített helyi igényekre reagálnak, helyi munkaerőt foglalkoztatnak, helyi vásárlóerőt teremtenek.

Ezt követően a kiegészítő pénzek eszközrendszerét elemeztük részletesebben, mint helyigazdaság- és közösségfejlesztő módszereket, példákkal illusztrálva. Valamennyi módszer esetén beszéltünk az előnyökről és a lehetséges nehézségekről. Sok bemutatott

történet, kezdeményezés egy idő után leáll, de ez nem jelenti azt, hogy ne töltötte volna be közösségfejlesztő funkcióit, sőt, olykor okafogyottak lesznek. Bizonyos módszereket átvesszük a mainstream gazdasági életben is, mivel profitábilisak, így pl. a CSA rendszerek gyümölcsöző marketingstratégiai eszközök lettek az USA-ban. (NET6.)

Az említett módszerekre nincs szükség virágzó közösségi élet esetén, például a csekkörökre, időbankokra, ha az emberek egyébként is kölcsönösen segítenek egymásnak, támogatják egymást, szívesen töltenek el együtt időt. Ha viszont nem ez a helyzet, e technikák akár a hivatalos szociális ellátórendszer eszköztárába is bekerülhetnek.

IRODALOM

- AMIN, Ash (1994): *Post-Fordism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition*. In: *Post-Fordism: A Reader*. Szerk. A. Amin. Blackwell, Oxford. 1–41.
- BECK, Ulrich (1992): *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage, London.
- BECK, Ulrich – GIDDENS, Antony – LASCH, Scott (1994): *Reflexive Modernisation*. Polity Press, Cambridge.
- BORZAGA, Carlo – SOEAR, Roger (2004, szerk.): *Trend and Challenges for Co-operatives and Social Enterprises in Developed and Transition Countries*. Edizioni, Trento.
- CAMPBELL, Mike (1999): *The Third System – Employment and Local Development*. Vol 1. – Synthesis Report. Leeds University.
- CASTELLS, Manuel (1997): *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Part II. The Power of Identity. Blackwell, Cambridge.
- CIRIEC (2017): *Recent evolutions of the Social Economy in the European Union*. European Economic and Social Committee (EESC). Letölthető: http://www.ciriec.uliege.be/wp-content/uploads/2017/10/RecentEvolutionsSEinEU_Study2017.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. február 28.)
- CZENE Zsolt – RICZ Judit (2010): *Helyi gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok*. Területfejlesztési füzetek (2) ISSN 2061-4853. NFM, NGM, VÁTI, Budapest. Letölthető: https://regionalispolitika.kormany.hu/download/9/d1/31000/Tf_fuzet_2_helyi_gazdasagfejlesztes_NTH.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)
- CSÁNYI Vilmos (2018): *Íme, az ember. A humánetológus szemével*. Libri Könykiadó Kft., Budapest.
- CSOBA Judit (2007): A szociális gazdaságot életre hívó folyamatok. In: *Szociális gazdaság kézikönyv*. Szerk. Csoba J., Frey, M., Fekete É., Lévai M. és Soltész A. OFA, Budapest. 7–19.

- DARUKA Magdolna (2000): Nonprofit szervezetek jellemzői és döntési mechanizmusa. In: *Kultúra gazdaságtani tanulmányok*. Szerk. Daubner Katalin, Horváth Sándor és Petró Katalin. Aula, Budapest. 76–89.
- DAUNCEY, Guy (2001): *Összeomlás után. A szivárványgazdaság kialakulása*. Göncöl Kiadó, Budapest.
- DÉKÁNY, István (1943): *A mai társadalom: Bevezetés a társadalomtudományokba*. Pantheon Kiadó, Budapest.
- DILLMAN, Don A. (1991): Information Society. In: *The Encyclopedia of Sociology*. Szerk. E. Borgetta, R. R. Borgetta. Macmillan, London.
- HANKISS Elemér (1986): *Diagnózisok 2*. Magvető Kiadó, Budapest.
- HAYASHI, Mayumi (2012): Japan's Fureai Kippu Time-Banking in Elderly Care: Origins, Development, Challenges and Impact. *International Journal of Community Currency Research* 16 (D). 30–44.
- HAVASI Virág (2018): A közösségfejlesztés módszertani gazdagságáról és alkalmazási területeiről. *Szellem és Tudomány* 9/1. 29–61.
- HAVASI Virág (2019): Tervezett közösségek-ökofalvak (élőfalvak) Magyarországon. *Szellem és Tudomány* 10/1–2. 5–34. ISSN 2062-204X
- HAVASI Virág (2020): Közösségfejlesztés és civil társadalom. *Szellem és Tudomány* 11/ Különszám. 211–221. ISSN 2062-204X
- INGLEHART, Ronald (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press, New York.
- JUHÁSZ Zita – VARGA Imre (2018): A helyi pénz bevezetésének főbb tapasztalatai Magyarországon. *Vezetéstudomány – Budapest Management Review* 49/3. 19–27.
- KEANE, John (1988): *Democracy and Civil Society: On the Predicaments of European Socialism, the Prospects for Democracy, and the Controlling of Social and Political Power*. Verso, London – New York.
- KELEN András (2012): A szociális gazdaság új fejleményei a mai vidéki Magyarországon. *Magyar Tudomány* 173/12. 1459–1469.
- KOZÁK Tibor (2007): *Kalácsa körök (LETS) 2007. márc. 11.* (<https://alternativgazdasag.wikia.org/wiki>)
- KUTI Éva (1998): *Hívjuk talán nonprofitnak... A jótékonyság, a civil kezdeményezés az állami keretektől kiszoruló jóléti szolgáltatások szektorra szerveződése*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- LLOYD, Peter (2004): The European Union and Its Programmes Related to the Third System. In: *The Third Sector in Europe*. Szerk. A. Evers, L. Laville. Edward Elgar, Cheltenham. 188–205.

- LLOYD, Peter (2007): A szociális gazdaság az új politikai gazdaságtan kontextusában. In: *Szociális gazdaság nemzetközi megközelítésben, az OECD tapasztalatok tükrében*. OFA, Budapest. 46–80. (<http://www.szocialisgazdasag.hu/kiadvanyok>)
- PECK, Jamie A. – TICKELL, Adam (1995): Social Regulation after Fordism: Regulation Theory, Neoliberalism and the Global-Local Nexus. *Economy and Society* 24/3. 357–386.
- POLYÁK, Levente (2018): *Szatyorbolt – Buy and consume local*. February 15, 2018. (<https://cooperativecity.org/2018/02/15/szatyorbolt/>)
- SALAMON, Lester M. – ANHEIER, Helmut K. (1999): *Szektor születik II. Összefoglaló egy nemzetközi nonprofit kutatás második szakaszáról*. Civitalis Egyesület, Budapest. (<http://mek.niif.hu/14400/14460/14460.pdf>)
- WARREN, Rolande, Leslie (1978): *The Community in America*. Rand McNally, Chicago.

Internetes források

- NET1: <https://www.palyazat.gov.hu/ginop-512-trsadmli-cl-vllalkozsok-sztnzse>, <https://www.palyazat.gov.hu/ginop-513-16-trsadmli-cl-vllalkozsok-sztnzse> (Utolsó megtekintés: 2020. január 5.)
- NET2: <http://kozossegivallalkozas.hu/a-kozossegi-vallalkozas-meghatarozasa/> (Utolsó megtekintés: 2020. február 8.)
- NET3: <http://www.cdf.org.uk/SITE/UPLOAD/DOCUMENTcommunitydevelopmentchallenge.pdf> (Utolsó megtekintés: 2020. február 13.)
- NET4: https://en.wikipedia.org/wiki/Community-supported_agriculture (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)
- NET5: https://en.wikipedia.org/wiki/Community-supported_agriculture (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)
- NET6: „Community Supported Agriculture” <https://web.archive.org/web/20120823234251/http://www.rurdev.usda.gov/rbs/CDP-TN20.PDF> (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)
- NET7: <https://transitionnetwork.org/about-the-movement/what-is-transition/> (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)
- NET8: <http://www.kekfrank.hu/> (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)
- NET9: <https://www.balatonikورونا.hu/> (Utolsó megtekintés: 2009. március 30.)
- NET10: https://alternativgazdasag.wikia.org/wiki/Bocskai_Korona (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)
- NET11: <http://www.bocskaikورونا.hu/> (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)
- NET12: <https://artportal.hu/magazin/tedd-magad-kolcsonozhetove/> (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)

NET13: <http://www.ithacahours.com/otherhours.html> (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)

NET14: ComplementaryCurrency.org (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)

NET15: <https://collegeofmedicine.org.uk/innovations-projects/timebanking-uk/> (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)

NET16: <http://www.lets-linkup.com/77-Canada.htm> (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)

NET17: <http://www.letslinkuk.net/> (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)

NET18: https://alternativgazdasag.wikia.org/wiki/Suska_Kör (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)

NET19: <https://www.facebook.com/groups/462317980480963/> (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)

NET20: <http://kecskemetisuska.blogspot.com/> (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)

NET21: https://alternativgazdasag.wikia.org/wiki/Óra_Kör_szervezési_tapasztalatok (Utolsó megtekintés: 2020. március 30.)

ISKOLAKERTEK ÉS KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS

Az ipari forradalom óta, de főként az utóbbi ötven évben az ember fokozatosan eltávolodott a természettől. Az elmúlt évek digitális technológiai vívmányai pedig szinte teljesen elszigeteltek minket – és gyermekeinket – a természetes környezettől. Míg korábban együtt éltünk a természettel, mára egyre inkább elszakadtunk tőle, a fogyasztói társadalom teljesen megváltoztatta az ember természethez fűződő viszonyát. A felnövekvő új nemzedék mindennapjainak jelentős részét épített környezetben, a természettől elzártan tölti, technikai „csodák” veszik körbe, azokat használja és preferálja. Nagyüzemi termelésből és tenyésztésből származó, gépek által készített, iparilag feldolgozott élelmiszerekkel táplálkozik, távoli országok terményeit fogyasztja.

Mindezek a változások az ember-természet kapcsolatának megváltozásán túl – illetve annak következtében – az ember testi, lelki egészségére is hatással vannak, s okoznak egyre több pszichoszomatikus megbetegedést, pszichés zavarokat.

Részben ennek hatására az utóbbi időben egyre többen térnek vissza a természethez, keresik a természettel való „újra kötődés” lehetőségét: kiköltöznek a nagyvárosokból, ökológiai kertekbe fognak, többet kirándulnak a természetben stb. A közösségi kertek létrejötte lehetővé teremtett arra, hogy a nagyvárosban dolgozó és élő emberek újra kialakíthassák a természettel való kapcsolatot.

KÖZÖSSÉGI KERTEK

Jelen tanulmánynak nem célja a közösségi kert fogalmának meghatározása, annyit azonban meg kell jegyezni, hogy értelmezik a gazdálkodás, a közösségfejlesztés és / vagy épp a település zöldítése céljából létrejövő kertként is (FÁCZÁNYI 2017; *Városi Kertek Egyesülete* 2019).

Salgótarján Helyi Közösségi Fejlesztési Stratégiájában¹ például a városi lakóközösség által tett legfőbb javaslat között szerepel a közösségi kert. Célként jelölték meg, hogy minden településrészen, a már meglévő szabadterei közösségi tereken kerüljön kialakításra egy-egy közösségi kert, mely nagyban hozzájárulna a közösségi célú fejlesztésekhez (*Helyi Közösségi Fejlesztési Stratégia 2017–2022*).

ISKOLAKERTEK

A gyermekközösségek számára a 1980-as években újra megjelenő és a kilencvenes évektől kezdődően egyre jobban fellendülő iskolakertek hoztak változást. A természethez való kötődés egyik legfontosabb időszak a születéstől a kisiskoláskor végéig (kb. 10 éves korig) tart. Amennyiben a gyermek ez idő alatt döntően „természetes” környezetben él, akkor a természet részének, azzal egységesnek érzi önmagát. Sajnos, ez a lehetőség ma már kevés gyermek számára adatik meg. Az iskolakertek azonban lehetőséget adnak arra, hogy a természettel újra közelebbi kapcsolatba kerülhessenek azok a gyerekek, akiknek nem volt / nincs lehetőségük a természethez való kötődésre. Az iskolakert a kertből kiindulva vezeti vissza a természeti környezethez a gyermeket, a kertben végzett tevékenységek, például a növényápolás, talajművelés segítségével.

AZ ISKOLAKERTEK KIALAKULÁSÁNAK, FEJLŐDÉSÉNEK NEMZETKÖZI ÉS HAZAI ELŐZMÉNYEI, TÖRTÉNETE

Comenius a *Didactica magna* című munkájában (COMENIUS 1632, 1992) fontosnak tartotta az iskola mellett a kert meglétét is, mely a felüdülést, pihenést szolgálta. Ekkor jelentek meg az első iskolakertek, melyek a pihenés mellett már magukba foglalták az ismeretszerzés célját is.

Az 1770-es években Pestalozzi neuhofti birtokán először jelent meg a kertészeti munkák keretében történő munkára nevelés. „Az írás, olvasás, számolás és vallási

¹ https://www.salgoremek.hu/wp-content/uploads/hacsbemutatkozas_20190805_strategia.pdf
(Utolsó megtekintés: 2020. január 21.)

ismeretek tanításán túl a fiúkat megismertette a korszerű növénytermesztés eljárásaival. A lányokat pedig bevezette a háztartás vezetésébe, megtanította őket varrni, kertet művelni.” (PUKÁNSZKY–NÉMETH 1997: 7.4.)

Tessedik Sámuel Szarvason 1780-ban saját költségén iskolát építtetett, ahol az első hazai iskolakert került kialakításra, mindenekelőtt a parasztyermekek ügyesebb gazdává nevelése céljából (PUKÁNSZKY–NÉMETH 1997: 7.7).

Owen 1816-ban Skóciában alapította az első *infant schoolt* („kisgyermekiskolát”), melyet megelőzött egy ún. szabadtéri játszótér létrehozása, feltehetően 1812-13-ban.

Az *infant school* legfontosabb feladata:

A játszótérrel éppen azért állítottuk fel új intézményünk területén, hogy megakadályozzuk, és amennyire lehet, ellensúlyozzuk azokat a korai káros hatásokat, amelyek a szegény és munkásgyermekeket kisdudorokban fenyegetik. Ez a játszótér fogadja be a gyermekeket, míhelyt egyedül járnak tudnak, és itt felügyelet és gondozás alá kerülnek. (GELLÉR 1994: 20.)

Emellett azonban már ekkor megjelent az óvoda és a játszótér szocializáló, közösségfejlesztő feladata, szerepe: „[Owen] ...olyan helynek tekintette, ahol a legjobban kialakulhatnak a gyermekek társas kapcsolatai; ahol elsajátíthatják a társadalmi együttélés szabályait; ahol a játék során a jellem formálódik” (GELLÉR 1994: 21).

Az *infant school* intézmények létrejötte nagy hatással volt Európa több országára is, melyekben sorra nyitották meg kapuikat az intézmények (Párizs, Genf, Brüsszel).

Fontos megemlíteni a Brunsvik Teréz által létrehozott első magyarországi „óvodát” (1828-ban) – melyet Wilderspin *Infant Education*² című könyvének hatására hozott létre –, amelyhez már kert is tartozott (GELLÉR 1994).

Rehlingen Antal így írt Brunsvik Teréz óvodakertjéről: „...van azonkívül egy árnyékos játszóhely, melly arra nézve van felállítva, hogy a' gyermekek testöket a' szabad levegőben is feléleszthessék 's megerősíthessék.” (Hasznos Mulatságok 1829/14.)

Friedrich Fröbel hangsúlyozta a játék és a testmozgás szerepét, valamint a kertnek a gyermek természettel való kapcsolódásának fontosságát: „...nemcsak ugrálásra és játékra kell helyet biztosítani a szabadban, hanem [...] egy kertet is, ahová ki lehet őket engedni, hogy örülhessenek a fák, virágok, füvek látványának.”

² Brunsvik Teréz a könyvet Joseph Wertheimer német nyelvű fordításában tanulmányozta.

A Fröbel-féle kertekben az ismeretszerzés fontossága is szerepet kapott: „*A kert másik része parcellázva van, hol minden gyermek megtalálja a maga ágyacskáját a saját maga által ápolt növényekkel, miközben a természet csodás működését figyelemmel kísérheti.*” (GELLÉR 1994: 23.)

Az első iskolakert-mozgalom a 19. század közepétől indult el, azonban csak a század végére terjedt el a gyakorlata, mely főként a botanikai oktatást szolgálta. (Az iskolakert mozgalmáról bővebben lásd a korábbi írást: MEGYERINÉ RUNYÓ 2019).

Az iskolakertek létesítését elősegítette az Eötvös József nevéhez fűződő 1868. évi XXXVIII. sz., ún. népoktatási törvény, mely gyakorlókertek létrehozását is elrendelte. A törvény értelmében az iskolakertek fő feladata a gyakorlati tapasztalatszerzés, mely a mindennapi életre készíti fel a gyermekeket. Ezzel párhuzamosan megjelentek a gyakorlati munkára való felkészítést szolgáló természettannal, valamint gazdasági ismeretekkel kapcsolatos tárgyak is.

AZ ISKOLAKERTEK CÉLJA, FELADATA NEMZETKÖZI ÉS HAZAI SZINTEN

Ahogy a fenti fejezetben is már nyomon követhettük, az iskolakertek célja, feladata történeti fejlődése során folyamatosan változott, a változás során más szempontból, másként értelmezték: Comenius (1632): pihenés, ismeretszerzés; Pestalozzi (1770-es évek): munkára nevelés; Pestalozzihoz hasonlóan hazánkban Tessedik (1780): a parasztyermekek gazdasági ismereteinek fejlesztése; Owen (1816): felügyelet, társas kapcsolatok fejlődése, a társadalmi együttélés szabályainak elsajátítása; Brunszvik Teréz első hazai óvodája: testi egészség fenntartása; Fröbel: a játék, testmozgás, ismeretszerzés mellett már hangsúlyozta a gyermek természettel való kapcsolódásának fontosságát is; az 1868. évi népoktatási törvény kiemelte a gyakorlati tapasztalatszerzést, a gyakorlati munkára nevelést.

Az iskolakertek mai (újbóli) fellendülését a kilencvenes évektől számíthatjuk, ekkor az oktatás, az ismeretszerzés került középpontba: „*Az iskolakertek a természetismereti oktatást szolgálják.*” (HUSZÁR–GÁL 2015.)

Bálint György, ismert kertész szerint: „Kevés hasznosabb gyerekjátékot tudok elképzelni, mint a kertben kijelölt apró parcellát, amelyben megtanítjuk óvodás korú gyermekünket kertészkedni, növényt nevelni.”³ Ennek értelmében itt a kertészeti teendők és a növényápolás megismerése a cél.

Szalontai Krisztina a kertpedagógia megfogalmazásában a kertpedagógia célja „a természet, és a táplálékot adó növények megismertetése, a kertészeti munkafolyamatok bemutatása és begyakoroltatása”. (SZALONTAI 2015: 10.) Itt az ismeretszerzés mellett a kertészeti teendők vannak megjelölve elsődleges célként.

CSENGER (2019) szerint:

Az iskolakert a környezet- és egészségtudatos magatartás kialakításának valós színtere, ahol megvalósítható a környezeti attitűd formálásához, az egészséges életmód kialakításához szükséges felfedezési tanulás, a tanulóközpontú nevelés és oktatás.

Ebben az értelmezésben az oktatás-nevelés funkció kap nagyobb hangsúlyt.

Wilsonnál a környezeti nevelés legfontosabb céljai között szerepel: „(b) a természet szépségének és titkainak felismerése, (c) a természet közelsége miatt érzett öröm meg tapasztalása, (d) tisztelet más élőlények iránt”, melyek akár az iskolakertek céljaiként is állhatnának (WILSON 1994).

Orgoványi szerint:

A környezeti nevelés akkor eredményes, ha az egész személyiséget áthatja, ha a kognitív elemek – ismeretek, tapasztalatok – megszerzésén túl az attitűdök, érzelmi viszonyulások, magatartási módok terén is kifejti hatását. Ha felkelti az érdeklődést, a kíváncsiságot, kibontakoztatja a képzeletet, időt enged az örömteli rácsodálkozásra, a gyönyörködésre, a szépség élvezetére, és ha teret hagy a hit, a szeretet, a boldogság megélésének. (ORGOVÁNYI 1998.)

Itt ugyan tágabb értelemben a környezeti nevelést vizsgálja, de a természettel való kapcsolódás eredményeképpen az iskolakertek célját, feladatát is láthatjuk benne.

Szintén Orgoványi hangsúlyozza: a „szabad természetben végzett tevékenység elengedhetetlen. Hatása az egész személyiséget érinti; az érzelmi, értelmi és a mozgásos

³ <http://www.iskolakertprogram.hu/az-iskolakerti-oktatas/> (Utolsó megtekintés: 2020. január 14.)

szféra egyaránt fontos.” (ORGOVÁNYI 1998.) Előtérbe kerül a természetben végzett tevékenység (pl. iskolakert) személyiségfejlesztő hatása, az értelmi nevelés mellett az érzelmi nevelés kiemelése.

FETYKÓ Kinga (2018) az „Életszerű kertészkedés, IV. Ökopszichológiai napok” keretében tartott konferencia-előadásában hangsúlyozza, hogy az „én” és a kert között fokozatosan egy rendkívül erős és mély kapcsolat jön létre, mely élményszerű és megismételhetetlen voltában közös fejlődést eredményez.

Az utóbbi két megfogalmazás már túlmutat a kertészkedés és a növényismeretek célján: az érzelmekre hatást, az érzéseken keresztül történő képzelet kibontakoztatását, az élményt, a kapcsolatot helyezi középpontba. A természethez történő kapcsolódás az empátián keresztül valósul meg. Az empátia pedig alapfeltétele a pozitív közösségi kapcsolatok kialakulásának.

Fontos tehát megjegyezni:

A személyközi kapcsolatokban az empátia egy másik ember érzelmi megélésének a megértését és megtapasztalását jelenti... Az empátia ugyanakkor nemcsak a személyközi kapcsolatokban jelenhet meg, hanem a természettel kapcsolatban is. (MOLNOS–FETYKÓ 2018.)

Ez utóbbiak már az ökopszichológiai megközelítést tükrözik, ezért érdemes ökopszichológiai szempontból is megvizsgálni a kérdést, amely szintén nemcsak a kertre, hanem a tágabb értelmezést adó környezeti nevelésre is vonatkozik:

Az ökopszichológiai megközelítés szerint tehát a környezeti nevelés feladata egyrészt az egyes élőlényekhez, másrészt a természet, a bolygó egészéhez való kapcsolódás elősegítése, facilitálása. Mindkét folyamat az empátián keresztül valósul meg: az egyes élőlényekhez való kapcsolódás a helyzeti (szituációs) empátián, a természet egészéhez való kapcsolódás pedig a kategoriális empátián keresztül. (MOLNOS–FETYKÓ 2018.)

Kováts-Németh az iskolakert meghatározásában a gyakorlati tapasztalatszerzést, a nevelést, a felelősségteljes magatartás kialakítását hangsúlyozza:

Az iskolakert a természet egy darabja, ezért fontos forrása volt a pedagógiai gyakorlatban az életjelenségek megfigyelésének, kiváló színtere a konkrét gyakorlati tapasztalatszerzésnek. A kert évszázadok óta szimbólum is: a nevelés, a növelés, a felelősségteljes magatartás mintája. (KOVÁTS-NÉMETH 1998: 22.)

Iskolakertről lévén szó nem hagyhatjuk ki az Iskolakertekért Alapítvány célmeghatározását sem, ahol már megjelenik az együttműködésre nevelés és a közösségi nevelés is:

...környezeti és fenntarthatóságra nevelés; öngondoskodásra és együttműködésre nevelés; egészségnevelés, élménypedagógia; a valóságra épülő, jelenségalapú, tapasztalati, cselekvésorientált tanulás; mezőgazdasági pályaaorientáció. ...a kertészeti és pedagógiai tevékenységek mellett játékok-, közösségi és rekreációs lehetőségekkel. (HALBRITTER-MÁTYÁS-PAULICZKY 2018: 9.)

A kiskerti tevékenységek, a kertészeti ismereteken túl, magukba foglalják környezetünk megóvásának és helyes használatnak mintáit, az együtt munkálkodás örömét, a felfedezést, a feltöltődést és a játékot is. Egyben egy olyan típusú közösség építését is szolgálja, amiben egyaránt szükség van a pedagógusok, a szülők, a nagyszülők és a környezet civil szereplőinek együttműködésére. (HALBRITTER-MÁTYÁS-PAULICZKY 2018: 11–12.)

A KERTBEN VÉGZETT TEVÉKENYSÉGEK KÖZÖSSÉGÉPÍTŐ SZEREPE

HUSZÁR ÉS GÁL (2015) kilenc lehetséges megközelítést vázolnak fel a kert és pedagógia témakörében, ahol a szociális és állampolgári kompetenciák fejlesztése kapcsán a közösségfejlesztés feladatkörét is kiemelik.

[Megjegyzés: a 2020-as Nemzeti alaptantervben több tantárgyban is megjelenik a közösség, a közösségi érték, közösség-szervezés. Így a Dráma és színház tantárgy tanulásának céljai között szerepel, hogy a tanuló vegyen részt közösségépítésben és közösségi alkotásban, az Etika tantárgy átfogó célként tűzi ki, hogy a tanuló: „azonosítja a számára fontos közösségi értékeket” (NAT 2020: 364). A Környezetismeret tantárgy tanulási eredményei között szerepel, hogy a tanuló: *egyéni és közösségi környezetvédelmi cselekvési formákat ismer meg és gyakorol közvetlen környezetében (pl. madárbarát kert, iskolakert kiépítésében, fenntartásában való részvétel, iskolai környezet kialakításában, rendben tartásában való részvétel)* (NAT 2020: 369). A Technika és tervezés tantárgy az 5–7. évfolyamon választható négy modulja közül az egyik a Kertészeti technológiák, amelyhez szintén szorosan köthető a közösségépítés.]

Fáczányi az elsődlegesen közösségi vagy termelés céljából létrejött kerteket tekinti közösségi kertnek:

a közösségi kertek áttekintéséhez két alap-kategóriát vezettem be – ezek a kertgazdasági termelést előtérbe helyező városi kertek, valamint a közösségi célú, városi kisközösségek mozgósításának és a lakókörnyezet alakításának szándékával létrehozott kertek (FÁ CZÁ NYI 2017).

A Városi Kertek Egyesületet meghatározásában is megjelenik a közösségfejlesztés célja: *„A városi kert lényege egyrészt a kis léptékű önellátás, de főleg a közösségi élet (közösségfejlesztés), harmadrészt a városi területek »zöldítése-színesítése«, az ökotudatos szemlélet gyakorlati működtetése, terjesztése, publicitás teremtése.”⁴*

A kert – ennek megfelelően az iskolakert – hosszú távú fenntartásához nélkülözhetetlen egy aktív közösség létrehozása, melynek eszköze a közösségfejlesztés. Ahogy FácZányi megállapítja: *„Egy közösségi kert tevékeny kertközösségének létrehozásához szükség van közösségfejlesztő tevékenységre.”* (FÁ CZÁ NYI 2017: 76.) Az aktív kerteket a tudatos közösségfejlesztés és/vagy a magasabb társadalmi státusz jellemzi.

Kovács Fruzsina szerint:

A kertek közösségformáló ereje vitathatatlan, az emberek a meglévő közös téma miatt könnyebben kezdenek beszélgetést egymással, így ez a szociálisan nehezebben beilleszkedő, zárkózottabb személyiségeknek is lehetőséget ad a társaikkal való könnyebb kapcsolatteremtésre. A társadalom periferiáján élő emberek (pl. hajléktalanok, etnikumok, bevándorlók) integrálásában is segíthetnek a közösségi kertek és ezt a magyar tapasztalatok (pl. Grundkert 2.0) is megerősítik. (KOVÁCS 2014: 31.)

A folyamat tehát oda-vissza érvényesül: a kert (hosszú távú) fenntartásában szerepet játszik a közösségfejlesztés, ugyanakkor a kert nagyon jó közösségfejlesztő is lehet. A városi kertek és a közösségépítés témájáról részletesen ír Rosta Gábor a *Közösségi kertek* című könyvében (ROSTA 2013).

Az iskolakertek esetében már magához az iskolakert kialakításához (később műveléséhez) szükséges a külső segítség, kapcsolat. Először a kollégákat, szülőket, nagyszülőket keressük fel, majd szóba kerülnek – az önkormányzat mellett – a település helyi gazdái, vállalkozói vagy akár a civil szervezetek munkatársai is.

⁴ <http://www.varosikertek.hu/varosi-kert-mozgalom/> (Utolsó megnézés: 2020. január 19.)

Így, ha a kertek közösségfejlesztő hatásáról beszélünk, fontos megemlítenünk a kertek kapcsolatát az önkormányzattal is. A Városi Kertek Egyesület írásában⁵ is olvashatjuk, hogy a városi-közösségi kerteknél mára már gyakorlattá vált az együttműködés az önkormányzatokkal, melynek során akár anyagi, akár szolgáltatásbeli segítséget is kaphatnak a kertművelők, a települési önkormányzat pedig egy aktív helyi közösséggel gazdagodik általuk, mely az önkormányzat más programjaiba is könnyebben bevonható lesz.

AZ ISKOLAKERTEK HATÁSA A GYERMEK SZEMÉLYISÉGFEJLŐDÉSÉRE

Az iskolakertben a gyermekek számára erős motivációs tényező, hogy az általuk elültetett, folyamatosan gondozott növényekből közösen készíthető tízórai, uzsonna vagy akár az ebéd része lehet. A játékos kertművelés is segít a motiváció fenntartásában, az együttes munka során kialakuló empátia, társas készségek pedig fontosak a gyermek szocializációs folyamatában, így a közösen végzett tevékenységek összekovácsolják a gyermekcsoportot. A közös munka során átélt tapasztalat, élmény a környezetérzékenység kialakulását is segíti (ORGOVÁNYI 1998).

Nemcsak az intézményen belüli, hanem az intézmények közötti együttműködésnek is kiemelkedő szerepe van az együttműködőképesség, az empátia fejlesztésében. Együttműködés létrejöhet két iskolakert, egy iskolakert és egy települési közösségi kert, az iskolakert és a szülők / lakók vagy például az iskolakert és a település civil szervezetei között is.

A következőkben ezekre láthatunk példát:

Az *iskolakertek* közötti együttműködésre jó lehetőséget biztosít a 2015-ben létrejött Iskolakertekért Alapítvány által létrehozott Iskolakert-hálózat⁶. A hálózat tagjai segítséget kapnak szakmai téren (elméleti és gyakorlati területen egyaránt), tájékoztatással, információnyújtással segítenek – akár a felmerülő problémák esetében is –, megismerhetik egymás „Jó gyakorlatát”.

⁵ <http://www.varosikertek.hu/varosi-kert-mozgalom/> (Utolsó megtekintés: 2020. január 19.)

⁶ <http://www.iskolakertekert.hu/index.php/hu/iskolakert-halozat/atekinto> (Utolsó megtekintés: 2020. január 19.)

Iskolakert és közösségi kert együttműködésére jó példa az újpesti Homoktövis Általános Iskola iskolakertje. Iskolai szünetben az iskolakert fenntartását a közösségi kert tulajdonosai végzik, megakadályozva ezzel az iskolakert leromlását, ellenszolgáltatásként betakaríthatják az éppen érő, szezonális terményeket.

Gyerekkertként indult a veresegyházi Barázdabillegető kert. Ebben az esetben a lakótelekek végében parlagon álló önkormányzati területen *gyerekek részvételével kezdődött a közös kert* kialakítása. „Utcaközösségből” szerveződött kertről van szó, melynek során a kerti munkát közös étkezések követték, melyhez a lakók / szülők hozták az alapanyagot, s a gyerekek szedték le a kert zöldségeit, gyümölcseit hozzá (HALBRITTER–MÁTYÁS–PAULICZKY 2018).

Mindezek az együttműködések kiemelt fontosságú lehetőséget teremthetnek a nemzedékek közötti együttműködéshez is. A kertészeti munkák / termények feldolgozása során az *iskolakertek óvodásai-kisiskolásai és a nyugdíjasklubok idős emberei* között generációkon átívelő kapcsolat jöhet létre.

Ahogy György megfogalmazza:

Generációs szakadék csökkenése, szociális érzékenység növekedése, kulturális és egzisztenciális különbségek áthidalása, önszerveződés fejlesztése, a (valós) demokrácia gyakorlóterepe, együttműködő készség és felelősségvállalás erősödése – és még sorolhatnám. Ez mind a kert. (GYÖRGY 2014: 16.)

Az iskolakertben végzett tevékenységek segítségével nagyobb eredményt érhetünk el a *kisebbségek integrálásában*, vagy akár *terápiás terület* is lehet az iskolakert.

Az együttműködésre nevelés mellett fontos, hogy tevékenykedtet, melynek során problémamegoldásra nevel, s fejleszti magát a közösséget is. A kertművelés folyamán megvalósul a fenntarthatóságra nevelés is: az ismeretszerzésen kívül a felelős, gondozói attitűd kialakítását is megvalósíthatja (HALBRITTER–MÁTYÁS–PAULICZKY 2018).

A tevékenységek kapcsán a kertközösségek szerepet kapnak az értékközvetítésben is: a népi (kert)kultúra, a különböző tájfajták megismerése, a népgyógyászati ismeretek megőrzése, melynek során erősödik a szülőföldhöz kötődés, így annak védelme, ennek következtében a környezettudatos magatartásforma kialakulása is (HALBRITTER–MÁTYÁS–PAULICZKY 2018).

ÖSSZEGZÉS

A természettől eltávolodott ember – s főként a gyermek – számára fontos, hogy újra megtalálja a természettel való kapcsolódás lehetőségét. Felgyorsult világunkban a fogyasztói társadalom szinte ellehetetlenítette a kikapcsolódás eme formáját. A kertek, iskolakertek lehetőséget adnak arra, hogy újra felfedezzük a természet szépségét, átérezzük, hogy mi is része vagyunk a természetnek, benne és belőle élünk, ugyanakkor rajtunk múlik, hogy meddig és milyen formában tartható fenn és hogyan adjuk tovább gyermekeink számára.

A kert az egyén személyiség- és a közösség empátiafejlesztő hatása révén lehetőséget biztosít az együttműködő csoport összekovácsolására, így közösségformáló hatása jelentős. A kertben végzett tevékenység során a versengés helyett az együttműködés, a közösségvállalás kap nagyobb hangsúlyt, aminek viszont alapja a másik iránti empátia, érzékenység.

A mai társadalomban csak azok a gyermekek boldogulnak felnőttként jól, akik a testi, szellemi fejlettség mellett megfelelő szocializációs szinttel is rendelkeznek, érzékenyek a problémákra, empátikusak embertársaik iránt. A kert ennek elérésében is segít.

IRODALOM

- COMENIUS, Jan Amos (1992): *Didactica magna*. Seneca Kiadó, Pécs.
- CSENGER Lajosné (2019): *A környezeti ártalmak egészségügyi vonatkozásai és azok megismertetésének lehetséges módjai a környezetpedagógiában*. Doktori (PhD) értekezés. Soproni Egyetem Erdőmérnöki Kar, Roth Gyula Erdészeti és Vadgazdálkodási Tudományok Doktori Iskola, Erdő- és Környezetpedagógia Program, Sopron.
- FÁCSÁNYI Zsuzsanna (2017): *Budapesti közösségi kertek tájépítészeti és szociológiai értelmezése*. Doktori PhD-értekezés. Szent István Egyetem Tájépítészeti és Településtervezési Kar, Budapest. https://szie.hu/sites/default/files/files/faczanyi_zsuzsanna_ertekezes.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. január 19.)
- FETYKÓ Kinga (2018): *Életszerű kertészkedés*. IV. Ökopszichológiai napok: Az Ökológiai én – konferencia, előadás. <https://www.youtube.com/watch?v=X4ivl2Lh3C0&feature=youtu.be> (Utolsó megtekintés: 2020. január 14.)

- GELLÉR Zita (1994): Az óvodakert kialakulása és története a századfordulóig. *Iskolakultúra* 4/13. 20–23. <http://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/29588/29306> (Utolsó megtekintés: 2020. január 11.)
- GYÖRGY Bálint (2014): *Közösségi kertek. Kisközösségek a fenntarthatóbb városi életért.* Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar, Budapest.
- HALBRITTER András Albert – MÁTYÁS Izolda Beáta – PAULICZKY Nóra (2018): *Iskolakerti kalauz. Útmutató népfőiskolák számára.* Iskolakertekért Alapítvány, Budapest. <https://eionet.kormany.hu/akadalymentes/download/4/18/62000/Iskolakerti%20kalauz.pdf> (Utolsó megtekintés: 2020. január 14.)
- Helyi Közösségi Fejlesztési Stratégia (2017–2022): Salgótarjáni Helyi Akciócsoport: *Salgótarjániak a Salgótarjániakért avagy innovatív, fenntartható közösségfejlesztés salgótarjáni színtereken.* https://www.salgoremek.hu/wp-content/uploads/hacsbemutakozas_20190805_strategia.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. január 21.)
- HUSZÁR Zsuzsanna – GÁL Boglárka (2015): *Kert és pedagógia.* http://polc.ttk.pte.hu/tamop-4.1.2.b.2-13/1-2013-0014/16/31_nhny_rtelmezsi_lehetsg_a_kert_s_pedaggia_tmakrhez.html (Utolsó megtekintés: 2020. január 24.)
- KOVÁCS Fruzsina (2014): *Ideiglenes térhasználat – közösségi kertek Budapesten.* TDK-dolgozat. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Kar, Urbanisztika Tanszék, Budapest.
- KOVÁTS-NÉMETH Mária (1998): *Erdőpedagógia.* Apáczai Csere János Kar, Győr.
- MEGYERINÉ RUNYÓ Anna (2019): Gondolatok az V. Országos Iskolakert-hálózati Találkozó margójára. *Szociálpedagógia (A börtön jelenségvilága tematikus füzet)*. 14/2019. 174–181.
- MOLNOS Zselyke – DR. FETYKÓ Kinga Gabriela (2018): *Az ököpszichológia jelentősége a környezeti nevelésben.* XIV. Kárpát-medencei Környezettudományi Konferencia. Gödöllő, 2018. április 5–7. http://ecopsychology.hu/wp-content/uploads/2019/09/Molnos-Fetyko_Okopsz_kornyev_jav.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. január 14.)
- NAT (2020): 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról. *Magyar Közlöny* 290–446.
- ORGOVÁNYI Anikó (1998): Művészet és természeti nevelés. *Új Pedagógiai Szemle* 1998. március. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00014/1998-03-kg-Orgovanyi-Muveszet.html> (Utolsó megtekintés: 2020. január 18.)
- PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András (1997): *Neveléstörténet.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/07.04.html> (Utolsó megtekintés: 2020. január 24.)

Révai Nagy Lexikon (1992): 534–535. oldal

ROSTA Gábor (2013): *Közösségi kertek*. Városi Kertek Egyesület, Budapest.

SZALONTAI Krisztina (2015): *Kertpedagógia. Nevelés a kertben – kertészet az oktatásban*. Körnétás Kiadó, Budapest.

Városi Kertek Egyesülete (2019): Sz. n.: *A városi kertekről*. <http://www.varosikertek.hu/varosi-kert-mozgalom/> (Utolsó megtekintés: 2020. január 19.)

WILSON, Ruth A. (1994): *Fostering a Sense of Wonder during the Early Childhood Years*. Greyden Press, Columbus, (OH). Fordította: Adorjánné Farkas Magdolna. <http://www.tabulas.hu/cedrus/1999/02/szakmas.html#csodal> (Utolsó megtekintés: 2020. január 14.)

HADNAGY JÓZSEF

AZ AKTÍV MAG LÉTREJÖTTÉNEK FOLYAMATA

A közösségfejlesztés tapasztalatai az egri Szala városrészben

BEVEZETÉS

Az aktív mag

A közösségfejlesztés céljai között szerepel Charlie McCONNELL (1992) szerint a közösségek erősítése, az élet minőségének javítása, és minden egyén és közösség számára egyenlő esély biztosítása ahhoz, hogy a társadalmi fejlődés előnyeiből részesedjenek.

A közösségek tagjai között azonban nem mindenki ismeri fel azokat a lehetőségeket, melyeket egy közösségfejlesztési folyamatban történő aktív részvétel, bekapcsolódás tud számára nyújtani. Ezt a szakember sem várhatja el, azonban folyamatosan törekszik arra, hogy a közösség tagjai tájékozódjanak a közös munka céljairól, eredményeiről, nehézségeiről, annak folyamatáról. Így minden tagnak lehetősége lenne valamilyen módon bekapcsolódni a közösségfejlesztésbe, azonban a bekapcsolódás mértéke, az aktivitás közösségenként eltérő. A siker egyik kulcsa, hogy a közösségfejlesztő szakember képes legyen bevonni olyan tagokat az aktív munkába, akik a közösség meghatározó, véleményformáló emberei, hiszen az ő szavuk és tetteik legitimizálják a fejlesztési folyamatot, a problémamegoldást. Ők lesznek azok, akik mozgatják, behívják, értesítik, szervezik a közösségüket, s akiknek köszönhetően a folyamat későbbi szakaszában a közösségfejlesztő szakember egyre inkább kivonulhat a közösség életéből. Akkor már ott tart a folyamat, hogy a közösség megtanulja a társadalmi rész-

vételt gyakorolni, s az aktív magnak köszönhetően önállóan működtetni, aktivizálni saját közösségét. Ebben a tanulmányban egy olyan közösségfejlesztési folyamatot mutatunk be, melynek fókuszában az aktív mag létrejöttének jellegzetességei tárulnak fel.

AHOL ÉLETRE KELT AZ AKTÍV MAG: „A SZALA”

Eger belterületén az északi városrészben található, három utcából álló, a város szövetében szervesen illeszkedő, de igen magas szegregációs mutatóval rendelkező területét Szala városrészként tartják nyilván. Eger városát, a 70-es évekre jellemző városterjeszkedési folyamatban – az északi lakótelep megépülésével – az infrastrukturális fejlődésből kimaradó városrészt, azaz a Szalát, „városi teletszerű környezetként” azonosítja az Integrált Városfejlesztési Stratégia alapelvei mentén „A Szala Komplex Fejlesztésének Akcióterve 2012–2020” c. dokumentum. (Forrás: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzatának szakmai anyaga, 2020.)

A Szalatelepet alkotó három utca szerves egységet alkot – Árnyékszala utca, Verószala utca és Rudivár utca –, így a közösségfejlesztésben ez a terület került a fókuszba. A fent hivatkozott Akcióterv 2012-ben a lakosság összetételére vonatkozóan az alábbiakat tartalmazza: A Rudivár utcában 10 lakásban 50 fő, a Verószala 228-as számától a Szala végéig tartó utcarészben 40 családban 150 fő, az Árnyékszala utcában 8-10 családban 40 fő él. Ez az adat 2020-ra a Család- és Gyermekjóléti Szolgálat vezetőjének szakmai beszámolója alapján az alábbiak szerint módosult: rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyermekek száma 124 fő, akik közül 18 hátrányos helyzetű és 106 halmozottan hátrányos helyzetű. A 12 év alatti gyermekek száma meghaladja a 140 főt. A 3H-s gyermekek 44 családból kerülnek ki, míg a hátrányos helyzetű gyermekek 11 családhoz tartozóként vannak regisztrálva. Gyermekjóléti ellátásban 37 család érintett.

Ezekből a számokból látszik, hogy 2020-ra a gyermekek száma a 2012-es évhez képest jelentősen megnőtt, így a lakosság száma is közel 450 főre emelkedett. A számok pontatlanságának oka az óriási fluktuáció. Ciklikusan változik a Szalában lakók száma, jellemző a környező településeken élő rokonok befogadása és a kis négyzetméteren, jelentős számú személy együttélése. Ez a ciklikusság évszakonként is megjele-

nik, hiszen a tél beálltával a környező településen élő rokonok összeköltöznek, hogy még gazdaságosabban vészeljék át közösen a hideget. Ugyanakkor az is megfigyelhető jelenség a Szala életében, hogy a környező települések mindennapjaiban megjelenő változások – díjhátralék és a lakhatás ellehetetlenülése, a lakhatási feltételek romlása vagy a drogproblémák kezelésének következményeként ellehetetlenülő függők – a rokonok és mostanában már az idegenek megjelenését is eredményezi.

Ehhez az adathoz járul hozzá a lakások komfortosságának sajátossága, hiszen túlnyomó részben komfortnélküli, lerobbant állapotú, kis – 80 négyzetméter alatti – lakótérrel rendelkező házak jellemzik a területet. Döntő többségében ezek az ingatlanok magántulajdonban vannak, csak néhány lakás önkormányzati tulajdonú (szám szerint kettő), és ezek is leromlottak, felújításra szorulnak.

A közmű kiépített, azonban az utak a közösségfejlesztés megkezdésekor nagyon rossz állapotban voltak. A szilárd útburkolat jelentős része közlekedésre alkalmatlan volt mind a járművek, mind pedig a gyalogosok számára. A közvilágítás nem minden részen megoldott s a lakások nem mindegyike rendelkezik szabványos áramvételezési rákötéssel. Jellemző az illegális áramhasználat is.

Iskolázottság tekintetében jellemző az alacsony iskolai végzettség, döntő többségében nyolc általános alatti végzettséget jelent, mely jelentősen befolyásolja a munkaerőpiacon betölthető munkavállalást is. Ennek köszönhetően a munkanélküliek aránya is magas, s a feketegazdaságban történő részvétel ezzel párhuzamosan jelentős.

Összességében az alábbi problémák jellemzik a Szalát:

- Az aktív korú lakosság és az inaktívak is alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek.
- A napi megélhetés is kihívások elé állítja a családokat.
- Alacsony vagy inkább a nullához közelít a továbbtanuló fiatalok aránya.
- A Szalában található ingatlanok tulajdonjoga rendezetlen, ami más problémákat is erősít (lakhatás, szemétszállítás, közszolgáltatások – illegális – igénybevétele).
- Magas a környező településekről az időszakos betelepülők aránya, így a közösség folyamatos adaptációs folyamatban van, mely konfliktusokkal jár.
- Drogterjesztők, drogfogyasztók az utcán.
- A drogterjesztőknél megjelenő vásárlók a területen használják a drogot, így a megváltozott viselkedésük miatt félelem van.

- Díjhátralék sújtja a családokat, mely illegális cselekményeket szül.
- Óriási szakadékokat érzékelnek – s ennek hangot is adtak a problématerkép összeállítására, a véleményformálókkal végzett interjúk és a lakossági fórumok során – a Szalán élők önmaguk és Eger lakossága, valamint a szolgáltató intézmények között. Ez abban is megnyilvánul, hogy nagyon alacsony a társadalmi részvétel – közéletbe, kulturális életbe történő bekapcsolódás –, továbbá idegenkednek a szolgáltató intézmények használatától.
- Rengeteg a szemét a Szalán átmenő patakban és az utcákon, ami (külső, nem a Szalában élők által) illegális szemétkeresésből is származik. Erre vonatkozóan több eljárást is folytat Eger város szakhatósága, azonban a bizonyítási eljárás nagyon hosszadalmas.

A fenti bemutatás alapján párhuzamba állíthatjuk a HENDERSON (2007) által leírt társadalmi kirekesztettséggel küzdő közösségeket a mi közösségünkkel. A szerző az alábbi jellemzőket írja le ezen közösségeknél:

- *elnyomottság érzése*, amely abból is adódik, hogy ezeket a közösségeket az állami szervezetek évek óta hanyagolják vagy háttérbe szorítják
- *szegénység és munkanélküliség*
- *konfliktusok magas száma* a közösség tagjai, az újonnan érkező tagok és a közösség közvetlen szomszédságába tartozó más személyek / családok között
- *elszigeteltség érzése*, mely fizikailag a település egészéhez képest az elhelyezkedésből is adódik, de összefüggésben van a hivataloknak a közösség tagjai által nem érzékelt „segítésével” is
- *szegényes lehetőségek* a kulturális és sport-szabadidős javak fogyasztását tekintve
- *közösségi szolgáltatások hiányos jellege* (úgy élik meg a tagok, hogy nincs segítség, vagy ha van is, az nem elegendő a számát és szolgáltatási hatékonyságát illetően)

A fenti adottságokból kitűnik, hogy egy megyei jogú város ezen városrészének fejlesztése nem lehet csak az adott városrész ügye, hiszen a Szalában élő emberek egri lakosok, és az ő felemelkedésük vagy nehéz sorsuk hatással van a tágabb környezet fel-

emelkedésére vagy adott esetben a problémáik sokasodására is. Így a Szala városrész közösségfejlesztési folyamatát a kezdetektől „Egri Ügyként” definiáltuk a döntéshozók, a társszervezetek és Eger lakossága felé.

AZ AKTÍV MAG LÉTREJÖTTÉNEK NULLADIK LÉPÉSE, A FELKÉRÉS

A közösségfejlesztő többféle módon kerülhet kapcsolatba a közösséggel. Érkezhet felkérés magától a közösségtől – mely elég ritka a gyakorlatban – vagy a közösséggel kapcsolatban lévő, az ő életükre hatással lévő szervezettől, fenntartótól, önkormányzattól. Egy másik módja a kapcsolat létrejöttének a közösségfejlesztő döntése, aki valamilyen oknál fogva a kiválasztott közösséggel felveszi a kapcsolatot, és elkezdik a közös munkát. Varga–VERCSEG (2001) szerint a helyi cselekvés ideális előfeltételeként jelenhet meg az a felkérés, mely a közösség felhatalmazására az adott település vagy közösség életét meghatározó fenntartótól, hivataltól vagy önkormányzattól érkezik. Ez a későbbi anyagi ellenszolgáltatás miatt is fontos – bár nem a legfontosabb oldala a közösségfejlesztő tevékenységnek –, hiszen a szakember által rendelkezésre bocsátott tudás értéke és annak ellentételezése is fontos kérdése a helyi cselekvéseknek. Illetve a helyi fejlesztésnek lesznek olyan anyagi szükségletei, melyet nem biztos, hogy a közösség önmagától elő tud teremteni. Ezért fontos a siker szempontjából az is, hogy a forrásokkal rendelkezők is bekerüljenek a közösségfejlesztés kapcsolati hálójába még akkor is, ha nem ők a felkérők.

Az aktív mag létrejöttével járó közösségfejlesztési folyamatot 2018-ban kezdtük el Ludányi Ágnes kollégámmal. A helyi közösség életterében felépített Közösségi Ház vezetője – aki egyébként a Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat egri irodájának vezetője – kért fel minket. A felkérést több megkeresés is megelőzte, de mivel évekkel ezelőtt tudomásunk volt arról, hogy „közösségfejlesztési címszó alatt” folyt a területen intervenció, így nem akartuk elvállalni, egyéb szakmai és etikai okokra hivatkozva. Szakmailag nem éreztünk egyet az akkori folyamattal, s nem tartottuk etikusnak, hogy egy olyan folyamatba kapcsolódjunk bele, mely leginkább elégedetlenséget hagyott maga után a közösség tagjaiban. Az elégedetlenség okai között szerepelt – fórum-beszélgetéseken elhangzottak alapján – a közösségi tagok széles körű bevonásának

hiánya, a transzparencia hiánya, és egy olyan civil szervezet létrehozatalának ténye, melyet a közösség nem érzett sajátjának. Azonban az utolsó felkérés és a telefonba érkező „Cry for Help” segélykiáltás olyan erővel ért minket, hogy gondolkodás nélkül igent mondtunk. Egy balszerencsés, szakmailag is megkérdőjelezhető „lakossági fórum” után, az egyik hivatal olyan drasztikus intézkedésbe kezdett a Szalában, amely nagyon sok ott élő lakost segélykérésre sarkallt, s ezzel az áradattal nem tudott mit kezdeni a Közösségi Ház szakember gárdája. Újra hozzánk fordultak segítségért, s mi elfogadtuk a közös munkára történő invitálást, és megkezdtük azt a közösségfejlesztési folyamatot, mely a lakosságra, a lokalitásban élőkre építve, az igények feltárásával indítva összekovácsolta a közösséget, s érdekközösséggé tudtuk fellépni saját életük jobbá tételéért.

AZ AKTÍV MAG KIALAKULÁSÁNAK FOLYAMATA

Tájékozódás, megfigyelés

Első s nagyon fontos lépésként látogatást tettünk a Szalában, és kezdeményező beszélgetéseket indítottunk azokkal az emberekkel, akikkel az utcán találkoztunk, s megfigyeltük a mindennapi életüket. Eljutottunk a Közösségi Házba is, ahol arról érdeklődtünk az ott dolgozó családsegítő szakemberektől, hogy kik azok a személyek, akik hangadók a közösségben. Találkoztunk egy véleményformáló emberrel, aki segédmunkatársként dolgozott a Közösségi Házban, s a vele folytatott beszélgetésből, valamint a telepen folytatott megfigyelésből kirajzolódott előttünk egy kép a közösségről, és azokról a problémákról is, amelyek jellemzik a célterületet. Azonban ezt a képet össze kellett vetnünk az ott élő emberek vélekedésével, így adódott a fejlesztési folyamat következő lépése.

Interjú

A Házban dolgozó segédmunkatárssal – aki az ott élő roma közösség egyik kulcsembere volt – a közösségfejlesztés módszertanából ismert interjút (VERCSEG 2004: 27) végeztük el. Ez az irányított beszélgetés főleg az adott személyek viszonyulását tárta

fel saját közösségéhez, lakóhelyéhez. Egyben megmutatta azt is, hogy mit tekintenek problémának és milyen aktivitás várható egy esetleges változást beindító folyamatba való bekapcsolódástól. (Milyen itt élni? Mi a jó az itteni életben? Mi a rossz az itteni életben? Min változtatna, ha rajta múlna? Bekapcsolódna egy olyan fejlesztő folyamatba, mely a közösség életére hatással lehet? Stb.) A feltett kérdések kapcsán az interjúalany elgondolkodik közösségéről, s a beszélgetés végére készen áll az aktív tevékenységre is. Ekkor megkértük arra, hogy ajánljon egy olyan közösségi tagot, akit alkalmasnak ítél arra, hogy őt is megkeressük, és kikérdezzük hasonló témákról. (Kit ajánlana, akivel ezekről a kérdésekről elbeszélgethetnénk?) Ezen kérdés feltétele során felmerül a lehetősége annak, hogy az illető ismerősét, barátját, rokonát ajánlja. Mi ezért olyan magyarázatot fűztünk a kérdés mellé, hogy olyan embereket keresünk, akik szívükön viselik a közösség sorsát, és tenni is akarnak érte. Így jutottunk el a következő beszélgetőpartnerünkhöz s onnan a következőhöz. Azaz kézzől kézre adtak minket a közösség tagjai. Az interjúk szervezése és a beszélgetések két hétig tartottak, és nyolc személyt sikerült így megismernünk. Az interjúk előrehaladtával, az újabb interjúalanyok már úgy jöttek be a Közösségi Házba, hogy az „emberek már beszélnek, hogy elindult valami a Szalában”. Azaz a közösség tagjai között terjedni kezdett egy lehetséges együttműködés, együttgondolkodás és -cselekvés lehetősége, mely lázba hozta a közösséget. Ezért nem akartuk elhúzni az interjút, illetve az utolsó kérdések feltevése után a nyolcadik embernél már ugyanazt a személyt ajánlották, akivel már készítettünk interjút. Az is befolyásolta a folyamat továbbvitelét, hogy az interjúk alatt hasonló véleményeket ismertünk meg, s egy újabb interjúkör megindítása több időt vett volna igénybe, ami a közösségben megjelenő aktivitás ellen *hatott* volna. Ezeket végiggondolva jutottunk arra a döntésre, hogy továbblépünk a folyamatban. Meghirdettünk egy lakossági fórumot. Természetesen minden interjúalanytól megkérdeztük a beszélgetés végén: „Ön eljönne-e egy olyan nyilvános beszélgetésre, ahol a felmerült problémákról, érzésekről beszélgetnénk?” Így előre tájékozódhattunk, hogy az első körbe bevont – a közösség tagjai által ajánlott „véleményformálók” – közösségi tagok közül kire számíthatunk egy nyilvános beszélgetés esetén. Az aktív mag létrejöttének ez a kiindulási lépése, hiszen ha kellő hatékonysággal mozgunk a közösségben az interjúk során, akkor elköteleződés, hit, remény alakul ki olyan tagokban, akik később alkotják azt a szűk magot, akik mozgatórugói lesznek a közösségi folyamatoknak. Mindegyik interjúalany azt válaszolta a kérdésre, hogy ott lesz a fórumon.

Nyilvános beszélgetés. A fórum

A fórumra minden szalai lakost meghívtunk egy olyan szóróanyag segítségével, melyben feltüntettük, hogy beszélgetések segítségével elindult egy közös gondolkodás, mely hatással lehet a közösség életére, és erről közösen szeretnénk továbbgondolkodni, esetleg a későbbiekben cselekedni, de ehhez mindenkire szükség van. Egy motiváló mondat is szerepelt a meghívóban: Tegyük együtt egy élhetőbb Szaláért!

A meghívót mi készítettük el mint közösségfejlesztők, s ezt aláírásunkkal is jeleztük. A meghívóval az egész közösséget megszólítottuk, így megindult a tágabb bevonás. Tudtuk, hogy nem ismernek minket, azonban a kététhetes interjú időszakban sok emberrel találkoztunk az utcán, s az interjúalanyok is beszéltek a közösségben rólunk. A meghívókat az interjúalanyok és a Közösségi Házban dolgozó szakemberek segítségével juttattuk el minden háztartásba és plakátok formájában nyilvános helyeken is kifüggesztettük.

A fórumra több mint hatvan fő érkezett, mely az ott élő lakosság közel tíz százaléka. Megtöltöttük a Közösségi Házat. Az interjúban részt vett tagok közül nem mindenki jött el, de hat fő megjelent. Egyáltalán nem biztos, hogy az interjúba bevont tagok később az aktív mag alkotói lesznek, de mivel véleményformálók, nagyon fontos a jelenlétük, és még fontosabb a fórumon betöltött szerepük. Természetesen a fórumon nem adtuk ki az interjúba bevont tagok személyi azonosságát, azonban a feltett kérdések mentén tematikusan mutattuk be az interjúban megszerzett információkat, melyekre reflektálásokat kértünk a fórumon megjelentektől. Nagyon izgalmas diskurzus alakult ki a nyilvános beszélgetésen, melynek dinamikai jellemzői az alábbiak voltak:

- igen magas érzelmi intenzitás jellemezte a hozzászólásokat (nagy az elégedetlenség és a csalódottság)
- a tömeg miatt nagyon nehéz az egymásra figyelés, mindenki beszélni szeretett volna, ami irányítás nélkül káoszba torkollhatott volna
- azonnali megoldáskeresési igény a tagok részéről
- hibáztató magatartás, ezzel párhuzamosan felelősségáthárítás bárkire.

Már ezen a fórumon kirajzolódott egy olyan aktív „csapat”, akik sokszor szóltak hozzá a beszélgetésekhez, illetve lehetett látni, hogy a közösség figyel a szavukra. A beszélgetésvezetés során mindenki biztatása és elismerése mellett nagyon

fontos volt az ő megerősítésük is. Az interjúalanyok közül néhányan itt is átfedésben voltak az aktívabb tagokkal, azaz a jó interjúalany-választás – interjúalanyok ajánlása – segítség lehet a későbbi aktív mag kialakításában is. Nagyon fontos a fejlesztő tudatos kommunikációja, megerősítése, vélemények kiemelése azon tagok felé, akik meghatározóak a közösség életében. A közösségfejlesztési folyamatnak ebben a szakaszában, az interjú tapasztalatok mellett a közösségfejlesztő számára a fórumon megjelenő aktivitás és dinamika is előre jelzi a potenciális aktív tagokat. Ezt fel kell ismerni, és kommunikációs eszközökkel, gesztusokkal serkenteni kell ezeket a tagokat. Ennyit tud tenni a fejlesztő – ami nem kevés –, s ez elköteleződést, aktivitást vált ki a közösség tagjaiból, de a mi esetünkben még volt egy nagyon fontos lépés az aktív mag létrejöttének folyamatában.

Két fórumra volt szükség ahhoz, hogy minden interjú kérdésre adott választ végig tudjunk beszélni, de a második hirdetése már sokkal egyszerűbb volt, hiszen az első sikere – jó beszélgetés, mindenki meghallgatása, elismerés a vélemények kinyilvánítása során, remény sugalmazása a megoldásra – stimulálta a tagok aktivitását. Az első fórumról úgy engedték el a tagokat, hogy vigyék a híret a többieknek a fórumon zajlottakról – felhatalmazás, aktivizálás – és hívják meg őket a közösen megbeszélte időpontra. Természetesen a nyilvánosság fejlesztésének módszerével, a plakátokkal és szóróanyagokkal most is dolgoztunk.

A második fórumra is hasonló aktivitással és létszámmal érkeztek a tagok, s többen beszámoltak arról is, hogy beszélgettek a szomszédjukkal és agitálták a fórumra. Ezen a fórumon végig tudtuk beszélni az interjúban megjelenő problémákat, változtatni valókat, s jött egy nagyon fontos lépés. Felvetettük a megjelent tagoknak a beszélgetés végén, hogy látjuk, hogyan gondolkodnak a felvetett kérdésekről az itt megjelentek, de nagyon sokan élnek még ebben a közösségben, akiknek a véleményét nem hallottuk. Elmondtuk, hogy a közösségfejlesztés módszertana tud egy nagyon jó eszközt, melynek segítségével mindenki véleményét megtudhatjuk, s ez az ajtótól ajtóig kérdőív. Ennek elkészítéséhez kértünk segítséget a tagoktól. Ez a momentum az aktív mag kialakulásának fő meghatározója volt.

Az ajtótól ajtóig kérdőív elkészítése

A tagok számára a fent említett kérdőív ismeretlen volt, ami természetes. A közösségfejlesztőnek törekednie kell arra, hogy azt a módszertani tudást, melynek birtokában van, a közösség számára rendelkezésre tudja bocsátani. Ez egy tanulási folyamat a közösség részéről, s közben alakul a képessé tétel is. Így a második fórum végén megkértük a résztvevőket egy kérdőív elkészítésére, melyhez minden segítséget megadunk; maradjanak itt azok, akik éreznek magukban kellő aktivitást és energiát. Így utólag talán kockázatosnak tűnt ez a felhívás, s meg is fordult akkor bennem, hogy mi lesz, ha senki nem marad, de nem így lett. Az interjúm tapasztaltak és megélték, a főrumbeszélgetésen megélt élmények és az addigra kialakuló kohézió azt eredményezte, hogy tíz fő ott maradt a fórum végén. Ebben négy olyan fő volt, akik az interjúzásban is részt vettek, és hat olyan személy, akik a fórumokon kapcsolódtak be a fejlesztési folyamatba.

A közös alkotás élménye, az együttgondolkodás hihetetlen aktivitást és elköteleződést alakított ki a tagokban. Együtt alkottuk meg a kérdőívet, melynek eljuttatásában is azonnal szerepet vállaltak a tagok. Fénymásolás után a tíz fő 250 db kérdőívet kézbesített a háztartásokba, melyekből 236 kérdőívet juttattak vissza a Közösségi Házba, ami óriási siker. Ez a siker újabb motiváló hatással bírt a tagok felé, akik önfeláldozó munkájukkal dolgoztak a közösségükért. Ekkor már kézzel tapintható volt az, hogy a nagy közösségen belül létrejött egy olyan szerveződés, melynek tagjai elkötelezettek, aktívak a közösségfejlesztési folyamat iránt, olyanok, akik meghatározzák és igénylik a következő lépéseket, s akik a fórumokon tanúsított viselkedésüknek és a kérdőívvel folytatott munkájuknak köszönhetően kiemelkedtek aktivitásban a közösség többi tagja közül. De mi tartja egyben, mi tartja a folyamatban ezeket az embereket? Bizonyára a közösségük iránt érzett felelősség. Azonban tehet-e még valamit a fejlesztő azért, hogy ez a közösséghez és a fejlesztési folyamathoz kötő erő tovább erősödjön?

Névadás, identitás erősítés. Létrejön a SZATECS

A közösségi munkával szorosan egybefonódott a civilség, a civil társadalom erősítése és ennek fogalma (HARKAI 2006). A szervezetek, egyesületek létrehozása véleményem

szerint nem direkt célja a közösségfejlesztési folyamatnak, hanem eredménye, következménye. Nem feltétlenül arra törekszünk, hogy a közösséggel végzett munka során formalizálódjon egy szerveződés, de a közösség differenciálódásával együtt jár, hogy a közösségen belül formalizálódik a közösség egy része. Véleményem szerint az aktív mag egy ilyen formáció, akik aktivitásuknak, munkatevékenységüknek köszönhetően kitűnnek a közösségből. Elköteleződnek, igényükké válik, hogy cselekvő részesei legyenek a közösség életének, melyre a közösségnek is szüksége van, hiszen nem mindenki egyformán involválódik a közös tevékenység során.

A közösségi kérdőívek visszaérkezése, begyűjtése során az aktív tagok kíváncsiságuknak adtak hangot, s kérdezték, mikor tudjuk meg azt, hogy a közösség tagjai hogyan vélekedtek a nyilvános kérdőívben szereplő problémák megítéléséről. Jeleztük feléjük, hogy az eredmények nyilvánossá tételéhez szükség van az értékelésre. A beérkezett 236 kérdőívet a tíz fő segítségével egy előre egyeztetett időpontban – melyre a tagok meghívták a közösség tagjait is – feldolgoztuk. A feldolgozás során összegeztük, hogy a válaszadók mely problémákat tartották a legfontosabbnak, azaz létrejött egy problématérkép és annak súlyozásával egy sorrend, mely megmutatta, mivel szeretne elsőként foglalkozni a közösség.

A feldolgozás során a tagok közül az egyik férfi – miután már két órája húztuk a strigulákat az egyes problémák mellé – megkérdezte a következőt: „De kik vagyunk mi, hogy ezzel ennyit dolgozunk?” E mögött a kérdés mögött ott lapult a csalódottság, mely abból fakadt, hogy az újabb meghívásra – kérdőívek feldolgozása – újra az a tíz ember jött el, akik a megalkotásában és a terjesztésében is aktívak voltak. Benne volt ugyanakkor az a vágy is, hogy érezték annak szükségességét, hogy formálisan is mondjuk ki, hogy a megkezdett munkában látszik egy olyan közösség, akik több energiát fektetnek be a közösség és persze a maguk érdekében.

Közösségfejlesztőként ekkor éreztem egy fordulópontot a közös munkában, s azonnal visszakérdeztem. Jó kérdés. Kik vagyunk?

A szobában lévők közül az egyik tag válaszolta meg kérdést: Mi vagyunk a Szaláért Tevők Csoportja. Egy másik fő kisebb gondolkodási idő után felkiáltott: Mi vagyunk a SZATECS!

A kérdőívek kiértékelése után egyértelművé vált, hogy a SZATECS mindenkit magába foglal, aki a Szaláért tenni akar, de a teremben lévők alkotják a „vezetőséget”, azt az aktív magot, akik irányítják, mozgatják, aktivizálják a közösségüket.

Együtt fogalmaztuk meg a következő fórum meghívóját, amelyben már problémamegoldásra hívtuk a közösség tagjait. Ezt már a SZATECS névvel írták alá. A problémamegoldó fórumot is ők vezették, ahol elmesélték a többieknek azt az estét, ahol létrejött a SZATECS. Megkérdezték a közösség tagjait, mit szólnak a névhez. Legitimizálták szerepüket, a közösség funkciót rendelt az aktív maghoz: ők lettek a SZATECS vezetősége, akik majd képviselik a közösséget a döntéshozókkal folytatott tárgyalásokon, a különböző szervezeteknél.

Ezek után megindult a közösségi problémamegoldó folyamat. Tematikus beszélgetésekkel cselekvési tervekkel alkottunk. A SZATECS közel két éves munkával szerves részévé vált Eger városának. Olyan partneri viszonyt alakítottunk ki a város vezetésével és legalább tíz szervezettel, melyek lehetővé tették a közösség által kitűzött célok megvalósítását, s jelenleg is működik a közösségi munka, s működik, újradefiniálódik, átalakul, változik a SZATECS.

Legfőbb eredményeink:

- Közös takarítási akciók szervezése és lebonyolítása
- Drogprevenációs előadások megszervezése érintett, de már „tisztá” személyek bevonásával
- Szomszédok Egymás Mellett akció bevezetésének előkészítése (SZEM mozgalom)
- Kamerarendszer kiépítésének előkészítése – 8 kamera kihelyezése – az illegális tevékenységek visszaszorításáért
- Folyamatos érdekegyeztető fórumok rendszerének kialakítása a SZATECS vezetősége és a város között
- Szilárd útburkolat kialakítása, a lakosság igényeinek meghallgatása alapján
- Köztéri szemetesek kihelyezése (4 db)
- Rendszeresen működő fórumok megszervezése a transzparencia és a nyilvánosság megteremtése érdekében
- Iskolai lemorzsolódást csökkentő programok beindítása szülői és gyermeki igények alapján (korrepetálás, szabadidős tevékenységek)
- Nagyszabású pataktakarítás megszervezése

TAPASZTALATI ÖSSZEGZÉS

- A közösség látja és felismeri a saját problémáját, azonban ez nem jelenti azt, hogy készen áll arra, hogy tegyen önmagáért.
- Ehhez szükség van egy katalizátorra, egy olyan közösségfejlesztő emberre, aki ért ahhoz, amit csinál.
- Ezek után nagyon fontos az, hogy a közösségfejlesztő nagy érzékenységgel – probléma, emberi reakciók, közösségi viszonyok, intézményi viszonyok ismeretében – képes legyen a kapcsolat és a bizalom kialakítására a közösséggel.
- A közösség tagjai nem minden esetben akarnak az őket érintő problémákkal foglalkozni, aminek eltérő érdekek is állhatnak a háttérben, s ez megnehezíti az egység kialakítását.
- Szükség van egy olyan „csapatra”, amelyik elhiszi azt, hogy a nehézségekkel lehet dolgozni.
- A „csapat” vagy az aktív mag kialakulásának folyamata van, nem lehet cél. A folyamatos találkozások és a közös munka hozza meg azt, hogy a közösség egy része – néhány ember – jobban hisz abban, hogy tehetnek önmagukért, s ennek hangot is mer és tud adni.
- Az aktív mag létrejöttéhez szükséges időt és a közösségben megfogalmazódó elvárásokra adott válaszok, beavatkozások kidolgozásához szükséges időt egyensúlyba kell hozni. Minél hosszabb időt vesz igénybe az aktív mag létrejötte, annál nagyobb lehet az elégedetlenség a közösség tagjaiban: „Miért nem történik már valami?”
- Nagyon fontos tisztázni a manifeszt és a látens elvárásokat a közösséggel, mert egyébként bűnbakká válhat a fejlesztő.
- Beszélni kell tudni arról, hogy itt nem a „megváltó” érkezett, hanem a közösség együtt fog tudni cselekedni önmagáért, amiben megkap minden segítséget a fejlesztőtől.
- A közösség hamar felteszi magának a kérdést: Miért találkozunk rendszeresen? Kik vagyunk mi? Ez a pillanat alkalmas az aktív mag létrejöttéhez és a kváziformalizáláshoz is, azaz adjunk önmagunknak nevet, hogy a közösséggel majd már ők kezdjenek el kommunikálni.

- Az aktív mag a közösségért dolgozik, azonos a közösséggel, így annál hitelesebb közösségfejlesztőt nem is találhatna magának, mint önmagát. Ettől függetlenül a fejlesztő szakemberre még szükség van, hiszen módszereivel, kapcsolataival tovább tudja segíteni a fejlesztési folyamatot.
- Nem a szervezet (formalizálás) létrehozása a cél, sőt lehet, hogy erre még nincs is felkészülve sem az aktív mag, sem a közösség, de jó a közösségi identitás fejlődése szempontjából, ha tudják, hogy kik és miért dolgoznak.
- Nem szabad rohanni a formális szervezet létrehozásával, mert az újabb terhet róhat a közösség aktív magjára, s ez eltántoríthatja a tagokat. Mindent a maga idejében!
- Az aktív mag tagjainak is lehet eltérő érdekeltségük a folyamat során. Ezeket folyamatosan tisztázni kell, s ezeket a közösségfejlesztőnek észre kell vennie, és ezekről a törekvésekről nyíltan kell beszélnie az aktív maggal.
- Ne féljünk elengedni olyan tagokat, akik közben másra akarják használni – saját érdekek megvalósításáért – a fejlesztési folyamatot, mert mindig van újabb jelentkező, aki aktívan bekapcsolódik a közösségfejlesztésbe és a problémamegoldásba.
- Vigyázzunk arra, hogy a közösségfejlesztés során ne mi legyünk azok, akik bezárjuk a „kis világba” a közösséget. Nyitni kell a közösséget körülvevő környezet felé! Be kell csatornázni olyan lehetőségeket, amelyek segítik a közösség társadalmi integrációját! Így lesz a parciális közösségi érdek nagy társadalmi érdek.
- Az aktív mag tagjaiban is előtörnek félelmek, dilemmák, bizonytalanságok. Itt változik a fejlesztő szerepe, de „szupervízor jellegű” jelenléttel sokat segíthetünk a kérdések megválaszolásában, melyet az egyénnek ugyan önmagának kell megtennie, ám ezt a folyamatot facilitálni kell.

IRODALOM

A Szala Komplex Fejlesztésének Akcióterve (2012–2020):

https://urbact.eu/sites/default/files/import/Projects/SURE/outputs_media/SURE_final_report_Eger_LAP_HU.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. március 16.)

- HARKAI Nóra (2006): *Közösség és közösségi munka. Parola Füzetek. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.*
- HENDERSON, Paul (2007): *Including the Excluded: From practice to policy in European Community Development. Policy Press. In: A kirekesztettek bevonása. Az európai közösségfejlesztés gyakorlatától a szakmapolitikáig. Szerk. Vercseg Ilona. Ford. Varga Tamás. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.*
- McCONNELL, Charlie (1992): *A közösségfejlesztés támogatása Európában. Ford. Szabó Olympia. Parola Füzetek 1992. 2. szám. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.*
- VARGA A. Tamás – VERCSEG Ilona (2001): *Közösségfejlesztés. Magyar Művelődési Intézet, Budapest.*
- VERCSEG Ilona (2004): *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak. Parola Füzetek. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0a84037251c6a630c1257075002e65aa/c25665214fdbda8ec1256f1800529729?OpenDocument (Utolsó megtekintés: 2021. február 8.)*

L. RITÓK NÓRA

ÚTKERESÉS, NŐKKEL A SZEGREGÁTUMOK VILÁGÁBAN

Közösségfejlesztés az Igazgyöngy Alapítvány terepi tapasztalatai alapján

BEVEZETÉS

Tizenegy éve annak, hogy 1999 óta működő alapítványunk az oktatás mellé új területet vállalt fel, hogy jobban értse és támogathassa a generációs szegénységben élő, zömében roma gyerekeket. Eleinte ez a kríziskezelésre korlátozódott, majd lépésről lépésre bővült a családgondozáson át egészen a munkahelyteremtésig, településfejlesztésig. Amit hamar felismertünk és a mi munkánk minden elemét áthatja, az a közösségfejlesztés fontossága volt, melyben az első pillanattól kulcsszerepet játszottak a nők. Ennek a munkának a tapasztalatait szeretném itt bemutatni, a felismerésekkel, próbálkozásokkal, eredményekkel és kudarcokkal együtt. Nem tudományos szempontból megközelítve, hanem a gyakorlati tapasztalataink alapján.

A halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya mindig is nagy volt az alapítvány által fenntartott művészeti iskolánkban. Sok munkát fordítottunk arra, hogy jöjjenek és benne is maradjanak a képzésünkben, mert pontosan tudjuk, milyen hatással van az alkotótevékenység a személyiségre, és mennyire támogatja a pedagógiai fejlesztéseket. Az a módszertan, amit az iskolában a húsz év alatt folyamatosan fejlesztünk, és fejlesztünk ma is, most a hármas fókuszú vizuális nevelés elnevezést viseli. Ez magában foglalja a vizuális kommunikáció fejlesztését, a hátránykompenzálást és a szociális kompetenciák fejlesztését is. A módszertan művészetoktatási sikerek sorát hozta, de ennek ellenére a tizedik év vége körül már biztosan tudtuk, hogy az iskola önmagában nem képes már felvenni a harcot azzal a problémahalmazzal, amiben ezek a gyerekek élnek, és ami állandóan leamortizálja az oktatás hatását. Ekkor léptünk ki az oktatásból a szociális munka területére.

A KEZDETEKRŐL

Az első lépés, ami elindította ezt az egészet, a gyerekek felkeresése volt a szegregátumban. Először csak egyedül mentem hozzájuk, játszani velük, csak úgy, az utcára, színes krétákkal, arcfestéssel, papírsárkánykészítéssel, bevonva őket a közös játékba. Nem ismeretlenül, hiszen a köztünk már az iskolában kialakult pozitív viszonyra építhettem. A második, harmadik alkalom után jöttek közelebb a felnőttek, a gyerekek anyukái. Elindult a beszélgetés, amiben mindig hagytam, hogy ők kezdeményezzenek. Mindenben. Voltak nyitottabb asszonyok, és kevésbé nyitottak. Nem tolakodtam, türelmesen hagytam, hogy épüljön köztünk a bizalom. Aztán az egyikük, akinek volt egy pár hónapos kisbabája, behívott, hogy tegyük tisztába a kicsit. A lakókörnyezet látványa sokként hatott rám. Megkérdeztem, tudnék-e segíteni valamiben?

Innen indult a kríziskezelés folyamata. Nem jutott még eszembe a közösségfejlesztés, a szociális munka, semmit sem tudtam erről az egészről, csak az érzés volt bennem nagyon erős, segíteni akartam, hogy ne legyen éhes gyerek, se ruhátlan, se tetves, hogy legyen tányér, amiből ehetnek, és legyen benne élelem is. Ösztönösen, naivan láttam neki ennek az egésznek, folyamatosan sodródva bele a problémába, tanulva eleinte a saját káromon, később hozzátanulva megpróbáltam kiküszöbölni a kockázatokat. De ma is azt tartom, a legtöbbet a tudásomhoz a helyi tapasztalatok adták, ebben próbáltam az ösztönös útkeresést egyre tudatosabbá tenni, elemezni, mérni, összevetni az elmélettel, összehasonlítani másokéval.

Egyre többen kerestek meg, egyre több családba lett bejárásom, meghallgattam a problémákat, már nemcsak a nők, hanem a férfiak is szóltak hozzám, én pedig próbáltam megszerezni mindazt, amit kértek. Nem tudtam még a tanult tehetetlenségről, a problémából is csak egy szűk szeletet érzékelttem, bár azt már akkor sejtettem, hogy pusztán a kríziskezelés nem ad megoldást. Az intézményrendszer is gyanakodva figyelt, kicsit lesajnálóan, kiégetten kritizálta a tevékenységemet.

Fontos időszak volt ez, mert közben megértettem, hogy a szegregátumok világában nincs közösség. Erőviszonyok vannak, változó hierarchia és túlélés. Túlélés, a másik kárára is. A családok folyamatosan pozicionálták magukat, bizonygatva, hogy a többiek nem érdemlik meg a segítséget, csak ők. Eléggé tarthatatlan volt már a helyzet, folyamatos volt a feszültség, de érezhető volt, hogy előbb-utóbb történik majd valami, ami változást hoz. Mert akarták, hogy maradjak, már része voltam, voltunk az életüknek.

Így is történt. Egyik nap egy kis csoport várt kint, hogy beszélni akarnak velem. „Maga nem jól adományoz” – mondták. „Magát becsapják, hogy többet kapjanak, és ez így nem igazságos.” Történeteket soroltak, amelyeket persze már tudtam, eladott ruhákról, átmenetileg elrontott tv-készülékről stb. Meghallgattam, és igazat adtam nekik, hogy ez így tarthatatlan. Kértem, hogy segítsenek, és találjuk ki együtt, hogy lehet ezt igazságosan csinálni.

Ez egy fordulópont volt a munkánkban, a közösségfejlesztés kezdete. Mert ekkor a közösségből egy kis csoporttal le tudtunk ülni, és elkezdtek leírni azokat a szabályokat, melyek később folyamatosan bővülve a közösség működési elveivé válhatnak. Egy etikai kódex. Szabályok, melyekhez lehet igazodni. Dolgok, amelyeket el lehet utasítani, melyektől el lehet határolódni. Vélemények, álláspontok folyamatos ütköztetése ez ma is, ám hihetetlen tanulási folyamat. Nekünk is és nekik is. Közben mindannyian fejlődünk, és tudást szerzünk, ami kiutat mutathat.

A KÖZÖSSÉG SZERKEZETE, HIERARCHIÁJA

Ebben a tanulásban folyamatosan tárult fel a probléma összetettsége, lassan elkészült az a problématerkép, ami aztán a beavatkozási pontokat is kirajzolta. Meg kellett ismernünk a lakosság összetételét, a nem cigány – cigány arányt, a romungro-oláh cigány családok viszonyulásait, a nagycsaládok kapcsolódásait, a betelepülők és őslakosok viszonyát, a kriminalizálódás szintjét, a konfliktuskezelés módját, a kapcsolódást az intézményrendszerhez, a tudásokat, hagyományokat, a családok történeteit, a lakhatási szegénység szintjét, az eladósodást, a másságokat, a településen túlnyúló rokoni szálakat, a tudásszintet, az alapkészségek szintjét, a túlélési stratégiákat, és annyi minden mást. Sok-sok beszélgetés, az információk szisztematikus gyűjtése és ellenőrzése vitt el minket addig, hogy már kezdtük érteni az okokat, amelyek az ügyek mögött húzódnak. Mindezt pedig egy folyamatosan változó társadalmi-politikai közegben kellett és kell tennünk, ami csak bonyolítja a helyzetet.

A hozzánk való kapcsolódásban a nők az első pillanattól nyitottabbak voltak. Az oka ennek feltehetően az a hagyományos női szerep, amit a legtöbb családban megfigyelhettünk. A kérés ugyanis a nők dolga, ők mennek a szomszédokhoz, ha kell vala-

mi, ők kérnek rendkívüli segílyt az önkormányzatnál, ők mennek a boltba, ők kérik „felírásra” a vásárlást, egyáltalán, ők intéznek mindent, a férfiak ebbe általában csak akkor avatkoznak be, ha a kérés elutasítást kap, és úgy vélik, az ő határozottabb, sokszor agresszívebb kommunikációjukkal elérik a céljukat. Persze nem minden család működik így, de a tapasztalataink szerint azokban a közösségekben, ahol dolgozunk, ez tipikusnak mondható.

Az első közösségfejlesztő programelemünk egy alacsony küszöbű szolgáltatás volt, felkerestük a családokat, kerestük, mi érdekelné őket. Internetes pontot hoztunk létre, próbáltunk olyan programokat kínálni, ami bevonzza az embereket a kultúrházba, ahol berendezkedtünk. Afféle „mézesmadzag” programok voltak ezek, pusztán csak azért, hogy ez a szétzilált, egymással állandó konfliktusban levő közösség tagjai el tudják viselni egymást. Próbáltuk a zenélést is, hiszen volt korábban hagyományőrző roma csoportjuk, ez és talán még a számítógépek bevezették a férfiakat is, de a rendszeres programlátogatók az asszonyok közül kerültek ki.

Szakaszonként más-más témákkal próbálkoztunk. Egyik sikeres elem volt a Tea-ház, ahol a szegregátumban szokatlan külsőségekkel, terített asztaloknál, tea és sütemény mellett hétről hétre bemutatkozott egy család. Nagyon népszerű volt ez, eleinte nem akarták, hogy „ismer itt mindenki mindenkit, minek ez?”, aztán kiderült, sok mindent nem tudnak egymásról. A közösség előtti őszinte feltárukozás mellett gyakoroltuk egymás vagy inkább egymás problémáinak a tiszteletben tartását is. Mert nem firtattuk azt, amiről nem akart beszélni, akkor sem, ha mindenki tudta, mi van az elejtett félszavak mögött. Tanultuk, hogy nem hozunk kellemetlen helyzetbe senkit. Itt voltak jelen teljes családok is, de voltak, ahonnan csak az asszonyok jöttek el és mutatták be a hozzátartozóikat is.

Később is változatos elemekkel, megközelítésekkel dolgoztunk. Volt program, ami a település múltjáról szólt, volt, amiben a jövőt képzeltük el, de legtöbbször a családok életét, problémáit helyeztük fókuszba. Néha a saját életükből vett történetekkel, más-kor pedig messzebről ránézve a problémára, mások történeteivel vagy éppen irodalmi példákkal. Egyre nyilvánvalóbbá vált számunkra, hogy a problématerkép elemeire a legtöbb hatást az asszonyokkal tudjuk elérni.

Fontos megemlítenem, hogy közben az alapítvány bővült, férfi kollégákkal is, és ma már a nőkre irányuló fejlesztésekben a férfi kollégáim is fontos szerepet játszanak.

Nem az tehát a meghatározó ebben, hogy nőként én vezetem az alapítványt, sokkal inkább a bizalmi légkör. Amiben ma már nem gond a kényes kérdésekről beszélni, legyen az a fogamzásgátlás vagy a menstruációs szegénység.

A BEAVATKOZÁSOK TERÜLETEI

Három fő területet határoztunk meg, ami hozzájuk kötődik, és rajtuk keresztül bevitethők a változások a családokba is. Az egyik a háztartásvezetés, a másik a tudatos gyereknevelés, a harmadik pedig a családon belüli kommunikáció, családon belüli erőszak kérdése.

Háztartásvezetéshez köthető fejlesztések

A háztartásvezetés, amiben a folyamatos tanulás több szempontból is fontos. Egyrészt a pénzügyi tudatosság fejlesztése, másrészt az egészséges táplálkozás miatt. Mivel a háztartásokat a nők vezetik, így ez egy mindig visszatérő téma lett. Készült helyi receptgyűjtemény, visszahozzuk újra és újra a közös ételkészítéseket, megterveznek étlapokat, árakkal együtt, tanuljuk az „olcsón és egészségesen” módszereket, a higiénit, és fejlesztjük az önfenntartási képességeket. Keressük ebben a pozitív példákat, azokat kihangsúlyozzuk a közösségben. Ezen a területen az egymástól tanulás is fontos szempont.

Színtere a hagyományos heti asszonyközösségi foglalkozás mellett a Főzőklub, ahol kéthetente felváltva három-három asszony tanulja az ételkészítést egy szakácsnő segítségével. Kapcsoltunk ehhez a programelemhez kiskertprogramot, sőt ólépítést is, amibe a férfiakat is sikerült bevonni. A kézművesprogramokból pedig egy társadalmi vállalkozás nőtte ki magát (Szuno-projekt), ami ma munkaviszonyban is foglalkoztat nőket, eleinte csak őket, később férfiakat is, és alkalmi foglalkoztatásban is lehetőséget ad sokaknak a bekapcsolódásra. Ez a projekt egyébként sokat segített a különböző csoportokhoz tartozó nők együttműködésének fejlesztésében. A pénzügyi tudatosság fejlesztésére pedig adósságkezelő programot indítottunk.

A tudatos családtervezés, gyereknevelés területe

A tudatos gyereknevelés témakörébe is sok mindent bevontunk már. Elsőként talán a tudatos családtervezést, a fogamzásgátlás fontosságát, megteremtve a lehetőséget is erre az asszonyoknak. Orvosi előadások, nőgyógyászati szűrések, a kismamák egészségvédelme és felelőssége a magzat szempontjából, majd a gyerek különböző életkorban történő fejlődése, a kritikus problémákkal, mind ennek a része. Bevonjuk ebbe az intézményrendszert is, nőgyógyászt, védőnőt, a gyermekjólét vagy a gyámhivatal munkatársait, óvónőt, pedagógusokat is. Sokat beszélgetünk a jövőről, erősítjük a szülői felelősséget, hogy értsék, mit tehetnek hozzá ahhoz, hogy másfajta életút rajzolódjon ki a gyerekeik előtt. Megismertetjük őket azzal az intézményrendszerrel, amelyiken keresztül a gyerekek fejlesztése folyik, a hivatali szakkifejezésekkel, intézkedésekkel, hogy értsék, mi miért történik. „Szótárak” is készülnek, a szociális, a gyermekvédelmi vagy az egészségügyi rendszerről, afféle „fordítások” ezek, hogy számukra is érthetővé váljon az a hivatali nyelvezet, lehetőség- és büntetési rendszer, amiben ők is szereplők. Ennek a színtere is a nagy asszonyközösség, mellette pedig a Baba-mama klub, ahol az anyukák és a három év alatti gyerekek együttes fejlesztést kapnak.

Ez utóbbiról még ejtenék néhány szót. Hamar megtapasztaltuk, hogy az a jól hangzó állítás, miszerint a roma családokban a mesélés milyen fontos elem, a mi családjainknál nem létezik. Sok írni-olvasni is nehezen tudó anyuka van, és a családokban nincs mesélési kultúra sem. Nagyon sok hiányosságot fedeztünk fel a gyerekek gondozásában, ismerethiányt, amiben észre sem veszik, ha nem megfelelően fejlődik a gyerek, láttuk, hogy nincs elég tudatosság a nevelésükben, nem úgy játszanak velük, hogy az fejlesztő legyen. Nincs éneklés, mondókázás, és a gyerekek fejlődése inkább csak egy passzív közegben történik. Ezért próbálunk beavatkozni ebbe, és ezért mondjuk, hogy a Baba-mama klub az egy közös fejlesztés. Tudásátadás, mintaadás, készségfejlesztés a gyerekeknek és az anyukáknak is. Megtanítani, hogy tudatosan kell bevonni a gyereket a tevékenységekbe, mire kell figyelni, mi a felelősségük ebben. Kialakítani egymást támogató kapcsolatokat, közösséget fejleszteni itt is. Mikroközösséget, ami természetesen sok szállal kapcsolódik a nagy asszonyközösséghez is.

Ezt a célt szolgálja a legutóbb bevezetésre került Szülői klub is. Ez a tanodába járó gyerekek szüleinek irányul, és szintén a tudatos gyereknevelést szolgálja. A közös játékos tevékenységek mintát és tudást adnak a szülőknek a családon belüli viszonyulásokhoz. Gyerekekhez és egymáshoz is. A Szülői klub foglalkozásain meghívott vendégek is előfordulnak, leggyakrabban a gyerekeket tanító pedagógusok. Ezzel közelebb kívánjuk hozni a családokat az óvodához, iskolához.

Hatáskeresés a családon belüli kommunikációra, erőszakra

A harmadik terület bizonyult a legnehezebbnek, bár a legtöbb felismerést is ez adta. A családon belüli kommunikáció, a családon belüli erőszak témája nehezen felfejthető, közösség előtt nehezen vállalható történetekkel teli. Az okok messzire nyúlnak, olyan női szerepek hagyományozódásával, melyeket nagyon nehéz megváltoztatni.

Sokat dolgoztunk azon is, hogy a közösségi foglalkozások kommunikációja mindenki számára elfogadható legyen, mert a konfliktusos témáknál gyakran elszabadultak az indulatok. Ma már ezekben nyugvópontra jutottunk, de a családon belüli vagy a közösségben a mi jelenlétünk nélküli kommunikáció még mindig messze van attól, amit megfelelőnek tartunk. A verbális agresszió jelen van minden családban, a családok között is, a gyerekek előtt pedig ez a minta van. Ahol most tartunk a folyamatban, az egy kettős beszéd, az egyik, amikor jelen vagyunk, velünk beszélnek vagy egymással, de a jelenlétünkben, a másik pedig, mikor maguk között vannak, akár a családban, akár a közösségben. Mondhatnánk persze, hogy ez így nem eredmény. Mégis annak gondoljuk. A változás egy előremutató szakaszában vagyunk. Mert ez a másikat nem bántó, nem sértő, nem agresszív kommunikáció már megjelenik nemcsak nálunk, hanem az intézményrendszeri kapcsolatokban is, és reméljük, lép majd tovább, a közösség szintjére, és egyszer talán majd a családokon belül is teret kap. Tartottunk egyébként erőszakmentes kommunikációs képzést is, de a probléma összetettsége miatt ezt (még) nem tudtuk értelmezhetővé tenni számukra. Mi sokkal inkább járhatónak tartjuk azt, ha sokat beszélgetünk velük, helyzetbe hozzuk őket, mediálunk a vitáikban, és szorítjuk ki a kommunikációjukból azokat a kifejezéseket, viszonyulásokat, amelyek nem az inklúzió felé visznek. (Azért meg kell jegyeznünk, hogy ebben nem támogató a jelenlegi közbeszéd, a média sem.)

A szavaknál talán bántóbbak a viszonyulások. A másik leszólása, idegesítése mintha egy sajátos, szórakoztató elem lenne a napi érintkezésben. Megfigyeltük, hogy kifejezetten provokatívak pl. a pszichiátriai problémákkal küzdők esetében. A másik gyenge pontjára, fizikai adottságaira, botlásaira való célzások pedig pillanatok alatt korbácsolják fel az indulatokat, gyakran a fizikai erőszakig. Rémes látni, ahogy ezt a gyerekek is átveszik, gyakorolják egymáson, az „anyázás”, „apázás”, „csicskázás”, „kutyázás” mindennapos az ő kommunikációjukban is. Azt hiszem, ezen csak akkor tudunk változtatni, ha ezeknek a provokált „eseményeknek” a helyére tudunk valami mást adni, mutatni, ami vonzóbb, érdekesebb. Generációs munka ez, amit folyamatosan végeznünk kell, nagyon sok kulturális elem behúzásával, ismeretátadással, használva a modern kor eszközeit is, fejlesztve a digitális kompetenciákat.

Mert ez a terület megint egy kulcsterülete lehet a fejlesztéseknek, ami az elmúlt tíz év alatt természetes lett a szegregátumokban is. A 21. századi lét szerves része, és nem jövedelemviszonyoktól függő.

Az a digitális tér, amiben léteznek, legtöbbször ugyanolyan kommunikációval bír, mint ami a családokon belül működik. Látható ez a kommentjeikben, a nyilvánosság elé kitett konfliktusaikban, vagy az „élőzésben”, vagyis élő videóknban. Sokszor látjuk, hogy nem elégséges a másfajta szókinccs sem, a kép, amit magukról mutatnak a fogyasztói világ elvárásai szerinti, külsőségekre építő, ami sajátosan kapcsolódik össze a kommunikációjukkal. Ezzel olyan megnyilvánulásokkal jelennek meg a digitális térben, ami a nyilvánosságban így elért többségi társadalomban nem erősíti az elfogadást. Ezeken a területeken erősen látszik, mit (nem) adott hozzá az oktatás a életükhöz. Íráskészségben, szövegértelmezésben, ismeretekben, világlátásban. Ugyanakkor egy olyan beavatkozási pont, ami kihagyhatatlan. Mert élnek benne, léteznek, tanulnak, főleg egymástól, és számunkra is fontos terepet kínálnak. Van egy asszonyközösségi nyílt csoportunk, ahol az asszonyok is posztolnak, írnak, és megtapasztalják a nyilvánosság (azon belül is a többségi társadalom) pozitív megerősítő hatását. Mi támogatjuk ezeket az asszonyokat, segítjük őket a gondolataik kifejezésében, helyzetbe hozzuk őket, tanítjuk, és ezeket a tudásokat lassan beviszik a családjukba is.

A családon belüli fizikai erőszak témájában egyelőre nem tudunk nagy eredményeket felmutatni. Amikor beszélünk róla, elfogadják, hogy nem helyes, de a családi életükben, ahol ez előfordul, ott természetesnek látják, és így is élik meg. Sok női

sorsba látunk bele, és a legtöbb esetben fényérvnyire vagyunk a női egyenjogúságtól. „Nálunk ez a szokás. Hogy kiszolgáljuk a férfiakat” – mondják, és természetes, hogy a család minden gondja az ő nyakukban van, hogy a háztartásvezetés és a közmunka mellett este még megtöltik a cigarettát, az egész nap otthon ülő családfőnek, sőt a férfitárs sérdült fiúgyerekeknek is. Természetesnek veszik azt is, ha az „ideg” miatt rajtuk tölti ki a haragját a férfi, és elcsattan egy-két pofon. Elfogadják ezt magukra nézve is, valami sajátos biztonságot éreznek a férfi mellett, akinek eljár a keze, és a gyereket is az apjukkal fenyegetik, ha nem fogadnak nekik szót. Elfogadják, hogy mindig ők vannak a sor végén, mindenben.

Mert ők vannak a sor végén nemcsak a napi történésekben, hanem életpályában is. Nagyon ritka az, hogy a lányok más életutat futnának be, mint az anyjuk. Ha be is fejezik a nyolc osztályt, a korai párkapcsolatban született gyerek után jön a következő, és fel sem merül ezután, hogy van a főállású anyaságon kívül is élet. Maradnak a gyereknevelés-háztartásvezetés területén, amiből most csak akkor van kilépés, ha a gyerekek megnőttek, és helyben van közmunka.

Nagyon érdekes megtapasztalás volt, hogy ennek a megtörése bizonyára csak részben függ az oktatástól. Sokkal több támogató elemnek kell jelen lennie, hogy az oktatási rendszerben előre lépjenek. Bár voltak lányok, akiket sikerült az érettségiig, szakmaszerzésig eljuttatni, jelenleg ugyanabban a helyzetben vannak, mint azok, akik csak a nyolc osztályig jutottak. Most nem tűnik úgy, hogy számukra nem az anyjuk életpályájának követése körvonalazódik. Ebből az következik, hogy a szocializációt, a női szerepek átörökítését önmagában az iskolai végzettség sem befolyásolja akkora mértékben, hogy megtörné a kört. Egészen biztos, hogy más pontokon is be kellene avatkozni.

KULCSEMBEREK

A téma sok szempontú megközelítése a közösségi foglalkozásokon a mai napig fontos elem. Emellé sok tapasztalatot adott számunkra a foglalkoztatásba bevont nők csoportja, akik között folyamatosan keressük azokat a kulcsembereket, akikre a közösségfejlesztésben építhetünk. Mivel őket nemcsak a társadalmi vállalkozásba, hanem

a közösségfejlesztés eseményeibe is bevonjuk, sőt, ők találkoznak a látogatókkal, akik az alapítványhoz érkeznek, nyilatkoznak a sajtónak, őket visszük magunkkal különféle workshopokra, rendezvényekre, így ők vannak a legtöbbet helyzetbe hozva. A helyzetbe hozás azonban nem egyszerű, hiszen kétféle női szerepnek kell megfelelniük, az egyik az, amit otthon kell, hogy képviseljenek, a másik pedig az, amit a mi elvárásainkhoz igazítanak. A kettő azonban sokszor ellentétes, ami a családban, közösségben konfliktusokat okoz. Mert nem lehet pl. együttműködésre ösztönző kulcsember az, akinek a családja a településen függőségben tart más családokat a feketezónában. Ezt a kettős szerepet nem tudják sokáig vállalni, dönteni kell, és a döntés a szocializáció miatt a család oldalára billenti a nőt. Volt, hogy nyolc évig velünk dolgozó, kulcsembernek tekintett, már közösségi feladatokkal megbízott, közben folyamatosan képzésekbe bevont asszonytól kellett megválnunk, mert nem tudta ezt a kettős szerepet vállalni.

Ez is bizonyítja, hogy mennyire bonyolult a probléma. Annyiféle hatással kell szembenéznünk, amire a munka elején nem is számítottunk. A családok településen belüli helyzete, a sokszor a feketezónában kiteljesedő túlélési stratégiák szerinti hierarchia korlátokat szab a kívülről jövő, másféle utat nyitó lehetőségnek is. Akit képességei szerint ígéretesnek érzünk, az sokszor a közösség periferiáján van, nehezen vagy egyáltalán nem hozható kulcshelyzetbe. Aki pedig hatással van a többire, az a családja beágyazódása miatt van, és ez a hatás nem feltétlenül pozitív tartalommal megtöltött. Harc ez a javából, mindennel és mindenkivel.

Bár bizonyos területeken képesek vagyunk átmenetileg kulcspozícióba hozni asszonyokat, és ezek is fontos lépések, igazi bizodal munkát csak azokban a lányokban lehet, akik a mi hatásrendszerünk működtetése alatt nőnek fel. A következő generációért dolgozunk, de a mostanival.

Az azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az idősebb nőkben olyan erősen rögzültek a családjukból hagyományozódó női szerepek, hogy azokat nem tudjuk megtörni. Ezért kerültek külön fókuszba a munkánk során azok a fiatal anyukák, akiknek gyerekei ott vannak már a tanodánkban, és akikkel már fiatal lány korukban is kapcsolatban voltunk. Úgy gondoltuk, velük külön is foglalkozni kezdünk, egy mikroközösségben, megerősítendő azokat a női szerepeket, amelyekkel a gyerekeik életútját biztosabban állíthatják más pályára.

Ez a Fiatal anyukák klubja egy olyan fejlesztés, amiben a családról, az ő családon belüli helyzetükről, kompromisszumokról, lehetőségekről, problémákról esik szó, hétről hétre. Nekik próbálunk szervezési feladatokat is átadni, helyzetbe hozni őket, bevonni a digitális kommunikációba, és közben nemcsak egyénileg fejleszteni, hanem egy egymást támogató kis csoportban közösséggé formálni őket. Mert ugyanazokkal a problémákkal küzdenek mindannyian, és fontos, hogy ott, helyben tudják támogatni is egymást. Ezek a beszélgetések, melyekhez kapcsolunk más programokat is, egy új magot építenek a közösségben. Olyan nőket szeretnénk, akik tudatosan építik a maguk és családjuk jövőjét, és képesek biztos háttérrel adni a gyerekeik fejlődéséhez. Őket kiemelten támogatjuk mindenben, és nagyban építünk azokra a felvetésekre, melyeket ők hoznak be a beszélgetésekbe témaként.

Nemcsak az ő egyéni fejlődésükben fontos ez, hanem egy másik területbe is becsatornázható (természetesen kapcsolódva az asszonyközösség programjaihoz), a részvételi demokrácia fejlesztésébe. Az ő bevonásuk az intézményrendszer tevékenységébe, felkészítésük erre hatással lesz a rendszerre is. Mert támogatunk és fejlesztünk egy olyan képviselőt, amely megfelelően felkészülve, jól kommunikálva képes közvetíteni akár a maguk, akár a közösség problémáit ebben a körben, összekötő szerepet betöltve a közösség felé is. A többi beavatkozási ponttal már előrébb tartunk, ennek az utóbbinak a beépítésével még most próbálkozunk.

ÖSSZEGRZÉS

Az Igazgyöngy Alapítvány esélyteremtő modelljében mind makroközösségi szinten, mind a mikroközösségekben folyamatosan keressük azokat kapaszkodókat, amelyekkel a következő generáció egy más mintát kaphat, és elérhetjük, hogy a leszakadó társadalmi csoportokból egyre többen léphessenek át egy olyan világba, ahol megtörhet az eleve elrendeltség. Megtörhet ez az ördögi kör a női sorsokban, ami aztán magával húzza a változásokat a generációs szegénységben élő családokban is. Bár folyamatosan keressük a lehetőséget a férfiak bevonására is, és vannak ebben is sikeres próbálkozások, de kudarcosak is, a nőket a gyerekek miatt könnyebben partnerré tudjuk tenni. Mert mindenki jobbat akar a gyerekének, mint amiben ő felnőtt, amiben ő él. Erre az érzelmi szálra építünk náluk, eddig úgy tűnik, sikeresen.

Alapítványunk a húsz évre tervezett esélyteremtő modell fejlesztésében most a tizenegyedik évben van. Folyamatosan mérjük és elemezzük a változásokat. A huszadik év végére már látni kell, hogy melyek azok az elemek, amelyek beépültek, és nélkülünk is pozitívan hatnak. Mert valós eredménynek csak az tekinthető, ami a közösségen belül, a közösség által, külső segítség nélkül működtetett. A generációk óta folyamatosan mélyülő problémára csak generációs időintervallumban gondolkodva lehet megoldást keresni. Türelmes és kitartó munkára, mérésekre, a helyi viszonyok folyamatos és pontos elemzésére és a változó társadalmi közeghez való alkalmazkodásra egyaránt szükség van. Az Igazgyöngy ehhez próbál megoldási keretet építeni, leírni.

ÖNKÉNTESEK MOTIVÁCIÓJÁNAK VIZSGÁLATA A PET KUPA PÉLDÁJÁN KERESZTÜL

BEVEZETÉS: AZ ÖNKÉNTESMOTIVÁCIÓ KUTATÁSI MÓDSZEREI

Az önkéntes tevékenységek elméleti leírása és gyakorlati támogatása során kulcskérdés annak megértése, hogy milyen motívumok segítik az önkéntes munkavégzés vállalását, és hasonlóképpen fontos kérdés, hogy milyen motivációs folyamatok segítik annak fennmaradását. Az önkéntesek motivációjáról szóló tanulmányok elsősorban szociológiai és interdiszciplináris szemléletűek, ahogy arról BARTAL (2010) is beszámol. Nagyrészt hiányoznak a pszichológiai természetű felmérések és az elméleti megközelítések alkalmazása az önkéntes tevékenységre (PÓLYA–MARTOS 2012). Az önkéntesség olyan humán és társadalmi tőke, mely Magyarországon jelenleg nem rendelkezik kellő infrastruktúrával, illetve a fogadó szervezetek nem fordítanak kellő figyelmet és szakértelmet az önkéntesmenedzsmentre, így ezek a tőkék kiaknázatlanok maradnak. A professzionális önkéntességmenedzsment ugyanakkor nem csupán a társadalom vagy a fogadó szervezet, hanem az önkéntes számára is hasznot nyújtana. Az önkéntesség ugyanis pozitív hatást gyakorol a tevékenységet végző személy lelkiállapotára (PÓLYA–MARTOS 2012), innovatív szemléletmódot nyújt, illetve az önkéntes védett környezetben sajátíthat el új megküzdési stratégiákat.

Ezek a pozitív hatások természetesen akkor teljesülnek, amikor az önkéntes megtalálja és megtapasztalja az önkéntesség végzéséhez kapcsolódó motivációit. Az önkéntesmotivációk vizsgálata a hazai önkéntes kutatások között is igen sajátos. Célkitűzésük ugyanis, hogy elméleti síkon leírják és kielemezzék az önkéntesek motivációinak

jellemzőit, majd összevessék a demográfiai-társadalmi jellemzőkkel. Fontos szempont ezen a területen is, hogy a kutatások kapcsolódjanak a legújabb nemzetközi kutatási trendekhez és a módszertan aktuális legyen. Elmondható, hogy nemzetközi szinten már az 1970-es évek óta foglalkoznak az önkéntesmotiváció kutatásával. Áttekintve ezeket, az alábbi három nagy korszakot különíthetjük el:

1. Pszichológiai jellegű kutatások: Az 1970-80-as években az önkéntesmotiváció-kutatások főként pszichológiai jellegűek voltak. A fő vizsgálati kérdés az volt, hogy az önkéntesek csupán belső indíttatásból cselekszenek-e. Azaz mennyiben „saját” választás az önkénteskedés, vagy a döntést jobban befolyásolják külső körülmények, azaz „a meghívás” irányítja.

2. A többfaktoros motivációs leltár (Volunteer Functions Inventory, VFI) korszaka: Az 1990-es évektől kezdve egyre inkább az interdiszciplináris kutatások váltak uralkodóvá, amelyek egyszerre vizsgálták a motiváció több szakterületét. Az addigi vizsgálatok eredményei alapján próbálták létrehozni az önkéntesség motivációinak mérhető faktorait. A CLARY, SNYDER ÉS RIDGE (1992) által kidolgozott, majd tovább finomított (CLARY-SNYDER-RIDGE-STUKAS-COPELAND-HAUGEN-MIENE 1998) VFI új utakat nyitott meg. Ennek hatására módszertanilag is egyre szertenderizáltabbá vált az önkéntesmotivációk kutatása: egyrészt a motivációs faktorok (motivációs index) kialakítása révén, másrészt a két- vagy háromdimenziós motivációs modellek helyett mindinkább multifaktoriális modellekkel írták le az önkéntesek motivációs bázisát. Ebben a korszakban kismintás, egy-egy speciális önkéntes csoportra vagy szervezetre irányuló motivációs vizsgálatok születtek és főként az önkéntesek önmeghatározását vették alapul.

3. A Volunteer Motivation Inventory (Önkéntes Motivációs Leltár, VMI) a harmadik korszak, mely jellemzője, hogy a kutatások főképp az önkéntesmotivációkat felmérő kérdőív kidolgozására koncentráltak. Már nagymintás, különböző tevékenységi területeken dolgozó önkéntesek kérdőíves megkérdezése alakult ki. Az ESMOND ÉS DUNLOP (2004) által kifejlesztett VMI négy faktort tartalmazott a VFI-ből (értékek, megértés, társadalmi és önvédelem), illetve 6 faktort a korábbi VMI-ből (karrierfejlesztés, elismertség, szociális interakciók, reciprocitás, visszahatás, önbecsülés). A mai napig is tartó kutatási irány inkább a funkcionális szemlélet, azaz a motiváció minél pontosabb meghatározása.

A saját kutatási módszertanunk kidolgozásához alapjául vett BARTAL ÉS KMETTY (2011) kutatása ebbe a nemzetközi trendbe illeszkedik, mivel az önkéntesek motivációinak vizsgálatakor multifaktoriális modellt, valamint különböző tevékenységi területeken dolgozó önkéntesek – szervezeti szempontból reprezentatív mintájának – kérdőíves megkérdezését alkalmazták.

A BARTAL ÉS KMETTY szerzőpáros (2011) kutatásának célja egy olyan módszertani segédeszköz – jelen esetben egy kérdőív – kidolgozása és sztenderdizálása volt, amellyel az önkéntesek motivációi relevánsan mérhetővé válnak. Ez segíteni tudja az önkéntesmenedzsment munkáját, amellyel az önkéntes tevékenységet végzők elégedettsége is javítható. Ennek hatására pedig valószínűsíthető, hogy hosszabb távon is vállalják az önkéntességet. A kutatás további célja volt az önkénteseket foglalkoztató szervezetek többlépcsős reprezentatív mintáját alapul véve a magyar önkéntesek motivációinak vizsgálata társadalomstatistikai szempontból és az önkéntesség tevékenységi terület jellemzői alapján. Ezek az adatok helyzetképet adnak arról, hogy mi motiválja az önkénteseket. Erre építhetők az önkéntes szektor stratégiai elemei, fejlesztései, illetve ez az önkénteseket foglalkoztató szervezetek számára is képet ad saját önkénteseiről.

A MAGYAR ÖNKÉNTESÉK MOTIVÁCIÓJÁNAK VIZSGÁLATA ÉS SZTENDERDIZÁLÁSA

A folyamat kiindulópontja BARTAL (2010) kutatása, amely elsődleges célkitűzése az ESMOND ÉS DUNLOP (2004) által kidolgozott ausztrál VMI adaptálása volt. Ezzel kívántak differenciáltabb megközelítést vinni a hazai motivációs kutatásokba meghaladva az addigi kétdimenziós szemléletmódot. Ennek oka, hogy a VMI módszert interdiszciplinárisabbnak, illetve gyakorlatorientáltabbnak ítélték meg. Továbbá így kívántak egy új segédeszköz alapjaival szolgálni az önkéntes gyakorlat számára, amelynek felhasználásával a szervezetek hatékonyabbá tehetik önkénteseik rekrutációját, megtartását és foglalkoztatását.

A magyar nyelvre adaptált VMI több motivációs faktoralal bővült, hogy jobban tükrözze a magyar viszonyokat, úgymint: a vallás, a helyi közösség / önkormányzat és

a kormányzati hiányok / kudarcok motivációs faktorokkal. Mivel a korábbi hazai kutatások azt mutatták, hogy vallásos emberek csoportjából gyakrabban kerülnek ki önkéntesek, ezért ítélték indokoltnak a vallás faktort. A helyi közösségi / önkormányzati és a kormányzati hiányok / kudarcok motivációs faktorok kidolgozásakor úgy vélekedtek, hogy ezek észlelése nemcsak a nonprofit szervezetek alapításában lehetnek releváns motivációk, hanem az önkéntesség vállalásában is.

Később BARTAL ÉS KMETTY (2011) ezt kiegészítve hozta létre a Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőívet, amelyre jelen kutatás is épül. Bartal és Kmetty három részből álló kérdőívét 235 szervezetnek mintegy 3000 önkéntesére kiterjedő vizsgálatára küldte ki. Kutatásuk hét tevékenységi területre terjedt ki: (1) *kultúra*, (2) *vallás*, (3) *oktatás-kutatás*, (4) *egészségügyi-szociális*, (5) *környezetvédelem, település-, és gazdaságfejlesztés*, (6) *polgári és jogvédelem*, illetve (7) *sport és szabadidő*.

A jelen kutatás BARTAL ÉS KMETTY (2011) eredményeire és módszertanára épül, amely tárgya a PET Kupa önkéntes közösségének motivációvizsgálata.

A KUTATÁS TÁRGYA: A PET KUPA ÉS ÖNKÉNTESEI

A szerzők saját élményei jelentették a kiindulási pontot a vizsgálathoz. A közös programok során azt tapasztaltuk, hogy az állandó önkéntesek körében a közösség tagjait erősen védő szociális háló alakult ki. A közösség tagjai között kiemelkedő elszántság tapasztalható, amellyel a tisztább környezetért tesznek, illetve összetartás, ami a csoport alapvető jellemzője.

A PET Kupa a Tisza menti települések segítségével a szemétyűjtésből és a környezetszennyezés ellen indított harcból szórakoztató-ismeretterjesztő eseményt varázsol, és így üzen hadat a tiszai szemétáradatnak. A kezdeményezés 2013-ban indult, ekkor épült az első palackokon lebegő hajó, mely a többi, ártérben rekedt és vízen úszó műanyag összegyűjtésére és elszállítására készült. A hulladékgyűjtő verseny, azaz a PET Kupa ötletgazdája Molnár Attila Dávid, aki egyben a PET Kupa mögött álló jogi szervezet, a Természetfilm.hu Egyesület elnöke is. Filmjeit rendszeresen díjazzák neves filmfesztiválokon.

Hulladékkal a hulladék ellen. Mindenki tudja, hogy a PET-palack pompásan úszik a víz színén. Azt már sokkal kevesebben tudják, hogy milyen pompás hajó építhető belő-

lük. A PET Kupa résztvevői tudják, mert minden évben megépítik a hulladékhajókat, egy egész flottát. Vízre szállnak, és több mint száz folyamkilométert hajóznak velük a Tiszán. PET-kalóznak hívják magukat, mert harcban állnak. Annak a hatalmas PET-palack áradatnak üzentek hadat, amely évről évre elárasztja a Tisza folyót. Útjuk során rengeteg italos palackot gyűjtenek össze a folyóból, az ártérből és a Tisza menti településekről. Hajóikat és az összegyűjtött szemetet útjuk végén bezúzzák, és szelektív hulladékgyűjtőkben helyezik el, így azok végül újra hasznosulnak. Habár a PET-kalózkodás első támadásai sikeresek voltak, a Tisza még nem menekült meg a szennyezéstől.

A PET Kupa kommunikációs nyelvezetében és eszközeiben is innovatív és a fiatalabb korosztályt szólítja. Mindezt olyan elemek segítségével éri el, amely a természetfilm szemszögén keresztül mutatja be a problémát és annak megoldási módjait, amiben mindenki részt vehet. Olyan közel hozzák a problémát, hogy senki nem tud rá legyinteni!

A PET Kupának egyik fő hajtó motorja az önkéntesség, szinte kizárólag arra épül. Minden szervező és segítő rengeteg időt és energiát áldoz a közös miszióra, miszerint meg szeretnék tisztítani éltető folyónkat, amely évtizedek óta alakítja kultúránkat, hazánkat, éghajlatunkat. Az önkéntesek nélkül nem tudnánk megszervezni a nyári PET Kupákat, a csapatépítőket, a monitoringokat, a nemzetközi projekteket, és így tovább. A PET Kupa kapcsán rendszeresek az önkénteseknek nyújtott tájékoztatók, ahol segítséget és visszacsatolást kapnak, ami egyre fontosabbá válik, hiszen mára már egy brandről és tevékenységek egész hálózatáról van szó. A hatékony kommunikáció is az önkéntesekre épül. Az elhivatott önkéntes közösség fiatalokból áll magja évközben sem pihen – rendezvényekre jár, népszerűsít, lobbizik, szponzorokat keres, pályázatokat ír –, és várja a következő nyarat, hogy újra harcba szálljon a hulladékáradat ellen. Minden egyes nagyobb rendezvény előtt feladategyeztetés és eligazítás is van. Az önkéntesek egymást segítik, egymástól és külső partnerektől tanulnak, gyakran tartanak összejöveteleket. A tapasztalt, szakmai együttműködő partnerekkel való beszélgetések során tanulnak, felkészülnek és mentorként is tekintenek rájuk.

A KUTATÁS MÓDSZERE: FÉLIG STRUKTURÁLT INTERJÚ TEMATIKUS TARTALOMELEMZÉSE

A PET Kupa korlátozott számú, állandó összetételű önkéntes csoporttal dolgozik. Ez a 24, rendszeresen tevékenykedő önkéntes a kérdőíves módszerhez kevésnek bizonyult, így mindenkivel személyesen készült félig strukturált interjú, az interjúkban kapott válaszokból kerültek azonosításra a motivációs faktorokat tartalmazó kifejezések.

Az interjúkról kézzel írott jegyzet készült (gyakran folyótakarítás, illetve más terepi akció közben készültek az interjúk), melyek később átírássra kerültek. A feltett, összesen 41 kérdést 3 kategóriába lehet sorolni:

- az interjú elején demográfiai, illetve egyéb általános kérdések (17 darab);
- ezután következtek a motivációs faktorokat tartalmazó kérdések (18 darab);
- végül célzottan, a válaszadók környezetvédelmi beállítottságát vizsgáló kérdésekkel zárult az interjú (5 darab).

Következő lépés a motivációs faktorokat tartalmazó válaszok kielemezése volt. A tematikus tartalomelemzés módszerét használva, nemcsak a nyilvánvaló tartalmak kerültek jelölésre a szövegben, hanem a lappangó, úgynevezett látens tartalmak is.

A kutatási eljárás során a közleményekből, a szövegadatok segítségével olyan információkhoz juthatunk, melyek kiolvashatók a szöveg szerkezetéből, az elemek együttes előfordulásából és azok rendszeresen visszatérő sajátosságaiból.

A tartalomelemzés három szakasza a *kódolás*, az *elemzés* és az *értelmezés*. A *kódolás* során a vizsgált szöveg egyes elemei az előre meghatározott kategóriákba kerültek. Ezek az elemek a BARTAL ÉS KEMETTY (2011) által adaptált VMI motivációs faktorai (15 db). A hozzájuk kapcsolható válaszok egy adott színkódot kaptak, majd a színek előfordulási gyakorisága alapján kerültek súlyozásra a faktorok. Az eredményt az adta, hogy a kérdésenként 24 válaszból mennyiben jelent meg egy adott motivációs faktor. Ez a kódolás kérdésenként mind a 15 motivációs faktorra megtörtént. Egy válaszban gyakran több motivációs faktor is megjelent, de egy válaszban a több azonos faktor egy előfordulásnak számított. Azok a kérdések, amelyekre az adott válaszokban nem jelentek meg motivációs faktorokra vonatkozó kifejezések, értelemszerűen nem kerültek kiértékelésre.

Összesen 8 olyan kérdés volt az interjúban, amelyek válaszaiban megjelentek a motivációs faktorok. A 8 kérdésre adott 24 válaszból egy összegzés készült, melyből kiderül, hogy a 192 válaszból ($8 \cdot 24 = 192$), hány darab tartalmazza az adott motivációs faktort.

A *második fázis* a kódolt tartalmak *elemzése*, illetve az előfordulási gyakoriságok számának vizsgálata. A válaszok kielemezése kifejezések, motívumok keresésével történt, melyek bizonyos motivációs faktorokhoz köthetőek, így jöttek létre a kategóriák.

A kérdések jellege természetesen befolyásolta a válaszokat. Azok, amelyek egy adott tevékenység okáról (jelen esetben például a környezetvédelmi területen való önkéntességről) szóltak, nagyrészt környezettel kapcsolatos motivációs faktorokat tartalmaztak.

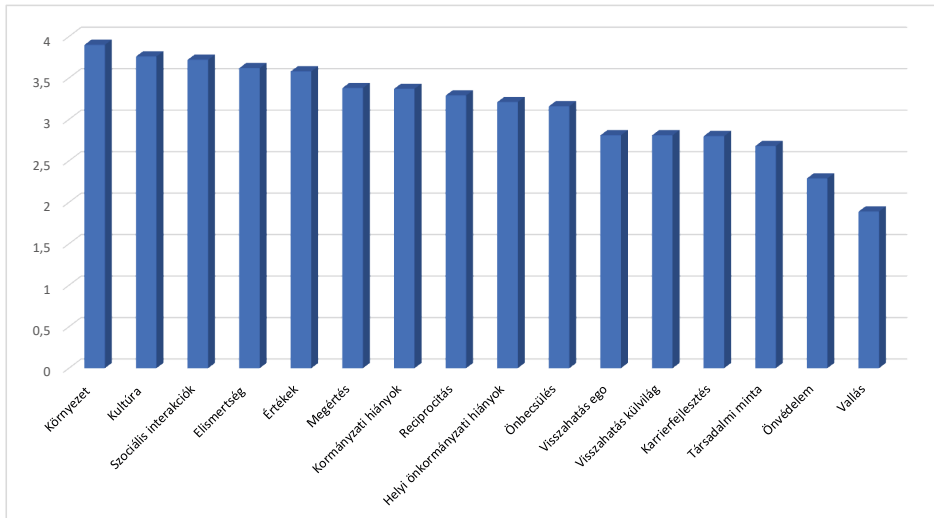
Az elemzés adatait egy táblázat tartalmazza, ahol a vízszintes sorban azok a kérdések olvashatóak, amelyek válaszaiban megtalálhatóak a motivációs faktorok, a függőleges oszlopban pedig a motivációs faktorok elnevezései találhatók. A cellákban lévő számok azt jelölik, hogy az adott kérdés válaszaiban hányszor jelenik meg az adott faktor. Az egyes faktorok előfordulásának összeadásával kijön, hogy összesen hány válaszban került említésre az adott faktor. Az ezekből összesített értékekből készült oszlopdiagram mutatja, hogy mely motivációs faktorok relevánsak a PET Kupa önkéntesei számára.

A KÖRNYEZETVÉDELMI ÖNKÉNTESSEG ÁLTALÁNOS MOTIVÁCIÓI

Mivel a vizsgált önkéntes csoport a környezetvédelem területén tevékenykedik, így az erre a területre jellemző motivációs faktorok alapján történt a félig strukturált interjúk elemzése. Ehhez BARTAL ÉS KMETTY (2011) kutatásának a környezetvédelemmel foglalkozó része szolgáltatja az alapot, ahol e speciális terület vizsgálatát 175 fővel végezték. Ehhez az általános önkéntes motivációs leltárhoz képest, a környezetvédelem – mint speciális terület – vizsgálatához a faktorokat tovább bővítették, így a terület kapcsán végül 15 motivációs faktort vizsgáltak (BARTAL–KMETTY 2011). Ezeket a források zárójeles feltüntetésével, az *1. táblázat* összegzi. Az interjúkra adott válaszok kódolása során ez a 15 faktor volt az irányadó.

1. táblázat: Az interjúk kódolása során használt 15 motivációs faktor (BARTAL–KMETTY 2011)

ÉRTÉKKÖZELI FAKTOROK		„EGOIZ- MUS” FAK- TOROK	TÁRSADAL- MI MINTA, SZOCIÁLIS INTERAKCIÓ FAKTOROK	PSZICHOLÓGIAI FAKTOROK
Értékek (CLARY ÉS MTSAI 1998)	Megértés (CLARY ÉS MTSAI 1998)	Társadalmi (CLARY ÉS MTSAI 1998)	Önvédelem (CLARY ÉS MTSAI 1998)	
Reciprocitás (ESMOND–DUNLOP 2004)	Elismertség (ESMOND– DUNLOP 2004)	Szociális in- terakciók (ES- MOND–DUNLOP 2004)	Önbecsülés (ESMOND–DUNLOP 2004)	
Kormányzati hiá- nyok (BARTAL 2010)	Karrierfej- lesztés CLARY ÉS MTSAI (1998) szerinti kar- rierfaktor módosítása (ESMOND– DUNLOP 2004)		Visszahatás CLARY ÉS MTSAI (1998) szerinti önigazolás faktor módosítása (ES- MOND–DUNLOP 2004)	
Önkormányzati hiányok (BARTAL 2010)				
Vallás (BARTAL 2010)				
Kultúra (BARTAL–KMETTY 2011)				
Környezeti (BARTAL–KMETTY 2011)				

1. ábra: A környezetvédelem tevékenységi terület önkénteseinél mért motivációs faktorok értékei (átlag) (BARTAL–KMETTY 2011)

A kutatás eredményeit az 1. ábra mutatja. Ebből kiolvasható, hogy a legmagasabb átlagpontot elért önkéntesmotivációk alapján a környezetvédelem a leginkább tevékenységorientált motivációjú önkéntes csoportok körébe tartozik. A környezetvédelem, település- és gazdaságfejlesztés tevékenységi területek önkéntesei esetében az átlagpontok alapján nem igazán tudták elhatárolni a legfontosabb és a kevésbé fontos motivációkat. Ennek oka a kvantitatív módszertan (nagy mintás kérdőíves kutatás), a kitöltők ugyanis különböző értékekkel és motivációkkal rendelkező közösségekből származnak, így a preferált faktorok is igen különbözőek.

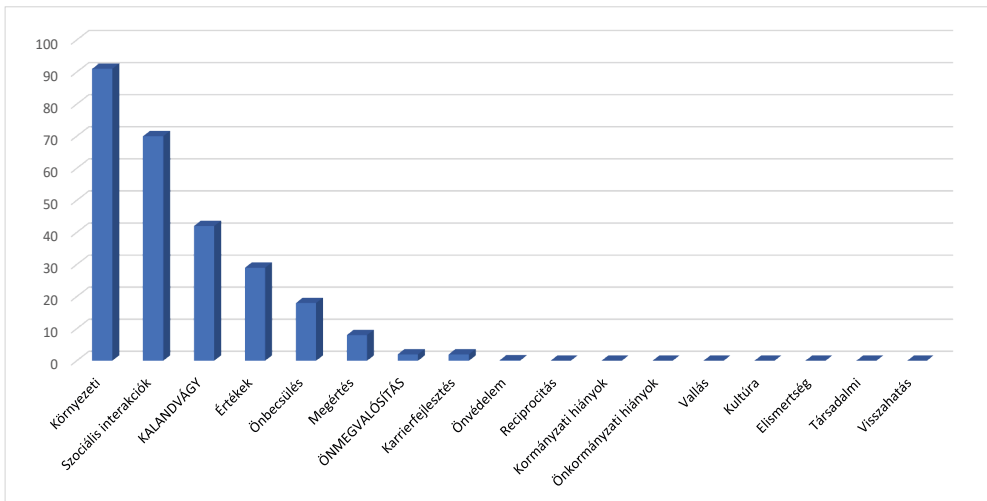
A KUTATÁS EREDMÉNYEI: KALANDVÁGY ÉS ÖNMEGVALÓSÍTÁS

A kutatás az önkénteseket fogadó szervezetek és az önkéntesek menedzsmentjének munkáját hivatott segíteni oly módon, hogy egy adott terület (jelen esetben a környezetvédelem) önkénteseinek igényeit, illetve az őket motiváló tényezőket tárja fel és elemzi. Ezek segítségével a szervezet, amely ebben a témában keres önkénteseket, célzottan szólíthatja meg az embereket, illetve azt kínálhatja fel nekik, amivel valóban felkelti az érdeklődésüket. Cserébe a szervezet elkötelezett és tartósan együttműködő önkéntesekhez jut.

Az interjúk kiértékelése során láthatóvá váltak a szövegben a rendszeresen együtt előforduló kifejezések, gyakoriságuk jelentősége, illetve a törvényszerűségek. A motivációs faktorok előfordulási gyakorisága – különös tekintettel a magas értékekkel rendelkező faktorokra – és a szerzők saját megfigyelései alapján sikerült a következtéseket levonni.

A vizsgálat eredményei alapján a BARTAL ÉS KMETTY (2011) kutatásában kidolgozott 15 faktor nem bizonyult elegendőnek a motivációk kategorizálására, ezért még két újonnan megnevezett motivációs faktor került bevezetésre. Ezen két új faktor alkalmazását a válaszok indokolták, mivel azok olyan, többször is visszatérő elemeket tartalmaztak, amelyeket nem lehetett az irodalomból átvett 15 faktor közé besorolni. Ezek a visszatérő kifejezések határozták meg a *kalandra és az önmegvalósításra* vonatkozó új faktorokat, amelyek a 2. ábrán nagybetűkkel jelennek meg. A *kaland* motivációs faktort lehetséges az önbecsülés faktoralal összefésülni, hiszen annak itemjei – „*az önkéntesség öröme*”, „*az ember jobb lesz tőle*” a fontosság, a hasznosság érzetét keltik. Ezek kiegészülve „*az önkéntesség elfoglaltságot ad*” frázissal állnak a legközelebb a PET Kupa önkénteseinek válaszaihoz. Egyes túlzó megfogalmazások azonban már nem sorolhatók az önbecsülés faktor alá, így került alkalmazásra a *kaland* motivációs faktor.

Az önmegvalósítás vágyát is említették a PET Kupa önkéntesei, melyet szintén nem lehet a BARTAL ÉS KMETTY (2011) által kidolgozott 15 motivációs faktor közzé beilleszteni, ezért az *önmegvalósítás* mint új motivációs faktor jelenik meg.

2. ábra: A PET Kupa önkéntesei által megnevezett motivációs faktorok csökkenő fontossági sorrendben

Ez a sorrendiség segített a CZIKE ÉS BARTAL (2005) kutatásában megjelenő önkéntestípusok csoportjaiba (rég, új és vegyes típus) illeszteni a PET Kupa önkéntes közösségét. A preferált motivációs faktorok alapján az új típusú önkéntesség jellemzi a csoportot.

Az interjúk kiértékelése során megismertük az önkéntesek demográfiai jellemzőit is, illetve néhány alapvető gondolatot az életvezetési és morális jellemzőikkel kapcsolatban. A csoport igen változatos képet mutat, sem korban, sem iskolai végzettségben nem egységes. Csupán egy fő nevel óvodás kor alatti gyermeket, a többiek vagy gyermektelenek, vagy kiskamasz, illetve attól idősebb gyermeket nevelnek, akik gyakran tartanak szüleikkel a rendezvényre. Ez nem tekinthető rendkívülinek, mivel aktívan tevékenykedő önkéntesek csoportjáról van szó.

A 24 fő fele egyedülálló, azokból, akik párkapcsolatban élnek 5 fő a vizsgált csoportban ismerkedett meg jelenlegi párjával. A 24 főből 15 fő budapesti lakos, ez valószínűleg azért alakult így, mert a közösség legrégebbi tagjai, illetve a szervezők is budapestiek. A kérdésekből kiderül, hogy 19 fő egy ismerősétől hallott a PET Kupáról, illetve rajta keresztül kezdett ott önkénteskedni. Az önkéntes koordinátor bevallása

szerint leggyakrabban azok jönnek el, akiknek személyesen ajánlotta a programot egy – minél közelebbi – ismerősük. Ez is igazolja azt, hogy a szociális interakció motivációs faktor, kiemelten fontos számukra. Korábban, csupán egy fő végzett hosszabb távú önkéntes munkát más szervezeteknél, a többiek nem, vagy csak egy-egy napot, ez szintén az előző feltételezést igazolja, hiszen, ha önmagában az önkénteskedés lenne a motiváció, akkor már korábban csatlakoztak volna egyéb kezdeményezésekhez.

Ezek a megfigyelések, illetve mind a párkapcsolati, mind a lakóhely szerinti kapcsolódás arra utal, hogy a csoport közös tevékenységének egyik legerősebb mozgatórugója a szociális kapcsolódás. Ezt bizonyítja az is, hogy a második leggyakoribb motivációs faktor a szociális interakciók keresése. Tehát a közeg, ami azonos gondolkodású tagokból áll (környezetvédelem és kalandvagy), jelenti az önkéntesek számára a szociális hálót, a védett zónát, ahol baráti és szerelmi kapcsolatok szövődnek, illetve a közösség gyakran nyújt segítséget a problémákkal küzdő önkéntes társaiknak.

A csoport tagjait ugyanaz a cél vezérli: az élményszerű, valós cselekvés a környezet védelme érdekében. Elmondható róluk, hogy határozott, önálló elveket követő emberek, akik erős morális értékrendet képviselnek, rendelkeznek a megfelelő háttértudással és képesek vitában megvédeni nézőpontjukat.

Az első rendezvényen való részvételkor 17 főnek nem voltak elvárásai, 7 főnek voltak és teljesültek. Ezek az elvárások inkább a szociális interakciókkal és a jó hangulattal függenek össze és kevésbé a munka jellegével. Az, hogy a többség elvárások nélkül érkezett, azért lehet, mert érkezésük előtt már sokat hallottak a PET Kupa rendezvényről, és izgalommal várták az eseményt, de ez a várakozás nem nevezhető elvárásnak.

A többség 2-3 éve tevékenykedik együtt a szervezettel, és mind a 24 fő állítja, hogy ez idő alatt kialakultak szoros barátságok, melyek hosszú távon is fennmaradnának, és 6 fő jelezte, hogy ezenfelül szakmai kapcsolatban is van a PET Kupával. A 24 főből 23 fő tesz szabaddá időt arra, hogy a PET Kupa programjait segítse, 1 fő nem igényli (fél a „kiégéstől”). A közös időtöltés fontos az önkéntesek számára, mert értékesnek tartják ezeket a kapcsolatokat.

Nagyon fontos, hogy az önkéntesek nem rendelkeznek kiemelkedően magas keresettel, anyagi háttérrel, szabadidejüket mégsem kiegészítő pénzkeresésre fordítják. Ez és egyéb, a válaszaikban megtalálható információk arra utalnak, hogy a tagok alapve-

tően elégedettek az életükkel. Akik hiányokat fogalmaztak meg, azok személyes jellegű problémákat említettek, illetve párkapcsolat hiányára utaltak. A kérdésre, hogy mi hiányozhat még az életéből, 13 fő válaszában jelentek meg személyes jellegű vágyak család vagy párkapcsolat iránt. Azt mondják, azt keresik, akivel együtt tudnak tevékenykedni hasonló területen, ami igen nagy kihívásnak bizonyul.

Szakmájában, munkahelyén 17 fő komolyabb célokat szeretne elérni, ők az életük más területén is hosszabb távon terveznek. Egyetlen fő sem jelezte azonban, hogy nagyobb vagyonra vagy egyéb tárgyi javak tulajdonlására vágyna. Az interjú 24. kérdésére, hogy „*mivel töltene el egy napot, ha azt tehetne, amit csak akar?*” többségében azt a választ adták, hogy valami hasonlót tennének, mint a PET Kupán, barátokkal, családdal természetben lennének. Ez is azt jelenti, hogy az önkéntesek nem nagyra vágyó, anyagi sikereket kereső emberek, sokkal inkább olyan úton járnak, amely az önmegvalósítás, a kiteljesedés és elégedettség felé vezet.

AZ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE AZ ÉLMÉNYTÁRSADALOM TŰKRÉBEN

A két új motivációs faktor (*kaland és önmegvalósítás*) kapcsán fontos megemlíteni Schulze gondolatait, aki nagy jelentőséget tulajdonít az élményeknek a társadalmi világ felépítésében. Az általa definiált élmény jelenség jó egyezést mutat a jelen tanulmányban meghatározott kaland motivációs faktor jellemzőivel. Éber Márk Áron összehasonlításokban mutatja be, ismerteti és elemzi Gerhard Schulze német szociológus „élménytársadalomként” ismert társadalomelméleti koncepcióját. Ebben a leírásában (ÉBER 2007) Schulze test és tudat felfoghatatlan egységét szubjektumnak nevezve fejezi ki, hogy döntéseink egyediek, és a döntés következtében kialakuló élmény azon is múlik, hogy azt a szubjektum hogyan éli meg. Az élménytársadalom tagjaira alapvetően a befele irányultság jellemző, amely azt jelenti, hogy a boldogságot saját magukban kell keresniük, azaz a szubjektum a kulcs. Az élményszerzés lehetősége minden területet átjár, élményeinket azonnal megosztjuk az ismerőseinkkel. Ahogy a kutatás is mutatja, emiatt válhatott a PET Kupa vonzóvá, ugyanis sokféle olyan aktivitást (például vízitúrázás, közösségi programok, táborozás stb.) rendel egy környezetvédelmi katasztrófa felszámolásához, amiben sokféle szubjektum megtalálhatja magát.

Az élménytársadalomra jellemző a mára stabilizálódott anyagi jólét, legalábbis a hiánytársadalom megszűnése. Schulze *Élménytársadalom* című művében már az 1990-es években megfigyelte, ahogy a társadalom egyes csoportjai, a hagyományos társadalmi rétegektől eltérő struktúrákat alkotnak, melyet a felgyorsult kommunikáció, a fejlődő eszközök biztosítanak (abban az időben a vezetékes telefonra gondol). ÉBER (2007) felhívja a figyelmet, hogy Schulze művéből több kritikus hiányolja azokat a társadalmi rétegeket, amelyek a mai napig hiányt szenvednek, mint például a munkanélküliek és a bevándorlók. Ez a megfigyelés is vonatkoztatható a PET Kupa önkénteseire. Jelen kutatás szerint az önkéntesek nagy része biztonságos városi környezetben él, és állandó kihívás a közösség számára a folyó menti, jellemzően hátrányos helyzetű régiók lakosainak megszólítása, bevonása.

Schulze szerint – és napjainkban még inkább – a javak és szolgáltatások kínálata hatalmas méreteket ölt, akár munka, akár szórakozás területén. Az élménytársadalomnak így olyan új problémákkal kell szembenéznie, mint a széles körű kínálatból való választás. A belső feszültséget az az érzés okozza, hogy amennyiben döntünk egy adott program mellett, félünk, hogy lemaradunk egy másikról. Ennek pszichikai vonzata, hogy az élményeink határozzák meg, hogy kik vagyunk, és ezek az életünk értékét mutatják számunkra. A kutatás során ugyanilyen dilemmából eredő probléma nem volt tapasztalható. A PET Kupa látványos és hiteles videóival jól átélhetően bemutatja az önkénteskedni vágyóknak, hogy mire számíthatnak, így csökkentve a csalódás veszélyét. Az viszont megállapítható, hogy sok PET Kupa önkéntes a mindennapokban is azonosul ezzel a szereppel, büszkén viselik a „kalóz” megnevezést és a PET Kupa logójával ellátott ruhákat, kiegészítőket.

Schulze megközelítésében a PET Kupa összetartó önkéntes közössége magyarázható az elbizonytalanodás, illetve a csalódás, unalom elkerülésére adott válasszal, melyek létrehozzák ezt a csoportstruktúrát. Ez egy jól meghatározott és öntudattal rendelkező csoport, hiszen még neve is van: PET-kalózok. A csoportban igen sűrű a belső kommunikáció, sajátos belső nyelvezettel és a külső világ interpretálásával. A csoport kohézióját – az elbizonytalanodás és unalom elleni válaszstratégiát – a csoport tagjainak kalandvágya jelenti, valamint a szubjektum kalózként való kiteljesedése, ami az élmény megélését és így az önmegvalósítást jelenti. Ez egybeesik Schulze megfigyelésével, azaz a nagycsoportok a világ hasonló interpretációja révén értelmezési közös-

ségekként fejlődnek, és tartják fenn magukat. A kalózság a jelen önkéntes közösség tagjainak hasonló élményszerzési preferenciáit jeleníti meg, azaz központi kritérium-má válik. Ez biztosítja a valahova tartozás érzetét is.

Valójában a PET-kalózság csoportja nem írható le homogén csoportként, azaz a Schulze által, a miliót meghatározó *életkor és képzettség* kombinációval (ÉBER 2007). Már maga az interjúra kiválasztott 24 fő is nagyon különböző képzettséggel (érettségig a doktori fokozatig) és életkorral (20 év körülitől, egészen 50 év felettiig) rendelkezik, kalóztudatukat és közösséghez tartozásukat nem ez határozza meg.

Ugyanakkor, ha eltekintünk a tényleges képzettség szerinti besorolástól és figyelembe vesszük napjaink atipikus tanulási formáit és az élethosszig tartó képzés előretörését, megfigyelhetünk összefüggéseket. A közösségből 16 fő rendelkezik felsőfokú végzettséggel (vagy diploma előtt áll), illetve 8 fő érettségivel vagy egyéb középfokú szakképesítéssel, tehát a többségre jellemző a magasabb iskolai végzettség. Emellett elmondható, hogy az alacsonyabb végzettségű tagok gyakran gondolkoznak önfenntartásban, illetve szabadidejüket utazásra, spirituális gondolatok tanulmányozására, művészetekre és önfejlesztésre fordítják, tehát összefüggésekben gondolkoznak, ami magas intelligenciaszintre mutat, még ha ezt intézményi végzettség nem is támasztja alá. Határozott és tudományosan megalapozott gondolataik vannak a világról és a természeti, illetve társadalmi rendszerekről. A személyes tapasztalatok azt mutatják, hogy a középfokú végzettséggel rendelkező tagok közül többen elkezdték, de abbahagyták az egyetemet vagy elvi okokból nem vettek részt felsőfokú intézményi oktatásban.

A PET Kupa önkénteseinek alapadataiból kiderül, hogy az átlagéletkor 36 év, tehát alapvetően dolgozó felnőttek alkotják a közösséget. A kort mint kategóriát meghatározó tényezőt is úgy lehetne magyarázni, hogy az átlagéletkor 30 és 40 év közötti, viszont van néhány aktív és fiatalos gondolkodású 50-60 év körüli, illetve néhány érett gondolkodású 20 év körüli. Az ő jelenlétük azonban feltűnő és unikális jelenség a közösség tagjai számára. Azaz van összefüggés az önkéntes csoport munkájában való részvétel és a képzettség-életkor paraméterek között, azonban ez napjainkban már nem olyan formális és hivatalos formában fejeződik ki, mint Schulze vizsgálódásainak idejében. Iskolai végzettség és életkor paraméterek helyett napjainkban az intellektualitás, illetve aktivitás kifejezésekkel a valóságot hűen tükröző kategóriák alakíthatók ki.

AZ ÖNKÉNTES TEVÉKENYSÉG ÉRTELMEZÉSE A GLOBÁLIS PROBLÉMÁK TÜKRÉBEN

A közösség gondolkodásában szintén fellelhető a globális kihívások mentén polarizált társadalom is. Az interjúk ugyanis kimutatták, hogy a legtöbb önkéntes – kortól és képzettségtől függetlenül – klímaszorongó és nem elégszik meg a klímaváltozásra és általában a környezeti problémákra adott kormányzati válaszokkal. A klímaszorongásról a csoport többsége (17 fő) tud, 5 fő át is élte már. Többen jelezték, hogy a gyermekek miatt aggódnak leginkább. Véleményük szerint a szorongást oldja a cselekvő környezetvédelmi tevékenység, hiszen a megtisztított terület látványa, azonnali pozitív visszacsatolásként azt az érzetet kelti, hogy a problémák megoldhatóak.

Ez a frusztráció és egyben tenni akarás is hozza elő a kalandvágyat és önmegvalósítási hajlamot egy olyan globális probléma ellen, mint a műanyagszennyezés. Noha globális léptékben és környezeti értelemben ezen önkéntes akció hatása nem jelentős, a szubjektum mégis élményként éli meg ezeket, miközben közösséghez is tartozik. A csoport tagjaira ugyanis egyöntetűen jellemző, hogy lokálisan, a saját környezetükben, illetve önkéntes tevékenység révén, cselekvő környezetvédőként igyekeznek fellépni a probléma ellen, és hisznek a cselekedeteik figyelemfelkeltő, tanító hatásában.

Összességében a 24 fő között szoros egyetértés tapasztalható abban, hogy a klímaváltozásért, illetve a globális környezeti problémákért az emberiség túlfogyasztó és pazarló viselkedése, illetve az erre buzdító cégeket támogató felsőbb hatalmak a felelősek.

Az utolsó kérdésre (*Mi jelenthetne valós megoldást a klímaváltozás ügyében?*) adott válaszok nagyon szerteágazóak, egyedi gondolatokkal, ami arra utal, hogy a válaszadók jártasak a témában. Természetesen, ahogy az ok-okozati összefüggéseknél, itt is megjelenik a mohóság, a túlfogyasztás és az emberi nemtörődömség problémaköre. Ezek visszaszorításával, környezeti neveléssel, a kormányzati szervek hozzáállásának megváltoztatásával, tudatosságra és visszafogottságra neveléssel, buzdítással kellene harcolni a klímaváltozás ellen, ahogy ezt ők példaértékű tevékenységükkel be is mutatják.

ÖSSZEFOGLALÁS

A kutatás során fontossági sorrendbe állított motivációs faktorok segítségével a PET Kupa önkéntes csoportja besorolható a CZIKE ÉS BARTAL (2005) által létrehozott három kategória egyikébe. A régi, az új és a vegyes típusú önkéntesség közül a PET Kupa önkéntesei az új típusú kategóriába tartoznak. Ennek jellemzője, hogy újabb társadalmi értékek határozzák meg. Ma már a tapasztalat- és a kapcsolatszerzés nélkülözhetetlen eleme az élethosszig tartó tanulás folyamatának. A pályák, karrierutak többszöri változtatása, a tudásalapú modern társadalom egyik jellemzője. A fejlődésre és közösségre vágyakozók az önkéntes tevékenységek segítségével kipróbálhatják magukat a választott tevékenységi körökben. Ez a csoport tehát érdekalapú motivációval rendelkezik, hiszen a tudásvágy, a kihívások és az új tapasztalatokhoz jutás vágya vezérli az önkénteseket, és nem az önzetlen cselekedetért kapott elismerések.

Fontos eredmény, hogy a PET Kupa önkénteseinél a BARTAL ÉS KMETTY (2011) szerzőpáros kutatásaiból adaptált 15 motivációs faktor mellett további két motivációs faktor került bevezetésre. A két új faktor a *kaland* és az *önmegvalósítás*. A *kaland* faktort a PET Kupa önkéntesei 42 válaszban említették meg, így az általuk preferált motivációs faktorok között a 3. legfontosabb faktorként szerepel, az *önmegvalósítás* 2 említéssel a hetedik. A *kaland* faktort kiemelve megérthető az önkéntes tevékenységi formák közötti nagyfokú eltérés.

A BARTAL ÉS KMETTY (2011) szerzőpáros kvantitatív kutatásaiból adaptált 15 motivációs faktor előfordulási gyakoriságát összevetve a saját kvalitatív kutatásunk eredményeivel, jól láthatók a kvantitatív és kvalitatív módszerek együttes használatának előnyei. A pusztán kvantitatív módszer egyes eredményei (lásd 1. ábra) között nincs nagymértékű eltérés, nem értékelhetőek az egyes önkéntes közösségek sajátosságai. Ennek oka, hogy a kutatás tárgya nem egy valós élményeket és saját tapasztalatokat megosztó közösség, hanem egy adatszerű sokaság, így nem kapunk az önkéntesek motivációjáról értékes és hasznos adatokat. A kvalitatív módszerekre – mint a személyesen lefolytatott félig strukturált interjúkra – jellemző a magas érvényesség, jelen esetben a módszer a részletesebb információk és mélyebb motivációk feltárására szolgál (lásd 2. ábra). Ebből adódóan sikerült a két újabb motivációs faktort is felfedezni.

Természetesen az adott közösségből minél több önkéntes bevonása, azaz a kutatás kvantitatív jellégének erősítése csak növeli a munka megbízhatóságát. Ez ugyanakkor nem mehet a módszerként választott félig strukturált interjúk személyes és bizalmas karakterének rovására. A kvantitatív és a kvalitatív módszerek együttes, kiegyensúlyozott használata növeli a kutatások érvényességét, ezt példázza ez a tanulmány is.

A kutatás eredményei az önkénteseket fogadó szervezetek menedzsmentjének munkáját hivatottak segíteni oly módon, hogy megmutatják adott terület önkénteseinek értékrendjét, igényeit, vágyait. A munkaerőpiaci viszonyokhoz hasonlóan, az önkéntesnek és a fogadó szervezetnek is érdeke a két fél közti összhang, hiszen csak így válhat eredményessé az együttműködés. Ezért javasolt az önkéntesség különböző tevékenységi területeinek motivációs faktorok szerinti vizsgálata.

Az önkéntesség életvezetési és megküzdési stratégiákat segítő programként további lehetőségeket rejt magában. A szociális szolgáltatások rendszerének fejlesztésére olyan, a kormányzat által támogatott állandó önkéntes programok kialakítása ajánlott, melyekre szociális szervezetek pályázhatnak, hogy forrást szerezzenek az önkéntesek fogadásához és ellátásához szükséges körülmények kialakítására.

Jelenleg az önkéntesség presztízse igen alacsony hazánkban, ezért a fenti javaslatok mellett szükséges az önkéntesség intenzívebb hirdetése a médiában. Jó példa erre a PET Kupa, hiszen szervezője, a Természetfilm.hu Egyesület izgalmas, figyelemfelkeltő videókkal mutatja be és teszi vonzóbbá az eseményt. Azt üzeni a nézőnek, ha segíteni akar és egy igazi kalandra vágyik, akkor ott a helye!

IRODALOM

- BARTAL Anna Mária (2010): Mit mutat a kaleidoszkóp? – Az Önkéntes Motivációs Leltár (Volunteer Motivation Inventory) adaptálása, fejlesztése, kipróbálása a magyar önkéntesek körében. *Civil Szemle* 1. 5–33.
- BARTAL Anna Mária – KMETTY Zoltán (2011): A magyar önkéntesek motivációi: A Magyar Önkéntes Motivációs kérdőív sztenderdizálásának eredményei alapján. *Civil Szemle* 4. 7–30.
- CLARY, Gil. E. – SNYDER, Mark – RIDGE, Robert (1992): Volunteers' Motivations: A Functional Strategy for Recruitment, Placement and Retention of Volunteers. *Nonprofit Management and Leadership* 2/4. 333–350.

- CLARY, Gil. E. – SNYDER, Mark – RIDGE, Robert – STUKAS, Arthur – COPELAND, John – HAUGEN, Julie – MIENE, Peter (1998): Understanding and Assessing the Motivations of Volunteers: A Functional Approach. *Journal of Personality and Social Psychology* 74/6. 1516–1530.
- CZIKE Klára – BARTAL Anna Mária (2005): *Önkéntesek és nonprofit szervezetek – az önkéntes tevékenységet végzők motivációi és szervezeti típusok az önkéntesek foglalkoztatásában*. Civitalis Egyesület, Budapest.
- ÉBER Márk Áron (2007): *Élménytársadalom*. Gerhard Schulze koncepciójának tudás- és társadalomelméleti összefüggéseiről. ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest.
- ESMOND, Judy – DUNLOP Patrick (2004): *Developing the Volunteer Motivation Inventory to Assess the Underlying Motivational Drives of Volunteers in Western Australia*. Lotterywest Social Research Grant and CLAN WA Inc., Perth (Ausztrália).
- PÓLYA Bella – MARTOS Tamás (2012): Miért jó önkéntes munkát vállalni? Az önkéntesség és az étellel való elégedettség kapcsolata öndetermináció-elméleti megközelítésben. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 13/3. 255–271.

ARAPOVICS MÁRIA

TÁRSADALMI INNOVÁCIÓ? KULTURÁLIS KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS?

Visszatekintés

**a „Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás”
európai uniós projekt kihívásaira és eredményeire**

A *Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás* uniós forrásból, Emberi Erőforrás Operatív Programból (EFOP) finanszírozott kiemelt projekt olyan szakmai és módszertani fejlesztéssorozat volt 2016 és 2019 szeptembere között, amely kulturális és közösségi együttműködések erősítésével, hálózatok kialakításával törekedett változást generálni a magyar társadalomban. A projekt konzorciumvezetője a Szabadtéri Néprajzi Múzeum (SZNM) – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ (MOKK), tagjai az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. (NMI Nkft.) és az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) voltak.

A projekt résztvevői kettős célt valósítottak meg. Egyrészt a kulturális intézmények egyedi eszközeivel a szintén uniós támogatással megvalósuló *Terület- és Településfejlesztési Operatív Program* (TOP) forrásából a bevont településeken a közösségfejlesztő folyamatok módszertani támogatását segítették, másrészt pedig a kulturális közösségfejlesztések, az esélyegyenlőségi programok, a múzeumok, a könyvtárak, a közművelődési intézmények közösségi alapú működésének, társadalmi szerepvállalásának és ágazatközi együttműködéseinek erősítését támogatták. Így nem csupán a közösségfejlesztés módszertani támogatása volt a feladat, hanem a hét-nyolcezer kulturális intézmény közösségi részvételi működésének, társadalmiasításának elősegítése mellett hiánypótló országos és nemzetközi közösségi fókuszú kutatások megvalósítása,

magyar és angol nyelvű kiadványok, honlapok, kisfilmek készítése, képzések, hazai és európai tanulmányutak megszervezése és lebonyolítása is. Mindezek összességével törekedtünk a társadalmi innováció katalizálására, melynek sikerét a sokféle módszertani eszköz alkalmazása jelentette.

TÁRSADALMI INNOVÁCIÓ

Korábbi írásaimban már bemutattam, hogy az Európai Unió a növekvő társadalmi különbségek és a szociális nehézségek enyhítésére, a kirekesztés elkerülése érdekében a közösségi politika szintjére emelte a társadalmi kohézió kérdését (ARAPOVICS 2019a, 2019b). Az Európai Kohéziós és az Európai Szociális Alap forrásokat biztosított a szegénység, a társadalmi hátrányok leküzdésére. Az Európai Unió dokumentumai (EC 2012) szerint a társadalmi innovációk olyan ötletek (termékek, szolgáltatások és modellek), amelyek egyszerre elégítenek ki társadalmi szükségleteket (hatékonyabb módon, mint más módszerek) és új társadalmi viszonyulásokat vagy együttműködések hoznak létre. A hazai szakemberek megfogalmazása szerint: „A társadalmi innovációt adott közösség problémáira új vagy újszerű megoldást adó válaszként határozzák meg, a jól-lét javítása érdekében.. A társadalmi innovációs potenciál pedig azon potenciális képességek összessége, amely a társadalmi innovációk létrehozását segíti.” (BENEDEK–KOCZINSZKY–VERESNÉ SOMOSI 2015: 250.) Más megfogalmazásban: „A társadalmi innováció fogalmának fókuszában az az új (vagy újszerű) ötlet áll, amelyben megjelenik az életminőség és az élettartam fejlesztésének potenciálja, vagyis olyan új megoldásokat jelent, amelyek egyszerre kielégítik a társadalmi szükségletet és fokozzák a társadalom cselekvőképességét.” (VARGA 2017: 630.)

A társadalom cselekvőképességének elérése érdekében a *Cselekvő közösségek* projekt megvalósítása során egyszerre alkalmaztuk a top-down, valamint a bottom-up megközelítéseket. Egyszerre mondható a társadalmi kezdeményezés top-down, felülről vezéreltnek, hiszen egy minisztérium kiemelt projektjeként külső és belső szakértők bevonásával egységes módszertani tudásra alapult a fejlesztés, melyhez uniós források felhasználásával kvantitatív indikátorokat használtunk. Ugyanakkor egyszerre érvényesült a bottom-up, alulról szerveződő megközelítés is, hiszen e fejlesztés

fókuszában a közösség szerepe, a részvétel filozófiája volt a leghangsúlyosabb, és alulról szerveződő abban az értelemben, hogy rugalmas, testre szabható egyedi közösségi ötletek megvalósulását idézte elő, melyeknek kvalitatív mutatói vannak. Alulról szerveződő lehetett maga a TOP-os támogatású közösségfejlesztés, ha civil vagy nem kormányzati szereplő nyerte el a pályázati támogatást.

A projekt során sokszor felcserélődtek a megközelítések. Egyrészt, mert bár a konzorciumi megvalósítók kulturális költségvetési intézmények voltak, mégiscsak független, nem kormányzati szakmai-módszertani központokként működtek – amennyire ez lehetséges volt minisztériumi fenntartású intézményeknél. Másrészt pedig azért, mert a TOP-os támogatottságú közösségfejlesztések megvalósítói sok esetben olyan megyei vagy helyi önkormányzatok voltak, melyek a kormányzati szándékot képviselték. Így többnyire megfordultak a szerepek, és a *Cselekvő közösségek* konzorciuma, tehát maga a megvalósító módszertani központ képviselte és erősítette az alulról jövő kezdeményezéseket, míg a megyei és helyi önkormányzatok a top-down megvalósítást, különösen a kormánypárti vezetők esetében, vagy ott, ahol a közösségfejlesztő maga önkormányzati dolgozó volt. Így fordulhatott elő, hogy a megyei önkormányzatok képviselői több alkalommal is a *Cselekvő közösségek* projekt bottom-up módszertana ellen lobbiztak a minisztériumoknál. Ezért sikernek könyvelhető el, hogy noha a megvalósítók személyi állományára többször nyomás nehezedett, a közösségfejlesztés és a társadalmiasítás módszertana mégis kompromisszummentesen megvalósulhatott, és e szakma szabálya szerinti modellek, kutatások és kiadványok jöttek létre a *Cselekvő közösségek* projektben.

Így elmondható, hogy ez az uniós finanszírozású *Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás* (EFOP –1.3.1-15-2016-00001) projekt a szintén uniós területfejlesztési forrásokat felhasználó *A helyi identitás és kohézió erősítése* (TOP 5.3.1. és TOP 6.9.2.) projektekkel (a továbbiakban TOP-os projektek) szinergikusan működve társadalmi innovációt hozott létre. Napjainkban már nem is tűnik olyan nagy összegű forrásnak, hogy a *Cselekvő közösségek* hárommilliárd forint (kb. tízmillió Euro), *A helyi identitás és kohézió* programok kb. 20 milliárd forint (kb. 62 millió Euro) támogatással valósultak meg.¹ A sikeres, egymásra épülő együttműködés eredményeképpen

¹ Aznap, amikor bejelentette a minisztérium, hogy 3 milliárddal elindul a több száz települést, több ezer kulturális intézményt (múzeumokat, könyvtárakat és közművelődési intézményeket) segítő, országos mentorhálózatot fenntartó, hároméves *Cselekvő közösségek* projekt, aznap egyúttal azt is bejelentette a miniszter, hogy az Operaház egymaga 10 milliárd forintos támogatást kap.

a *Cselekvő közösségek* projektben kifejlesztett közösségfejlesztő módszertan a TOP-os területfejlesztő projektek előírásává vált. A ráépülő pályázat nyertesei vállalták, hogy a kulturális közösségfejlesztő mentorhálózaton keresztül együttműködnek a *Cselekvő közösségek* projekttel, részt vesznek képzéseiken és rendezvényeiken, valamint, hogy szakmai-alapozó projektünk erre a célra kifejlesztett online regisztrációs felületén dokumentálják működésüket.

A *Cselekvő közösség* online rendszerében regisztrált adatok tanúsága szerint európai szinten is egyedülálló, hogy a magyar települések több mint 15%-ában indult el közösségfejlesztő program a TOP-os forrásokból. Így – a projekt zárásáig – összességében 246 konzorciumban 524 magyarországi települési vagy településrészi közösségfejlesztő program indult el néhány hónap eltéréssel. A *Cselekvő közösségek* projektben dolgozó mentorok mentorálási jegyzőkönyvei és a jelenléti ívek adatai azt tanúsítják, hogy a magyar települések harmadát érték el a módszertani fejlesztések: dokumentáltan közvetlenül 1013 település vett részt a projekt keretében valamilyen közösségi programon 2016–2019 között. Sikertörténet lett, mert ez a nagyságrend már társadalomfejlesztő hatású lehet, társadalmi innovációt eredményezhet. Ugyanakkor a projektben résztvevők között sokaknak túlságosan újszerű volt a célkitűzés, nem volt gyakorlatuk hasonló tevékenységekben, vagy tulajdonképpen nem is az eredeti célokat akarták megvalósítani. Ezért a nagy számok törvénye szerint, a ráépülő TOP-os pályázatok közt jócskán akadt olyan, amelyik nem a *Cselekvő közösségek* közösségfejlesztő szakértők bevonásával kialakított módszertani útmutatásait követte.

NEHÉZSÉGEINK A MEGVALÓSÍTÁS SORÁN

A közösségfejlesztés társadalmi beavatkozás, mely során folyamatosan egyensúlyt kellett tartani a társadalmi, szakmai, kormányzati és helyi elvárások között. Egy kiemelt uniós projekt, mely közösségi célokat tűz ki, folyamatos egyensúlyozást jelent a kormányzat – az önkormányzatok –, a költségvetési intézmények és a civil szervezetek érdekellentétei között. A *Cselekvő közösségek* projektben társadalmi innovációra törekedtünk, de a legnagyobb hátrányt a fejlesztés folyamatában a projektszerű működés jelentette. Talán ténylegesen már az alapkoncepció is hibás volt, hiszen csupán

ilyen rövid időszakra tervezték a kiírók, ugyanakkor a közösségfejlesztés, a szemléletváltás tovább tart, mint egy hároméves projektidőszak. A fenntartásra egyfajta garanciát jelenthetne, hogy három kulturális ágazat országos szakmai módszertani központja továbbörökíti a fejlesztéseket, de források nélkül erre nem képesek az intézmények. Így a munka befejeztével a sikeres projektmegvalósítás ellenére is kudarcélményt jelentett a konzorciumnak, hogy a kiíró minisztérium nem hosszabbította meg a projektet. (Vagy épp ez mutatott rá a sikerekre?) Az eredmények nemzetközi szintű bemutatására csekély idő maradt, rövid a három év egy ilyen volumenű projektre.

Nagy kihívást jelentett az is, hogy ez volt az első EFOP-os projekt, és elsőként indult olyan országos program a kulturális területen, ahol három szakágazat együttműködése valósult meg. A *Cselekvő közösségek* projektet eredetileg a közművelődési területre tervezték, majd a pályázat kiírója már kiszélesítette a múzeumok és könyvtárak körére is, növelve az elérendő célokat, miközben a mellérendelt forrás csökkent. A minisztérium kiírása egy sokszereplős, túlszűfolt feladatrendszerrel és irreális határidejű teljesítéseket eredményezett, ami a megvalósítói oldalon folyamatos, a stresszkezelésig ható munkabírást igényelt.

A partnerség, a közösségi működés elfogadtatása a múzeumok, könyvtárak, de a közművelődési intézmények körében sem egyszerű, s e tekintetben is jelentős előrelépéseket eredményezett a projekt, hiszen sok intézmény vezetője úgy érezte, hogy eddig is közösségi alapon, társadalmiasítottan működnek – de megismerve és elemezve az intézményi dokumentumokat, nem ez tükröződött. Az intézményi alapidokumentumok átalakítása hosszú folyamat, így a három év várhatóan rövidnek bizonyul a társadalmiasító stratégiai szemlélet maradandó kialakításához.

Összecsiszolódás kellett ahhoz is, hogy a három különböző szervezeti kultúrájú, eltérő döntési mechanizmusú, országos hatókörű megvalósító intézmény (SZNM, NMI, OSZK) megfelelő eljárásrendet alakítson ki. A konzorciumvezető Skanzen folyamatosan stabilan működött, ám a Nemzeti Művelődési Intézet a projektidőszak folyamán alakult át költségvetési intézményből nonprofit kft.-vé, és mind az NMI-nél, mind az OSZK-nál intézményvezetői váltások is voltak e három év alatt, s a projekt vezetői szintű egyeztetéseket és jóváhagyásokat követelt meg. Mindezek mellett maguk az elkötelezett projektcsapatok igyekeztek megfelelni az irányító felügyeleti hatóságok kiszámíthatatlan, folyamatosan változó, olykor önellentmondásos elvárásainak. (Itt kell megjegyeznem, hogy a Skanzenben fantasztikus csapatot alkottunk, ez segített át bennünket a nehézségeken!)

A legnagyobb megvalósítási probléma abból eredt, hogy a *Cselekvő közösségek* projekt szinergikus együttműködésben indult volna a TOP-pályázatokkal, de a két projekt időben elcsúszott egymástól, hiába indult el a módszertani fejlesztés, ha a közösségeket támogató TOP-pályázatok csak egy-másfél évvel – vagy még több idővel – később indulhattak el, így a mentorálási folyamatok a fejlesztések közepette kénytelen-kelletlen véget értek.

Ideális viszonyok közt sem igazán működőképes az az elv és gyakorlat, hogy két különböző operatív program által meghatározott két nagy uniós finanszírozású projekt szinergikusan együttműködjön. A különböző minisztériumok, más-más irányító hatóságok felügyelete alá tartozó programok munkájának összehangolása eleve körülményes, hiszen folyamatosan tárcaközi egyeztetéseket igényel. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az EFOP az EMMI-hez tartozó program, míg a TOP a projektek induláskor a Nemzetgazdasági Minisztériumhoz, majd átalakulását követően a Pénzügyminisztériumhoz tartozó programok voltak. Mindezek ellenére elmondható, hogy a hatóságok és a *Cselekvő közösségek* közt a TOP-pályázatok módszertana tekintetében kiemelkedő együttműködés valósult meg. Különösen, hogy a projekt elején bizakodóak voltunk, és a módszertan és az alapfogalmak kialakításában a *Cselekvő közösségek* konzorciuma tartotta a kért, néhány hónapos határidőket, ezzel operacionalizálva a később belépő projektek metodológia- és fogalomhasználatát.

Bár az NGM munkatársai megértették a közösségfejlesztő módszertan lényegét, a megyei és helyi önkormányzatok hangadó vezetőire ez nem minden tekintetben volt jellemző. Sok polgármester csalódott volt a TOP-os pályázati projektkiírásban, mert nem közösségfejlesztést, hanem rendezvények finanszírozását várták a programtól. (Így is emlegették, hogy a „programos pályázat”!) Voltak önkormányzati vezetők, akik tartottak a közösségfejlesztés demokráciafejlesztő hatásától, az állampolgári aktivitástól. Ez is érthető volt, hiszen a programidőszak alatt választások is voltak. Ezért az egyeztetések során arra törekedtünk, hogy legyenek meg a közösségfejlesztés garanciái, ne csupán rendezvénysorozatok finanszírozására használják fel az önkormányzatok a kereteket, s ne lehessen más célokra fordítani az elnyert támogatásokat – kerüljenek tehát kedvező helyzetbe a kulturális intézmények, és az önkormányzatok ne kérdőjelezzék meg fenntartásuk szükségességét. A szakmai-módszertani célok megvalósítása mellett folyamatosan ki kellett védeni az önkormányzatok kormányzati szereplőknél tett lobbitevékenységét is.

Az is nehezítette a működést, hogy a *Cselekvő közösségek* projekt megvalósítóinak nem igazán volt rálátásuk arra, hogy melyik megyében hány TOP-os projekt indul majd el, és mikor és hány nyertes pályázó lesz, így igencsak nehéz volt a főállású mentorhálózat megtervezése és működtetése, s a 60-80 fős csapatban folyamatos volt a fluktuáció.

A TOP-projektek gazdasági ellenőrzéséért felelő Államkincstár – egy tervezési hiányból eredően, az egyik önellentmondásként – szakmai ellenőrzési funkciót is rá szeretett volna ruházni a *Cselekvő közösségek* projektre, ami nem volt benne az eredeti projektkiírásában, hiszen a projektünk és a közösségfejlesztő mentoraink feladata csupán a szakmai tanácsadás volt, nem az ellenőrzés. A *Cselekvő közösségek*ben csupán az volt az előírás, hogy a hatóság számára elérhető online felületet hozzon létre a projekt (Online Vezetői Monitoring Rendszer, OVIMOR), ahol a feltöltött dokumentumokat a hatóság ellenőrizheti, de ez semmiképpen nem lehetett maga a megvalósító konzorcium. Ezt a hatósági feladatkört elhárította a *Cselekvő közösségek* konzorciuma, mégis több TOP-os szereplő bizalmatlan volt a projekt iránt (különösen, ahol nem közösségfejlesztésre szeretnék volna fordítani az elnyert támogatásokat), s ez nehezítette a mentorok mindennapi munkáját.

Az első elinduló EFOP-projekt volt ez, így a menet közben kialakuló pályázati adminisztrációhoz, különböző online és papíralapú dokumentációhoz kellett alkalmazkodnunk. Még az is előfordult, hogy utólag, már a projekt megvalósítása alatt módosult a pályázati kiírásunk! Az uniós projektek közbeszerzési eljárásrendjei, az irányító hatóság változó beszámoltatási és elszámoltatási kötelezettségeinek teljesítése, a mentorhálózat távmunkás foglalkoztatása több mázsa papír és megszámlálhatatlan kilobyte „legyártását” eredményezte, amit ma már csak „dokumentációs kaland”-ként emlegetünk, de megszámlálhatatlan munkaórát felelt.

Rakusz Márta, a projekt egyik mentora a zárókonferencián (SZNM, Szentendre, 2019. aug. 22.) így tekintett vissza mindezekre: „Hogy mit is tanultunk mentori munkánk során? Rengeteg dolgot. Először is azt, hogy nem elég a saját szakmánkban szerzett tudás, tapasztalat, folyamatosan tanulnunk, fejlődünk kellett, olyan területeken is, ami esetleg nem állt hozzánk közel. Felkészülteknek kellett lennünk. Olyan szerepkörökben is helyt kellett állnunk, amikben esetleg nem volt tapasztalatunk, rutinunk. Így aztán megtapasztaltuk, hogy olyan dolgokra is képesek vagyunk adott eset-

ben, amit magunk sem gondoltunk volna (én pl. nem gondoltam volna, hogy az egri TOP-projekt egyik közösségi beszélgetésén megjelent 40-50 embert – köztük Eger polgármesterét – world café módszerrel közös munkára bírom, hogy megtapasztalassák: mindenkinek szerepe lehet / van egy közösségi folyamatban.) [...] Mentor identitásunkat azonban nem minden esetben sikerült azonnal megtalálnunk – nem könnyítette meg a helyzetünket a TOP-pályázatok késése. Megtanultunk pofon után felállni is. A lehető legjobbat kihozni egy reménytelen helyzetből is. Hiszen nem mindenhol fogadták a mentort tárt karokkal (aminek sokféle oka lehetett: általános bizalmatlanság, a közösségfejlesztéssel kapcsolatos ismeretek teljes hiánya, helyi hatalmi dinamikák stb.). Mindenesetre, előfordult az is, hogy a mentor telefonos megkeresésére első alkalommal egy intézményi dolgozó válasza az volt: »Köszönjük, nem kérjük!« De nekünk nem szabadott elveszíteni a hitünket, hogy amit mi csinálunk, amit kínálunk, az nem egy újabb eldobható árucikk, hanem egy hosszútávon megtérülő tudás, módszertan, egy fejlődési lehetőség. Megértetni és hitet adni abban, hogy a közösségek ereje a helyi társadalom mozgatórugója. Sokat segített ebben az, hogy a projektvezetéstől megkérdőjelezhetetlen szakmaiságot és hitet kaptunk a közösségfejlesztés erejében, jelentőségében. Amikor már beindultak a TOP közösségfejlesztő projektek, meg kellett találni a szerepünket, feladatunkat ezekben a folyamatokban. A mentorok között, közöttünk nagyon sok erős, irányító személyiség van, afféle kultúrdiktátor. Megszoktuk, hogy kézbe kell venni a dolgokat, irányítani kell, berúgjuk a motort, és dübörgünk. Most pedig meg kellett tanulnunk finom érzékkel terelgetni a folyamatokat, irányítás helyett facilitálni, segíteni az együttműködéseket, a helyi jellegzetességekből, adottságokból építkezni, meg kellett hallanunk a csendesebbek hangját is, finom egyensúlyt teremteni, és nagyon fontos, hogy adott esetben háttérbe kellett vonulnunk. Meg kellett tanulnunk, hogy a kevesebb néha több. Egyfajta személyiségfejlődésen is keresztülmentünk. [...]

Sokszor meg kellett küzdenünk azzal a problémával, hogy a TOP-projektet pályázati író cégek írták, akik nem feltétlenül a helyi adottságokra szabták a projektet, nem vonódtak be, így a megvalósításkor sokszor nem is értették a közösségfejlesztés lényegét. Nem érezték át a közösségfejlesztés fontosságát, és nem igazán értették vagy látták szükségesnek a mentor szerepét. Sok önkormányzat vezetői azon a véleményen vannak, hogy az infrastrukturális, szociális jellegű beruházások teszik lehetővé a települést, a nem látványos folyamatokkal nem, vagy kevésbé kell foglalkozni. Ebből a szempontból nehéz volt – vagy adott esetben nem is mindig sikerült – áttörést elérni

a gondolkodásmódban, szemléletváltásban. Ennek ellenére, vagy éppen ezért nagyon jó élmény volt, amikor hasznosnak érezhettük magunkat, és megerősítést kaptunk abban, hogy segítséget tudtunk nyújtani.”

A nehézségek ellenére a három év meglehetősen sok kézzel fogható eredménnyel zárult, melyek erősítik a közösségfejlesztő és a kulturális szakmát, s a több száz civil együttműködést segítő rendezvény, konferencia mellett a hiánypótló kutatások és kiadványok a szakterület tudományos eredményeit teszik láthatóvá.

A CSELEKVŐ KÖZÖSSÉGEK FŐBB EREDMÉNYEI

A *Cselekvő közösségek* projekt a nehézségek ellenére nagyszabású, sikeres fejlesztésnek mondható, ami magas szakmai színvonalon, elismert szakemberek bevonásával szám-talan intézmény együttműködésével valósult meg, a várakozásokon felüli részvétellel. A hároméves munka szakmai vezetőjeként a projekt jelentőségét abban látom, hogy valódi szakmafejlesztés ment végbe, a sokszínű tudásátadáson és az induló programok által a közösségfejlesztés fogalma és folyamata ismertté vált, s maga a közösségfejlesztő szakma elfogadottá vált az országban, hiszen a települések egyharmadát érintette. Módszertani fejlesztések, kutatások valósultak meg, új fogalomként megjelent a köztudatban a kulturális közösségfejlesztés, melynek innovatív gyakorlatainak lehettünk kezdeményezői, majd tanúi a közművelődési intézmények mellett múzeumokban és könyvtárakban is. A kulturális intézmények számára új működési modell született a közösségi részvételi működésre, az intézmények társadalmiasítására. Szerte az országban közösségfejlesztő programok indultak, hagyományteremtő eseménysorozattá vált a projekt által indított *Közösségek Hete*, számos új online fórum, honlap jött létre, melyek azóta is működnek. Nemzetközi, országos és helyi konferenciák, rendezvények valósultak meg, akkreditált képzések, tanulmányutak segítették a szakemberek szakmai fejlődését.

Kiépült egy 60-80 fővel működő kulturális közösségfejlesztő hálózat, mely a projekt idején folyamatosan módszertani segítséget, szakmai tanácsadást folytatott. Belső szakmai anyagként elkészült a projekt kulturális közösségfejlesztési mentorhálózatának minőségirányítási rendszerterve, mely azt segítette elő, hogy a hálózatban dolgozó munkatársaink szakmai elvek mentén, szakmai értékeket képviselve megfelelő színvonalon láthassák el munkájukat.

A módszertani útmutató kézikönyvek fejlesztése

A projekt egyik maradandó eredménye, hogy 8 módszertani kézikönyv jött létre, melyekből 6 angol nyelven is megjelent. A módszertani modellalkotás fontos alapelve volt a szakmai konszenzusra törekvés. A *Cselekvő közösségek fejlesztései* a kezdetektől fogva nem csupán egyéni szakértői megbízások, de közösségi alapú csapatmunkák alapján jöttek létre, szakmai szervezetek bevonásával. A módszertani modellek és kiadványok megalkotására első körben 8-10 fős, vegyes szakmai munkacsoportot hoztunk létre, melyben az SZNM, NMI, OSZK munkatársai, valamint a három kulturális területről külső szakértők, közösségfejlesztők és egyetemi oktatók-kutatók vettek részt. Műhelymunkák és műhelykonferenciák, valamint szakmai szervezeti véleményezések, kutatások kísérték a munkát, melyben a kezdetektől részt vett a Községfejlesztők Egyesülete, a Pulszky Társaság Múzeumi Egyesület, a Népművelők Egyesülete, a Könyvtárosok Egyesülete és más szakmai szervezetek, valamint intézményi képviselők. Minden kiadványt egyetemi oktatók, kutatók lektoráltak.

A megjelentetett módszertani kézikönyvek különböző szakmai mozzanatokra fókuszáltak.

A közösségfejlesztő programok szakmai megvalósítására, a fogalmak értelmezésére, illetve a jó gyakorlatok ismertetésére fókuszáló kiadvány a TOP-os pályázók nélkülözhetetlen kézikönyvévé vált: *Közösségfejlesztés módszertani útmutató* (ARAPOVICS-VERCSEG 2017). Ennek kibővített, példákkal alátámasztott, továbbfejlesztett változata: *A közösségfejlesztés módszertana és a kulturális közösségfejlesztés gyakorlata* c. kiadvány (ARAPOVICS 2019c) kiadvány. A települési, valamint a múzeumokban, könyvtárakban és közművelődési intézményekben megvalósuló közösségfejlesztési folyamatok hatásának, eredményeinek mérésében és értékelésében segítette a településeket a *Közösségfejlesztési folyamatok mérés-értékelése* módszertani útmutató (DÓRI 2019).

Az egyik legjelentősebb módszertani innováció a kulturális intézményi paradigmaváltást segítő, stratégiai szervezetfejlesztő, közösségi részvételi modell, melyet a társadalmiasított működési mód lépéssorozatának bemutatásával adott közre kézikönyvünk, *A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja* (ARAPOVICS-BEKE-DÓRI-TÓTH 2019). A módszertant több körben szakmai szervezetekkel véleményeztettük, műhelymunkákon csiszoltuk. Múzeumi és könyvtári területen

az ösztönzés érdekében közösségi múzeumi és közösségi könyvtári minősítő címet hoztunk létre, mely elnyeréséért közel 60 intézmény adott szándéknyilatkozatot a társadalmiasított működésről, s közülük több tucat intézmény nyerte el a projekt által módszertanilag definiált „közösségi” epithont.

A szakértői munkacsoportok hatékony munkájának eredményeképpen a közösségfejlesztés mellett az önkéntesség témakörében már a projekt elején kiadásra kész gyakorlati útmutatót dolgoztunk ki a kulturális intézményi önkéntes programok létrehozásának és működtetésének támogatására, melynek egy bővített változata is megjelent *Gyakorlati útmutató intézményi önkéntes programok létrehozásához és működtetéséhez* címen (CSORDÁS 2017 és 2019). Kutatásaink a korábbiakhoz hasonlóan rávilágítottak, hogy az esélyegyenlőség terén sok tennivaló van hazánkban. Sajnos csak a projekt végére készült el két esélyegyenlőségi módszertani gyűjtemény, mely az esélyegyenlőségi szempontokat helyezi előtérbe a kulturális intézmények számára. Az *Esélyegyenlőségi módszertani útmutató kulturális intézményeknek* (CSONGOR 2019) a hazai jogszabályi környezetet és a hazai kulturális intézményi gyakorlatokat, míg a *Kulturális intézmények esélyegyenlőségi jó gyakorlatai a világban* (SZU 2019) a külföldi jó példákat gyűjti egybe.

A projekt végén a tapasztalatokat összefoglaló kiadványok is megjelentek, így *A közösségi művelődés jó gyakorlatai* (KÁRPÁTI 2019) és a mentorok által bemutatott közösségfejlesztő tapasztalatok megyei bontásban a www.cselekvokozossegek.hu Tudástárában (<https://cselekvokozossegek.hu/tudastar/jo-gyakorlatok/#tab-id-4>).

Kutatások

A *Cselekvő közösségek* projekt konzorciumi intézményei egyetemek és kutatóintézetek bevonásával hat országos és egy nemzetközi kutatást valósítottak meg a közösségi tevékenység feltérképezése érdekében, melynek eredményeit nyolc kutatási kiadvány mutatja be, ebből három angol nyelven is elérhető. Eredményessé tette a projektet, hogy a fejlesztéssel egy időben kutatásokra is sor kerülhetett, így a fejlesztésekbe azonnal beépülhettek a monitoringból és a felmérések eredményeiből származó tapasztalatok, s ezzel valódi K+F tevékenység valósult meg a *Cselekvő közösségek* projektben. A kutatások összefoglaló kiadványa a *Kulturális közösségfejlesztési folyamatok vizsgálatai Magyarország településein* címen jelent meg (ARAPOVICS–BÓDOG–PONYI 2019).

A kutatásfejlesztési feladatok keretében hét kutatást végeztünk el, több tízezer ember bevonásával. A konzorcium – kutatóintézetek, egyetemek együttműködésében, az NMI Művelődési Intézet koordinálásával – a kulturális közösségfejlesztési folyamatokat követte nyomon. Az első kutatásunk során 1125 intézmény részvételével jött létre a *Magyarországi múzeumok könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése* 2017 júniusa és szeptembere között (PONYI–ARAPOVICS–BÓDOG 2019). A kutatás eredményei megerősítették a hazai kulturális intézmények társadalmi beágyazottságának jelentős voltát, azt, hogy az intézmények számos módon kapcsolódnak be a helyi közösség életébe, jó a kapcsolatuk más intézményekkel, a települési önkormányzatokkal és civil szervezetekkel. A kulturális intézmények jelentős többsége fogad önkénteseket és iskolai közösségi szolgálatos (IKSz) diákokat, azonban csak kisszámú kulturális intézmény készít stratégiai tervet a segítők fogadására. Az intézményekben az esélyegyenlőséggel kapcsolatos programok száma jelentős, viszont döbbenetes adat, hogy az intézmények több mint 90%-a (!) nem akadálymentesített. Ennek az első vizsgálatnak a folytatása volt 2019-ben *A kulturális közösség-szervezés gyakorlata* című kutatás, melyben 708 intézményt mértünk fel online kérdőív segítségével (SÓLYOM–PONYI 2019). E kutatás célja a *Cselekvő közösségek* projekt, valamint a helyi közösségfejlesztési folyamatok hatásának vizsgálata volt. A kutatás eredményei szerint a projektünk alapvetően jótékony hatású: a bevont településeken a programok száma emelkedett, dinamikus civil, intézményi és önkormányzati kapcsolatok alakultak, és közösségfejlesztő folyamatok indultak el. A harmadik, *Települési közösségfejlesztési folyamatok vizsgálata* c. kutatásban a már elindult, TOP-os pályázatok által támogatott közösségfejlesztési projekteken érintett települések fejlesztési eredményeit mértük fel (PONYI–KUTHY–MEGYESI–SÓLYOM 2019) 4 400 véleményformálóval készült interjú és 30 000 fős kérdőíves vizsgálattal. *A kulturális intézmények társadalmiasítási folyamata Magyarországon* kutatás során 108 kulturális intézmény bevonásával azt vizsgáltuk, hogy a társadalmiasítási folyamatok, a közösségi részvételi működés megjelenik-e a múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények dokumentumaiban (KUTHY–MEGYESI–PONYI 2019). A külföldi és hazai szakértők bevonásával megvalósított nemzetközi *Delfi jövő- és trendkutatás a múzeumi, könyvtári és közművelődési területen* célja a várható szakmai tendenciák vizsgálata volt (PONYI 2019). A projekt három éve alatt folyamatos *monitoringtevékenységre*, a szakmai előrehaladás és a mentori munka vizsgálatára is sor került.

A kutatások eredményei megerősítették azt a fejlesztési irányt, amit a projektünk megkezdett, rávilágítottak a fejlesztések szükségességére, valamint az esélyegyenlőség megteremtésének megoldatlan problémakörére.

Tudásátadás

A *Cselekvő közösségek* társadalmi innovációja, a projekt sikerességének titka a tudásátadás sokszínű eszközrendszerében rejlik. A módszertanok átadásának hatékony és innovatív eszközeit alkalmaztuk: újszerű volt a három ágazatot és civileket összefogó megyei mentorhálózat kialakítása, a mintaprojektek indításán keresztüli tudástransfer, a Wikipédia-szerű online szakmai enciklopédia és közösségi fórum létrehozása (cswiki.hu), játékosított alkalmazások megvalósítása, hagyományos, de hatékony volt a személyes kapcsolattartás, a mentorálás, a képzések, a szakmai fórumok, a rendezvények, és a hazai és az európai horizontot bemutató, pályázati alapú szakmai tanulmányutak szervezése.

Mentorálás

Projektünkben elsőként alakítottunk ki olyan hálózatot, melyben a fentiekben többször jelzett három kulturális szakágazat, valamint civil szervezetek szakemberei közös tanácsadói rendszert alakítottak ki. A kulturális közösségfejlesztő mentorok egyrészt a közösségfejlesztési folyamatokat szakmailag segítették, együttműködéseket generáltak, jó gyakorlatokat gyűjtöttek, programokat szerveztek, rendezvényeinket népszerűsítették, képzéseinkre, tanulmányútjainkra résztvevőket toboroztak, a kulturális intézmények társadalmiasítását segítették, másrészt viszont kutatásaink során kérdezőbiztosi szerepben is helyt kellett állniuk (különösen a projekt első szakaszában, amikor még nem indultak el a TOP-os közösségfejlesztések). Eleinte 60, majd a növekvő feladatok mellett a projekt végén már közel 80 mentor 18 megyében – a kiírásnak megfelelően, Pest megye kivételével – 439 közösséget mentorált rendszeresen, s az OVIMOR adatbázis szerint (az előírt 360-at jóval meghaladva) végül 939 regisztrált közösséget ért el. A módszertani fejlesztéssel (az előírt 360 helyett) 1 013 településsel álltunk kapcsolatban, s a mentorá-

lasi jegyzőkönyvek és egyéb rendezvényeink dokumentációja alapján módszertani fejlesztéssel 2 530 kulturális intézményt értünk el. A projekt során folyamatos volt a mentorok belső továbbképzése és szupervíziója.

Képzések

A módszertanok átadására, a szemléletformálás elindítására három akkreditált képzési programot hoztunk létre. Fejlesztők bevonásával tankönyveket, oktatási segédanyagokat dolgoztunk ki. A kulturális továbbképzési rendszerben indított, 120 órás *Felkészülés a kulturális közösségfejlesztő mentori feladatokra* című képzést összesen 6 csoportban 120 mentor végezte el, közülük 80 mentor a Közösségfejlesztő Egyesület, illetve az NMI 24 vagy 30 órás „Közösségi tervezés” képzésében is részesült. A kulturális szakemberek számára 60 órás *A kulturális közösségfejlesztés gyakorlata* képzést akkreditáltuk, melyet 25 csoportban összesen 478 szakember végzett el. A közösségfejlesztéssel kapcsolatos pályázatok más tervezést és módszertant, más szemléletet kívánnak, mint az eddigi kulturális programpályázatok, ezért hatórás képzést akkreditáltunk a közigazgatási szakemberek „pro bono” továbbképzési rendszerébe *A közösségfejlesztés és a helyi közigazgatás kapcsolata, egymásra gyakorolt hatása* címen, melyet 17 megyében, 18 csoportban 350 köztisztviselő végzett el. A képzések igazi sikerét az mutatja, hogy 2020-2021-ben további képzési csoportok megszervezésére volt igény, amit a projektben kialakított elearninges háttérnek, segédanyagoknak és a „blended” akkreditációnak köszönhetően a pandémia idején online is meg lehetett tartani. Ezeken a képzéseken nemcsak TOP-os megvalósítók vettek részt, a hírük körbejárt, sok szakember becsatlakozott és a költségtérítés mellett is elvégezték a képzést.² Az önkormányzati munkatársak számára a közösségi programokról megyei felkészítő (érzékenyítő) fórumokat is tartottunk, melyeken 18 megyében 758 érintett vett részt.

² 2020-ban 2 csoportot indítottak kb. 40 fővel, 2021-ben az SZNM MOKK 41 tanfolyamot tartva 825 főt vont be ezekbe a képzésekbe (lapzártáig 316 fő a kulturális közösségfejlesztés gyakorlata és 509 fő a közigazgatási képzésen vett részt), emellett az OSZK is szervezett két képzési csoportot.

Mintaprojektek

A kialakított közösségfejlesztő módszereinket, valamint a múzeumi, könyvtári, közművelődési és civil partnerségek gyakorlati kipróbálását olyan mintaprojektek létrehozásával segítettük, melyek során kulturális intézményeknek, civil szervezeteknek, önkormányzatoknak hoznak létre a helyi értékekre reflektáló, lokális identitástudatot és társadalmi részvételt erősítő, gazdaságfejlesztést elősegítő, széles körűen adaptálható közösségfejlesztési modelleket. 17 megyében összesen 25 mintaprojekt jött létre, ezek mindegyikéről 1-1 filmklip és 1-1 húszperces kisfilm, két összefoglaló rövidfilm, 25 füzet és egy önálló kiadvány született *Kulturális közösségi mintaprojektek* címmel (ARAPOVICS 2019d)³ annak érdekében, hogy segítsék az ötletek adaptálását.

Európai és hazai szakmai tanulmányutak

A módszertani felkészítések – a képzések mellett – kiterjedtek a jó gyakorlatok gyűjtésére és megismerésére-megismertetésére. Ennek érdekében háromnapos belföldi és négynapos külföldi tanulmányutakat szervezetünk. E látogatások során a múzeumok, könyvtárak, közművelődési intézmények és helyi vagy szakmai civil szervezetek közösségi, önkéntességi, esélyegyenlőségi jó gyakorlatainak megismerésére, helyszínlátogatására, valamint rövid műhelymunkákra került sor. A belföldi utakat az NMI Művelődési Intézet koordinálta, a 18 megyei utazásunk során 139 település 183 jó gyakorlatának bemutatására került sor, ezeken 1259 résztvevő volt jelen 468 településről. A négynapos külföldi tanulmányutakat a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Képzési és Módszertani Központja szervezte. 12 tanulmányút során 14 európai uniós tagállamba látogattunk el, melyeken 238 szakember vett részt. A szakmai tapasztalatokat és élményeket kiadványainkban és online felületeinket adtuk közre (KALMÁR-SZU 2019).

³ Az egyes mintaprojektek ismertetői és kisfilmjei a projekt honlapján elérhetők: <https://cselekvokozossegek.hu/hirek-esemenyek/mintaprojektek/#tab-id-3>; <https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Kultur%C3%A1lis-k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi-mintaprojektek.pdf>; <https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Kultur%C3%A1lis-k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi-mintaprojektek.pdf>

Lakossági és szakmai fórumok, konferenciák

A módszertani fejlesztések átadására, a jó gyakorlatok bemutatására nagyszámú és nagy látogatottságnak örvendő szemléletformáló helyi, megyei, regionális, országos és nemzetközi rendezvényt tartottunk, melyek által három év alatt több ezer szakembert értünk el. Mentoraink 304 lakossági információs fórum szervezésében vettek részt, a projekt munkatársai a mentorok bevonásával és az OSZK koordinálásával 18 megyei műhelymunkával egybekötött konferenciát szerveztek közösségfejlesztést indító települések közigazgatási szakembereinek (750 résztvevővel) 18 megyei fórumot szerveztünk aktív közösségeknek, civil szervezeteknek (több mint ezer szakember jött el). A TOP *A helyi identitás és kohézió* pályázaton részt vevő konzorciumok képviselői számára 18 megyei műhelyt szerveztünk az NMI koordinálásával a TOP-os jó gyakorlatok bemutatására, műhelymunkák megvalósítására. A három konzorciumi partner összesen 18 regionális és egy budapesti műhelymunkát szervezett a kulturális intézményeknek a közösségi részvételi működésről, az intézményi társadalmiasításról. A szakmai eredmények bemutatására és a tapasztalatcsere céljából három nagy nemzetközi konferenciát és két országos konferenciát szerveztünk, melyeken összesen közel ezer intézményi és civil szakember jelent meg. Az előadások tanulmányaiból magyar és angol nyelven elérhető konferenciakiadványok készültek⁴ (2017: *Partnerségben a múzeummal / In Partnership with Museums*; 2018: *Partnerségben a könyvtárral / Partnership with Libraries*; 2019: *Partnerségben a közművelődéssel / In Partnership with Community Culture*). *Fókuszban a kulturális közösségfejlesztés* címmel országos konferenciát tartottunk az ELTE TÁTK-kal, melynek tanulmányai a *Civil Szemle* folyóiratban jelentek meg magyar és angol nyelven.

Virtuális újítások: CSKWiki és közösségi játékok

Az útmutató kézikönyvek alapján 2017-ben létrehoztuk a *Cselekvő Közösségek* (CsK) Wiki felületét (www.cskwiki.hu), az OSZK működtetésével, mely a lektorált szócikkek mellett lehetővé teszi a szakmai hozzászólásokat, a szócikkek interaktív formálását. A módszertanok átadására az NMI online játékot (gamification – www.kozossegitatek.hu), valamint tábla- és kártyajátékot is fejlesztett.

⁴ A projekt zárását követően 2020–2021-ben további két nagylétszámú online konferenciát szervezett meg a Skanzen MOKK és egy konferenciát az NMI a Cselekvő közösségek projekt fenntartásaképpen.

Rendezvények, disszemináció

Közösségek Hete

A bemutatott számos rendezvény mellett újszerű programok is létrejöttek. A közösségfejlesztő szakmai rendezvények sorában új hagyományt teremtett a *Cselekvő közösségek* projekt 2017-ben, amikor létrehozta a *Közösségek Hete* országos rendezvénysorozatot. A minden év május közepére időzített közösségi hét olyan rendezvényeknek adott és ad teret, amelyek kifejezik a közösségi összetartozást és a közösségben rejlő értékeket, valamint ráirányítják a figyelmet a helyi kezdeményezésekre (www.kozossegek hete.hu). A rendezvény adatainak összefoglaló táblázata jól tükrözi a program ismertté válásának folyamatát a településeken. A hagyományteremtést, szociológiai értelemben vett intézményteremtést viszont az érzékelteti, hogy a projekt zárását követően 2020-ban is, és 2021-ben a COVID-19 járványügyi vészhelyzet bizonytalan körülményei ellenére is nagy igény volt a rendezvénysorozatra, a közösségek megmutatkozására; így szerényebben, de virtuális vagy „hibrid” keretek közt is – a *Közösségek Hete* a korábbiakhoz képest kevesebb, de igen jelentős részvétellel, s immár központi támogatás nélkül (!) – mégis megvalósult.

Év	Program	Programszervező	Település
2017	881	543	321
2018	800	548	326
2019	760	551	390
2020 (virtuálisan)	398	160	151
2021	közel 700	400	300

Forrás: SZNM MOKK

Folyóiratok, filmek, kiállítások

A fenti kiadványok mellett a konzorciumi tagok mint módszertani intézmények szakmai folyóirataik különszámaikat is dedikálták a projektnek. Ezekben a különszámokban az adott kulturális terület szakemberei számára ismertettek közösségi tanulmányokat. Így a *Múzeumi Iránytű* 6 speciális kiadványa, a *SZÍN* 3 különszáma, a *Könyvtári Figyelő* és

a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 3-3 tematikus száma készült el. A *Cselekvő közösségek* projekt fejlesztéseiről összesen 10 kisfilm és egy 20 darabból álló molinókiállítás készült. A mintaprojektokról 2x25 kisfilm, elismert közösségfejlesztők életéről *Közösségek arcai* címmel DVD-sorozat jött létre. Az új módszertani felületek, a projekthonlapok és a Facebook-oldalak, valamint a CSK Wiki-oldalak látogatottsága igen számottevő, a sajtómegjelenések száma több száz. A honlapok a projekt lezárulta után is elérhetők.

VISSZAJELZÉSEK

Még korai visszatekinteni egy társadalmi fejlesztést célzó komplex projekt eredményeire, nem is a szakmai vezető hivatott arra, hogy értékeljen. Viszont az elmondható, hogy az említett hatásvizsgáló kutatásaink alátámasztották a mérhető, a pozitív változás kezdetét. Hogy sikerült-e maradandó változást létrehozni, arra a jövő adja meg a választ. Szerencsére elindultak már ez irányú doktori kutatások is. A programjainkon, képzéseinken mindig kértünk visszajelzéseket, az alábbiak a résztvevők reflexióinak egy csokra:

„Partnerség! Együttműködés! Hitelesség!”

„Inspiráló, befogadó emberek!”

„Szakma és képzés. Jó volt az út a Csk-val.”

„Nagyon kidolgozott jó projekt.”

„Egy nagyszerű lehetőség a kis közösségek, civil szervezetek felkarolására.”

„Nagy volumenű, az elmúlt idők egyik legnagyobb projektje ezen a téren.”

„A program cselekvésre ösztönöz és segítséget nyújt a hatékony közösségépítésben.”

„Szentés város kisközösségei aktív csapatokká váltak a projektnek köszönhetően.”

A CsK által „az egyesületnek végre egy nagy álma teljesült, önálló kiállítást tudtunk megnyitni egy 400 lelket számláló kis faluban”.

A *Cselekvő közösségek* projektnek A *változás elkezdődött* című záró konferenciájára 2019. augusztus 22-én a konzorciumvezető Skanzenben került sor Szentendrén. A projekt eredményességére utal, hogy nyári időpont ellenére közel 300 fő regisztrált, és mintegy kétszáz szakember jött el. A regisztrálóktól azt kértük, írják meg egy-két szóban, mi jut eszükbe a projektről. Tudni lehet, hogy azok regisztráltak a programra, akik szívesen jöttek el a rendezvényre, tőlük ezeket a visszajelzéseket kaptuk:

A konferenciára regisztrálók közül 225 választ kaptunk. 45 válaszban szerepelt a *közösség, közösségfejlesztés, közösségépítés* kifejezés, 21-szer fordult elő az *együttműködés* vagy *partnerség* említése, 11-szer az *összefogás-összertartozás*, 10 alkalommal a *lehetőség*, 7-szer a *kapcsolat* szó vagy variánsa, 6-szor az *ötletesség-kreativitás*, 5-ször az *érték*, 5-ször *cselekvés-tenniakarás*, illetve *felelősség-felelősségvállalás* szavak, 3 említést kaptak a *társadalmiasítás, kovász, esély* vagy *esélyegyenlőség*, a *csapat* vagy *csapatmunka*, a *kultúra* vagy *kulturális* szavak. Érdeemes megemlíteni egy-egy egyedi asszociációt, amit a *Cselekvő közösségek* projekt jelentett, ezek: *energiabomba, szemléletváltás, szuper, „egységben az erő”, tanulmányút, Berlin, hatósugár, boldogságérzet, öröm, „Ismeretek, barátságok, gyakorlati megoldások!”* vagy például *„Életem és vérem”*.

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányomban bemutattam a *Cselekvő közösségek* projekt céljait, a megvalósítás nehézségeit és legfőbb eredményeit. Az eredményeket egyrészt objektív, számszerűsíthető adatokkal, a megvalósított programok és maradandó kiadványok számosságával mutattam be, másrészt a szubjektív, résztvevői visszajelzések felelevenítésével.

Visszatekintve, mit is lehet mondani e nagyszabású projektről? Társadalmi innováció? Társadalmi kísérlet? Szakmafejlesztés? Kulturális közösségfejlesztés? Valami cselekvés mindenképpen érzékelhető, hiszen számos magyar településen lett változás, lettek aktívak az állampolgárok, beleszólást igényelnek a róluk szóló döntésekbe, választottak új önkormányzati vezetőket. A kulturális intézmények nyitottabbá válását, szemléletváltásának lépéseit pedig a közösségi programjaik nehézségei ellenére is fenntartott sokasága tükrözi, több kulturális intézmény a projekt zárását követően is közösségi részvételi munkamódban működik.

IRODALOM

ARAPOVICS, Maria (2019a): *Social Innovation in a Hungarian EU Founded Project*. 45th International Scientific Conference on Economic and Social Development – XIX International Social Congress Book of Proceedings. Szerk. Marina Vinogradova, Ana Cuic Tankovic, Goran Pavelin. Moscow. 456–463.

- ARAPOVICS Mária (2019b): Módszertani fejlesztések a Cselekvő közösségek projektben. In: *Partnerségben a közművelődéssel / In Partnership with Community Culture*. Szerk. Kalmár Erika. Hungary: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. 50–62.
- BENEDEK József – KOCZINSZKY György – VERESNÉ Somosi Mariann (2015): Új innovációs paradigma? Regionális társadalmi innovációs potenciál javításának lehetősége szakértői rendszer segítségével, lehetőségek és korlátok. In: Veresné Somosi Mariann: „Mérleg és Kihívások.” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferencia kiadvány. 250.
- EC (2012): European Commission: Strengthening Social Innovation in Europe. *Journey to effective assesment and metrics*. European Union (Belgium).
- VARGA Krisztina (2017): A regionális társadalmi innováció kérdései. *International Journal of Engineering and Management Sciences (IJEMS)* 2/4. 602–616. http://ijems.lib.unideb.hu/file/9/595254869e5c6/szerzo/Varga_-_A_regionalis_tarsadalmi_innovacio_kerdesei.PDF

A tanulmányban bemutatott módszertani kiadványok

- ARAPOVICS Mária (2019c, szerk.): *A közösségfejlesztés módszertana és a kulturális közösségfejlesztés gyakorlata. Módszertani útmutató, gyakorlati kézikönyv*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár.
- ARAPOVICS Mária (2019d, szerk.): *Kulturális közösségi mintaprojektek*. Cselekvő közösségek projekt. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár, Szentendre. <https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Kultur%C3%A1llis-k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi-mintaprojektek.pdf>
<https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Kultur%C3%A1llis-k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi-mintaprojektek.pdf>
- ARAPOVICS Mária – BEKE Márton – DÓRI Éva – TÓTH Máté (2019, szerk.): *A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja. Módszertani útmutató*. Cselekvő közösségek. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár. <https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Tarsadalmasitas-beliv-boritoteritve.pdf>
- ARAPOVICS Mária – VERCSEGE Ilona (2017, szerk.): *Közösségfejlesztés módszertani útmutató. Fogalomtár*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár. 96–144. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/CSK_utmutato_kozossegfejlesztes_online_2017_0331.pdf

- CSONGOR Anna (2019, szerk.): *Esélyegyenlőségi módszertani útmutató kulturális intézményeknek*. Cselekvő közösségek projekt. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár.
- CSORDÁS Izabella (2017, 2019, szerk.): *Gyakorlati útmutató intézményi önkéntes programok létrehozásához és működtetéséhez*. Cselekvő közösségek projekt. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/CSK_utmutato_onkentesseg_online.pdf
- DÓRI Éva (2019, szerk.): *Közösségfejlesztési folyamatok mérés-értékelése. Módszertani útmutató*. Cselekvő közösségek. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár. <https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Meres-Ertekeles-web.pdf>
- KÁRPÁTI Árpád (2019, szerk.): *A közösségi művelődés jó gyakorlati módszertani útmutató*. Cselekvő közösségek projekt. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár. <https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/A-k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi-m%C5%B1vel%C5%91d%C3%A9s-j%C3%B3-gyakorlati-web.pdf>
- SZU Annamária (2019, szerk.): *Kulturális intézmények esélyegyenlőségi jó gyakorlati a világban*. Cselekvő közösségek projekt. Szabadtéri Néprajzi múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár.

A tanulmányban bemutatott kutatási kiadványok

- ARAOVICS Mária – BÓDOG András – PONYI László (2019, szerk.): *Kulturális közösségfejlesztési folyamatok vizsgálatai Magyarország településein kiadvány*. Cselekvő közösségek projekt. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár.
- KUTHY-MEGYESI Judit – PONYI László (2019, szerk.): *Kulturális intézmények társadalmiasítási folyamatai Magyarországon*. Cselekvő közösségek projekt. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár.
- PONYI László (2019, szerk.): *Delfi jövő- és trendkutatás a múzeumi, könyvtári és közművelődési területen*. Cselekvő közösségek projekt. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár.
- PONYI László – ARAOVICS Mária – BÓDOG András (2019, szerk.): *Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése kutatási jelentés*. Cselekvő közösségek. SZNM, NMI, OSZK.

- PONYI László – KUTHY-MEGYESI Judit – SÓLYOM Barbara (2019, szerk.): *Települési közösségfejlesztési folyamatok vizsgálata Magyarországon*. Cselekvő közösségek projekt. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár.
- SÓLYOM Barbara – PONYI László (2019, szerk.): *A kulturális közösségszervezés gyakorlata kontrollcsoport-vizsgálattal*. Cselekvő közösségek projekt. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár.

A tanulmányban említett konferencia- és egyéb online kiadványok

- ARAPOVICS Mária – BEREZKY Ibolya – NAGY Magdolna (2018, szerk.): *Partnerségben a múzeummal nemzetközi konferencia*. / *In Partnership with Museum International Conference*. 2017. november 20–21. Eger. Cselekvő közösségek projekt. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Konferenciak%C3%B6tet_vegleges_96-1.pdf
- KALMÁR Erika (2019, szerk.): *Partnerségben a közművelődéssel / In Partnership with Community Culture*. Nemzetközi tudományos konferencia 2019. május 15–16. Lakitelek. Cselekvő közösségek projekt. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Partners%C3%A9gben-a-k%C3%B6zm%C5%B1vel%C5%91d%C3%A9ssel_konferencia-k%C3%B6tet.pdf
- KALMÁR Erika – SZU Annamária (2019, szerk.): *Szakmai tanulmányutak*. Cselekvő közösségek projekt. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet Nkft., Országos Széchényi Könyvtár.
- SÁGHI Ilona (2019, szerk.): *Partnerségben a könyvtárral / In Partnership with Libraries*. Nemzetközi tudományos konferencia 2018. október 15–16. Debrecen. https://cselekvokozossegek.hu/partnersegben_a_konyvtarral/

Megyei kiadványok a TOP-5.3.1-16 és 6.9.2-16 kódszámú projektek közösségfejlesztő jó gyakorlatairól: <https://cselekvokozossegek.hu/tudastar/jo-gyakorlatok/#tab-id-4>

GYERMEKVÉDELMI INNOVÁCIÓK A KÉSŐ MODERN NEVELÉSI KIHÍVÁSOKRA: IKT-ESZKÖZÖK ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI

BEVEZETÉS

A gyermekvédelmi szakellátásban élő gyermekek és fiatalok száma az elmúlt tíz évben jellemzően emelkedő tendenciát mutatott: míg 2010-ben¹ összesen 21 418, melyből 17 792 kiskorú, 2018-ban² gyermekvédelmi gondoskodásban részesült összesen 23 534 fő, melyből 21 210 kiskorú. 2019/2020-ban azonban egy mérsékelt csökkenés figyelhető meg, a kiskorúak száma 2019-ben 20 876-ra, majd 2020-ban 20 743-ra csökkent. Ugyanígy kb. 200 fővel csökkent a rendszerben maradó nagykorúak száma is. 2020-ban összesen 22 934 fő nevelkedett a rendszerben.³ Esetükben jelentős kihívást jelent a felnőtté válás elősegítése és sikeres társadalmi integrációjuk megalapozása. A felnőtté válás támogatása hatékonyan azon a nyelven, azokon a platformokon, eszközökön keresztül történhet, amely eléri, saját közegében szólítja meg a gyermekeket, fiatalokat. Napjainkban leginkább az online felületek, mobilapplikációk jelentik ezt.

Tanulmányunkban a gyermekvédelem egyik új kezdeményezését, a YounGo applikációt mutatjuk be, emellett számos olyan, a gyermekvédelemben is kiválóan alkalmazható online támogatási formát ismertetünk, amelyek a felnőtté válást segítik elő.

Elsőként a késő modernitás nevelési kihívásával foglalkozunk, és azzal a kérdéssel, hogy ezek hogyan jelennek meg a gyermekvédelmi szakellátásban. Ezt követően a YounGo applikáció kerül bemutatásra, mely kifejezetten a gyermekvédelmi szakel-

* A szerző részt vesz a Menekülés az államtól: privatizáció, exit-stratégiák és alternatív szolgáltatások a gyerekeknél c. OTKA-kutatásban (FK 135215, 2020-2023, Berényi Eszter), valamint a COST Action: CA19106 - Multi-Sectoral Responses to Child Abuse and Neglect in Europe: Incidence and Trends c. projektben.

¹ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg001.html (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

² https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg013.html (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

³ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg013.html (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

látásban élők segítésére és a velük foglalkozó szakemberek szakmai támogatására jött létre. Majd sorra veszünk néhány olyan applikációt is, melyek nem kifejezetten a gyermekvédelmi gondoskodásban élők, hanem általában a gyermekek és fiatalok, bizonyos esetekben a szülők, fiatalokkal foglalkozó szakemberek támogatását célozza. A témákat tekintve felölelik mindazokat, amelyek a felnőtté válás időszakában fókuszban vannak: pályaválasztás, pályaorientáció, önismeret, kommunikációs készségek fejlesztése, szexedukáció, pénzügyi tudatosság, jogtudatosság segítése. Mindegyik általunk kiválasztásra kerülő alkalmazás ingyenesen letölthető és használható, legtöbbjük a mobilapplikáción túl weboldalon keresztül is elérhető. Közös jellemzőjük, hogy szakemberek által kifejlesztettek, sok esetben a tesztelésen túl fiatalokat is bevonva a kidolgozásba, kivitelezésbe, hiteles információkat közölnek, a fiatalok nyelvén szólnak, kézzel fogható és gyakorlatias segítséget nyújtanak, és a képi megjelenítés is a fiatalok ízlésvilágához idomul. További közös jellemzőjük, hogy civil szervezetek vagy profitorientált vállalkozások hozták őket létre, jellemzően széles körű összefogásra, partnerségre építve. Az alkalmazások áttekintése által keressük a választ arra, hogy mint korszerű, innovatív megoldások hogyan segítik a felnőtté válást és ezek a támogatási formák a napi szintű gyermekvédelmi munkában hogyan tudnak hasznosulni, valamint széles körben hogyan tudnak elterjedni egy sikeres gyermekvédelmi munka megvalósítása érdekében.

A KÉSŐ MODERN KOR NEVELÉSI KIHÍVÁSAI

A késő modernitás emberének három alapvető jellegzetessége azonosítható:

- a) erőteljes énközpontúság (individualizmus);
- b) (relativizmusból eredő) bizonytalanság;
- c) (ontológiai) szorongás (RÉNYI-SIK-TAKÁCS 2014).

A késő modernitást megelőzően a modernitásban az egyén ráhagyatkozhatott a tudományra és a különböző társadalmi intézményekre, azt megelőzően pedig a természetfölöttire és a kapcsolódó intézményekre. A középpontban nem az egyén (Én) állt, hanem a természetfölötti, majd később a tudomány. Ezek kétségbevonhatatlan tájékozási pontok voltak, megkérdőjelezhetetlen bizonyosságuk kiszámíthatóságot jelentett, mely megadta a biztonság érzetét. Azáltal, hogy az egyén maga lett az igazodási

pont, minden viszonylagossá vált. A hit vagy a racionális bizonyítás helyébe az egyén saját választása került. A hitet vagy bizonyíthatóságot nélkülöző választás magában hordozza a kiszámíthatatlanságot és az abból eredő bizonytalanságot. Bizonyosság hiányában pedig megjelenik a szorongás (BECK 2003; RÉNYI-SIK-TAKÁCS 2014). Az énközpontúság, a bizonytalanság és a szorongás nemcsak általában a késő modern ember jellemzői, hanem korunk magyar ifjúságáé is. A Magyarországon érvényben lévő Nemzeti Ifjúsági Stratégia az ifjúság körébe a 0–29 éveseket sorolja (NIS 2009). Fontos megjegyezni, hogy az ifjúsági korosztály társadalmi helyzetéből adódóan (tanulmányok, szülőkről való leválás, önállósodás, családalapítás későbbi életkorra való tolodása, ugyanakkor a biológiai, szexuális érés egyre korábbi életkorra tevődik) jogi értelemben vett nagykorúsága után is a nevelés alanya, ezért a fentebb felsorolt attribútumok egyben nevelési kihívásként is azonosíthatóak. A magyar ifjúság helyzetét elemző kutatások – melyek a 15–29 éves korosztályt célozzák és négy évente adnak átfogó képet országos szinten – szerint a késő modernitás magyar ifjúságának egyik jellemzője az autonómia iránti igény, igaz csak mérsékelten. A mérsékelt vágy a függetlenedésre összefüggésben van az egzisztenciális szorongással. A szorongás mögött nagyfokú bizonytalanság rejlik: a bizonytalan jövőkép, a társadalmi szerepek közötti eligazodás nehézségei, valamint a szerepek közötti váltások kényszerűsége. A hazai ifjúság úgy éli meg, hogy mindeközben a társadalom nem tud stabil értékrendet mint igazodási pontot biztosítani. Érdekes ellentmondásra hívják fel a figyelmet a kutatók: az ifjúság nagy arányban, főleg a fiatalabbak, követendőnek az olyan konzervatív értékeket tartják, mint a létbiztonság, a becsületesség, a családi kapcsolatok, miközben identitásukban meghatározó a globális fogyasztói kultúrában elfoglalt hely, a család és az autoritás elutasítása mellett. Az autoritásgyengülés különösen az olyan intézmények vonatkozásában szignifikáns, mint az iskola, az egészségügy (TAKÁCS 2014; LANNERT 2016; NAGY 2016).

Tanulmányunk témája szempontjából a biztos eligazodási pontok hiányát, a fogyasztói attitűd fontosságát és az intézményi autoritásgyengülést kell hangsúlyoznunk, hiszen a családjukból kiemelt gyermekeknél élethelyzetük miatt erőteljes a bizonytalanság, meghatározó a gyökértelenség érzése, az ebből fakadó szorongás, a jövőtől való félelem és ezeknek a gyermekvédelmi intézményre történő kivetítése, legyen az nevelőszülői vagy gyermekotthoni ellátás (KÁLMÁNCHÉY 2001). A neve-

lésnek ezekre a kihívásokra kell válaszolnia. Megjegyzendő azonban, hogy miközben a nevelés mibenlétéről erőteljes és sokrétű a szakmai diskurzus, a nevelés célját illetően nincs egy egységesen elfogadott álláspont (KRON 2001). KRON (2001) megfogalmazásában ez a célracionális és értékracionális felfogásbeli eltérésből adódik. Véleménye szerint a nevelés kapcsán kétféle cél különíthető el. A célracionalitás szerint a nevelés egyetlen célra irányul: a platóni értelemben vett legmagasabb és így egyetlen célra, az igazság elérésére. Az értékracionalitás követői szerint pedig többfajta cél és így több érték létezik, azaz nincs abszolút érték és cél. Az érték- és célválasztás tehát relatív, az egyén saját megítélésén alapul. Mindkét felfogásban ugyanakkor azonos az értékesség követelménye, pontosabban a praktikum szégyenlése. A nevelés hagyományosan értékekre és értékességre irányuló tevékenység. Ebbe a hagyományba nehezen fér bele a földhözragadt utilitarizmus (praktikum), amely szerint a nevelés tulajdonképpen egy egyszerű tevékenység: célja nem önmagában az értékek kibontakoztatása, illetve közvetítése, hanem a túlélés elősegítése. Az értékek nem önmagukban értékesek tehát, hanem attól függően, hogy mennyiben tudnak hozzájárulni a túléléshez. Azt mondhatjuk, hogy tulajdonképpen a túlélés elősegítésének eszközei.

A gyermekvédelmi szakellátás nevelési kihívásai

A fenti gondolatmenetet a családjukból kiemelt gyermekekre és fiatalokra alkalmazva, elsőként azt kell hangsúlyozni, hogy esetükben a késő modernitás kihívásai hangsúlyosabban nyilvánulnak meg. A többszörös traumát átélt, családjukat nélkülözni kényszerülő gyermekeknél nemcsak ontológiai (pl. gyökér- és jövőkép-nélküliség), hanem nagyon is hétköznapi (egzisztenciális: pl. kilátástalan anyagi helyzet, támogató háttér hiánya vagy kiszámíthatatlansága) szorongás tapasztalható (KÁLMÁNCHÉY 2001). A szakellátásban élő gyermekek és fiatalok sokszor felteszik a kérdést, hogy érek-e annyit, mint a családban élő másik gyermek, és elérhetem-e azt az életben, amit ő? A gyermekvédelmi rendszerben való nevelkedés során megtapasztaltak szerint sokuk megélése az, hogy valójában csak magukra számíthatnak (RÁCZ 2006, 2012).

A gyermekotthonokban élő, valamint nevelőszülői családban nevelkedő gyermekeknek gyakori szerepváltásokkal kell megküzdeniük. Egyrészt, amikor kiemelik őket a családjukból, illeszkedniük kell a befogadó otthonhoz és az ottani felnőtt- és gyermekközösséghez, a szokásokhoz, még ha csak ideiglenesen is. Ezt követően a nevelő-

szülőnél vagy gyermekotthonban történő elhelyezéskor, melyet jellemzően iskolaváltás is kísér, az újabb gyermek- és felnőttközösséghez való alkalmazkodás mellett. Gyakori a gyermekvédelmi gondoskodás ideje alatt a gondozásihely-változtatás is. Mindehhez pedig hozzájárul a kiemelés kikenyszerítő trauma, a vér szerinti családtól való elszakadás és a kettős hovatartozás dilemmája (vér szerinti család kontra gondozási hely), a leválás a múlttól és kapaszkodás egy bizonytalan jövőbe (KÁLMÁNCHÉY 2011).

A gyermekvédelmi gondoskodásban dolgozók – mint nevelők, nevelőszülők, gyermekfelügyelők, gyermekvédelmi gyámok – nevelési kihívásai ebből a nagyon komplex helyzetből adódnak: biztonságot adni a teljes bizonytalanságot megélt gyermekek egy számára bizalmatlan és kilátástalan helyzetben. Olyankor, amikor sok esetben bizonytalanok és szegényesek az ellátási körülmények, és amikor a társadalmi előítéletekkel is meg kell küzdeniük mind a dolgozóknak, mind a gyermekeknek (DOMSZKY 1999; RÁ CZ 2016).

Leegyszerűsítve, a túlélésre nevelés, gyermekvédelmi célként megfogalmazva pedig az önálló életre való felkészítés és a sikeres társadalmi integráció elősegítése nagyfokú türelmet, magas szintű felkészültséget és komplex gyermekvédelmi szemléletet igénylő, többszereplős munka. Három fontos területe azonosítható: 1. a mindennapi szintű, a nevelésbevitel első napjától megkezdett, életvitelbe illesztett rutinok kialakítása. Kezdve egy napi életritmus kialakításával és fenntartásával (felkelés, mosakodás, reggelizés, iskolába menés stb.), valamint a takarítás, bevásárlás, ügyintézés és egyéb hétköznapi tevékenységek elsajátításával. 2. A mindennapi életvitelbe illesztett rutinokon túl a gyermekek megtámogathatók ismeretekkel és tapasztalatokkal szervezett programokon keresztül (pl. életpálya-tervezés, tematikus tréningek, klubok, mentorálás) vagy a fiatalok által használt információtechnológiai eszközökkel, melyek érdeklődésüknek jobban megfelelnek még akkor is, ha ezek személyes hozzáférése sokszor korlátozott, pl. saját laptop, tablet, okostelefon hiánya. Az IT-eszközök nevelési, fejlesztési célú használatát úgy érdemes kialakítani, hogy az adott korosztály hír-, információ- és egyéb fogyasztói szokásaiba illeszkedjen. 3. Terápiás célú megtámogatás a traumák feldolgozására egyéni vagy csoportos formában, ezek azonban igen korlátozottan érhetőek el a magyar praxisban.

Kutatások alapján elmondható, hogy az önálló életvitel kialakítását, a társadalmi beilleszkedést olyan tényezők nehezítik a gyermekvédelmi gondoskodásban felnövő fiatalok

esetében, mint az értelmi, érzelmi fejlődés lemaradása, kedvezőtlen iskolai pályafutás (alacsony iskolai végzettség, osztályismétlés, igazolatlan hiányzások), gyenge családi kapcsolatok, szocializációs elmaradások, a kudarc-tűrési alacsony szintje, a szabadidő kialakult hasznos eltöltési módjainak hiánya. Továbbá az önállóság nélkülözése, a lakhatási nehézségek, anyagi gondok és a rendszerszintű, szisztematikus segítségnyújtás elmaradása terápiás közegben a rendszerbe való bekerüléstől egészen a kikerülésig (CSERES 2005; SZIKULAI 2006; NEMÉNYI–MESSING 2007; KSH 2012; RÁCZ 2012). A felnőtté válás, az önálló életvitel kialakítása, megerősítése mellett ebben az életszakaszban az intézményes keretéről (lakhatás és ellátás) való leválás is zajlik, ami szintén sok bizonytalanságot hoz magával tekintetben, hogy ezek hosszabb távon hol, hogyan fognak megvalósulni segítség nélkül a rendszert elhagyó fiatalok esetében (RÁCZ–RIEGLER 2015). Az önállósulás támogatása tehát elengedhetetlen. Ezt viszont célszerű olyan tartalommal kialakítani és megjeleníteni, valamint továbbítani, mely a korosztály hír-, információ- és egyéb fogyasztói szokásaiba illeszthető. Ennek több módja lehetséges, beleértve a különböző közösségi platformokat, illetve az eligazodást egyszerű módon segítő applikációkat.

IKT-ESZKÖZÖK A FELNÖTTÉ VÁLÁS TÁMOGATÁSÁRA

Nemzetközi kitekintés

A nemzetközi tapasztalatok szerint a mobil applikációk fejlesztése, a használatában rejlő lehetőségek és kockázatok feltárása az elmúlt alig tíz évben vette kezdetét. Ennél fogva jelenleg egyidőben zajlik az újabb és újabb applikációk tervezése és megjelenése különböző területeken – egészségügy, oktatás, gyermekvédelem stb. –, a meglévő ap-pok fejlesztése a visszajelzések, tapasztalatok alapján, illetve hatékonyságuk vizsgálata. A témánk szempontjából releváns irodalmak alapján az alábbi figyelemre méltó meg-állapítások és következtetések vonhatók le:

- Az alkalmazások száma növekszik, hatékonyságuk azonban kevés esetben bizonyított.
- A digitális technológia lehetőséget ad a szolgáltatásokhoz, az információhoz való hozzáférés növelésére – különösen a nehezen elérhető csoportok esetében.

- Előnyei: állandó elérhetőség, névtelenség, azonnali támogatás, nagyobb hozzáérés, nincsenek földrajzi akadályok, megbélyegzés, kényelmetlenség a személyes témák esetében. (GRIST–PORTER–STALLARD 2017.)
- Az applikációk információtartalmának egy része szakmailag nehezen ellenőrizhető, megjelenés előtt kevés a tesztelés.
- Az appok tervezésébe, fejlesztésébe be kell vonni a szakembereket és a célcsoport képviselőit, így a gyermekeket és fiatalokat is. (GRIST–PORTER–STALLARD 2017.)
- Az alkalmazások piaca átláthatatlan, ezért érdemes létrehozni egy listát azokról az applikációkról, amelyek szakértők minősítése alapján biztonságosak és megbízhatóak (ANTHES 2016). (Az egészségügyi mobilalkalmazások esetében például létezik objektív értékelési skála, ellensúlyozva a felhasználói értékelések szubjektivitását – BIDARGADDI ÉS MTSAI 2017.)
- Figyelmet kell fordítani a mobil app mint innovatív eszköz népszerűsítésére, melyhez fontos, hogy kutatások, hatékonyságvizsgálatok igazolják a létjogosultságukat, szakmai értelemben vett megalapozottságukat, a gyakorlatban történő integráció ezek nélkül nem valósulhat meg (EAST–HAVARD 2015).

YounGo – Egy mindig ráérő segítő a zsebben...

A felnőtté válás, az önálló élet megkezdése rendkívül komoly fordulat minden fiatal életében, de a gyermekvédelmi gondoskodásban élők esetében fokozottan az. A nagykorúsággal megsokasodó feladatok és a velük járó felelősség a gyermekvédelmi rendszerben felnővők többségét felkészületlenül éri. A gyermekvédelmi szakellátás rendszerében nagykorúvá váltak támogatása során számos esetben az tapasztalható, hogy az utógondozói ellátás időtartama alatt (18–25 éves kor között) a korrekciós mechanizmusok (szakellátás során elmélyült hátrányok, hospitalizációs ártalmak, korábbi iskolai hátrányok csökkentése, családi kapcsolatok újraélesztése) dominálnak (RÁCZ 2012).

A nevelés kihívásait és korlátait látva alakították ki gyermekvédelmi, kommunikációs és IT-szakemberek a YounGo applikációt gyermekvédelemben élők támogatására a Rubeus Egyesület keretében az EMMI támogatásával. A fejlesztésbe egy utógondozói ellátott is bekapcsolódott a célcsoporti igények, témák és ízlésvilág hitelesebb

megjelenítése érdekében. A YounGo projekt az Android és iOS platformokon elérhető mobilalkalmazásból, egy szenzitív weboldalból (www.youngo.hu), valamint egy szerkesztőségi rendszerből áll. Windows Phone-on weboldalként nyitható meg.

Előzményként meg kell említenünk, hogy az applikáció fejlesztését (2016-2017-ben, majd 2018-ban frissítés és fotópályázat a népszerűsítés érdekében) egy 5 alkalmas klubsorozat előzte meg a fővárosban és vidéken FIFTI (Fiatal Felnőttek Társadalmi Integrációja) címmel. A klubsorozat elindítása egy előzetes igényfelmérésre épült, ahol fókuszcsoportos interjúk keretében megszólítottuk a gyermekeket és fiatalokat, illetve a velük dolgozó nevelők és nevelőszülők körét (FIFTI 2016).

A klubsorozatok tapasztalatai rávilágítottak arra, hogy nagyban hiányoznak az intézményen belüli külső és belső önálló életre felkészítő programok, pedig igény lenne rá a gyermekek és fiatalok részéről. Probléma, hogy a többségnek nincs aktivizáló hobbi, ezáltal szabadidejükben kallódnak, unatkoznak. Sokuk élete iskolai kudarcokkal terhelt, ezzel párhuzamosan hiányzik a tudatos pályaválasztás, amihez a pályorientációs szolgáltatás hiánya is társul. A feldolgozott témakörök kapcsán a pénzgazdálkodás terén rendelkezett a célcsoport a legkevesebb információval és gyakorlati tapasztalattal (FIFTI 2016; RÁCZ 2017). A FIFTI-klubsorozat tapasztalata egy képregényben összegződött (Kész felnőtt! 2016), mely alapját képezte a YounGo applikációnak is.

Az applikáció fő témái:

- Gyermeki jogok;
- Iskola és pályaválasztás;
- Szabadidő;
- Egészséges vagyok!
- Konfliktusok, kapcsolatok;
- Problémás élethelyzetek: prostitúcióra kényszerítés, szenvedélybetegség, bűnelkövetés;
- Családalapítás;
- Munkakeresés és munkavállalás;
- Lakhatási lehetőségek;
- Gyermekvédelmi támogatási formák nagykorúság után;
- Segélyvonalak.

A fenti témák és ezek altémái 2018-ban frissültek, pl. a bántalmazás témakörrel, az emberkereskedelem megelőzésének, valamint áldozattá válás esetén a segítség lehetőségeivel. 2020 márciusában pedig a járványügyi helyzet miatt egy COVID-19 kiskossal bővült, benne számos olyan lehetőséggel, mint az otthontanulás támogatása, elérhető segítők, mentorprogramok, pályázati felhívások.

A tesztelés, majd a használat tapasztalatai szerint a gyermekek és fiatal felnőttek jól fogadták az alkalmazást, véleményük szerint a tartalom hasznos, számos témában új információt nyújt, de a már ismert témákban is jónak tartották, hogy egy helyen, összeszedetten érhetik el a releváns tartalmakat. A gyermekvédelemben élők visszajelzései alapján több ponton alakítottunk a tartalomra, pl. főzési tanácsok, olcsó ételek vagy a segélyvonalak témakörében kérték a tudásanyag bővítését (RÁCZ 2017).

Jelenleg közel 900 gyermekvédelmi gondozásban élő gyermek és fiatal töltötte le a telefonjára az applikációt, a weboldalt pedig 3657 egyedi felhasználó látogatta a létrehozás óta, ez 4244 munkamenetet jelent.⁴

Az alkalmazások kínálatában nemzetközi szinten több, a YounGo témájához hasonló applikáció⁵ található, amelyek célja támogatást nyújtani egyfelől a felnőtté válás, másfelől a gyermekvédelmi gondoskodásból való kilépés átmeneti életszakaszában. Az alkalmazások érintik a felnőtté válás alapvető kérdéseit: lakhatás, oktatás, egészség, kapcsolatok, pénzkezelés stb. Van, amelyik a szolgáltatásokhoz való hozzáférést segíti információkkal, de van olyan is, amelyik lépésről lépésre segíti megtervezni a jövőt. Találkoztunk olyannal is, amikor nem egy applikációban egyesítve, hanem egy füzetben gyűjtötték össze a felnőtté válás témájában releváns applikációkat.⁶

⁴ Fontos megjegyezni, hogy a fiatalok gyakran cserélik a telefont, így csak az aktuális letöltési adatok látszanak. A weboldal látogatottsága pedig jellemzően intézményeket jelent, nem egyedi felhasználókat a célcsoport specialitása miatt. Sajnálatos módon az intézmények informatikai eszközökkel való ellátottsága igen szegényes.

⁵ Know Before YouGo: <https://know4ugo.org/download-the-app/>; GRiD MKE: <https://sainta.org/event/grid-mke-launch-party/>; Sortli- Sort out Your Life App for Young People Transitioning from Care: <https://www.dovetail.org.au/news/2017/november/sortli-sort-out-your-life-app-for-young-people-transitioning-from-care/> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

⁶ <https://www.pacer.org/transition/resource-library/publications/NPC-62.pdf> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

Egyéb, a felnőtté válást segítő applikációk

A következőkben öt témakör mentén mutatunk be infokommunikációs jó gyakorlatokat, melyek a gyermekvédelemben élők számára is figyelemfelkeltőek lehetnek, bár ezek közül néhány a YounGo appban is megjelenik, mint hivatkozott (linkelt) tartalom. Fontosnak tartjuk a jogtudatosság, önismeret, pályaorientáció, pénzügyi tudatosság és szexedukáció témák kiemelését a fiatalok támogatásában.

Jogtudatosság, igazságszolgáltatás ismerete

StoryLab⁷

Az alkalmazás játékos formában mutatja be a 14–18 éves korosztály számára a hazai igazságszolgáltatás és gyermekvédelem rendszerét a kapcsolódó hatósági intézkedésekkel együtt. Célja a gyermekek és fiatalok jogtudatosságának erősítése. Az alkalmazásban rövid történetek találhatóak, tulajdonképpen egy interaktív képregény, amelyben a képkockák egy-egy rövid videoklipet rejtenek. A felhasználó feladata helyes sorrendbe tenni a történéseket. Az egyes esetekhez kapcsolódó fogalmakat egyszerű, közérthető formában el is magyarázzák. A gyermekek, fiatalok a történetek által kapnak képet és információt arról, mi történik, azaz hogyan lép működésbe a rendszer például a szülők válása, halála, családon belüli, iskolai erőszak vagy szülői elhanyagolás esetén.

Önfejlesztés, önbizalomerősítés

Psycraft⁸

Játékos formában feladatok és küldetések teljesítésével fejleszthetik tudásukat, képességeiket a 25–35 éves korosztályba tartozók. Többféle pszichológiai teszt, személyiség-kérdőív érhető el, amelyek szöveges értékelése visszajelzést ad a felhasználó személyiségéről, erősségeiről, fejlesztendő területeiről. Ez segít elindulni az önismeret útján, amelyre rálépve előadásokat, eseményeket, cikkeket ajánl az app az ismeretek további bővítéséhez.

⁷ <http://game.storylab.io/> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

⁸ <https://www.psycraft.hu/> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

*Asszertívia*⁹

Az alkalmazás játékos formában oktat asszertív kommunikációt, amely segíti a hétköznapi helyzetek kezelését. Három tananyagot tartalmaz: pozitív kérések, negatív érzések, pozitív érzések – amelyek rövid, 5–15 perces modulokból állnak. Az ingyenes tanfolyam egy virtuális városban (Asszertíviában) zajlik, ahol a felhasználó feladata, hogy az állandó karakterek (különböző generációk) mindennapi élethelyzetekben zajló kommunikációjához hatékony kifejezéseket, reakciókat válasszon ki a megadott lehetőségek közül. A kurzust hanganyagok is színesítik. Jelenleg zajlik a YounGo appot fejlesztő Rubeus Egyesület modellprogramja keretében az app 14–18 éves korosztályra való célzott kifejlesztése, melynek neve Asszerteen. A modellprogram keretében az applikáció tesztelésre, kipróbálásra kerül majd a gyermekvédelemben élők körében is.

Pályaorientáció

*Szakmavilág*¹⁰

Az alkalmazás első lépésként egy rövid, egyszerű kompetencia kérdőívben térképezi fel a felhasználó készségeit, képességeit (kézügyesség, számolási, problémamegoldó, együttműködési, kommunikációs készség). Ezt egy eredményorientációs kérdőív követi, amely visszajelzést ad a kitöltő iskolai motivációjáról. A válaszok alapján iparágakat és ezen belül szakmákat javasol, amelyek illeszkednek a felhasználó profiljához. A kiválasztott szakmához konkrét oktatási intézményeket (elérhetőség, weboldal) mutat. Az alkalmazásnak van weboldal párja is, ahol bővebb információk érhetők el a magyar szakképzési rendszerről a választható szakmák részletes leírásával együtt. Az applikáció és az online felület együtt jó kiindulópontot nyújt a 12–18 éves korosztály számára a továbbtanulási lehetőségeik, saját képességeik, érdeklődési körük megismeréséhez. Gyermekvédelemben való hasznosítása azért is releváns, mert a fiatalok többsége nem érettségit adó képzésben részesül, hanem 1 vagy 2 szakmát tanul a gondozási idő alatt. Ugyanakkor ezek sok esetben versenyképtelen szakmák (RÁCZ 2012), így a célzott szakmakeresésben való támogatás kiemelten fontos feladatuk a nevelőknek.

⁹ <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.nomo.asszertivia&hl=hu> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

¹⁰ <https://szakmavilag.hu/> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

*Orientify*¹¹

Az Orientify egy tablet, okostelefon-kompatibilis weboldal, a célcsoport a 13–40 évesek köre. A fejlesztői abból indultak ki, hogy amikor egy diák szembesül az első karrierjével kapcsolatos döntésével, vagy egy tapasztalt szakember váltani szeretne, korosztálytól függetlenül mindenki olyan lehetőséget keres, amely érdeklő és motiválja őt és megélhetést is kínál hosszabb távon. Nemcsak egy karriertesztről van szó, hanem egy karrierajánló és döntéstámogató rendszerről is egyben, amely egyénre szabottan mutatja meg a karrierirányokat. Az alkalmazott kérdőíveket tudományos kutatásokra építve fejlesztették. Az alapverziója ingyenes a karrierprofil felvázolására, a további funkcióknak egyéni vagy szervezeti partnerségtől függően éves díjuk van. A weboldalon az elérhető képzéseket és szakmákat folyamatosan aktualizálják. Az online karrierteszt és karrierajánló alapján megtudhatják az érdeklődők, hogy milyen tulajdonságok jellemzik őket, melyek a fő munkaértékeik, milyen főbb karrierirányok és szakmák illenek hozzájuk. Mivel az Orientify túlmutat a szakképzési típusok modellezésén, a gyermekvédelemben is kiválóan hasznosítható, elsősorban azok számára, akik a tankötelezettségi kor után (16 év) nemcsak szakmatanulásban, hanem érettségire épülő munkakörökben gondolkoznak vagy szeretnének diplomát adó képzésben részesülni. Ugyanakkor a tanulási stílus, döntési típus, munkamotivációs stílus felrajzolására is kiválóan alkalmas a 13–25 éves gyermekvédelmi gondoskodásban élők körében. Kiemelten fontos lehet az Orientify alkalmazása a munkát kereső vagy alacsony munkajövedelemmel rendelkező fiatal felnőttek számára, akik 21 éves korukig maradhatnak a rendszerben. Esetükben a döntések célzott támogatása és egy intenzív munkamotiváció nagyban segítheti az önálló életkezdés megalapozását.

Szexedukáció

*Yelon: you are not alone*¹²

A Yelon üzenete, hogy nem vagy egyedül a kérdéseiddel. Több platformot foglal magában: külön a fiataloknak és a felnőtteknek (szülők, tanárok, szakemberek) szóló weboldalt, Facebook- és Instagram-oldalt és chatet. A chat heti négy napon 18 és 22 óra között érhető el, ahol szakmailag magasan képzett önkéntesekkel beszélgethetnek tabuk nélkül, ingyenesen és névtelenül a fiatalok. A különböző oldalakon szakem-

¹¹ <https://orientify.hu/> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

¹² <https://yelon.hu/> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

berek által írt, tabuktól mentes, tényeken alapuló, nyelvileg és tartalmában életkorhoz igazodó cikkek is olvashatók, melyek témái széles spektrumon mozognak: testi változások kamaszkorban, szexualitás, a lélek dolgai (szerelem, barátság), közélet. A Yelon eszközt és kapaszkodót nyújt a felnőttek számára is a gyermekekkel, fiatalokkal történő szexedukáció folyamatában.¹³ Az applikációt fontosnak tartottuk beépíteni a YounGo-ba, hiszen a gyermekvédelemben élők számára is érthető módon, teljes körűen, tabuk nélkül ad információt a témában.

LoveInfo¹⁴

A mobilapplikáció célja elsősorban a 12–25 év közötti korosztály szexuális edukációja, ugyanakkor külön menüpontban olyan témákat is érint, mint a kábítószer-fogyasztás, függőségek kezelése vagy környezettudatosság – mindezeket a tudatos családtervezés kontextusában tárgyalva. Információkat nyújt és praktikus tanácsokat ad lányoknak és fiúknak külön-külön saját testük megismeréséhez, védekezési módszerekről, intimhygiénáról, nemi betegségekről, tudatos családtervezésről, és felhívja a figyelmet az internet veszélyeire is. A vészhelyzet menüpontban tematizálva megtalálhatók a lelkiség, drogsegély elérhetőségei; valamint segítségkérési formák az erőszak áldozatai számára. Minden feltüntetett telefonszám közvetlenül az applikációból hívható.

Pénzügyi tudatosság és tervezés

Pénziránytű¹⁵

Az alkalmazás a diákok, fiatal felnőttek, felnőttek pénzügyi tudatosságát kívánja erősíteni, támogatni, tehát széles korosztályokat fed le. Külön felületet kínál a diákok és a munkavállalók számára, valamint az egyéni és csoportos felhasználóknak. A csoportos használat egy háztartás vagy lakóközösség bevételeit és kiadásait segít nyomon követni. Jó lehetőség lehet például egy utógondozói lakásotthonban a költségek közös tervezéséhez. Az applikációban rögzíthetők a napi költségek, a kifizetésre váró tételek, folyamatosan nyomon követhetők a havi bevételek és kiadások, illetve az aktuális egyenleg. Készíthető havi terv, így láthatóvá válik a különbség a tervezett és valós bevételek és kiadások között, amely segíti a tudatos tervezést.

¹³ <https://hintalovon.hu/yelon/> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

¹⁴ <https://loveinfo.hu/> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

¹⁵ <https://www.penziranytu.hu/> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

Zöldiránytű¹⁶

A Pénziránytű fejlesztői az előbb bemutatott alkalmazást továbbfejlesztették, melyben a pénzügyi tudatosságot ötvözik a környezeti fenntarthatóság szemléletével. Ennek célcsoportja a középiskolás korosztály és fiatal felnőttek köre. A fiatalok hétköznapi élethelyzeteit térképezi fel, sorra veszi a napi rutintevékenységeket (reggeli mosakodás, öltözködés, házi feladat írása), a heti tevékenységeket (edzés, házimunka, játék, pihenés), az év során felmerülő eseményeket (ünnepek, diákmunka, utazás, önkéntes munka), és a jövőt sem hagyja ki: a fiatalok előtt álló egy évtized élethelyzeteit (továbbtanulás, munkakeresés, otthonteremtés, jogosítványszerzés). Minden menüpontban találunk érdekes, elgondolkodtató információkat, környezet- és pénztárcakímélő megoldásokat és ötleteket. Véleményünk szerint a gyermekvédelemben élők számára is kiváló segítséget jelent a használata, mint ahogy a fiatalokkal dolgozó szakemberek munkáját is segítheti az önálló életre való felkészítésben.

1. táblázat: A felnőtté válást segítő IKT-alapú eszközök attribútumainak összegzése

Felnőtté válást támogató eszközök				
App / web-oldal	Téma	Célcsoport	Cél	Alkalmazott módszerek
<i>YounGo</i>	felnőtté válás különböző területei (jogok, pályaválasztás, egészség, szabadidő stb.)	elsődleges: a gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermekek és fiatal felnőttek (12–30 év között); másodlagos: szakemberek	a felnőtté válás, önállóvá válás támogatása, a sikeres társadalmi integráció elősegítése	releváns tartalmak és információk egy helyen
<i>StoryLab</i>	jogtudatosság	gyermekek és fiatal felnőttek	jogtudatosság erősítése, a hazai igazságszolgáltatás, a gyermekvédelem-rendszer és a kapcsolódó hatósági intézkedések bemutatása	interaktív, élethelyzeteket bemutató játék

¹⁶ <https://penziranytu.hu/zoldiranytu> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

Felnőtté válást támogató eszközök				
App / web-oldal	Téma	Célcsoport	Cél	Alkalmazott módszerek
<i>Psycraft</i>	önfejlesztés, önismeret	fiatal felnőttek, felnőttek	önismereti munka segítése	személyiségtesztek; cikkek; tréning, workshop, egyéni terápiás lehetőségek
<i>Asszertívia</i>	önfejlesztés, kommunikáció	fiatal felnőttek, felnőttek	asszertív kommunikáció fejlesztése	szimulációs játék hétköznapi kommunikációs helyzetekkel
<i>Szakma-világ</i>	pályaorientáció	elsődleges: 12–18 éves korosztály; másodlagos: szülők, szakemberek	pályaorientáció támogatása	pályaorientációs, önismereti kérdőívek; szakmaismertető; intézménykereső
<i>Orientify</i>	pályaorientáció	14–40 éves korosztály	a pályaválasztás, pályamódosítás döntésének támogatása	karriereszt; karrier-, szakma-, képzésajánló
<i>Yelon</i>	szexedukáció	elsődleges: gyermekek, fiatal felnőttek; másodlagos: szülők, szakemberek	életkorhoz igazodó, szakszerű, hiteles információk átadása testről, lélekről, szexualitásról	cikkek, chat
<i>LoveInfo</i>	szexedukáció	elsődleges: gyermekek, fiatal felnőttek; másodlagos: szülők, szakemberek	szexuális edukáció, tudatos családtervezés támogatása	kézzel fogható információs tudásbázis
<i>Pénziránytű</i>	pénzügyi tudatosság	fiatal felnőttek, felnőttek	pénzügyi tudatosság fejlesztése és a pénzügyi tervezés támogatása	a bevételek és kiadások nyomon követését és tervezését segítő felület
<i>Zöldiránytű</i>	pénzügyi és környezettudatosság	gyermekek, fiatal felnőttek	a pénzügyi és környezettudatosság fejlesztése	információk, praktikus tanácsok, ötletek, ismereteket tesztelő interaktív kiadvány

Forrás: Saját szerkesztés, 2021

ÖSSZEGZÉS

A gyermekek, fiatalok elérése mobilapplikáción keresztül a gyermekvédelem területén újszerű és kevésbé elterjedt módszer. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül: a technológia gyorsan fejlődik, folyamatosan jelennek meg újabb és újabb online felületek, alkalmazások, a trendek állandó változásban vannak. Ahhoz, hogy a lépés tartható legyen a rugalmasság, a változások követése, az azokra való gyors válaszkészség elengedhetetlen feltétel. Most innovatív megoldásként mutatjuk be a mobilappokat, de talán máris meghaladottá váltak.

A YounGo alkalmazás jelentős szakmai hiányosságokra igyekezett válaszolni korszerű, innovatív szemlélettel és eszközzel a hazai gyermekvédelemben. Azt mondhatjuk, hogy egy folyamatosan frissülő, egyedülálló önálló életre való felkészítő program, mely olyan szakmai témákat tematizál a gyermekek és fiatal felnőttek, valamint a velük dolgozók számára, amelyekre a napi munkában célzottan kevés idő jut, főleg az intézményes elhelyezésben, de a nevelőszülői ellátásban is. A szakemberek praktikus tudást kapnak, mivel sok esetben a felnőtté válás, önállósodás témákban szűkös a tudásuk és az eszköztár (RÁCZ 2017; RÁCZ–BOGÁCS 2019).

A YounGo applikáción túl bemutatott appok, weboldalak, illetve közösségi platformok jellemzően egy-egy életterületre fókuszálnak és nem is minden esetben kimondottan a gyermekek és fiatalok célcsoportját szólítják meg. Képi megjelenésükben és kommunikációs stílusban azonban igyekeznek felkelteni a figyelmet. Ennek sok esetben ötletes játékok, tesztek, kihívások képezik az alapját. Véleményünk szerint mindegyik komplementer jelleggel alkalmazható a gyermekvédelemben élők támogatására is, ösztönözve a szakembereket arra, hogy ezeket az adekvát kommunikációs formákat és információs csatornákat beépítsék a nevelés folyamatába, valamint a gyermekvédelmi intézmények saját módszertani apparátusába. Az összegyűjtött információk, weboldalak, tesztek nagy segítséget jelenthetnek az idővel való gazdálkodásban, így az egyes szenzitív vagy akár csak praktikus témák átbeszélésére több lehetőség jut a nevelési helyzetekben.

Véleményünk szerint a következő kihívást az jelenti a gyermekvédelemben, hogy ezek az innovatív módszerek ténylegesen beépüljenek a fiatalok életébe a napi szintű használat során és a szakemberek is bátran merjenek informálódni.

A korosztály kommunikációs, digitális technológia és médiahasználatának jellemzőit (PÁL–TÖRŐCSIK 2013; PAPP-VÁRY 2019) figyelembe véve néhány, a továbblépési lehetőségek irányát feltérképező megállapítást emelünk ki:

1. *Célhoz igazított platform:* A fiatalok egyszerre több platformon vannak jelen – a különböző felületek a tartalom különböző módon (írott, kép, videó) történő közvetítését teszik lehetővé, melyek kombinálhatók egymással.
2. *Trendek változása:* A fiatalok televízió helyett Youtube-ot néznek; telefon, sms helyett a Messenger, Viber, Whatsupp, Snapchat alkalmazásokat használják kapcsolattartásra. A passzív befogadás helyett az interaktív, szórakoztató tartalom fogyasztását részesítik előnyben. A fiatalabb korosztály (21 év alattiak) platformja a TikTok. 1,6 millióan használják aktívan (naponta többször) a felületet. A felhasználók számára az egyszerű és kreatív tartalom-előállítás igen fontos.¹⁷
3. *Influencerek (véleményvezérek):* A véleményvezérek szintén különböző platformokon vannak jelen – akár egyidejűleg is. Egy nem reprezentatív kutatás szerint az influencerek hitelessége a kamaszok körében vetekszik a szülőkével, tanárokéval, melynek oka egyszerű: „*a véleményvezér egy közülük. Kortársuk, sorstársuk, testvérük, haveruk. Megnyilvánulásai ezért relevánsak.*”¹⁸ Az információ, amelyet közvetítenek gyakorlatias, a napi rutin tevékenységekhez kötődnek, pl. hogyan tartsd tisztán a cipődet, miket pakolj be kirándulás előtt a hátizsákba. Az influencerség esszenciája a hitelesség és a praktikum.

Jelen pillanatban kevés információval rendelkezünk a bemutatott applikációk gyakorlatban történő alkalmazásának hatékonyságáról, nincsenek információink a gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermekek és fiatalok digitálistechnológia- és médiahasználati szokásairól. Feltételezzük ugyanakkor, hogy a digitális technológia egyre inkább általánossá válása indokolja ezek szélesebb körű bevonását a gyermekvédelem eszköztárába. Gyakorlatban történő alkalmazásuk népszerűsítése, beépülése, hatékonyságuk monitorozása, valamint a fejlesztés és új utak tervezése egy időben zajló folyamatok, ezekbe becsatornázható a kommunikáció és marketing terület szakmai tudása.

¹⁷ <https://kozossegitalandozasok.hu/2020/11/11/kik-a-magyarorszag-tiktok-felhasznalok/> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

¹⁸ <https://onbrands.hu/marka-es-trend/2019/04/uzlet-piac/ime-a-nagy-influencer-trend-kutatas> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

IRODALOM

- ANTHES, Emily (2016): Mental health: There's an app for that. *Nature* 2016. 04. 06. <https://www.nature.com/news/mental-health-there-s-an-app-for-that-1.19694> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)
- BECK Ulrich (2003): *A kockázattársadalom. Út egy másik modernitásba.* Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest.
- BIDARGADDI, Niranjan – MUSIAT, Peter – WINSALL, Megan – VOGL, Gillian – BLAKE, Victoria – QUINN, Stephen – ORLOWSKI, Simone – ANTEZANA, Gaston – SCHRADER, Geoffrey (2017): Efficacy of a Web-Based Guided Recommendation Service for a Curated List of Readily Available Mental Health and Well-Being Mobile Apps for Young People: Randomized Controlled Trial. *Journal of Medical Internet Research* 19/5. e141. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5446666/> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)
- CSERES Judit (2005): Az utógondozotti ellátottak vizsgálata. *Kapocs* 4/1. 1–37.
- DOMSZKY András (1999): *Gyermek- és ifjúságvédelem.* Államigazgatási Főiskola, Budapest.
- EAST, Marlene Lynette – HAVARD, Byron C. (2015): Mental Health Mobile Apps: From Infusion to Diffusion in the Mental Health Social System. *JMIR Mental Health* 2/1. e10. <https://doi.org/10.2196/mental.3954> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)
- FIFTI (2016): *Fiatel Felnöttek Társadalmi Integrációjának szakmai megalapozása. Kézikönyv.* Szerk. Rác A. Rubeus Egyesület, Budapest. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2016/12/FIFTI_kezikonyv_2016_FINAL_20160723.pdf (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)
- GRIST, Rebecca – PORTER, Joanna – STALLARD, Paul (2017): Mental Health Mobile Apps for Preadolescents and Adolescents: A Systematic Review. *Journal of Medical Internet Research* 19/5. e176. <https://www.jmir.org/2017/5/e176/> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)
- KÁLMÁNCHÉY Márta (2001): Nevelőszülőnél élő gyerekeknél előforduló pszichés problémák. *Család, Gyermek, Ifjúság* 10/2. 45–53.
- Kész felnőtt! (2016): *Kész felnőtt! – képregény.* Rubeus Egyesület, Budapest. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2016/12/FIFTI_kepregeny_FINAL_20160715.pdf (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)
- KRON, Friedrich W. (2001) *Grundwissen Paedagogik.* Ernst Reinhardt Verlag, München, Basel.
- KSH (2012): Állami gondoskodástól a mai gyermekvédelemig. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/allamigondoskodas.pdf> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)
- LANNERT Judit (2019): Ifjúsághoz tartás 2016. – Csenedes, céltalan, otthonülő konzervatív ifjúság?

- Magyar Tudomány* 180/6. 934–939. https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=matud_f23902_i1 (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)
- NAGY Ádám (2018, szerk.): *Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016*. Ecxenter Kutatóközpont, Budapest. <http://mek.oszk.hu/18600/18654/18654.pdf> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)
- NEMÉNYI Mária – MESSING Vera (2007): Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. *Kapocs* 4/1. 1–47.
- NIS (2009): *Nemzeti Ifjúsági Stratégia 2009–2024*. Budapest. <https://emmiugyfelszolgalat.gov.hu/ifjusagugy/nemzeti-ifjusage/nemzeti-ifjusage-strategia> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)
- PÁL Eszter – TÖRÖCSIK Mária (2013): *Irodalmi áttekintés a Z generációról*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. https://kkt.pte.hu/sites/kkt.pte.hu/files/images/szervezet/intezetek/mti/pal_torocsik_irodalmi_attekintes_a_z_generaciorol_2013.pdf (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)
- PAPP-VÁRY Árpád (2019): *Mi az a Z-generáció és hogyan szóljunk hozzájuk?* http://www.papp-vary.hu/reklam_marketing/ (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)
- RÁCZ Andrea (2006): A gyermekotthoni nevelés kihívásai, a nagykorúságuk előtt álló fiatalok jövőképe. *Kapocs* 5/4. 1–42.
- RÁCZ Andrea (2012): *Barkácsolt életutak, szekvenciális (rendszer)igények*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- RÁCZ Andrea (2016): *Gyermekvédelem mint fragmentált társadalmi intézmény*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- RÁCZ Andrea (2017): Gyermekvédelemben nevelkedett gyermekeket és fiatalokat célzó innovatív programok. In: *IUVENIS Ifjúsági Konferencia. – Konferenciakötet*. Szerk. Horváth Á., Nagy Á., Szeifer Cs. Neumann János Egyetem – Iuvenis Ifjúság szakmai Műhely, ISZT Alapítvány, Kecskemét. 161–174.
- RÁCZ Andrea – BOGÁCS Ernő (2019): Towards an Integrative and Inclusive Child Protection Practice. 2. *Investigaciones Regionales – Journal of Regional Research* 44/2. 143–160. <https://investigacionesregionales.org/wp-content/uploads/sites/3/2019/11/9.-Racz.pdf> (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)
- RÁCZ Andrea – RIEGLER Mária (2015): A gyermekvédelmi szakellátásból kikerülők speciális támogatása, utánkötése. In: *A gyermekvédelem megújulási alternatívái*. Szerk. Rác A. Rubeus Egyesület, Budapest. 187–206. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2015/08/gyermek_es_ifjusagvedelmi_tanulmanyok_otodik_kotet.pdf (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)
- RÉNYI Ágnes – SIK Domonkos – TAKÁCS Erzsébet (2014): Elemzési szempontok a késő modern társadalmak kordiagnózisához. *Szociológiai Szemle* 24/3. 18–60.

- SZIKULAI István (2006): „Nem szeretném, hogy befejeződjön...” – A gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utógondozásának és utógondozói ellátásának utánkövetéses vizsgálata. In: *A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai*. (o. n.) Szerk. Rác A. Budapest. NCSSZI, CD-ROM.
- TAKÁCS Erzsébet (2014): A későmodernitás francia koncepciói a hazai ifjúság-, oktatás, család- szociológiai kutatások tükrében. *Metszetek* 3/6. 73–123. http://metszetek.unideb.hu/files/201403_06_takacs_erszebet.pdf (Utolsó megtekintés: 2021. április 30.)

D. BABOS ZSUZSÁNNA

MI FÁN TEREM A KULTURÁLIS KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS?

(A közösségfejlesztés és a kulturális közösségfejlesztés gyakorlata: Módszertani útmutató, gyakorlati kézikönyv. Szerk. ARAPOVICS MÁRIA. Szabadtéri Néprajzi Múzeum – NMI Művelődési Intézet – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 2019. IV + 200 oldal. ISBN 978-615-6044-33-4 | Online: ISBN 978-615-6044-34-1)*

A könyv a „Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” EFOP projekt 2019-ben megjelent új kiadványa, amely a 2017-ben kiadott *Közösségfejlesztés módszertani útmutató* (szerk. ARAPOVICS MÁRIA és VERECSEG ILONA) gyakorlati példákkal bővített és aktualizált változata. A kiadvány, a projekt konzorciumi partnereiként ismert Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, a Nemzeti Művelődési Intézet és az Országos Széchényi Könyvtár közös gondozásában jelent meg. A kötet módszertani részei és a fogalomtár szerzői a közösségfejlesztés, a közművelődés és a hozzájuk kapcsolódó szakterületek jeles képviselői: Arapovics Mária, Balázs-Legeza Borbála, Barátné Hajdu Ágnes, Beke Márton, Brüll Edit, Csonka-Takács Eszter, Csordás Izabella, Dóri Éva, Farkas Gabriella, Fehér Miklós, Gulyás Gabriella, Gyenes Zsuzsanna, Harkai Nóra, Kajári Gabriella, Kleisz Teréz, Ládi László, Molnár Aranka, Németh Lilla, Péterfi Ferenc, Tóth Máté, Varga Katalin, Vercseg Ilona. A gazdag példatár készítői Arapovics Mária, Balogh Vivien, Dóri Éva, Giczi András, Kalmár Erika és Tóthné Vámosi Ágnes voltak. A kötet szerkesztését Arapovics Mária, a projekt szakmai vezetője végezte el, aki művelődéskutató és -fejlesztő szakemberként a civil-nonprofit szektor, a közösségfejlesztés, a felnőtt- és szakképzés, a közművelődés és a múzeumpedagógia területeihez kötődik. A kötet szerzői elméleti és gya-

* Letölthető: https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gfejleszt%C3%A9s_crop_webre-1.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. szeptember 3.)

korlati tapasztalataikat egyaránt beleszőtték a fejezetek tartalmi formálásába, amely eredményeképpen egy olyan módszertani útmutató és gyakorlati kézikönyvet tarthat kezében az Olvasó, amelynek segítségével bátran elindulhat a közösségfejlesztés és a kulturális közösségfejlesztés útján.

A módszertani útmutató azzal a szándékkal készült, hogy egyrészt elméleti eligazítást adjon a közösségfejlesztői munka elindításához, és ezt a célt kiválóan segítik a „Cselekvő közösségek” projekt módszertani fejlesztései során készített ábrák, táblázatok. Másrészt a kötet különlegessége, hogy gyakorlati példatárként is szolgál mindazok számára, akik a kulturális közösségfejlesztés közművelődési, könyvtári és múzeumi közösségi gyakorlataira kíváncsiak.

Szerkezetét tekintve azokra az alapelvekre, fogalmakra, módszertani lépésekre, eszközökre fókuszál, amelyek ismerete kihagyhatatlan egy közösségfejlesztési tevékenység megkezdése előtt, úgymint:

- közösség és részvétel
- a közösségfejlesztés fázisai
- a közösségfejlesztő folyamat megvalósításának tevékenységei, tevékenységelemei
- a helyzetelemzés módszerei
- a helyi közösségi cselekvési terv
- közösségi akciók, tevékenységek, események, programok, folyamatok és gyakorlati példák
- partnerségi együttműködés
- információs pont
- intézményi, ágazati együttműködések kialakítása, fejlesztése

A kötet logikus szerkesztésvonala látens módon amellettt érvvel, hogy napjainkban a közösségfejlesztés szakszerű lépéseinek ismeretére és nem utolsósorban ismertté tételére nagy szükség van. Az utóbbi években a közösségfejlesztés és a közművelődés területén nem meglepő jelenség a szakmai irányvonalak összefonódása, keveredése. Ez egyrészt természetes folyamat is, hiszen az egyik területen elért eredmény nem lehet sikeres a másik bevonása, érintése nélkül, ugyanakkor mégis célszerű tisztázni a használt fogalmakat, módszertani eljárásokat. Éppen

ezért kiemelkedő forrás ez a kötet a tekintetben is, hogy lapjain a hazai közösségfejlesztés szakmaalapítóinak, formálóinak közreműködésével készült leírások, instrukciók olvashatók.

Az Útmutató – a szerkesztő által írt bevezetőt követően – az Arapovics Mária és Vercseg Ilona által írt *Módszertani bevezetés a közösségfejlesztésbe* című fejezettel vonja be az olvasót az elméleti alapvetésekbe. A közösség és részvétel alapelveinél kiemeli a humánétológiai kapcsolódásokat Csányi (2005) gondolatait idézve, ismerteti a Warren-féle (1963) közösségi funkciókat és bevezeti az olyan alapvető fogalmakat is, mint a „gazdasági boldogulás”, a „társadalmi részvétel”, a „kölcsonös támogatás, együttműködés”. Egymáshoz viszonyítva könnyen értelmezhetővé teszi a részvételnek az egyéni–közösségi és társadalmi szintjeit, politikai megközelítését. A fejezet külön értékes eleme a közösségfejlesztés meghatározásának tudományelméleti megközelítése. A második alfejezetként *A közösségfejlesztés fázisai* címmel egy olyan lépéssorozatot olvashatunk, amely hét kérdés megválaszolásával segítséget ad a közösségfejlesztési folyamat megvalósításához. Hasznos útmutatást olvashatunk az új mozgások létrehozásához szükséges cselekvők körének kialakításáról, a helyi közösség értékeinek, hagyományainak megőrzési módjáról, továbbá a fejlesztési folyamat hosszú távú fenntarthatóságának lehetséges megoldásáról. A harmadik alfejezet – *A közösségfejlesztő folyamat megvalósításának tevékenységei, tevékenységelemei* – már konkrét szakmai leírásokat, javaslatokat fogalmaz meg arra vonatkozóan, hogy egy közösség életébe hogyan és miként lehet belépni, kikkel és hogyan lehet együttműködni, hogyan célszerű akár ágazati szintű partnerségeket kezdeményezni, fejleszteni. A harmadik fő fejezet – *A helyzetelemzés módszerei* – a klasszikus közösségfejlesztési módszereket ismerteti: a közösségi interjút, a közösségi beszélgetést és a közösségi felmérést. Ezek a módszertani leírások hűek a közösségfejlesztés hazai szakmaalapítók (Varga A. Tamás, Vercseg Ilona) által kifejlesztett metodikához. A negyedik fő fejezet – *A helyi közösségi cselekvési terv* – tartalmazza a legkisebb feladatok megfogalmazását és az azokhoz kapcsolódó időmenedzsment kialakítását a tervezési mátrix segítségével, amely miatt a kötet valóban kézikönyv jelleget ölt. Leírja a cselekvési terv definícióját, célját, feltételeit, kulcsfogalmait, valamint az alkalmazott eszközeit és módszereit. Ennek a fejezetnek kifejezetten erőssége, hogy az olvasót mentorálja a helyi közösség cselekvési tervének összeállításában. Az ötödik fejezetben – *Közösségi*

akciók, tevékenységek, események, programok, folyamatok és gyakorlati példák – pedig választ kaphatunk arra, hogy a helyi közösséggel mit és hogyan lehet megvalósítani. Ebben az elhatározásában a kötet nem hagyja továbbra sem magára az olvasót, hiszen olyan gyakorlati példákat mutat be, amelyek szinte maguktól sodornak az ösztönös tenni akarás felé. Gyakorló vagy leendő szakemberként életteli megvalósításokat, ötleteket leshetünk el a helyi hagyományok és erőforrások feltárására, a közösségek szomszédolására vonatkozóan. Napjainkban a fiatalok bevonását érintő komoly köz-művelődési kihívásként is tekinthetünk azokra a jó gyakorlatokra, melyekben kifejezetten a fiatalokkal közösen – a helyi történelem feltárására, a mindennapok megörökítésére a helyi lakosok és a kulturális intézmények bevonásával – olyan kulturális közösségfejlesztési programok valósulnak meg, mint a Honi Strázsa napközis tábor, a FaluTéka-szombatok, az Ifi Feszt. A fiatalok bevonása nem könnyű a helyi kulturális, közösségi eseményekbe, programokba, azonban úgy tűnik van megoldás, mégpedig, ha kifejezetten őket és az ő hangjukon szólítjuk meg, mert értékelik, ha a véleményük valóban számít. A hatodik fejezetben – *Partnerségi együttműködés* – az érintettek bevonása nemcsak a közösségi folyamat egyik lényeges elemeként jelenik meg, hanem a kulturális közösségfejlesztési folyamat maga is kitágított térbe kerül. Ebben a nézőpontban a partnerségi együttműködés során szakmaközi kapcsolatok alakulhatnak, ezáltal egyfajta hálózatosodási folyamatot is generálva, amely – akár nemzetközi tekintésben is, úgymint azt a Ludvig Múzeum példáján keresztül megismerhetjük – egészen előremutató célokat és közösségi megvalósításokat eredményezhet. A hetedik fejezet az *Információs pont* címet kapta. Az információs pont meghatározásánál külön megjelenik a közösségi jelleg hangsúlyozása és elemzése, hiszen ahogy fogalmaz, „az adott információs pont a településen belül vagy kulturális intézményhez kötődik, vagy esetlegesen közösségi alapú szolgáltatásként jelenik meg a fejlesztői folyamat hatására (és itt a közösség dönti el, hol legyen ez az információs pont)”. A nyolcadik és egyben utolsó tartalmi fejezet egy valós problémára kíván megoldási lehetőséget kínálni. Ennek a fejezetnek a címe: *Intézményi, ágazati együttműködések kialakítása, fejlesztése*. Ezt a fejezetcímet akár társadalmi igényként is lehetne értelmezni, amelyben az üzenet, hogy szükségszerű a polgárokkal és közösségeikkel foglalkozó, érték dolgozó intézmények, szervezetek, szakemberek együttműködése azzal az általános céllal, hogy tevékenységük lehető legteljesebb körét egyeztessék, összehangolják. Az ebben

való közreműködéshez pedig szükség van a jövőben fiatal, újító szellemű, cselekvő közösségfejlesztő szakemberekre is. Ehhez a magasztos célhoz ez a kötet egy lépéssel közelebb vihet, hiszen szakszerű instrukciókat, kézzelfogható megoldásokat kínál a közösségfejlesztés gyakorlati kérdéseire.

A módszertani útmutatót ajánlom minden közösségfejlesztő és kulturális szakembernek, kifejezetten a jövő szakembereinek, valamint minden, a közösségi tevékenységhez kedvet érző civilnek.

IRODALOM

- CSÁNYI Vilmos (2005): Gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan. *Népszabadság* [Hétvége] LXIII. évf. (szeptember 17.) 5.
- WARREN, Roland L. (1963): *The Community in America*. Rand McNally, Chicago.

ÖSSZEFOGLALÓK

PÉTERFI FERENC

Fejezetek a közösségfejlesztés magyarországi történetéből A FELÉPÜLÉS ÉS / VAGY BEÉPÜLÉS ESÉLYEIRŐL

A tanulmányban bemutatom a 80-as-90-es években, a közművelődés hazai keretei között kialakuló közösségfejlesztést, amely fokozatosan új szaktevékenységgé alakul Magyarországon. Közösségen alapvetően nem a zárt kiscsoportokat értjük, hanem az angol *community* kifejezés értelmében, a települési közösséget, a helyben együtt élők közösségét.

A szakmai felépülés folyamatában a közösségfejlesztésnek előbb meghatározó központi kezdeményező szervezetei alakulnak, majd a települési – kistérségi fejlesztői terepmunkákat követően elindul az országos kiépülés. Ennek állomásai a szakmai elmélet- és módszertan megteremtése, a hálózatosodás és a képzési rendszer kiépülése. A társadalmi részvétel, a bevonás, az aluról induló – öntevékenységet feltételező – települési változások segítésére kielélt szakmai programok indulnak.

A kezdeti években sokféle tekintetben közös alapokat valló szakmai összeépülési / felépülési folyamat egyre több más szakterület kapcsolható elemeit integrálta önmagába, felismerve, hogy komplex problémákra csak komplex megközelítésekkel lehetséges szakmai válaszokat keresni.

Ahogy az elején összetartottak a szálak, a 2000–2010-es évekre inkább a diverzifikáció a jellemző. Szétszalazva, sajátos szakterületekbe beépítve tűnik esélyesebbnek a kibontakozás a gyakorlati közösségi fejlesztőmunkára.

Kulcsszavak: közösségfejlesztés, közösségi részvétel, szomszédság, képessé válás segítése, társadalmi párbeszéd, városmegújítás, diverzifikáció folyamata

GYARMATHY ÉVA

KÖZÖS INTELLIGENCIA, A KÖZÖSSÉG SZELLEMI EREJE

Energia és információ. Ez a két kulcstényező, amely mindent meghatároz, így a biológiai adaptivitást és annak útjait is. A túléléshez a Homo sapiens az agyi kapacitásának növelését a kollektív intelligenciával érte el, és a tanulás az út, amely által fenntartja és bővíti tudását. A jelen

tanulmányban a 21. századi tanuláshoz megfelelő háttérrel vizsgálom meg, a közösség-szervezés és a közös (collective) intelligencia témák köré építve. Ezen belül az informális és félig formális tanulási és fejlődési közegeket mutatom be a hagyományos oktatási tér és az iskola alternatíváiként. A technikai fejlődés megváltoztatja a közösségeket és működésüket is olyannyira, hogy a mesterséges intelligenciák a közösségek részévé válnak. Az érzelmi intelligenciának és faktorainak jelentősége megnő, mert a hagyományos tanulási és fejlődési formákkal szemben a társas, közösségi utak előtérbe kerülnek.

Kulcsszavak: kollektív intelligencia, közösség-szervezés, érzelmi intelligencia

ELEKES GYÖRGYI

HAGYOMÁNY ÉS EVOLÚCIÓ A KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS-BEN

A tanulmány megvilágítja a közösség-fejlesztés multidiszciplináris jellegét, s elsősorban azokra a találkozási pontokra hívja fel a figyelmet, ahol a szociális és a mentálhigiénés attitűd összekapcsolódik a gyakorlatban. A tanulmány kiemeli a szociális ellátórendszeren belül azokat a helyzeteket, ahol a kapcsolathálózatok és a támogató közösségek jelentősége kiemelten fontos, s amelyre napjainkban nálunk még mindig kevés figyelem esik. A tanulmány foglalkozik a szociális munka makroszemléletű megközelítéseivel, a kapcsolathálózatokkal végzett modern szociális munka elméleteivel, továbbá az önszorgító csoportok és a terápiás közösségek jelentőségével. A tanulmányban bemutatott módszerek közös pontja, hogy nem deficitorientáltak, vagyis alapvetően a bevont egyének tapasztalataira és felelősségére építenek, ezzel felelős és autonóm egyénként értelmezve őket.

Kulcsszavak: közösség-fejlesztés, közösség-szervezés, szociális munka, önszorgító csoportok, terápiás közösségi mozgalmak, helyi társadalom

LÁNYI ANDRÁS

A FENNTARTHATÓ VIDÉKFEJLESZTÉS ERŐFORRÁSAI

(Esettanulmány a balassagyarmati kistérségben végzett terepkutatás alapján)

Kutatási beszámolónk egy Nógrád megyei kistérség agrárviszonyainak változásait mutatja be abból a szempontból, hogy ezek mennyire szolgálják vagy akadályozzák az ökológiai és társadalmi fenntarthatóság elveinek érvényesülését a vidék fejlődésében. A tanulmány

azonosítja a kisebb agrárgazdaságok és a tájadottságokhoz alkalmazkodó művelési módok eltűnésének okait, hangsúlyozva az értékesítési lehetőségek és az agrárszakértelem hiányát. Megpróbál képet alkotni a helyi társadalom összetételében végbement változásokról és ezek következményeiről, különös tekintettel a vidék népességmegtartó képességének alakulására, végül érinti a pályázati rendszerű fejlesztéspolitika problémáit is. Arra a következtetésre jutottunk, hogy a fenntarthatósági átmenet legfontosabb előfeltétele a saját érdekeinek felismerésére és érvényesítésére képes helyi társadalom.

Kulcsszavak: fenntarthatóság, vidékfejlesztés, helyi társadalom, családi gazdaságok, pályázati rendszer

HAVASI VIRÁG

A KÖZÖSSÉG- ÉS HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉS KAPCSOLÓDÁSAI, VALAMINT A KÖLCSÖNÖS HITELLEN ALAPULÓ RENDSZEREK (IDŐBANK ÉS HELYI CSEREKERESKEDELEM), KIEGÉSZÍTŐ ÉS HELYI PÉNZEK MŰKÖDÉSMÓDJA

A tanulmányban elemezzük a nonprofit és civil szektor, közösség és helyi gazdaságfejlesztés, szociális gazdaság és közösségi vállalkozások fogalmait, egymáshoz való viszonyát. Ezt követően bemutatjuk a kölcsönös hitelen alapuló rendszerek, valamint a kiegészítő és helyi pénzek működésmódjait, a felmerülő problémákkal egyetemben. Az egyes technikákra hazai és külföldi példákat is hozunk. Az elemzett problémák miatt gyakran megszűnnek egy idő után e rendszerek, de ez nem jelenti azt, hogy ne lett volna szerepük a helyi gazdaság megerősítésében, illetve a közösségfejlesztésben. Egyes elemeik az állami szociális és egészségügyi ellátórendszerbe is sikeresen integrálhatóak.

Kulcsszavak: közösségfejlesztés, helyi gazdaságfejlesztés, időbank, helyi cserekereskedelem, kiegészítő- és helyi pénzek

MEGYERINÉ RUNYÓ ANNA

ISKOLAKERTEK ÉS KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS

A fogyasztói társadalom alapvetően megváltoztatta az ember természethez fűződő viszonyát: nagymértékben elszakadtunk a természettől, mindennapjainkat mesterséges környezetben, technikai eszközök között töltjük.

Talán éppen ezért, az utóbbi időben egyre többen térnek vissza a természethez, keresik a természettel való „újrakötődés” lehetőségét. Ennek egyik, egyre jobban terjedő formája a közösségi kertek létrejötte, amelyek lehetőséget teremtenek a természettel való kapcsolat újra-élesztésére, gyerekek esetében pedig erre adnak lehetőséget az iskolakertek.

A cikkben röviden szólok a közösségi és iskolakertek céljáról, feladatáról, a kertben végzett tevékenységek közösségépítő szerepéről, az iskolakertek személyiségfejlesztő hatásáról, iskolakertek közötti együttműködésről, illetve példákkal alátámasztva mutatom be az iskolakertek és közösségi kertek együttműködési lehetőségét.

Kulcsszavak: természet, fogyasztói társadalom, közösségi kertek, iskolakertek, közösségfejlesztés

HADNAGY JÓZSEF

AZ AKTÍV MAG LÉTREJÖTTÉNEK FOLYAMATA

A közösségfejlesztés tapasztalatai az egri Szala városrészben

A tanulmányban egy olyan közösségfejlesztési folyamatot mutatunk be, melynek fókuszában az aktív mag létrejöttének jellegzetességei tárulkoznak fel. A közösségfejlesztés célja lehet a közösségek erősítése, az élet minőségének javítása, és minden egyén és közösség számára egyenlő esély biztosítása ahhoz, hogy a társadalmi fejlődés előnyeiből részesedjenek. A közösségek tagjai között azonban nem mindenki ismeri fel azokat a lehetőségeket, melyeket egy közösségfejlesztési folyamatban történő aktív részvétel, bekapcsolódás tud számára nyújtani. Ezt a szakember sem várhatja el, azonban folyamatosan törekszik arra, hogy a közösség tagjai tájékozódjanak a közös munka céljairól, eredményeiről, nehézségeiről, annak folyamatáról. Így minden tagnak lehetősége van valamilyen módon bekapcsolódni a közösségfejlesztés folyamatába. A siker egyik kulcsa, hogy a közösségfejlesztő szakember képes legyen bevonni olyan tagokat, akik a közösség meghatározó, véleményformáló emberei, hiszen az ő szavuk és tetteik legitimizálják a fejlesztési folyamatot, a problémamegoldást. Ők lesznek azok, akik mozgatják, behívják, értesítik, szervezik a közösségüket, s akiknek köszönhetően a folyamat későbbi szakaszában a közösségfejlesztő szakember egyre inkább kivonulhat a közösség életéből. Ekkorra már a közösség képessé válik a társadalmi részvételre, s az aktív magnak köszönhetően önállóan működtetni, aktivizálni tudja saját közösségét.

Kulcsszavak: képesség-tétel-képessé válás, aktív mag, közösségfejlesztés folyamata, igényfelmérés

L. RITÓK NÓRA

ÚTKERESÉS, NŐKEL A SZEGREGÁTUMOK VILÁGÁBAN

(Közösségfejlesztés az Igazgyöngy Alapítvány terepi tapasztalatai alapján)

Az Igazgyöngy Alapítvány esélyteremtő terepi munkájában a közösségfejlesztő szemlélet meghatározó. Az évek során egyre pontosabb képet kaptunk arról, mit jelent a generációs szegénység. Olyan összefüggésekre bukkanunk rá, melyek csak a mindennapi érintkezésben, munkában, konfliktusokban, bizalmas beszélgetésekben tárulhatnak fel. Ezeket egyediségében, általános jellemzőiben, történetiségében és társadalmi beágyazódásában is érdemes tanulmányozni. Változást szeretnénk, új típusú életstratégiákat támogatni, egy állandóan változó, az utóbbi időben egyre nehezebb társadalmi közegben. Közösségfejlesztő munkánk fókuszában a nők állnak. Rájuk építjük a változást akaró hatásokat, melyeket ők tudnak bevinni oda, ahova mi nem jutunk be: a családokba. Türelemmel, alázattal és nagyon figyelve dolgozunk. A következő generációért, de a mostanival. Mert tudnunk kellene megtörni is végre a nyomorúság ördögi körét.

Kulcsszavak: a közösség feltérképezése; közösségfejlesztés; kapu a családokhoz a nőkön át; háztartási ismeretek elmélyítése; tudatosság a családtervezésben, nevelésben; küzdelem a családon belüli erőszak ellen; közösségi szabályok kiépítése

KARAUS KRISZTINA – GYALAI-KORPOS MIKLÓS

ÖNKÉNTESEK MOTIVÁCIÓJÁNAK VIZSGÁLATA A PET KUPA PÉLDÁJÁN KERESZTÜL

Az önkéntesség ma, a segítő szándékon és a szabadidő hasznos eltöltésén túl, tapasztalatszerzést, fejlődési lehetőséget és új élményeket jelent. Jelen tanulmány az önkéntes motiváció vizsgálatok módszereit tekinti át, és ezek alapján elemzi ki a PET Kupa önkéntes közösségének motivációit.

A Tisza műanyagszennyezésének elhárításán munkálkodó PET Kupa korlátozott számú, állandó önkéntes csoporttal dolgozik. A rendszeresen tevékenykedő önkéntesekkel félig strukturált interjú készült. A válaszokban megjelent kifejezések alapján jöttek létre a motivációs faktorok. A motivációs faktorok előfordulási gyakoriságát összevetve egy korábbi hazai kutatással látható, hogy a különböző területeken tevékenykedő önkéntesek motivációja nagy mértékben eltérő, és egyedi motivációs faktor sorrendet ad. Sőt, a korábbi kutatásból adaptált 15 motivációs faktor mellett a szerzők – a válaszokban visszatérő elemként – további két új faktort

azonosítottak. Ezek a *kaland és az önmegvalósítás*. A fejlett társadalom anyagilag megerősödött polgárainak ugyanis az önkéntesség az élményszerzés és a kaland terepe.

Ez az eredmény rámutat a kvantitatív és kvalitatív módszerek együttes használatának előnyeire is. A pusztán kvantitatív módszerek esetében a kutatás tárgya nem egy valós élményeket és saját tapasztalatokat megosztó közösség, hanem egy adatszerű sokaság. Ez egészíthető ki kvalitatív módszerekkel, amelyek jellemzője a magas érvényesség: jelen esetben az interjúk a részletesebb információk és mélyebb motivációk feltárására szolgálnak.

A kutatás szerint így az önkéntes toborzáskor használt módszereket is javasolt specifikussá tenni az önkéntesek sikeres bevonásához és megtartásához. A tevékenységi típusra jellemző motivációs faktorok ismeretében és a modern társadalomhoz illeszkedő, gyors információáramlást lehetővé tevő csatornák használatával, a szervezet önkénteseinek rekrutációját végző menedzsment nagyobb sikerrel készíthet célirányos toborzó anyagokat.

Kulcsszavak: önkéntesség, motiváció, környezetvédelem

ARAPOVICS MÁRIA

TÁRSADALMI INNOVÁCIÓ? KULTURÁLIS KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS? – VISSZATEKINTÉS A „CSELEKVŐ KÖZÖSSÉGEK – AKTÍV KÖZÖSSÉGI SZEREPVÁLLALÁS” EURÓPAI UNIÓS PROJEKT KIHÍVÁSAIRA ÉS EREDMÉNYEIRE

Az Európai Unió a növekvő társadalmi különbségek és a szociális nehézségek enyhítésére, a kirekesztés elkerülése érdekében a közösségi politikai szintjére emelte a társadalmi kohézió kérdését. A társadalmi innovációk olyan ötletek – termékek, szolgáltatások és modellek –, amelyek egyszerre elégítenek ki társadalmi szükségleteket hatékony módszerekkel, valamint új társadalmi viszonyulásokat vagy együttműködéseket hoznak létre. A tanulmány bemutatja a *Cselekvő közösségek aktív közösségi szerepvállalás* uniós forrású projekt ezirányú céljait, a megvalósítás nehézségeit és legfőbb eredményeit. Az eredményeket egyrészt objektív, számszerűsíthető adatokkal, a megvalósított programok és maradandó kiadványok számosságával mutatja be a szerző, másrészt a fejlesztői és résztvevői visszajelzések felelevenítésével. A társadalmi innováció katalizálására az országos program résztvevői kettős célt valósítottak meg. Egyrészt a kulturális intézmények egyedi eszközeivel a bevont, több mint 500 településen a közösségfejlesztő folyamatok módszertani támogatását biztosították a fejlesztésekkel, mentorhálózattal és kutatásokkal. Másrészt kulturális

közösségi modellek kidolgozásával és bevezetésével segítették a múzeumok, könyvtárak közművelődési intézmények közösségi alapú működését a társadalmi szerepvállalásuk és ágazatközi együttműködésük erősítését, több ezer kulturális intézmény részvételével.

Kulcsszavak: társadalmi innováció, közösségfejlesztés módszerei, tudástranszfer, kulturális intézmények társadalmiasítása, kulturális közösségfejlesztés

RÁCZ ANDREA – BOGÁCS ERNŐ – JONKL MARIANNA GYERMEKVÉDELMI INNOVÁCIÓK A KÉSŐ MODERN NEVELÉSI KIHÍVÁSOKRA: IKT-ESZKÖZÖK ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI

Tanulmányunkban a gyermekvédelem egyik új kezdeményezését, a YounGo applikációt mutatjuk be, emellett számos olyan, a gyermekvédelemben is kiválóan alkalmazható online támogatási formát ismertetünk, amelyek a felnőtté válást segítik elő. A témákat tekintve felölelik mindazokat, amelyek a felnőtté válás időszakában fókuszban vannak: pályaválasztás, pályaaorientáció, önismeret, kommunikációs készségek fejlesztése, szexedukáció, pénzügyi tudatosság, jogtudatosság segítése. Az alkalmazások áttekintése által keressük a választ arra, hogy mint korszerű, innovatív megoldások hogyan segítik a felnőtté válást, és ezek a támogatási formák a napi szintű gyermekvédelmi munkában hogyan tudnak hasznosulni, valamint széles körben hogyan tudnak elterjedni egy sikeres gyermekvédelmi munka megvalósítása érdekében.

Kulcsszavak: appok, IKT-eszközök, gyermekvédelem, innováció

ABSTRACTS IN ENGLISH

FERENC PÉTERFI

Chapters from the History of Community Development in Hungary

ON THE CHANCES OF ESTABLISHMENT AND/OR INTEGRATION

The paper introduces community development as it formed within the framework of community education during the 1980-90s, and gradually became a new specific activity in Hungary. The word *community* refers here to people living in one particular area.

During the professional establishment process, first, the decisive central initiator organisations were formed then, after developmental fieldwork in small micro regions, the nationwide development process started. Its milestones were the creation of professional theories and methodology as well as the establishment of the network and the training system. Full-fledged professional programs were launched to aid social participation, involvement and bottom-up autodynamic settlement changes.

In the initial years the development and unification process had common foundations with elements of other disciplines, which were integrated based on the idea that complex problems can only be addressed professionally by complex approaches.

Though at first these processes converged, in the 2000-2010s diversification took place. Practical community development work seems to evolve with greater efficiency when it is divided among different specific professional fields.

Keywords: community development, community participation, neighbourhood, helping empowerment, social dialogue, city renewal, process of diversification

ÉVA GYARMATHY

COLLECTIVE INTELLIGENCE, THE INTELLECTUAL STRENGTH OF THE COMMUNITY

Energy and information. These are the two key factors that determine everything, including biological adaptability and its pathways. For survival, homo sapiens has achieved an increase in brain capacity through collective intelligence, and learning is the path by which humankind maintains and expands its knowledge. In this study, I examine the relevant learning back-

ground of the 21st century, centring around community organization and collective intelligence. Within this, I present informal and semi-formal learning and developmental environments as alternatives to the traditional educational space and the school. Technology changes communities and the way they work so much that even artificial intelligence is becoming a part of communities. The importance of emotional intelligence and its factors is increasing as social, community pathways come to the fore, in contrast to traditional forms of learning and development.

Keywords: collective intelligence, community organization, emotional intelligence

GYÖRGYI ELEKES

TRADITION AND EVOLUTION IN COMMUNITY BUILDING AND COMMUNITY DEVELOPMENT

The study highlights the multidisciplinary nature of community development. It draws attention in particular to the meeting points where social and mental health attitudes are linked in practice. The study draws attention to situations within the social care system where the importance of networks and support communities is paramount, and which is still receiving little attention in Hungary today. The study deals with macro-based approaches to social work, theories of modern social work with networks of contacts and the importance of self-help groups and therapeutic communities. The common point of the methods presented in the study is that they are not deficit-oriented, i.e. they are fundamentally based on the experience and responsibilities of the individuals involved, thus interpreting them as responsible and autonomous individuals.

Keywords: community development, community organization, social work, self-help groups, therapeutic community movements, local society

ANDRÁS LÁNYI

RESOURCES FOR A SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT

(A Case Study Based on a Field-research at the Balassagyarmat Area)

This report gives an account of our investigations about the transformations in the agricultural situation in a Nógrád region, concerning their impacts that either support or hinder the

implementation of the principles of ecological and social sustainability in rural development. The paper identifies different reasons that made both minor enterprise and the ways of cultivation applied to local environment disappear, and underlines the absence of distribution facilities as well as the lack of agricultural expertise among the younger ones. It tries to reveal recent changes in the composition of the local society with special regard to the capacity of the countryside to retain its population. It also concerns the problems of the tendering system in development policy. Finally, it concludes that a local society apt to recognize and vindicate its interests should be taken as the first precondition of transition to sustainability.

Keywords: sustainability, rural development, local society, family farms, tendering procedure

VIRÁG HAVASI

CONNECTIONS BETWEEN COMMUNITY AND LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT: MUTUAL CREDIT SCHEMES (TIME BANKS, LOCAL EXCHANGE TRADING SYSTEMS), COMPLEMENTARY AND LOCAL CURRENCIES

This paper aims to analyse the concepts of the non-profit sector, civil society, community and local economic development, social economy and community enterprise. It also examines the connections and similarities between these areas. Then it presents how complementary and local currencies as well as local exchange trading systems function and what problems arise in this process. The different methods are illustrated by Hungarian and foreign examples. Due to the problems analysed these systems often stop functioning after a while. Nevertheless, this does not mean that they have had no role in strengthening the local economy and community. Certain elements of these methods can be successfully integrated into the social and health-care systems of the state.

Keywords: community development, local economic development, time bank, mutual credit, complementary currencies, local currencies

ANNA MEGYERI-RUNYÓ

SCHOOL GARDENS AND COMMUNITY DEVELOPMENT

The consumer society has fundamentally changed man's relationship to nature: we have been separated from nature to a large extent, and spend our days in an artificial environment surrounded by technical gadgets.

This may be the reason why a growing number of people return to nature and try to find the opportunity to reconnect with it. One of the more and more widespread forms is community gardens, which help us revive our relationship to nature; for children school gardens provide this opportunity.

This paper briefly addresses the following themes: the aim and function of community and school gardens, the community-building role of garden activities, the personality development benefit of school gardens and the cooperation between school gardens. It also brings examples to illustrate the cooperation possibilities between school gardens and community gardens.

Keywords: nature, consumer society, community gardens, school gardens, community development

JÓZSEF HADNAGY

THE PROCESS OF ESTABLISHING AN ACTIVE CORE

Community Development in the Szala District of Eger

The study introduces the process of community development and highlights the characteristics of establishing an active core. Community development goals include the fortification of the communities, the improvement of living conditions, and the provision for all members of the community to enjoy equal access to the benefits of social development. Unfortunately, not all community members are aware of the opportunities that are provided for them through active participation in the community development program. Professionals should not expect this awareness, but they must enable community members to gain information about the goals, results, challenges, and the process of the collaboration. Thus, all members will have a chance to become involved in the process of community development. The key to success is the expertise of the community development professionals to engage the prominent and dominant members of the community whose voice and actions will render the process of development and the problem solving acceptable to all the members. Ultimately, they will become the agents who mobilize, attract, inform and organize the community; and due to their activity, professional assistance can be gradually withdrawn. Eventually, the community will develop competence in civic participation, and with the help of its active core, it will be able to function independently.

Keywords: enabling and becoming able, active core, process of community development, needs analysis

NÓRA L. RITÓK

HOW TO FIND A WAY OUT – WOMEN IN SEGREGATED CIRCUMSTANCES

Community Development Based on the Field Experience of the Real Pearl Foundation

Community building is the guiding principle of the Real Pearl Foundation, whose aim is to provide paths out of poverty. Over the years, we have managed to get a clear picture of what generational poverty means. We have come upon connections and correlations that only daily contact, constant work, experience of conflicts, and frequent, confidential conversations can reveal. They are worth studying: their uniqueness, general characteristics, frequency and the way they are embedded in society. We want to spark change and to support new types of life strategies in a social context that is continually changing and has recently become increasingly difficult. Women are at the focus of our community-building work. We work with them to build a desire for change, which they can take into their families. We work with patience, humility and attentiveness. With the current generation for the benefit of future generations. Because we should be able to finally break the vicious cycle of poverty.

Keywords: community mapping, community development, women as gateways to families, household skills development, family planning and child-rearing awareness, struggle against domestic violence, establishment of community rules

KRISZTINA KARAUŠ – MIKLÓS GYALAI-KORPOS

STUDY OF VOLUNTEER MOTIVATION THROUGH THE EXAMPLE OF THE PLASTIC CUP

Nowadays volunteering, apart from helping and spending free time usefully, means gaining experience and opportunity for development. This study reviews the methods of volunteer motivation research and analyses the motivations of the Plastic Cup volunteer community.

The Plastic Cup aims to tackle the plastic pollution on the river Tisza and works with a permanent volunteer group of limited members. Semi-structured interviews were conducted with these regular volunteers. The motivation factors were collected from the responses. Comparing the frequency of occurrence of the motivation factors with a previous Hungarian research, the motivation of volunteers significantly depends on the field of activity and shows a unique order of the motivational factors. Moreover, in addition to the 15 motivational factors adapted from previous research, the authors identified two new

factors as recurring elements in the responses. These are *adventure* and *self-actualisation*. In a developed society, volunteering for a financially stable citizen is a field of experience and adventure.

This result also points to the benefits of using quantitative and qualitative methods together. In the case of purely quantitative methods, the object of research is not a community sharing real, hands-on experiences but only a data-like population. The quantitative methods can be supplemented with qualitative methods, which are of high validity: in this case, the interviews were used to provide more detailed information and deeper motivations.

According to the research, it is recommended to use specific methods in volunteer recruitment for the successful involvement and retention of volunteers. By knowing the motivational factors specific to the type of activity and by using channels with rapid flow of information in line with modern society, the management of the organization responsible for the recruiting of volunteers can produce targeted recruitment materials with greater success.

Keywords: volunteering, motivation, environmental protection

MÁRIA ARAPOVICS

SOCIAL INNOVATION? CULTURAL COMMUNITY DEVELOPMENT? – A REVIEW OF THE CHALLENGES AND RESULTS OF THE “ACTING COMMUNITIES – ACTIVE COMMUNITY INVOLVEMENT” EU PROJECT

The European Union has raised the issue of social cohesion to the level of community policy in order to alleviate the growing social disparities and social difficulties as well as to avoid exclusion. Social innovations are ideas –products, services and models – that simultaneously meet societal needs in effective ways and create new social attitudes or collaborations. The study presents the objectives of the EU-funded project *Acting Communities – Active Community Involvement* together with the difficulties of implementation and the main results. These results are presented with objective, quantifiable data of the number of implemented programs and lasting publications, and with the feedback from developers and participants. To catalyse social innovation, the participants of the national program achieved a dual goal. On the one hand, with the special tools of cultural institutions, they provided methodological support for the community development process of the more than 500 settlements involved in the project by way of developments, mentoring networks and research. On the other hand, they helped to develop and implement cultural community models, the community-based operation of museums, libraries and community educational institutions, to strengthen their social role and cross-sectoral cooperation, with the participation of thousands of cultural institutions.

Keywords: social innovation, methods of community development, knowledge-transfer, community based participatory management, cultural community development

ANDREA RÁCZ – ERNŐ BOGÁCS – MARIANNA JONKL

CHILD PROTECTION INNOVATIONS FOR LATE MODERN EDUCATIONAL CHALLENGES: ICT APPLICATION POSSIBILITIES

The aim of this paper is to present the YounGo mobile application as well as other applications and online support tools which help children and youth to come of age, and are part of good practice in Hungary. The themes comprise issues which are in the focus in the period of becoming an adult, like vocational guidance, career choice, self-awareness, communication skills, sexual education, financial and legal awareness. The study aims to unveil how such modern, innovative solutions assist the process of growing up, how they can be implemented in everyday child protection and how they can spread widely for the realisation of successful child protection.

Keywords: apps, ICT tools, child protection, innovation

SZERZŐINK

Dr. habil. ARAPOVICS MÁRIA PhD (1973): egyetemi docens (ELTE Társadalomtudományi Kar). Az ELTE-n 2009-ben szerezte meg PhD-fokozatát neveléstudományi területen, 2018-ban szociológiából habilitált. A „Cselekvő közösségek – közösségi szerepvállalás” európai uniós kiemelt projekt szakmai vezetője volt a Szabadtéri Néprajzi Múzeumnál. **A témához kapcsolódó legfőbb kézikönyvek:** A. M. (2007): *Felnőttképzési nonprofit szervezetek*. – A. M. (2011): *A közösség tanulása*. – A. M. (2019, szerk.): *A közösségfejlesztés módszertana és a kulturális közösségfejlesztés gyakorlata*. – A. M. (2019, szerk.): *Kulturális közösségi mintaprojektek*. – A. M. és Vercseg Ilona (2017, szerk.): *Közösségfejlesztés módszertani útmutató*. – A. M., Beke Márton, Dóri Éva és Tóth Máté (2019, szerk.): *A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja*. – A. M., Bódog András és Panyi László (2019, szerk.): *Kulturális közösségfejlesztési folyamatok vizsgálatai Magyarország településein*.

Dr. D. BABOS ZSUZSÁNNÁ: okleveles andragógus, egyetemi adjunktus az ELTE PPK Felnőttképzés-kutatási és Tudásmenedzsment Intézetben, ahol felnőttképzési és közösségfejlesztési kurzusokat vezet. Kutatási területe a felnőttek civil társadalmi részvétele. Szakmai érdeklődése főként az önkéntesség kompetenciafejlesztő szerepére irányul.

Dr. BOGÁCS ERNŐ (Csíkszentkirály, 1973): teológus (PHHF), filozófus (PTE BTK), jogász (PTE ÁJK). Szakmai tevékenysége a gyermekvédelem gyakorlati, intézményvezetői és módszertani területeihez kapcsolódik. Jelenleg az EMMI Gyermekvédelmi és Gyámügyi Főosztályának szakmai vezetője. Kutatási területe az ember és emberi tényezők szociális munkában, gyermekvédelemben történő megjeleníthetősége. **A témához kapcsolódó főbb publikációi:** B. E. (2016): A gyermeknevelés késő modern kori kihívásai. *Metszetek* 5/4. 5–24. – B. E. és Rác Andrea (2016): Gyermekvédelem és szakmai integritás. *Esély* 3. 92–113. – B. E. és Andrea Rác (2018): The Ethical Dimension of Professional Integrity in the Hungarian Child Protection System. *Acta Univ. Sapientiae, Social Analysis* 8. 75–89. <http://www.acta.sapientia.ro/acta-social/social-main.htm>. 1. – Andrea Rác és B. E. (2019): Towards an Integrative and Inclusive Child Protection Practice. *Investigaciones Regionales – Journal of Regional Research* 44/2. 143–160. <https://investigacionesregionales.org/wp-content/uploads/sites/3/2019/11/9.-Racz.pdf>

Dr. ELEKES GYÖRGYI PhD: történész, szociológus. MA-diplomáit a PTE BTK-n és az ELTE TÁTK-n szerezte. PhD-fokozatát a Corvinus Egyetem Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskolájában kapta. Jelenleg az Apor Vilmos Katolikus Főiskola docense, ahol a Mentálhigiénés közösség- és kapcsolatépítő MA szakfelelőse, továbbá a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kommunikáció és Médiatudományi Intézetének óraadója. Szakterületei: közösségfejlesztés, oktatásszociológia, romológia, pedagógia, társadalmi kommunikáció.

Dr. GYALAI-KORPOS MIKLÓS (Budapest, 1982): okleveles biomérnök, a bioenergiára és bioüzemanyagokra fókuszáló PhD-dolgozatát 2012-ben védte meg. 2010–13 között az NFM-ben az energiapolitika területén dolgozott. Azt követően nemzetközi projektek koordinációjában és végrehajtásában vesz részt, amelyekről több nemzetközi fórumon az innovációmenedzsment, biomassza alapú gazdaság, vízminőség és szennyvízkezelés témájában tart előadásokat. A témákban publikációi is megjelennek, illetve óraadóként a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen is tart előadásokat. 2017 óta a PET Kupa önkéntese, majd projektmenedzsere.

Dr. GYARMATHY ÉVA: klinikai és neveléslektani szakpszichológus, az Apor Vilmos Katolikus Főiskola tanára, a Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézet tudományos főmunkatársa. Több egyetemen óraadó. Fő területe az atipikus fejlődés, így az átütő fejlődésű vagy többszörös különlegességű tehetség, a tanulási és figyelemzavar, a hiperaktivitás és az autizmus spektrum zavar. A közoktatásba beilleszkedni nem tudó, atipikus fejlődésű, tehetséges gyerekekkel és serdülőkkel foglalkozó iskolákban tanácsadó. Pszichoterápiás munkát is ilyen irányban végez. Nemzetközi projektekben a 21. századnak megfelelő gondolkodás és tanulás hatékonyságát fejlesztő módszerek kutatásában és fejlesztésében vesz részt. Megalapította az Atipikus Fejlődés Módszertani Központot, a Serdülő és Felnőtt Diszlexia Központot, valamint az SNI Tehetségeket Segítő Tanácsot. **A témához kapcsolódó korábbi publikáció:** Gy. E. és J. Senior (2018): The creative being and being creative: Human and machine neural networks. Chapter 38. In: *The SAGE Handbook of Gifted and Talented Education*. Szerk. Belle Wallace, Dorothy Sisk, John Senior. Sage Publisher. 538–552.

Dr. HADNAGY JÓZSEF (Kunhegyes, 1969): szociálpedagógus, szociális munkás és biológia-kémia szakos általános iskolai tanár. Diplomáinak megszerzését követően 2010-ben doktorált az ELTE-n a Neveléstudományi Doktori Iskolában. Szociálpedagógusnak vallja magát, aki 2014-től vezeti az Eszterházy Károly Egyetem Szociálpedagógia Tanszékét, ahol

1994 óta dolgozik mint oktató. Fő kutatási területe a szociálpedagógiában használt csoportmunka oktatásának módszertani sajátosságai. Az oktatás mellett vezetője az Egri Roma Szakkollégiumnak, s aktív részese a Szakkollégium társadalmi felelősségvállalását megvalósító szakmai programoknak. Vezetésével 2020-ban első díjat és különdíjat nyert a TÖOSZ (Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége) által kiírt pályázaton a Szala városészen elindított közösségfejlesztési folyamat jó gyakorlata. Több közösségfejlesztési folyamat aktív résztvevője. Jelenleg is egyik vezetője a Szala városrészen zajló közösségfejlesztési folyamatnak.

HAVASI VIRÁG: jogász-közgazdász-szociológus, a Miskolci Egyetem Alkalmazott Társadalomtudományok Intézetének docense. 2009 óta kutatja a közösségfejlesztés és társadalmi integráció kérdéskörét elsősorban a BAZ megyei roma közösségekben, illetve aktívan is részt vesz ilyen jellegű tevékenységekben.

JONKL MARIANNA (Dunaújváros, 1993): szociális munkás, szociálpolitikus (ELTE). Jelenleg a Nemzeti Szociálpolitikai Intézetben dolgozik referensként, gyermekvédelmi módszertanral foglalkozik. Fő kutatási területe a gyermekvédelmi szakellátás, ezen belül a nevelőszülőség. **A témához kapcsolódó publikációja:** J. M. (2018): *A szociális munka és a serdülőkorban szerzett X60-84 BNO-kódok találkozása*. Rubeus Egyesület. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2018/08/JonklMarianna_serdulokori_ongyilkossag_FINAL.pdf

KARAUS KRISZTINA (Budapest, 1984): a Szent István Egyetemen 2011-ben szerzett természetvédelmi mérnöki diplomát. 2016-tól a Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóságnál dolgozott környezeti nevelőként. 2021-ben szociálpedagógia szakon diplomázott, jelenleg gyermekvédelmi gyámként dolgozik. Önkéntes tevékenységet 2010 óta végez. 2019-ben csatlakozott a PET Kupa önkéntes csapatához, mára a Tiszta Tisza Team tagja, és a szervezet edukációs programjain dolgozik.

LÁNYI ANDRÁS: író, filozófus, az ELTE-n a humánökológia szak oktatója, habilitált egyetemi docens. **Újabb kötetei:** L. A. (2015): *Oidipusz avagy a Természetes Ember*. Liget Műhely Alapítvány, Budapest. – L. A. (2016): *Elképzelt közösségeim*. Scholar, Budapest. – L. A. (2020): *Bevezetés az öko-filozófiába – kezdő halódóknak*. L'Harmattan, Budapest.

L. RITÓK NÓRA (Berettyószentmárton, 1960): pedagógus, képzőművész, szociális szakember. Az Igazgyöngy Alapítvány alapítója, az Igazgyöngy AMI igazgatója, az alapítvány esélyteremtő modelljének szakmai vezetője. Terepen dolgozik az oktatás, a szociális munka, a társadalmi vállalkozás és a civil szféra területén. Munkájának fókuszában a generációs szegénységben élő, zömében roma társadalmi csoportok integrációja áll. Rendszeresen publikál az ehhez kapcsolódó témákról. **Legutóbbi publikációja a témában:** L. R. N. (2020): *Oktatás szociális nézőponttal 1–2*. <https://osztalyfonok.hu/5252/><https://osztalyfonok.hu/5264/>

MEGYERINÉ DR. RUNYÓ ANNA (Zebegény, 1964): biológia–földrajz szakos középiskolai tanár. Oklevelét a Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerezte 1988-ban. PhD-fokozatot a Debreceni Egyetem, Földtudományok Doktori Iskolában kapott 2012-ben (A környezettudatosság fejlesztésének tényezői és jelenlegi szintje egy hazai középváros [Vác] példáján). Jelenleg az AVKF főiskolai tanára, 2019-től a Matematikai, Természettudományi és Informatikai Tanszék vezetője. **A témában megjelent fontosabb publikációi:** M. R. A. (2019): Gondolatok az V. Országos Iskolakert-hálózati Találkozó margójára. *Szociálpedagógia* 14. 174–180. – A. R. M. (2016): Environmental education through experiential pedagogy programs. *Journal De L'association Comenius / Journal of the Comenius Association* 25. 15–17. – M. R. A. (2016): Élménypedagógia a kisgyermekes környezeti nevelésében. *Képzés és gyakorlat: Training and practice* 14/3–4. 165–172.

PÉTERFI FERENC (Budapest, 1951): népművelés–pedagógia szakot végzett az Egri Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozatán, majd népművelés kiegészítőt az ELTE Bölcsészettudományi Karán 1986-ban. Az ifjúsági klubmozgalomban dolgozott előbb a hajdani Kassák Klubban, majd a XV. kerületi Frankovics Ifjúsági Ház vezetőjeként. 1977-től az Újpalotai Szabadidő Központ alapító vezetője, majd 1987-től a Magyar Művelődési Intézet Közösségfejlesztési osztályán dolgozott munkatársként, majd – nyugdíjazásáig - osztályvezetőként. Közösségfejlesztőként gyakorlati és elméleti tevékenységet is végez, több felsőoktatási intézményben tanít. A Civil Rádió alapító elnöke, 2008-tól 2013-ig a Közösségfejlesztők Egyesületének az elnöke. Legfőbb tématerületei: a civil társadalom, a társadalmi-közösségi részvétel, a szomszédsági közösségi munka és a helyi nyilvánosság.

Dr. habil. RÁCZ ANDREA PhD (Debrecen, 1978): szociológus, habilitált egyetemi docens. Phd-fokozatát az ELTE-n szerezte szociológia területen. Az ELTE TáTK Szociális Munka Tanszék oktatója és tanszékvezetője. Fő kutatási területe a gyermekjólét, gyermekvédelem. Az

MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíjában (2017–2020) részesült, kutatásának címe: *Gyermekvédelmi orientációk a gyermekek jól-létének támogatásában*. Jelenleg *Az Esély*, a *Metszetek* és a *Szociálpedagógia* c. szakmai folyóiratok szerkesztő bizottsági tagja, valamint elnökhelyettese az MTA Szociológiai Tudományos Bizottság Szociálpolitika és Társadalompolitika Albizottságának és tagja a Szociális Munka Albizottságnak. **A témához kapcsolódó legjelentősebb publikációi:** R. A. (2016): *A gyermekvédelem mint fragmentált társadalmi intézmény*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. – R. A. (2017): Közösségi megközelítések gyermekvédelmi gyakorlatban való érvényesítése – nemzetközi trendek. *Metszetek* 6/3. 70–86. http://metszetek.unideb.hu/files/metszetek_201703_05.pdf. – A. R. (2018): Alternative Care of Children without Family in Hungary. *Revista de Asistentă Socială* 23–32. http://www.revistadeasistentasociala.ro/index.pl/numar_curent_en. – Ernő Bogács és A. R. (2018): The Ethical Dimension of Professional Integrity in the Hungarian Child Protection System. *Acta Univ. Sapientiae, Social Analysis* 8: 75–89. <http://www.acta.sapientia.ro/acta-social/social-main.htm>. 1. – A. R. és Ernő Bogács (2019): Towards an Integrative and Inclusive Child Protection Practice. *Investigaciones Regionales – Journal of Regional Research* 44/2. 143–160. <https://investigacionesregionales.org/wp-content/uploads/sites/3/2019/11/9.-Racz.pdf>